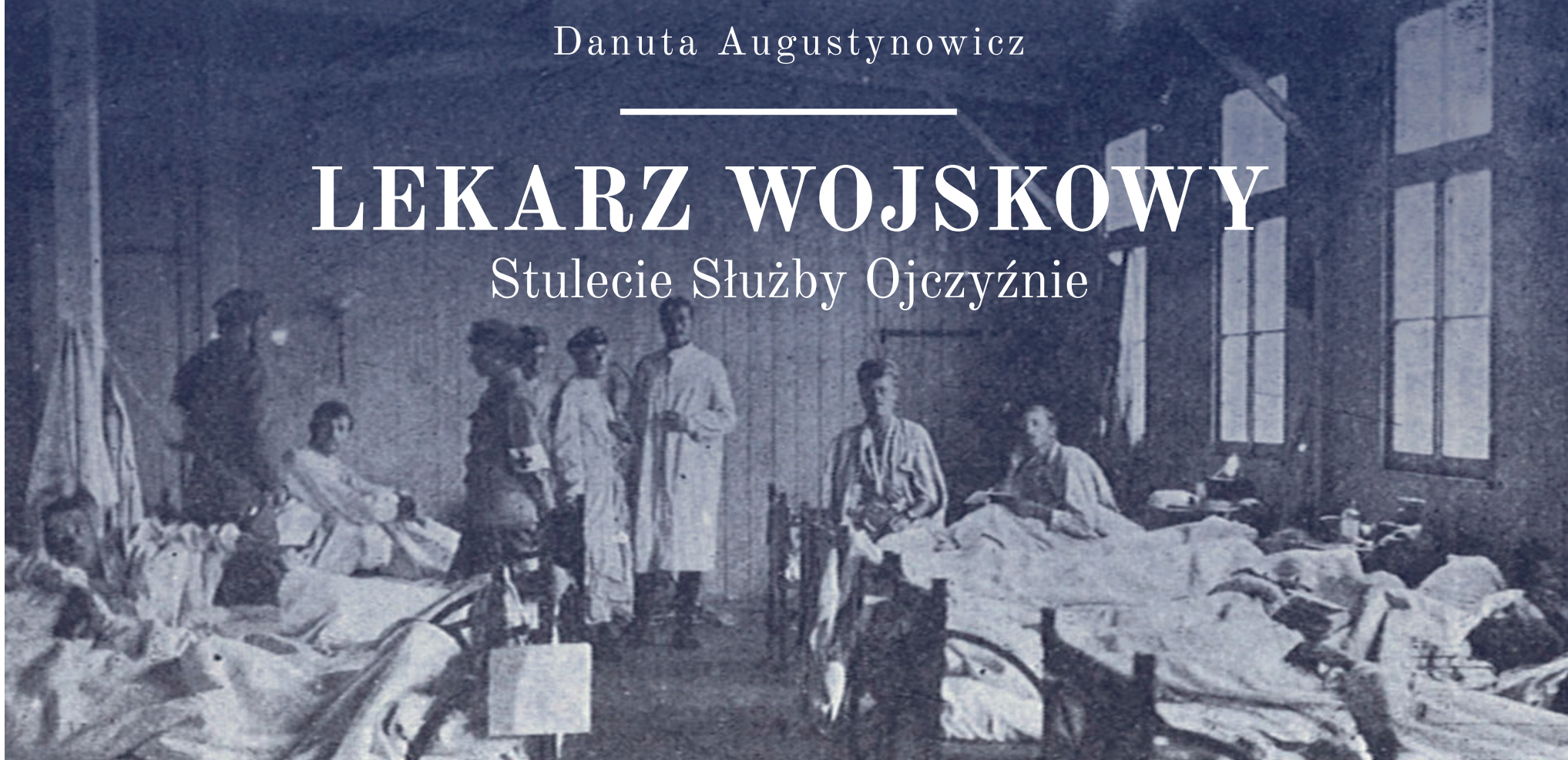

Danuta Augustynowicz

LEKARZ WOJSKOWY

Stulecie Służby Ojczyźnie

LEKARZ WOJSKOWY

Stulecie Służby Ojczyźnie

Monografia została wydana z okazji setnej
rocznicy ukazania się 1 numeru czasopisma
„Lekarz Wojskowy”

Danuta Augustynowicz

współautorzy:

Aleksandra Karolak, Halina Rudnicka, Małgorzata Łukaszuk, Dorota Połec

LEKARZ WOJSKOWY

Stulecie Służby Ojczyźnie

Copyright © Wydawca Wojskowy Instytut Medyczny 2019

Wszystkie prawa zastrzeżone.

Przedruk i reprodukcja w jakiegokolwiek postaci całości bądź części książki bez pisemnej zgody wydawcy są zabronione.

Wydawca: *Jolanta Jedlińska*

Redaktor prowadzący: *Beata Bednarczuk*

Redaktor merytoryczny: *Beata Cynkier*

Producent: *Anna Paziewska*

Redakcja techniczna: *Maria Czekaj*

Projekt wnętrza, okładki i stron tytułowych: *Małgorzata Smogorzewska*

W monografii wykorzystano ilustracje z zasobów własnych Wojskowego Instytutu Medycznego, „Lekarza Wojskowego” oraz ogólnodostępnych internetowych zasobów cyfrowych.

Monografia powstała w ramach projektu naukowego finansowanego z subwencji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Wydanie I

Warszawa 2019

ISBN 978-83-948477-6-0

Usługę wydawniczą wykonał:

PZWL Wydawnictwo Lekarskie

02-460 Warszawa, ul. Gottlieba Daimlera 2

tel. 22 695 43 21

www.pzwl.pl

Skład i łamanie: BESTIT Paulina Andrulewicz

Druk i oprawa: Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.

Słowo wstępne

„Lekarz Wojskowy” jest jednym z najstarszych polskich czasopism medycznych, które ukazują się do dnia dzisiejszego. Pierwszym wydawcą i inicjatorem powstania czasopisma była Wojskowa Rada Sanitarna, powołana pod koniec 1918 roku przez Ministerstwo Spraw Wojskowych jako naukowo-techniczny organ pomocniczy Ministerstwa Spraw Wojskowych w dziedzinie wojskowej służby sanitarnej. Do jej zadań włączono m.in. inicjowanie badań naukowych, zorganizowanie szkolenia i kształcenia personelu dla potrzeb służby zdrowia. Wojskowa Rada Sanitarna przejęła także obowiązek przygotowywania wydawnictw naukowych przeznaczonych dla lekarzy wojskowych oraz wydawania specjalnego czasopisma wojskowo-lekarskiego, któremu nadano nazwę „Lekarz Wojskowy”.

Dnia 3 stycznia 2020 roku czasopismo obchodzi setną rocznicę powstania i wspólnej z wojskową służbą zdrowia pracy dla Polski i nauki. Jubileusz jest doskonałą okazją do przypomnienia jego

roli i podkreślenia zasług. „Lekarz Wojskowy” wrósł w struktury wojskowej służby zdrowia, towarzyszył swoim czytelnikom na polu walki, pomagał w codziennej pracy w czasie działań wojennych i w czasach pokoju, uczestniczył w budowaniu nowej Polski i nowoczesnych sił zbrojnych. Czasopismo, szczególnie w pierwszym okresie ukazywania się, zaspokajało potrzeby edukacyjno-szkoleniowe ogromnej rzeszy lekarzy. Po 1925 roku rozszerzono zakres tematyczny publikowanych prac z myślą o całym korpusie sanitarnym. Istotnym aspektem była również popularyzacja zdobyczy medycyny światowej. Podczas II wojny światowej, gdy „Lekarz Wojskowy” ukazywał się w Szkocji, był pomostem między obczyzną a krajem. Lata powojenne ugruntowały rolę czasopisma jako wiodącego periodyku wojskowej służby zdrowia.

Dzieje „Lekarza Wojskowego” są nierozzerwalnie związane ze Szpitalem Ujazdowskim w Warszawie, jedną z największych i najstarszych wojskowych placówek medycznych w Polsce. Jego początki sięgają

1784 roku i łączą się z działalnością króla Stanisława Augusta, który przekazał Zamek Ujazdowski na koszary wojskowe.

Dziesięć lat później ulokowano w nim pierwszy lazaret, a w 1818 roku, z rozkazu księcia Konstantego Romanowa, otwarto Szpital Główny Wojskowy z 1000 łóżek, nazwany potem Szpitalem Ujazdowskim. Szpital opiekował się rannymi i chorymi żołnierzami oraz prowadził kształcenie kadr medycznych do 1945 roku, w którym został zlikwidowany.

W pierwszych miesiącach 1945 roku otwarto Szpital Ministerstwa Obrony Narodowej (MON) na 180 łóżek z polikliniką, zlokalizowany w gmachu dawnej Szkoły Pielęgniarskiej w Warszawie przy ul. Koszykowej 78. Tam też przez długie lata mieściła się redakcja „Lekarza Wojskowego”. Szczególnie bliskie związki między czasopismem a szpitalem MON datują się od 1958 roku, w którym powołano Wojskową Akademię Medyczną (WAM), a Centralny

Szpital MON został włączony w struktury Akademii na prawach Wydziału i otrzymał nazwę 2. Centralnego Szpitala Klinicznego WAM (2 CSK WAM). Większość zespołu nowo powołanej redakcji stanowili jego pracownicy. Przewodniczącym komitetu redakcyjnego został płk prof. Stanisław Bober. Ta ścisła współpraca z jednostką naukowo-leczniczą, jaką był szpital kliniczny, przyczyniała się do stałego rozwoju czasopisma. Liczne zmiany organizacyjne, w tym reorganizacja wyższego szkolnictwa wojskowego, doprowadziły do utworzenia w 2002 roku, na bazie CSK WAM, Wojskowego Instytutu Medycznego (WIM), który odziedziczył tradycje Szpitala Ujazdowskiego, a od 2005 roku przejął rolę wydawcy „Lekarza Wojskowego”, który stał się jego pismem naukowym. Absolwenci uczelni wojskowej mieszczącej się na Ujazzdowie mieli wpływ na rozwój czasopisma w latach powojennych oraz aktywnie uczestniczyli w budowaniu prestiżu i dorobku naukowego obecnego WIM. Wśród nich byli m.in.: Stanisław Bober, Stanisław Noworyta, Stanisław Pokrzywnicki, Zbigniew Psarski i Tadeusz Roźniatowski.

Dyrektor Wojskowego Instytutu Medycznego
gen. dyw. prof. dr hab. n. med. Grzegorz Gielerak

Od autorów

„Lekarz Wojskowy”, pomimo 100 lat istnienia, nie doczekał się wielu opracowań. W ostatnich latach historycy coraz częściej sięgają do czasopisma z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Ogromną wartość mają dla badaczy nie tylko artykuły, lecz także w przypadku „Lekarza Wojskowego” należy pamiętać o bogatym materiale zamieszczanym w części sprawozdawczej. Również zespół autorski niniejszego opracowania od wielu lat jest zaangażowany w ideę upowszechniania wiedzy o historii czasopisma.

Monografia składa się z dwóch części i została przygotowana na podstawie analizy poszczególnych roczników „Lekarza Wojskowego” z lat 1920–2018. Wykorzystano również literaturę prasoznawczą oraz publikacje z historii medycyny i rozwoju specjalności medycznych.

Część I przedstawia:

- analizę rozwoju czasopiśmiennictwa medycznego w Polsce, głównie w XIX wieku i w okresie dwudziestolecia

międzywojennego, oraz miejsca „Lekarza Wojskowego” wśród innych czasopism;

- rolę Wojskowej Rady Sanitarnej jako naukowo-technicznego organu pomocniczego Ministerstwa Spraw Wojskowych w dziedzinie wojskowej służby sanitarnej, mającej w swoich obowiązkach m.in. inicjowanie badań naukowych, organizowanie szkoleń i kształcenia personelu dla potrzeb służby zdrowia, a także działalność wydawniczą;
- historię powstania czasopisma i zagadnienia programowe;
- informacje techniczne, takie jak: wydawcy, redakcje, drukarnie, szata graficzna.

Część II zawiera przegląd treści czasopisma. Szczegółowej analizie poddano wybrane roczniki, reprezentatywne dla różnych okresów działalności „Lekarza Wojskowego”, w tym lata: 1920–1924, 1935–1939 oraz 1945–1949 i 2014–2018. Omówiono również zakres tematyczny czasopisma w okresie II wojny światowej,

wydawanego w Edynburgu. Tematykę podejmowaną przez autorów artykułów w poszczególnych okresach uporządkowano, na potrzeby analizy, według wskazanych we wstępie do tej części opracowania działów głównych.

We fragmentach cytowanych w niniejszym opracowaniu zachowano pisownię oryginalną.

Szczególne podziękowania składamy Profesorom Kazimierzowi Sułkowi i Krzysztofowi Korzeniewskiemu za ocenę merytoryczną oraz Panu Andrzejowi Kosaterowi za pomoc w przygotowaniu zawartości graficznej.

SPIS TREŚCI

Część I

Rzeczownik czasopiśmiennictwa – tło historyczne. „Lekarz Wojskowy” na tle czasopism medycznych	13
Wojskowa Rada Sanitarna – pierwszy wydawca „Lekarza Wojskowego”	23
Historia czasopisma	27
Lata 1920–1939	27
Lata 1941–1946 (Edynburg)	37
Lata 1945–2018	39
Wydawcy i redaktorzy czasopisma	51
Redakcje i drukarnie	63
Szata graficzna czasopisma	68

Część II

Analiza treści zawartej w „Lekarzu Wojskowym”	77
Lata 1920–1939	78
Lata 1941–1946 (Edynburg)	120
Lata 1945–2018	127

Zakończenie	166
Kalendarium	169
Redaktorzy naczelni „Lekarza Wojskowego”	169
Wydarzenia	184
Bibliografia podmiotowa	190
Indeks nazwisk	192

*Przeszłość nie wraca, jak żywe zjawisko,
W dawnej postaci, jednak nie umiera;
Odmienia tylko miejsce, czas, nazwisko
I świeże kształty dla siebie przybiera.*

*Zmarłych pokoleń idealna sfera
W żywej ludzkości wieczne ma siedlisko,
A grób proroka, mędrca, bohatera
Jasnym żywotów staje się kotłyską.*

*Zawsze z tej samej życiodajnej strugi
Czerpiemy napój, co pragnienie gasi;
Żywi nas zasób pracy plemion długiej,
Ich miłość, sława, istnienie nam krasi;
A z naszych czynów i z naszej zasługi
Korzystać będą znów następcy nasi.*

Adam Asnyk Sonet XIII (Przeszłość nie wraca...)¹

¹ L. Zembrzusi, *Praca postępu a dzieje rozwoju służby zdrowia w wojsku*, „Lekarz Wojskowy” 1922, T. 3, nr 4, s. 249.

Rozwój czasopiśmiennictwa – tło historyczne. „Lekarz Wojskowy” na tle czasopism medycznych

Początki czasopiśmiennictwa medycznego w Europie sięgają XVII wieku, a w Polsce XVIII wieku. Pierwsze czasopisma lekarskie pojawiły się w latach 60. XVII wieku we Francji i było ich wydawanych około 10, a już w XVIII stuleciu w Europie i Ameryce ukazywało się 436 tytułów. Pierwszym czasopismem, wydawanym na terenach polskich, uznawanym za naukowe i o tematyce ściśle lekarskiej, było ukazujące się w latach 1750–1753 „Primitiae physico-medicae ab iis, qui in Polonia et extra eam medicinam faciunt, collectae” (Wielkopolska, w Lesznie i Sulechowie). Prezentowało ono publikacje w języku łacińskim, głównie prace kazuistyczne i pogładowe z zakresu stomatologii i ginekologii. Jednym z opublikowanych w „Prymicjach” tekstów był warszawski artykuł Wawrzyńca Mitzlera de Kolof z 1752 roku zawierający projekt powołania Collegium Medicum w Warszawie jako rodzaju towarzystwa lekarskiego, które miałyby być utworzone na mocy uchwały królewskiej.

W XIX wieku czasopiśmiennictwo medyczne w Polsce bardzo się rozwinęło. Zaczęły ukazywać się czasopisma medyczne uznawane bezsprzecznie za polskie, takie jak „Dziennik zdrowia wszystkich stanów” (miesięcznik popularyzatorski, wydawany od 1801 roku w Warszawie) czy „Pamiętniki Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego” (czasopismo naukowe, wydawane w latach 1818–1821 w Wilnie). Ogółem na terenie trzech zaborów ukazywało się wówczas 61 czasopism medycznych i farmaceutycznych, z czego połowa od lat 70. XIX wieku².

„Czasopisma lekarskie XIX w. – pisze Teresa Ostrowska – reprezentowały towarzystwa lekarskie, uczelnie, kliniki i szpitale, a także

² T. Ostrowska, *Historia czasopiśmiennictwa medycznego i jego udział w rozwoju towarzystw naukowych i nauk medycznych w Polsce*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1989, T. 28, nr 4, s. 11–12.

pojedyncze osoby. Poświęcone były różnym dyscyplinom, takim jak (w kolejności alfabetycznej) antropologia, balneologia, chirurgia, dentystryka, filozofia lekarska, ginekologia, higiena, homeopatia, magnetyzm zwierzęcy, medycyna naturalna, okulistyka i weterynaria. Specjalizacja tematyczna zaczęła się zaznaczać już w pierwszej połowie stulecia, zaś ważniejsze czasopisma specjalistyczne pojawiały się poczynając od siódmej dekady XIX w. Ukazywały się również czasopisma ogólnolekarskie. Najbardziej znanym w zaborze rosyjskim była «Gazeta Lekarska» (Warszawa 1866–1921), założona przez profesorów Szkoły Głównej; w zaborze austriackim krakowski «Przegląd Lekarski» (Kraków 1862–1921), organ Oddziału Nauk Przyrodniczych i Lekarskich Towarzystwa Naukowego Krakowskiego; w zaborze pruskim poznańskie «Nowiny Lekarskie» (Poznań 1889–1950), dwutygodnik, organ Wydziału Lekarskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, jedyne ukazujące się w tym zaborze czasopismo lekarskie, ale za to stojące na bardzo wysokim poziomie”³.

Z ważniejszych periodyków tego okresu należy również wymienić: „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” (Warszawa 1837–1938), „Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim”, „Przegląd Chirurgiczny” (Warszawa 1893–1905),

³ Ibidem, s. 13.

a także „Kronikę Lekarską” (Warszawa 1879–1907), która oprócz streszczeń z obcego piśmiennictwa zawierała prace oryginalne, oraz „Krytykę Lekarską” (Warszawa 1897–1907), którą Ostrowska opisuje jako „czasopismo o charakterze filozoficzno-lekarskim”, wyjątkowe przez zamieszczanie na swoich łamach przede wszystkim prac krytycznych i polemik naukowych. Ówczesne czasopiśmiennictwo lekarskie było forum publikacji naukowych, teoretycznych i historycznych z zakresu medycyny, a także informacji na temat lekarskiego życia codziennego oraz życiorysów i portretów najwybitniejszych postaci świata medycznego. Czasopisma powstawały w większości z inicjatywy osób prywatnych (jednego lub kilku lekarzy) lub jako organy towarzystw i instytucji, przy czym te drugie miały znacząco większy zasięg, liczniejszą zawartość i większe możliwości finansowe. Wspólną cechą tematyki czasopism było silne nacechowanie patriotyczne.

W XX wieku nadal ukazywały się niektóre z wymienionych czasopism, część z nich się połączyła. Odrodzenie warszawskiego kształcenia medycznego nastąpiło w początkach I wojny światowej, kiedy w 1916 roku powołano samodzielny wydział lekarski Uniwersytetu Warszawskiego. Kadre stanowili profesorowie z różnych ośrodków akademickich, w tym wydziałów medycznych we Lwowie, w Krakowie, we Wrocławiu, w Wilnie i Poznaniu, których przedstawiciele współpracowali również w zakresie rozwoju czasopiśmiennictwa.

W latach 20. XX wieku ten trend się utrzymał. W roku 1920, kiedy zaczął się ukazywać „Lekarz Wojskowy”, wielu najwybitniejszych profesorów publikowało swoje prace również na jego łamach. Po utworzeniu Wojskowej Szkoły Sanitarnej, ściśle współpracującej z Wydziałem Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego, „Lekarz Wojskowy” stał się naturalnym forum upowszechniania wiedzy medycznej dla kadry naukowo-dydaktycznej Wydziału i współpracujących z nim ważnych ośrodków medycyny w Polsce⁴.

„Do czynników stymulujących rozwój nauki – pisze Ostrowska – należą głównie towarzystwa, uczelnie i zakłady naukowe oraz czasopisma. Towarzystwa, uczelnie i zakłady naukowe – bo wymagają od swych członków pracy naukowej, która wyraża się przede wszystkim

w referatach i publikacjach, czasopisma – bo są głównym środkiem przekazu wiadomości naukowych, a zarazem ich skarbnicą”⁵.

Do czasów II wojny światowej czasopisma medyczne wydawane były głównie przez towarzystwa i instytucje naukowe, ale także przez szpitale, firmy farmaceutyczne, a nawet pojedynczych lekarzy (jak w przypadku „Medycyny Praktycznej”, ukazującej się w Warszawie w latach 1927–1939).

Zakres tematyczny wielu ówczesnych czasopism, na wzór kreującego trendy „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” (od 1924), zgodnie z zachodnioeuropejską metodą naukowego myślenia lekarskiego, obejmował prace oryginalne i przeglądowe, przekłady i streszczenia artykułów zagranicznych, polemiki, a także tematy z zakresu historii i filozofii medycyny (w tym biogramy i wspomnienia pośmiertne, pamiątniki i listy), referaty i sprawozdania ze spotkań towarzystw naukowych oraz sprawozdania ze zjazdów naukowych. W czasopismach lekarskich można było też znaleźć różne wiadomości z życia codziennego i sprawy organizacyjne instytucji, których były organem.

⁴ Temat ten został obszernie opisany w cyklu publikacji D. Augustynowicz i wsp. w „Lekarzu Wojskowym”: *Oni tworzyli „Lekarza Wojskowego” w okresie dwudziestolecia międzywojennego: Cz. 1. Prekursorzy medycyny polskiej na łamach „Lekarza Wojskowego” w pierwszym dziesięcioleciu jego istnienia*, 2015, T. 93, nr 4, s. 342–358; *Cz. 2. Wykładowcy Uniwersytetu Warszawskiego w pierwszym dziesięcioleciu działalności czasopisma*, 2016, T. 94, nr 1, s. 101–110; *Cz. 3. Wykładowcy Uniwersytetu Warszawskiego w pierwszym dziesięcioleciu działalności czasopisma – nauki teoretyczne*, 2016, T. 94, nr 2, s. 192–201; *Cz. 4. Wykładowcy polskich uniwersytetów w pierwszym dziesięcioleciu działalności czasopisma – nauki teoretyczne*, 2016, T. 94, nr 3, s. 317–325; *Cz. 5. Wykładowcy polskich uniwersytetów na łamach „Lekarza Wojskowego” w pierwszym dziesięcioleciu działalności czasopisma. Wilno i Poznań*, 2017, T. 95, nr 1, s. 113–119.

⁵ T. Ostrowska, *Historia czasopiśmiennictwa medycznego...* op. cit., s. 11.

Powstawały liczne czasopisma specjalistyczne, monotematyczne, odpowiadające potrzebom poszczególnych dyscyplin medycznych. „Założono wówczas – pisze Ostrowska – ponad 25 poważnych monotematycznych czasopism, poświęconych m.in. (...) anatomii, biologii lekarskiej, chirurgii, chorobom wewnętrznym, dentyście, epidemiologii, gastrologii, ginekologii, gruźlicy, medycynie doświadczalnej, nowotworom, okulistyce, ortopedii, otolaryngologii, pediatrii, psychiatrii i radiologii. W wyniku tego w latach międzywojennych każda prawie specjalność medyczna miała swoje czasopismo, a niektóre nawet kilka”⁶.

Wśród nich „Lekarz Wojskowy” wyróżniał się jako czasopismo, które jako jedyne w swoich założeniach miało zajmować się publikacją prac z zakresu medycyny wojskowej oraz sprawami związanymi z organizacją struktur funkcjonowania wojskowych służb medycznych. Był to „tygodnik poświęcony medycynie wojskowej i ogólnej”, organ Wojskowej Rady Sanitarnej.

Rozwój czasopiśmiennictwa wojskowego w tym okresie Zdzisław G. Kowalski opisuje następująco: „Historię polskiego piśmiennictwa J. Pytel dzieli na dwa okresy – pierwszy to lata 1918–1927 i drugi

lata 1927–1939. Wydaje się jednak, iż rozpatrując historię fachowych czasopism wojskowych, istnieje potrzeba innego podziału. I tak pierwszy okres (1918–1921), obejmujący «Bellonę», «Polską Flotę Napowietrzną» i «Lekarza Wojskowego» to narodziny polskiego fachowego piśmiennictwa wojskowego. Drugi (lata 1922–1926) to powolny wzrost liczby periodyków wojskowych, krystalizowanie się ich myśli programowej i zakresu poruszanej problematyki. Obejmował «Przegląd Artyleryjski», «Przegląd Intendencki», «Sapera i Inżyniera Wojskowego», «Przegląd Wojskowy», «Przegląd Wiedzy Wojskowej». Ostatni okres to lata 1927–1939, kiedy ostatecznie ukształtował się podział kompetencyjny fachowych periodyków wojskowych (...)”⁷.

Cechą charakterystyczną czasopiśmiennictwa wojskowego tego okresu było, już od początku lat 20. XX wieku, dążenie do centralizacji, co doprowadziło do wyodrębnienia w 1935 roku listy 18 rekomendowanych czasopism, wśród których jako 12. wymieniony był „Lekarz Wojskowy” – jedyne znaczące czasopismo medyczne w tej grupie. Wspomnieć można jedynie o „Biuletynie Sekcji Sanitarnej Towarzystwa Wiedzy Wojskowej” (1928, [t. 1]–1930 [t. 3])⁸.

⁶ T. Ostrowska, *Historia czasopiśmiennictwa medycznego...* op. cit., s. 16.

⁷ Z.G. Kowalski, *Fachowe czasopisma wojskowe w latach 1918–1939*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1996, nr 19, s. 112.

⁸ Z. Pytel, *Z dziejów polskiej prasy wojskowej w latach 1918–1939 – dokumenty*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1966, T. 5, nr 2, s. 208.

Interesujący wątek w działalności „Lekarza Wojskowego” stanowi współpraca z Centrum Badań Lotniczo-Lekarskich i utworzoną przy nim w 1931 roku Radą Naukową Lotniczo-Lekarską, której zadaniem było ujednolicenie kierunku badań naukowych i prowadzenie ich na wysokim poziomie. Wydawany był, jako miesięczny dodatek do „Lekarza Wojskowego”, specjalny biuletyn poświęcony zagadnieniom medycyny lotniczej „Medycyna Lotnicza w Polsce” (1932, nr 1–6): „Periodyk miał charakter wydawnictwa referatowego i zamieszczał streszczenia prac z zakresu medycyny lotniczej zarówno autorów polskich, jak i zagranicznych, głównie francuskich. Dopełniały je protokoły posiedzeń Rady Naukowej Lotniczo-Lekarskiej, a także kronika lotniczo-lekarska”⁹.

W okresie międzywojennym powstało wiele czasopism (Stanisław Konopka pisze o „nadprodukcji”), co skutkowało dużą konkurencją na rynku i związanymi z tym trudnościami finansowymi. W Polsce wydawano od 60 do 80 czasopism z zakresu medycyny i nauk pokrewnych. Konopka podaje, że w 1939 roku ukazywały się 73 czasopisma lekarskie w nakładzie od 150 do 1500 egzemplarzy. Dane te zestawia z lekarskim rynkiem wydawniczym w Stanach Zjednoczonych, gdzie wydawano 243 czasopisma lekarskie (w okresie międzywojennym

w USA jedno czasopismo przypadało na 681 lekarzy, w Polsce na 184). Wiele czasopism ukazywało się przez bardzo krótki czas. Stosunkowo niskie były też w tym czasie nakłady czasopism naukowych, wahające się w granicach 150–1500 egzemplarzy. Największą poczytnością cieszyły się czasopisma ogólnolekarskie, tygodniki („Polska Gazeta Lekarska”, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”) i dwutygodniki („Nowiny Lekarskie”, „Medycyna”)¹⁰.

Aby przetrwać na trudnym rynku wydawniczym, „Lekarz Wojskowy”, początkowo wydawany jako tygodnik, od 1922 roku stał się miesięcznikiem, by dopiero od 1933 roku zwiększyć częstotliwość i ukazywać się jako dwutygodnik. W 1938 roku ponownie stał się miesięcznikiem.

Wybuch II wojny światowej przerwał rozkwit czasopiśmiennictwa. Na terenach okupowanych obowiązywał zakaz ukazywania się polskich czasopism, zastąpionych bojkotowanym przez ogół środowiska lekarskiego czasopismem „Zdrowie i Życie”, wydawanym w Krakowie przez Izbę Zdrowia Generalnego Gubernatorstwa (1940–1944). Jedyne według Ostrowskiej konspiracyjne czasopismo medyczne,

⁹ G. Wrona, *Naukowe czasopisma medyczne i farmaceutyczne w Polsce w latach 1918–1939*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, T. IV, nr 1, s. 55.

¹⁰ S. Konopka, *Polskie czasopisma lekarskie widziane oczami bibliografa, bibliotekarza i historyka medycyny*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej” 1967, nr 11/12, s. 909–914.

warszawskie „Abecadło Lekarskie” (1940–1944), miało bardzo niewielki zasięg i nakład. Znaczącą rolę odgrywały wówczas czasopisma lekarskie ukazujące się za granicą, w tym przede wszystkim „Lekarz Wojskowy”, który w latach 1941–1946 wydawany był przez polskie elity lekarskie jako organ Towarzystwa Naukowego Lekarzy Wojska Polskiego w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii. Witold Brzeziński opisuje działalność „Lekarza Wojskowego” na obczyźnie jako jedyne od roku 1941 do końca wojny liczącego się polskiego czasopisma. Nawiązano współpracę naukową ze społecznością lekarzy czechosłowackich, brytyjskich i amerykańskich, czasopismo zyskało zasięg międzynarodowy¹¹.

Wśród badaczy historii „Lekarza Wojskowego” pojawiały się również opinie o wojennej przerwie w działalności, uzasadniane brakiem charakteru wojskowego czasopisma i faktem wydawania go za granicą. W artykule rocznicowym z roku 1964 płk prof. Stanisław Bober stwierdził: „W czasie wojny «Lekarz Wojskowy» nie ukazywał się, rzecz jasna w kraju, ani też nie był drukowany w ZSRR. Jedynie na terenie Anglii wydawano «Lekarza Wojskowego» w czasie wojny i pewien czas po wojnie. (...) Mimo nieregularnego ukazywania się wydawcy uważali go za kontynuację

przedwojennego «Lekarza Wojskowego», zachowując numerację tomów (...). Należy jednak przyjąć, że w okresie wojny «Lekarz Wojskowy» wydawany nie był i lata 1939–1945 stanowią lukę w historii czasopisma”¹².

W tym samym artykule Bober wspominał o ukazującym się w Tel Awiwie czasopiśmie „Lekarz Polski na Wschodzie”(1943–1944)¹³, a Ostrowska wymienia dodatkowo następujące periodyki okresu wojny: „Czasopismo Lekarskie” (Tel Awiw 1942), które zmieniło nazwę na „Pismo Lekarskie na Wschodzie” (Tel Awiw 1943), „Postępy Wiedzy Lekarskiej” (Jerozolima 1944–1945) i powielany „Komunikat Szefostwa Służby Zdrowia” (Londyn 1944–1945)¹⁴.

Czasy powojenne przyniosły stosunkowo szybkie uruchomienie działalności pism naukowych. W 1945 roku ukazywało się ich 11, w tym jako pierwsze czasopismo medyczne wznowiony został „Lekarz Wojskowy” w styczniu 1945 r., w Lublinie, w czerwcu ukazał się pierwszy numer poznańskich „Nowin Lekarskich”, a w lipcu wznowiono krakowski „Przegląd Lekarski”.

¹¹ W. Brzeziński, *Polish medical journals published in exile during the second world war*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 1994, T. 57, nr 3, s. 387–388.

¹² S. Bober, *Historia naszego czasopisma*, „Lekarz Wojskowy” 1964, T. 40, nr 10, s. 726–727.

¹³ „Lekarz Polski na Wschodzie” był wydawany przez prof. dr. A. Laskiewicza. Ogółem ukazało się 14 numerów.

¹⁴ T. Ostrowska, *Historia czasopiśmiennictwa medycznego...* op. cit., s. 18.

Z najbardziej poczytnych spośród 39 czasopism o tej tematyce, ukazujących się w drugiej połowie lat 40. XX wieku, Ostrowska wymienia również „Polski Tygodnik Lekarski” (Warszawa 1946) i „Wiadomości Lekarskie” (Warszawa 1948). Zgodnie z obowiązującą polityką wydawniczą „Lekarz Wojskowy” został powołany jako fachowe czasopismo wojskowo-lekarskie przy Szefostwie Sanitarnym WP.

„Cechą charakterystyczną czasopism ukazujących się po II wojnie światowej – pisze Ostrowska – jest to, że nie ma wśród nich tytułów wydawanych przez pojedyncze osoby. Wydają je wyłącznie instytucje: towarzystwa naukowe i społeczne, instytuty naukowe, Ministerstwo Zdrowia i in. Oznacza to przestrzeganie odpowiedniego poziomu tych periodyków. Ponadto, większą uwagę niż w poprzednich okresach przykładą się do eksportu i importu wiadomości naukowych. W 1967 roku, według obliczeń autorki tego opracowania, 87,5% czasopism wydawanych przez Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich podawało przy artykułach ich obcojęzyczne streszczenia (angielskie i rosyjskie), 60% – przegląd piśmiennictwa obcego, a 35% – przegląd piśmiennictwa krajowego”¹⁵.

¹⁵ Ibidem, s. 19.

Niezmienne „Lekarz Wojskowy” był jedynym czasopismem wojskowo-lekarskim o zasięgu ogólnopolskim i już w latach 60. XX wieku stał się podstawowym forum publikacji dla naukowców z prężnie działających instytucji podległych Szefostwu Służby Zdrowia WP, tj. Wojskowej Akademii Medycznej, Wojskowego Instytutu Higieny i Epidemiologii czy Wojskowego Instytutu Medycyny Lotniczej. Instytucje te wydawały własne biuletyny o zasięgu lokalnym, przy czym szczególną uwagę należy zwrócić na kwartalnik „Biuletyn WAM”, ukazujący się w latach 1958–2002. Jego pierwszym redaktorem naczelnym był prof. dr med. Andrzej Himmler, sekretarzem redakcji płk prof. Konstanty Markiewicz. Czasopismo zostało powołane wraz z utworzeniem Wojskowej Akademii Medycznej w 1958 roku i miało służyć przede wszystkim rozwojowi nauki, kształceniu przyszłych kadr medycznych oraz upowszechnianiu wyników badań naukowych prowadzonych w WAM. W roku 1999 zmieniono tytuł czasopisma na „Przegląd Wojskowo-Medyczny” (redaktor naczelny Krystian Żołyński).

W publikacji z okazji czterdziestolecia czasopisma płk prof. Stanisław Bober wspominał o znaczącej pozycji „Lekarza Wojskowego” wśród „bratnich czasopism wojskowych” oraz o wysokim poziomie merytorycznym publikacji i świadczącym o nim zasięgu oddziaływania międzynarodowego czasopisma: „Jesteśmy jedynym czasopismem wojskowym, w którym publikowane są prace lekarzy

wojskowych odzwierciedlające poziom i dorobek polskiej wojskowej myśli lekarskiej, stanowiącym cenną pozycję wydawniczą (...). Ożywiony kontakt wymienny zagraniczny naszego czasopisma stwarza jeszcze jeden dodatni moment dla autorów. Prace drukowane u nas zamieszczane są w czasopismach zagranicznych – niekiedy w obszernych streszczeniach (...), niektóre z czasopism prowadzą stałe wykazy prac ukazujących się w „Lekarzu Wojskowym”¹⁶.

Bober wspomina również o dostosowaniu układu wewnętrznego czasopisma do norm obowiązujących na świecie oraz o zwiększeniu nakładu pomimo problemów z dostępnością papieru.

W roku 1967 Stanisław Konopka dokonał przeglądu czasopiśmiennictwa lekarskiego w Polsce, wskazując na zmiany, jakie zachodziły w ruchu wydawniczym o tematyce medycznej. Oprócz PZWL i Wydziału VI Nauk Medycznych Polskiej Akademii Nauk, które finansowały i nadzorowały wydawanie większości czasopism lekarskich, zaczęli pojawiać się mecenasi i inni wydawcy.

„Nie jestem pewien – pisze Konopka – czy Pan Dyrektor naczelny PZWL zna dokładną liczbę czasopism ukazujących się obecnie?

¹⁶ S. B[ober], *Nasze czterdziestolecie*, „Lekarz Wojskowy” 1964, T. 40, nr 12, s. 876.

Jest ich w roku 1967 103 tytuły tylko z dziedziny medycyny i stomatologii, nie wliczając tu farmacji, biologii, weterynarii i nauk pokrewnych. Nie wliczyłem tu również tego rodzaju wydawnictw, zazwyczaj powielanych, jakie pod rozmaitymi tytułami pragną ominąć przepisy, wiążące się z rejestracją czasopisma. Tą radosną twórczością zajęły się władze”¹⁷.

To „rozprężenie” nie dotyczyło oczywiście „Lekarza Wojskowego”, od 1945 roku nadzorowanego przez Szefostwo Sanitarne WP i następnie przez Departament Służby Zdrowia MON.

Konopka zwraca uwagę na problemy, z jakimi borykali się wydawcy w tym okresie, takimi jak zła jakość papieru, rzutuująca na czytelność rycin, brak jednolitych norm dotyczących oznaczania autorstwa i streszczeń w językach obcych, mnożenie prac wątpliwej jakości, powoływanie się na nieaktualne źródła, stosowanie łacińskiego nazewnictwa pomimo przyjętej terminologii w języku polskim i in. W zakresie układu treści dostrzegał podobieństwa we wszystkich analizowanych czasopismach, na który składały się prace oryginalne, streszczenia i recenzje prac obcych oraz „przegląd czasopism”. Ubolewał nad brakiem kronik i sprawozdań z posiedzeń towarzystw.

¹⁷ S. Konopka, *Polskie czasopisma lekarskie widziane...* op. cit., s. 911.

Jako najbardziej poczytne czasopisma ogólnolekarskie wymienił „Polski Tygodnik Lekarski” (nakład 5200 egzemplarzy) oraz „Przegląd Lekarski” (2550 egzemplarzy), z czasopism specjalistycznych najpopularniejsze były „Pediatria Polska” (3350 egzemplarzy), „Medycyna Pracy” (2320 egzemplarzy), „Ginekologia Polska” (2310 egzemplarzy) oraz „Polski Przegląd Chirurgiczny” (2010 egzemplarzy). „Nakład innych czasopism waha się w granicach od 700 do 1700 egz., co widocznie zaspokaja potrzeby czytelników”. Nakład „Lekarza Wojskowego” nie był podawany. Opierając się na artykule płk. Czesława Póltoraka, wiemy, że w 1964 roku nakład czasopisma wynosił ponad 2000 egzemplarzy¹⁸.

Współcześnie ruch wydawniczy jest bardzo różnorodny. Wydawcami są zarówno PZWŁ, jak i uczelnie i instytuty naukowe, firmy prywatne. Wyzwaniem dla redakcji czasopism jest rozwój technologii informatycznych oraz popularności internetu, który stał się podstawowym kanałem komunikacyjnym. Popularne ostatnio powiedzenie – „jeśli czegoś nie ma w internecie, to nie istnieje” – zaczyna coraz bardziej zyskiwać na znaczeniu. Redakcje prawie wszystkich nowych czasopism uruchamiają witrynę internetową wraz z pojawieniem się wersji papierowej, a często strona WWW

¹⁸ C. Póltorak, *W 40 rocznicę „Lekarza Wojskowego”*, „Lekarz Wojskowy” 1964, T. 40, nr 10, s. 719–720.

poprzedza właściwy proces wydawniczy, zachęcając potencjalnych autorów do publikacji swoich tekstów na łamach danego periodyku. Także tytuły wydawane od dziesiątków lat trafiają do swoich czytelników za pomocą internetu.

Redakcje czasopism coraz częściej podejmują decyzje o udostępnieniu swoich zasobów w otwartym dostępie. Robią to za pomocą strony WWW czasopisma, biblioteki cyfrowej, repozytorium lub też umieszczają artykuły w bazach danych. Bazy danych są jednym z ważniejszych kanałów dostępu do pełnych tekstów zgromadzonych tam czasopism.

„Lekarz Wojskowy” przez wiele lat był w międzynarodowym obiegu informacji, indeksowany w interdyscyplinarnych bazach MEDLINE w latach 1945–1966 i SCOPUS w latach 1973–1979. Aktualnie czasopismo znajduje się w Polskiej Bibliografii Lekarskiej (od 1979), Index Copernicus, a także w Polskiej Bazie Cytowań POL-index.

Na rynku wydawniczym każdego roku pojawiają się nowe pozycje, baza czasopism Arianta podaje liczbę 419 tytułów z medycyny, w tym 299 znajdujących się w wykazie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (dane z 22 czerwca 2019 roku). Coraz częściej autorzy publikują prace w czasopismach Open Access, co jest zgodne z przyjętą polityką otwartego dostępu do zasobów tworzonych

na uniwersytetach i w instytutach badawczych. Ze strony rządów, fundatorów i środowiska naukowego wzrasta zainteresowanie otwartością i poszukiwaniem nowych dróg do prowadzenia czy rozpowszechniania badań bez opłat, barier prawnych czy technicznych, co będzie korzystne zarówno w wymiarze ekonomicznym, społecznym, jak i edukacyjnym.

Podsumowując, należy zwrócić uwagę na wartość „Lekarza Wojskowego” w tradycji polskiego czasopiśmiennictwa: „(...) «Lekarz Wojskowy» jest jednym z niewielu polskich czasopism medycznych

o najdłuższej tradycji, które przetrwały do dziś w niezmienionej nazwie, obok «Przeglądu Lekarskiego», «Polskiego Archiwum Medycyny Wewnętrznej» i «Wiadomości Lekarskich». Jest jednak jedynym polskim czasopismem medycznym, które nie łącząc się z innym czasopismem, nie zmieniając nazwy, ukazuje się ciągle, bez przerwy w okresie II wojny światowej»¹⁹.

¹⁹ M. Abramowicz, M. Gawrysiak, J. Kruszewski, „*Lekarz Wojskowy*” – jako czasopismo wojskowo-medyczne, „*Lekarz Wojskowy*” 2011, T. 89, nr 1, s. 18–19.

Wojskowa Rada Sanitarna – pierwszy wydawca „Lekarza Wojskowego”

Czasopismo „Lekarz Wojskowy” było jednym z trzech wydawnictw zaplanowanych przez Wojskową Radę Sanitarną (WRS), powołaną pod koniec 1918 roku przez Ministerstwo Spraw Wojskowych, na wniosek Naczelnego Lekarza Spraw Wojskowych, gen. lek. Bronisława Malewskiego. Pierwszym Prezesem WRS został ppłk prof. dr Zdzisław Dmochowski; mianowania dokonał ówczesny szef Departamentu Sanitarnego gen. bryg. dr Zdzisław Hordyński.

Rada rozpoczęła działalność w miejsce zlikwidowanej Sekcji Naukowej Departamentu V Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych²⁰ z dniem 1 kwietnia 1919 roku w Zamku Ujazdowskim w Warszawie i zgodnie z organizacyjnym postanowieniem była naukowo-technicznym organem pomocniczym Ministerstwa Spraw

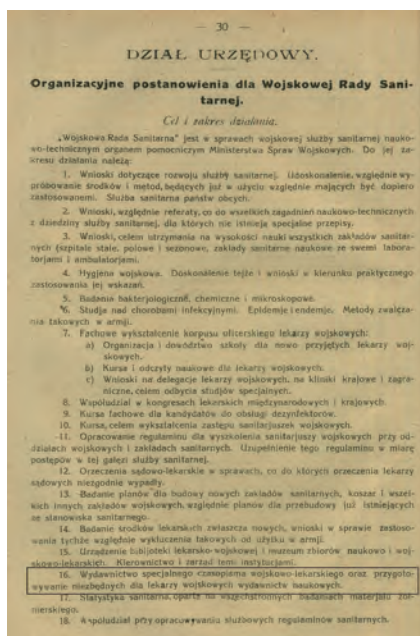
Zamek Ujazdowski.

Wojskowych²¹ w dziedzinie wojskowej służby sanitarnej. Była inicjatorem badań naukowych, a także zajęła się tworzeniem podwalin

²⁰ *Sprawozdania z posiedzeń naukowych. (Protokół pierwszego posiedzenia woj.-lek. w szpitalu Ujazdowskim w Warszawie w dniu 6 czerwca 1919 r.), „Lekarz Wojskowy” 1920, nr 1, s. 24–27.*

²¹ T. Bohm, *Z dziejów Naczelných Władz Wojskowych II Rzeczypospolitej. Organizacja i kompetencje Ministerstwa Spraw Wojskowych w latach 1918–1939*, Warszawa 1994.

pod doksztalcanie i szkolenie personelu dla potrzeb służby zdrowia. Plan działań naukowowo-badawczych, dydaktycznych i usługowych – zdaniem Prezesa WRS – był niezmiernie obszerny i obejmował kilkadziesiąt zadań dotyczących rozwoju służby zdrowia i wykorzystywania zdobyczy naukowo-technicznych własnych i państw obcych.

Organizacyjne postanowienie dla WRS.
Dziennik Rozkazów Wojskowych, 1919,
R. 2, nr 30, poz. 988 – *Organizacyjne postanowienie dla Wojskowej Rady Sanitarnej*.

Budowaniu nowoczesnej wojskowej służby zdrowia miały służyć, m.in.:

- „(...) 1. Wnioski dotyczące rozwoju służby sanitarnej. Udoskonalanie względnie wypróbowanie środków i metod będących już w użyciu względnie mających być dopiero zastosowaniami. Służba sanitarna państw obcych.
- 2. Wnioski względnie referaty co do wszelkich zagadnień naukowo-technicznych z dziedziny służby sanitarnej, dla których nie istnieją specjalne przepisy.
- 3. Wnioski celem utrzymania na wysokości nauki wszystkich zakładów sanitarnych (szpitale stałe, polowe i sezonowe, zakłady sanitarne naukowe ze swymi laboratorjami i ambulatorjami).

(...) 4. Hygiena wojskowa. Doskonalenie teje i wnioski w kierunku praktycznego zastosowania jej wskazań.

5. Badania bakteriologiczne, chemiczne i mikroskopowe.

6. Studja na chorobami infekcyjnymi. Epidemje i endemje. Metody zwalczania takowych w armji.

(...) 7. Fachowe wykształcenie korpusu oficerskiego lekarzy wojskowych:

- a) Organizacja i dowództwo szkoły dla nowo przyjętych lekarzy wojskowych.
- b) Kursy i odczyty dla lekarzy wojskowych.
- c) Wnioski na delegacje lekarzy wojskowych, na kliniki krajowe i zagraniczne celem odbycia studiów specjalnych.

(...) 9. Kursa fachowe dla kandydatów do obsługi dezynfektorów.

10. Kursa celem wykształcenia zastępy sanitariuszek wojskowych.

(...)

15. Urządzenie biblioteki lekarsko-wojskowej i muzeum zbiorów naukowo i wojskowo-lekarskich. Kierownictwo i zarządzanie temi instytucjami.

(...) 16. Wydawnictwo specjalnego czasopisma wojskowo-lekarskiego oraz przygotowywanie wydawnictw naukowych niezbędnych dla lekarzy wojskowych.

17. Statystyka sanitarna oparta na wszechstronnych badaniach materiału żołnierskiego.

18. Współudział przy opracowaniu służbowych regulaminów sanitarnych”²².

W skład WRS weszły oddziały naukowe i pomocnicze, a do ich zadań należała działalność naukowa, dydaktyczna, a także usługowa wykonywana na potrzeby oddziałów szpitala obejmująca badania laboratoryjne, anatomopatologiczne, histologiczne, bakteriologiczne i serologiczne oraz radiologiczne. Ponadto Rada podjęła się pracy wydawniczej, której efektem były: czasopismo „Lekarz Wojskowy”, wydawnictwa typu pamiątek poświęcone pracom wybitnych uczonych polskich i zagranicznych oraz dzieła oryginalne i tłumaczenia na zlecenie specjalnych komisji Rady. Skład osobowy Rady tworzyli: prezes i jego zastępca, członkowie zwyczajni i nadzwyczajni oraz personel pomocniczy. Członkami zwyczajnymi i nadzwyczajnymi, zgodnie z postanowieniami dla WRS z 11 marca 1919 roku²³, mogli być tylko czynni lekarze wojskowi.

²² Dziennik Rozkazów Wojskowych, 1919, R. 2, nr 30, poz. 988 – *Organizacyjne postanowienie dla Wojskowej Rady Sanitarnej*, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/11798/edition/10940/content?ref=desc> [dostęp 8.10.2019].

²³ Ibidem, s. 771.

Skład osobowy WRS do 1 listopada 1921 roku przedstawiał się następująco:

- Prezes – ppłk (płk) prof. dr Zdzisław Dmochowski, anatomopatolog;
- Wiceprezes – ppłk dr Stefan Rudzki, ftyszjatra.
- Kierownicy oddziałów teoretycznych:
 - 1) anatomii patologicznej i medycyny sądowej – ppłk prof. dr Zdzisław Dmochowski;
 - 2) bakteriologii i serologii – ppłk dr Zygmunt Szymanowski;
 - 3) chemii fizjologicznej – prof. dr Jan Zaleski;
 - 4) higieny i statystyki – płk prof. dr Odo Bujwid;
 - 5) radiologii – płk dr Kazimierz Wękowski;
 - 6) pracownia dla badań nad tyfusem plamistym w Przemyśle (w 1921 roku) – prof. dr Rudolf Weigl.
- Kierownicy oddziałów klinicznych:
 - 1) chirurgii – ppłk prof. dr Leon Kryński;
 - 2) medycyny wewnętrznej – ppłk prof. dr Edward Żebrowski;
 - 3) chorób skórnych i wenerycznych – płk prof. dr Zdzisław Sowiński;
 - 4) chorób uszu, gardła i nosa – kpt dr Olgierd Pęski;
 - 5) chorób oczu – mjr dr Karol Karnicki;
 - 6) chorób nerwowych i psychicznych – ppłk dr Jan Koelichen;
 - 7) chorób zakaźnych – ppłk dr Leon Karwacki.

Członkowie WRS przystąpili do pracy z wielkim zaangażowaniem, o czym świadczą prace wykonane do 1 listopada 1920 roku. W tak krótkim czasie Rada odbyła 29 posiedzeń naukowych, wykonała 185 różnych projektów przepisów, instrukcji i regulaminów z zakresu organizacji sanitariatu wojskowego, opracowała 18 projektów programów wyszkolenia personelu służby zdrowia, 9 sprawozdań o pracy szeregu organów służby zdrowia, ogniskach epidemii itp. Jako pierwszy dokument wydała kodeks praw i zwyczajów wojny lądowej, zawierający głównie zbiór konwencji haskich.

Wśród dokonań Rady znalazło się również rozpoczęcie edycji tygodnika „Lekarz Wojskowy”, opublikowanie 6 książek o charakterze naukowym lub popularnonaukowym oraz wydanie 42 opinii o pracach naukowych lekarzy i innych uczonych.

Dnia 27 sierpnia 1921 roku WRS zmieniła status na organ doradczy Departamentu Sanitarnego Ministerstwa Spraw Wojskowych: „Jest to ciało naukowo-doradcze, nie posiadające własnego etatu, a złożone jedynie z oficerów korpusu sanitarnego, względnie innych oraz ewentualnie z pośród osób świata naukowo-cywilnego, którzy dzięki swemu doświadczeniu i wybitnym wiadomościom fachowym, z zakresu spraw, mających związek z wojskową służbą zdrowia, zostają mianowani przez ministra spraw wojskowych na wniosek

Szefa Departamentu Sanitarnego, członkami Wojskowej Rady Sanitarnej”²⁴.

Do jej struktur zostały dołączone zarówno naukowe, jak i kliniczne oddziały Szpitala Ujazdowskiego oraz kancelaria, redakcja „Lekarza Wojskowego” i biblioteka²⁵. Zakończenie działań wojennych, stabilizacja militarna na arenie międzynarodowej wpłynęły na zmiany w strukturze Departamentu Sanitarnego – Wojskową Radę Sanitarną 27 sierpnia 1921 roku przemianowano na Wojskowy Instytut Sanitarny. Komendantem mianowany został gen. bryg. dr Antoni L. Religioni, a od 1924 roku zastąpił go na tym stanowisku gen. bryg. dr Bronisław J.W. Jakesch.

Zadania i strukturę organizacyjną Wojskowej Rady Sanitarnej, inicjatora „Lekarza Wojskowego”, można porównać do dzisiejszego instytutu badawczego związanego z ochroną zdrowia.

²⁴ Dekret o administracji Siły Zbrojnej z dnia 20/III 1921 r. Organizacja Pokojowa Służb min. Służby zdrowia, *Almanach Oficerski na rok 1923/1924, Zeszyt 2, Dział III*, <http://www.wbc.poznan.pl/publication/57608> [dostęp 8.10.2019].

²⁵ S. Wojtkowiak, *Lancet i karabin. Dzieje szkolnictwa medycznego w Wojsku Polskim*, Warszawa 1973, s. 76.

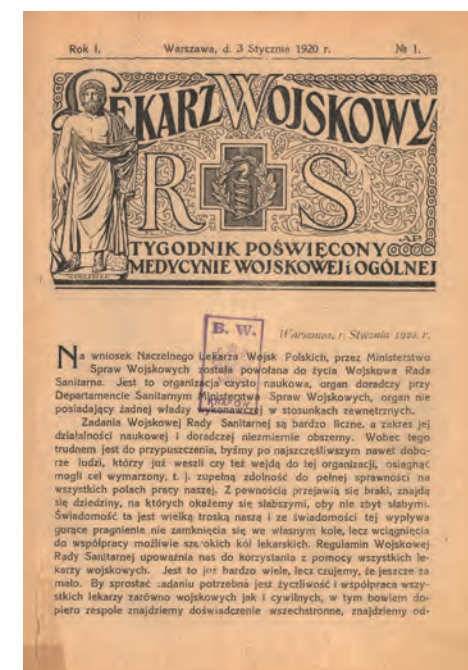

Historia czasopisma

Lata 1920–1939

Rozpoczynając wydawanie „Lekarza Wojskowego” w styczniu 1920 roku, Prezes Wojskowej Rady Sanitarnej, płk prof. dr Zdzisław Dmochowski, deklarował: „Żadnego szczegółowego programu pisma tego nie ogłaszamy, nie obiecujemy nic, gdyż zbyt wielkie są dziś trudności redakcyjne i wydawnicze, zaznaczamy tylko jeszcze raz w jakim celu pracę tę podejmujemy. Pragniemy dać lekarzowi naszemu całokształt najnowszych postępów wiedzy lekarskiej, pragniemy dać mu możliwość wypowiedzania się, pragniemy związać wszystkich lekarzy wojskowych w jedną żywą całość, pragniemy zainteresować go poziomem organizacji sanitarnej naszej armji, pragniemy rozwinąć w nim samopoczucie organizacji i miłość dla niej, pragniemy dojść do tego, by lekarz wojskowy uważał siebie za zaszczyt, że w armji naszej pracuje. (...) Myślimy o tej wielkiej liczbie lekarzy pracujących w oddziałach wojskowych, porozrzucanych na głębokiej prowincji, odciętych od szpitali i źródeł literackich,

ginących powoli w kole trosk codziennych i życia klubowego. Patrzyliśmy w ciągu tych nieszczęśliwych lat wojny na rozmaite armje, rozmawialiśmy z wieloma lekarzami, w czasie pokoju przyglądaliśmy się wielokrotnie życiu lekarza wojskowego na prowincji. Od tego stanu odrętwienia musimy wszystkich lekarzy armji naszej uchronić, nie możemy dopuścić, by znalazł się choć jeden taki, jakich mamy w pamięci. Lekarz wojskowy armji naszej musi być i będzie na poziomie lekarza, którego praca naukowa, praktyka i szlachetne współzawodnictwo utrzymują w stałym napięciu, a zatem na znacznej wysokości moralnej i naukowej. Lekarz

Strona tytułowa „Lekarza Wojskowego” 1920, T. 1, nr 1.

Strona tytułowa „Lekarza Wojskowego” [1919], T. 1, nr 1.

Zamiarem nie było więc tylko upowszechnianie wiedzy, czasopismo miało stać się forum wymiany myśli i doświadczeń. W notce „Do ogółu kolegów” zamieszczonej w zeszycie 8 z 21 lutego 1920 roku Redakcja nawołuje do „rychłej i energicznej współpracy”. Odwołuje się do zdobytych podczas działań wojennych przeżyć i doświadczeń lekarzy, którzy wcześniej służyli w różnych armiach „często

wojskowy nie może stać się biernym urzędnikiem, którego nic nie obchodzi poza ilością godzin biurowych. Lekarz wojskowy nawet w najmniejszej mieście i wiosce musi mieć nieprzerwaną styczność ze źródłami wiedzy i musi ani na chwilę nie zapominać, że będąc czasowo pozbawionym większego materiału specjalnego, stoi jednak ciągle u źródła badań antropologicznych, etnograficznych, kultury narodowej i nareszcie czysto przyrodniczych. Pragnieniem naszym najgorętszym jest, by nie pozwolić nikomu ani na chwilę zdrzemnąć, gdyż stąd do odrętwienia często krok jeden”²⁶.

naprzeciw siebie stojących”, twierdząc, że dzielenie się tą wiedzą na łamach nowo powstałego czasopisma wojskowo-lekarskiego jest wręcz ich obowiązkiem. „Każdy lekarz wojskowy znajdzie coś cennego do umieszczenia w jednym z tych działów. (...) Nie chcemy zrobić naszego «Lekarza» areną popisu dla zamkniętego koła pracowników, mniej lub bardziej przychylnie krytykowanych przez resztę czytających kolegów. (...) Za poziom naszego pisma odpowiedzialni jesteśmy wszyscy, będziemy mieli takie pismo jakie stworzyć zechcemy, jakie stworzyć potrafimy”²⁷.

Dwa pierwsze roczniki „Lekarza Wojskowego” ukazały się jako „tygodnik poświęcony medycynie wojskowej i ogólnej”. Już pod koniec 1920 roku dały się zauważyć problemy z utrzymaniem ciągłości czasopisma, od nr. 35 wydano numery łączone: 35/36, 37/38, 39/40/41/42, 43/44/45/46, 47/48/49/50, 51/52, co prawdopodobnie związane było z narastającą dewaluacją marki. W stopce redakcyjnej pierwszego numeru podano cenę rocznej prenumeraty: „dla lekarzy wojskowych z przesyłką rocznie 26 mk²⁸, dla lekarzy cywilnych w Warszawie rocznie 120 mk”, a nr. 52: „dla lekarzy wojskowych z przesyłką

²⁶ Ibidem, s. 3.

²⁷ „Lekarz Wojskowy”, 1920, T. 1, nr 8, s. 1–2.

²⁸ Marka polska została wprowadzona do obiegu ustawą z dnia 15 stycznia 1920 r. Zastąpiła markę niemiecką, przykładowo: w sierpniu 1920 litr mleka kosztował 6 mk, w grudniu 1922 już 400–500 mk, a we wrześniu 1923 roku od 3000 do 5000 mk.

rocznie 84 mk, dla lekarzy cywilnych w Warszawie rocznie 126 mk”²⁹.
W nr. 6 podano cenę pojedynczego zeszytu – 4 mk.

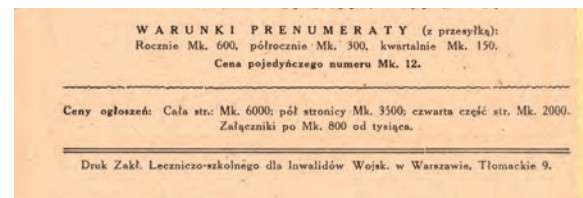
Wszystkie artykuły oraz sprawozdania były płatne. Honorarium autorskie za wiersz druku artykułu oryginalnego lub sprawozdania wynosił 1 markę, za wiersz tłumaczenia 50 fen.

Zeszyt 1 z 1922 roku rozpoczęła notatka, w której redakcja informowała o zmianie częstotliwości ukazywania się poszczególnych numerów, powołując się m.in. na trudności związane z brakiem finansowania „Lekarza Wojskowego”: „który – otwarcie powiedzieć to trzeba – nie może liczyć na pomoc z zewnątrz – a musi utrzymywać się o swoich siłach”³⁰. Te „własne siły” to prenumeratorzy oraz zleceniodawcy reklam. Redakcja, zabiegając o poszerzenie grona prenumeratorów, którym powinien być każdy oficer Korpusu Sanitarnego, zapowiedziała wprowadzenie kolejnych działów: „Rubryka spostrzeżeń klinicznych i praktycznych” oraz „Korespondencja, pytania i odpowiedzi”.

W numerze datowanym na 15 kwietnia 1922 roku ukazał się krótki przyczynek od redakcji, zatytułowany „Opinie

²⁹ „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 1, stopka.

³⁰ *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1922, R. 3, nr 1.

Warunki prenumeraty. „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 29, s. 940.

o czasopiśmie Lekarz Wojskowy”, poświęcony sprawom prenumeraty czasopisma. Wśród trudności z dostępem do pisma zacytowano płk. Teodora Kiersnowskiego, który napisał: „nie brak zainteresowania wiedzą fachową – a bardzo nieregularne dostarczanie, co stoi w związku z częstym przenoszeniem lekarzy z jednego miejsca służby na inne, oraz ta okoliczność, iż gazeta «Lekarz Wojskowy» jest słabo redagowana i biedna w artykuły naukowe”³¹. Inny czytelnik, płk Chlewiński, wskazał cztery, jego zdaniem, główne problemy, tj. nieregularne dostarczanie czasopisma, brak artykułów związanych z tematyką czysto wojskową, w tym również medycyną wojskową, brak pomocy dla autorów, którzy służyli w odległych garnizonach, przede wszystkim niemających dostępu do źródeł naukowych oraz nieobecność na łamach

³¹ *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1922, R. 3, nr 4, s. 322.

czasopisma prac z medycyny ogólnej o znaczeniu praktycznym. Na zarzuty odpowiedziała redakcja, zwracając uwagę, że wśród artykułów zamieszczanych od 1922 roku znacznie zwiększono liczbę prac związanych z medycyną wojskową, a materiały źródłowe przysły autor może otrzymać poprzez Wojskowy Instytut Sanitarny. I tym razem powtórzono, że czasopismo utrzymuje się z prenumeraty: „(...) a o charakterze i poziomie decydują dwie okoliczności: mianowicie liczba prenumeratorów i materiał nadsyłany”³². Dla usprawnienia kolportażu czasopisma redakcja apelowała o aktualizację miejsca pobytu odbiorców, co było zasadne z uwagi na częste przeniesienia służbowe żołnierzy. Zapewniła autorom możliwość odpłatnego uzyskania odbitek ich prac.

Czasopismo, publikując prace nie tylko kliniczne, odegrało dużą rolę w organizacji wojskowej służby zdrowia. Zwrócił na to uwagę Czesław Marmura, autor wydanej w 1998 roku książki *„Medyczna myśl wojskowa II Rzeczypospolitej”*, który w rozdziale „Taktyka i organizacja służby zdrowia” podkreślił, że to na łamach *„Lekarza Wojskowego”* opublikowano większość prac dotyczących spraw organizacyjnych w służbie medycznej, które posłużyły tworzeniu podwalin struktury organizacyjnej i sprecyzowania zadań wojskowej

służby zdrowia. Autorami publikacji poruszających powyższą problematykę byli głównie oficerowie-lekarze, którzy na łamach czasopisma dzielili się osobistymi doświadczeniami zdobytymi podczas walk I wojny światowej i wojny polsko-rosyjskiej z lat 1919–1920. Relacje z tamtych lat, wzbogacone konkretnymi wnioskami, pozwoliły dowództwu armii sformułować założenia działań armii zarówno na czas pokoju, jak i w przypadku przyszłej wojny obronnej³³. Tematem szczególnie ważnym dla Wydawcy czasopisma było kształcenie kadry zawodowej dla wojskowej służby sanitarnej. Gdy 31 października 1922 roku utworzono Wojskową Szkołę Sanitarną (WSS), której zadaniem było kształcenie oficerów polskiej służby zdrowia, naturalne stało się, że fakt ten został odnotowany na stronach czasopisma. Odtąd na jego łamach systematycznie ukazywały się informacje z życia Szkoły, a w gronie autorów znalazły się nazwiska osób związanych z nowo powstałym ośrodkiem nauczania. O zadaniach Szkoły pisał w *„Lekarzu Wojskowym”* płk dr Stefan Hubicki, pierwszy komendant tej placówki, promotor i organizator wojskowego szkolnictwa medycznego. Podkreślał celowość fachowego szkolenia kadry medycznej, opartego na nowoczesnym podejściu do roli lekarza – oficera kształconego w uczelni, „gdzie wykładanoby,

³² Ibidem, s. 322.

³³ C. Marmura, *Medyczna myśl wojskowa II Rzeczypospolitej*, Łódź 1998, s. 62–74.

jak przystosować zdobycze nauki do chwil największego wysiłku narodu, jakim jest wojna”³⁴.

Kolejnym świadectwem zaangażowania „Lekarza Wojskowego” w sprawy bieżące wojska oraz propagowania nowoczesnych idei był jego udział w organizacji wojskowego lotnictwa sanitarnego, którego pionierem był gen. dr Felicjan Sławoj Składkowski. Już w październiku 1922 roku, kiedy Departament Sanitarny rozpoczął organizację Komitetu Utworzenia Lotnictwa Sanitarnego w Polsce, powołanego do zgromadzenia środków finansowych na realizację przedsięwzięcia, czasopismo włączyło się, publikując regularnie informacje o wysokości zebranego funduszu oraz udostępniając łamy autorom propagującym tę tematykę.

W notce od redakcji zamieszczonej w numerze styczniowym z 1924 roku znalazło się podsumowanie 4 lat działalności „Lekarza Wojskowego” oraz zarys kierunku działań na najbliższe lata, który był zgodny z wcześniej przyjętym programem: „Pragniemy dać lekarzowi naszemu całokształt najnowszych postępów wiedzy lekarskiej. (...) Wszakże jasno widzimy, że twórczość piśmiennictwa lekarzy wojskowych dzięki wydawaniu naszego pisma doznaje silnego bodźca.

³⁴ S. Hubicki, *Wojskowa Szkoła Sanitarna*, „Lekarz Wojskowy” 1925, R. 6, nr 1, s. 26.

Odezwa. „Lekarz Wojskowy” 1922, T. 3, nr 11, s. 923.

WARUNKI PRENUMERATY (z przesyłką pocztową):	CENY OGŁOSZEŃ:
Miesięcznie 3 złp.	Cala stronica zewnętrzna . . . 50 Złp.
Pojedynczy numer 3 złp.	okładki 30 „
	Pół 20 „
	Cwierć 12 „
	Osemka 12 „
	Cala stronica wewnętrzna . . . 40 Złp.
	Pół 25 „
	Cwierć 16 „
	Osemka 10 „
Konto w P. K. O. Nr 30209.	
Zakłady Graficzne „Drukarnia Bankowa” Warszawa, Moniuszki 11. Tel. 190-93.	

Warunki prenumeraty. „Lekarz Wojskowy” 1925, T. 6, nr 6, s. 576.

Prace zaś kolegów cywilnych, nadsyłane naszej Redakcji, świadczą o zacieśnianiu węzłów współpracy dwóch sanitarjatów: cywilnego i wojskowego, co uważamy za konieczne nie tylko dla dzieła wojny, niestety możliwej i nawet przewidywanej, ale także dla rozwoju nauki medycyny oraz ugruntowania jej dobroczynnych wpływów na siłę Narodu w twórczości pokojowej”³⁵. Redakcja odniosła się również do sytuacji ekonomicznej kraju, wyjątkowo trudnej ze względu na gwałtowny spadek dochodów ludności i braki w zaopatrzeniu, co również miało skutki dla kondycji finansów wydawnictw. W stycz-

³⁵ *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 1, s. 2a.

niu 1924 roku rząd RP wydał rozporządzenie ustanawiające nową walutę – złotego. W wyniku reformy pieniężnej z 29 kwietnia 1924 roku przeprowadzono pełną wymianę marki polskiej na złotego polskiego, przy utrzymaniu w obiegu obu walut do końca czerwca 1924 roku. Koszt prenumeraty z przesyłką pocztową po wymianie wynosił miesięcznie 1 złp.

W numerze styczniowym z 1925 roku, z okazji 5. rocznicy wydawania czasopisma, głos zabrał gen. dr Felicjan Sławoj Składkowski, ówczesny szef Departamentu VIII Sanitarnego MSWojsk., jednocześnie członek komitetu redakcyjnego „Lekarza Wojskowego”. Generał zwrócił uwagę na konieczność przygotowywania się do służby na czas wojny, gdyż – mimo rozwoju techniki, wyposażenia armii w samoloty, samochody, nowoczesny sprzęt i urządzenia mające zastosowanie na współczesnym polu bitwy – nadal najważniejszym elementem pozostawał człowiek i jego przygotowanie. Nie tylko lekarz miał do spełnienia ważne zadania, odpowiedzialność za życie i zdrowie żołnierza ponosiły również inne służby stanowiące Korpus Sanitarny. Zgodnie z tą tezą „Lekarz Wojskowy” stał się „organem całego Korpusu Sanitarnego służby czynnej i rezerwy”.

W roku 1926 czasopismo nadal było miesięcznikiem, ale wprowadzono podział treści na dwa tomy, tom 7 obejmował numery od stycznia do czerwca (1–6), tom 8 od lipca do grudnia (7–12).

Każdy z tomów miał oddzielną paginację. Układ ten zachował się do ostatniego rocznika, który ukazał się w 1939 roku. Dwa lata później zmieniono podtytuł, któremu nadano brzmienie: „miesięcznik poświęcony medycynie, higienie oraz wojskowej służbie zdrowia: organ oficerów Korpusu Sanitarnego Służby Czynnej i Rezerwy”.

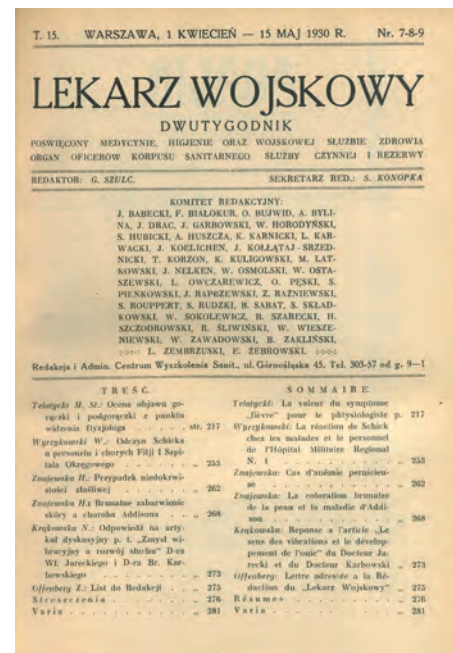
W drugie dziesięciolecie „Lekarz Wojskowy” wszedł jako dwutygodnik, zmiana nastąpiła od nr. 1, T. 13 z 1929 roku. W notce od redakcji opublikowanej z okazji rocznicy i tym razem nie zabrakło pięknych i pełnych patosu słów, którymi przedstawiono dotychczasowe dokonania czasopisma: „(...) niemal od pierwszych chwil powstania Polski i utworzenia Wojska Polskiego i Wojskowej Służby Zdrowia zakwitła samodzielna myśl lekarsko-wojskowa, świadectwo mocy i niespożytości twórczego ducha polskiego, dziedzictwo świetnej spuścizny Kaczkowskich i Marcinkowskich”³⁶. Podkreślono, że w ciągu tych lat czasopismo dobrze służyło korpusowi medycznemu: „(...) niosąc płody ducha do najodleglejszych zakątków ziemi naszej, gdzie tylko docierała stopa żołnierza polskiego, niosącego nie tylko karabin w rękę, ale również opaskę z krzyżem czerwonym na ramieniu, oraz ideę miłości i poświęcenia bliźnim w sercu”³⁷. I kolejne zdanie, które świadczyło o dumie

³⁶ *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1929, T. 13, nr 1, s. [nlb.] 1.

³⁷ *Ibidem*, s. [nlb.] 1.

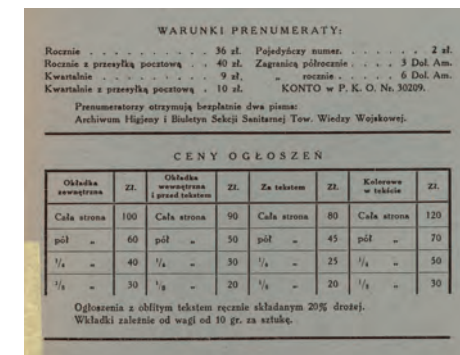
Z początkiem lat 30. XX wieku nastąpiły istotne zmiany organizacyjne w medycznym szkolnictwie wojskowym, które wpłynęły w sposób zasadniczy na rozwój „Lekarza Wojskowego”. 1 kwietnia 1930 roku powołano do życia Centrum Wyszukolenia Sanitarnego (CWSan.), w składzie którego funkcjonowały: Komenda Szkoły, Szkoła Podchorążych Sanitarnych oraz Szpital Szkolny. Komendantem Centrum został w czerwcu 1930 roku gen. bryg. dr Jan Kołłątaj-Srzednicki. Funkcję tę pełnił do 1 września 1939 roku.

³⁸ Ibidem, s. [nlb.] 1.

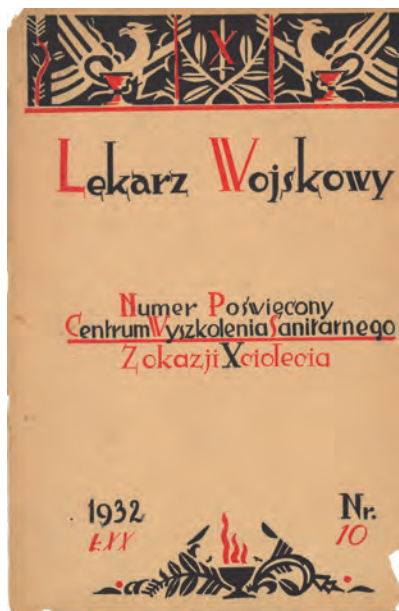

Strona tytułowa „Lekarza Wojskowego”
1930, T. 15, nr 7–8–9.

on w przyszłości sprawne i doskonałe narzędzie obrony sił żywych
narodu na czas potrzeby wojennej. Ten sam cel ma nasze pismo.
(...) Ci sami ludzie, którzy na łamach «Lekarza Wojskowego» two-
rami swej myśli i serca kładli podwaliny ideologii polskiego lekarza
wojskowego, równocześnie zostali powołani do pracy po otwarciu

Warunki prenumeraty. „Lekarz Wojskowy”
1930, T. 16, nr 2, s. 3.

Okladka „Lekarza Wojskowego”
1932, T. 20, nr 10.

Szkoły, do kształcenia umysłów i serc młodego pokolenia lekarzy wojskowych”³⁹.

Trzynasta rocznica istnienia „Lekarza Wojskowego” była dla redakcji kolejną okazją do przeprowadzenia oceny i nakreślenia planów rozwoju czasopisma. Redaktor Gustaw Szulc podkreślił, że mimo ogromnych trudności gospodarczych, które dotknęły każdą sferę działalności, udało się przetrwać i realizować cele wytyczone przez założycieli. Podobnie jak w roku 1922, redaktor odniósł się do krytycznych uwag dotyczących treści publikowanych w poszczególnych rocznikach oraz poziomu prac nadsyłanych do publikowania. „Trudno uwzględnić i pogodzić wszystkie życzenia i rady z jakimi spotykamy się codziennie ze

strony czytelników pisma. Dobór prac i artykułów zależy w znacznej mierze od przypadku, przede wszystkim zaś od liczby osób zajętych pracą naukową w różnych ośrodkach lekarskich wojskowych

i cywilnych”⁴⁰. Zwrócił uwagę, że zdarzają się prace, które poziomem nie odpowiadają wymogom czasopisma, a także, że nie wszystkie prace w równym stopniu odpowiadają zainteresowaniom ogółu czytelników. Treści te: „(...) umieszczamy (...) a to w tym celu, aby każdy lekarz wojskowy mógł liczyć na to, że jego twórczość naukowa w jakiegokolwiek specjalności znajdzie zawsze opiekę i poparcie w naszym piśmie i że praca jego wykonana nieraz w warunkach bardzo ciężkich zawsze zostanie gościnnie przyjęta w Lekarzu Wojskowym, bez którego, kto wie, czy ujrzałaby kiedykolwiek światło dzienne. Niema potrzeby przekonywać, że stanowi to bardzo wielką zachętę i bodziec do pracy naukowej w środowisku wojskowo-lekarskim”⁴¹. Redakcja, by pogodzić różne zainteresowania czytelników, zarówno tych, którzy oczekiwali większej liczby prac „ściśle wojskowych”, jak i tych, którzy narzekali na zbyt mało artykułów ogólnolekarskich, zdecydowała o wprowadzeniu osobnych numerów poświęconych zagadnieniom wojskowym. Dział ten powierzono płk. dr. Janowi Garbowskiemu, dyrektorowi nauk w Centrum Wyszkołenia Sanitarnego. Powołano również dział lotniczo-lekarski, redagowany przez płk. dr. Adama Huszcę, komendanta Centrum Badań Lotniczo-Lekarskich.

³⁹ W. Osmolski, *Święto Centrum Wyszkołenia Sanitarnego 1922–1932*, „Lekarz Wojskowy” 1932, T. 20, nr 10, s. 673–678.

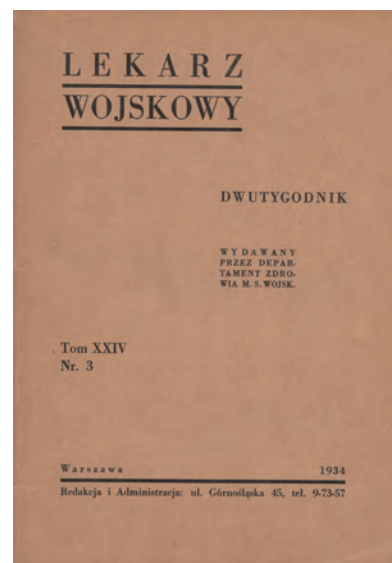
⁴⁰ G. Szulc, *W 13-tą rocznicę*, „Lekarz Wojskowy” 1932, T. 19, nr 1, s. [nlb.] 1.

⁴¹ Ibidem, s. [nlb.] 2.

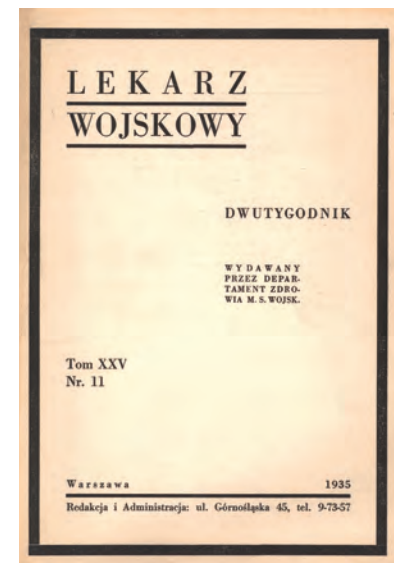
Zmienił się również podtytuł czasopisma – „dwutygodnik poświęcony wojskowej służbie zdrowia, medycynie i higienie”.

W roku 1933 ukazał się rozkaz wiceministra Spraw Wojskowych zmieniający w sposób zasadniczy finansowanie działalności czasopism wojskowych, w tym „Lekarza Wojskowego”. O przyczynach tych zmian oraz samej procedurze ich przeprowadzenia pisał w 1966 roku Jan Pytel w pracy „Z dziejów polskiej prasy wojskowej w latach 1918–1939. Dokumenty”⁴². W piśmie przedłożonym ministrowi znalazło się ważne zdanie o „Lekarzu Wojskowym” autorstwa nieznanego, prawdopodobnie szefa wydziału Oddziału I Organizacyjnego Sztabu Głównego Tadeusza Zakrzewskiego: „(...) według mego zdania pismo to jest potrzebne w pierwszym rzędzie lekarzom cywilnym, a nie wojskowym. Wiadomo bowiem, że cały ciężar leczenia w czasie wojny spadnie na lekarzy cywilnych, lekarze wojskowi zaś będą tylko organizatorami służby zdrowia. Do tej pracy lekarze wojskowi są przygotowani przez sztaby i drogą specjalnego wykształcenia. Natomiast lekarze cywilni nie otrzymują żadnych wskazówek ani co do form organizacyjnych ich pracy na wypadek wojny, ani co do medycyny wojskowej, ani wreszcie, co najważniejsze, do sposobu leczenia zatrutych gazami i obrony p. g.

⁴² J. Pytel, *Z dziejów polskiej prasy wojskowej...* op. cit., s. 205–228.

Okladka „Lekarza Wojskowego”
1934, T. 24, nr 3.

Okladka „Lekarza Wojskowego”
1935, T. 25, nr 11.

Obecnie «Lekarza Wojskowego» nikt z cywilnych lekarzy nie czyta, natomiast, przeciwnie, wszyscy lekarze, zarówno cywilni, jak i wojskowi, czytają fachowe czasopismo [!] lekarskie, wydawane przez cywilne organizacje lekarskie”⁴³. Autor pisma proponował

⁴³ Ibidem, s. 213.

Decyzję o dotowaniu przez Ministerstwo Spraw Wojskowych redakcja uznała za bardzo korzystną dla rozwoju czasopisma. W notce załączonej do tomu 22 określono nowe perspektywy rozwoju „Lekarza Wojskowego”, który wreszcie nie musiał troszczyć się o przetrwanie. Przejęcie przez Służbę Zdrowia Ministerstwa Spraw Wojskowych czasopisma pozwoliło na otwarcie nowego rozdziału w jego działalności. Dotychczasowa sytuacja finansowa często zmuszała redakcję do dostosowywania treści publikowanych na łamach czasopisma do oczekiwań czytelników, ważny był popyt, który wpływał na charakter czasopisma. Po otrzymaniu statusu oficjalnego organu Służby Zdrowia MSW czasopismo mogło publikować przede wszystkim artykuły służące poszerzaniu wiedzy z zakresu zagadnień ściśle wojskowo-lekarskich oraz jak najlepszemu wykonywaniu zadań mających na celu szkolenie wojskowej służby zdrowia na czas wojny. Priorytetem wciąż pozostawało podnoszenie poziomu fachowego i kulturalnego lekarza wojskowego. W końcowych zdaniach notki redakcja wyraziła nadzieję, że mimo tych zmian czasopismo nadal będzie życzliwie odbierane przez czytelników, dzięki czemu nie zostanie zahamowany jego rozwój.

W roku 1938, z polecenia Szefa Departamentu Zdrowia MSW, od 1 stycznia tego roku „Lekarz Wojskowy” stał się miesięcznikiem, przy czym objętość pisma nie uległa zmianie. Każdy zeszyt składał

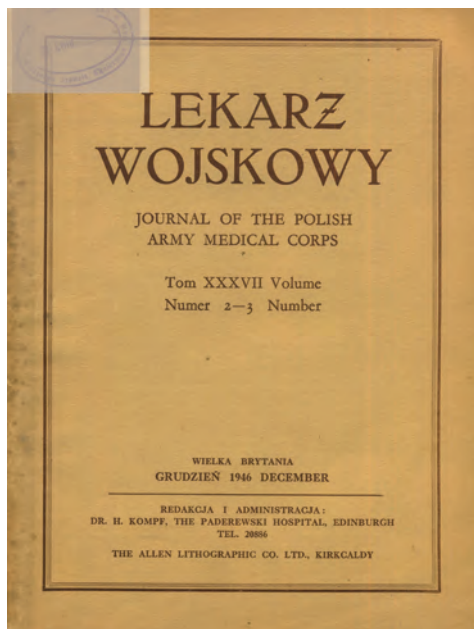
się z 8 arkuszy tekstu redakcyjnego i 1 arkusza katalogu Biblioteki CWSan.⁴⁴.

Dalszy rozwój czasopisma przerwał wybuch II wojny światowej. Ostatnim numerem, który ukazał się w okresie międzywojennym, był zeszyt 2 z t. 34 datowany na 1 sierpnia 1939 roku.

Lata 1941–1946 (Edynburg)

Działania wojenne rozrzuciły polskich oficerów lekarzy i ich formacje wojskowe po różnych krajach Europy, około 300 z nich znalazło się w Wielkiej Brytanii. W roku 1941, z myślą o żołnierzach polskich sił zbrojnych, utworzono w Edynburgu Polski Wydział Lekarski, którego wykładowcami zostali wybitni polscy naukowcy. Z inicjatywy płk. prof. Antoniego Jurasza powołano do życia Towarzystwo Naukowe Lekarzy Wojska Polskiego w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii (TNL), którego organem stał się „Lekarz Wojskowy” Pierwszy numer na obczyźnie, który ukazał się 1 lipca 1941 roku, został opatrzony tekstem od redakcji: „Poprzedni numer «Lekarza Wojskowego» wydany

⁴⁴ *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 31, nr 1, s. 125.

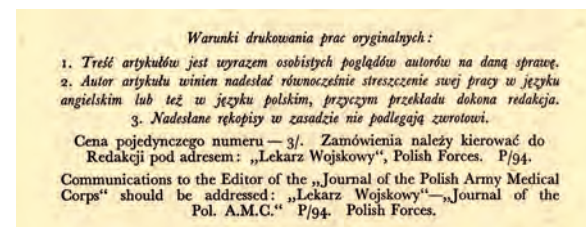

Okladka „Lekarza Wojskowego” (Edynburg) 1946, T. 37, nr 2–3.

został w sierpniu 1939 roku. Obecny – w lipcu 1941 roku. Tamten w Warszawie, ten «gdzieś w Szkocji» – na wolnej i gościnnej ziemi brytyjskiej. Oba te kolejne numery dzieli od siebie przestrzeń i czas. Przestrzeń całej Europy. Okres dwu lat zmagania wojennych⁴⁵. Redakcja postawiła sobie za cel: „podtrzymanie w trudnych warunkach wojennych poziomu wykształcenia zawodowego członków Towarzystwa, ogłaszanie prac związanych głównie z okresem wojennym, a dotyczących zarówno służby zdrowia w jednostkach wojskowych, jak i w cywilnych organizacjach społeczno-lekarskich, zachęcenie kolegów do pracy naukowej i przedstawienie ich

dorobku w brytyjskich zakładach naukowych, podjęcie współpracy narodów słowiańskich w dziedzinie medycyny przez ścisły kontakt z kolegami z Czechosłowacji, których wybitnym przedstawicielem

⁴⁵ Od Redakcji, „Lekarz Wojskowy” 1941, T. 34, nr 1, s. 3.

Warunki prenumeraty. „Lekarz Wojskowy” 1943, T. 35, nr 2, na odwrocie strony tytułowej.

był Paweł Kucera, kierownik Zakładu Higieny UJK we Lwowie w okresie przedwojennym oraz nawiązanie styczności ze światem anglo-saskim⁴⁶.

Czasopismo utrzymywało się ze składek członków TNL, a jego nakład w ostatnim roku ukazywania się wzrósł do 1200 egzemplarzy. Adresowane było przede wszystkim do polskich lekarzy służących w armii lądowej, lotnictwie i marynarce, ale docierało do znacznie szerszej rzeszy odbiorców, m.in. do zagranicznych ośrodków, w których przebywali uchodźcy z Polski. W przekazywaniu czasopisma pośredniczyły głównie Fundacja Kościuszkowska i Związek Polskich Lekarzy i Dentystów w Stanach Zjednoczonych, które kolportowały

⁴⁶ Od Redakcji, „Lekarz Wojskowy” 1946, T. 37, nr 2–3, s. 87.

go do ośrodków emigracji polskiej w Ameryce. Redakcja dbała, aby „Lekarza Wojskowego” otrzymywali również czołowi przedstawiciele i organizacje świata lekarskiego, biblioteki, archiwa, wydawcy wydawnictw lekarskich w różnych częściach świata.

Edycję edynburską zakończono w 1946 roku.

Lata 1945–2018

Dnia 29 stycznia 1945 roku wydano tajny rozkaz Szefa Departamentu Służby Zdrowia Wojska Polskiego o zorganizowaniu wojskowego czasopisma lekarskiego:

„Rozkaz Nr 12

W celu ześrodkowania sił lekarskich przy organach kierowniczych służby zdrowia i ulepszenia kierowania praktyczną pracą instytucji polowych służby sanitarnej, a także w celu stworzenia jednolitych zasad dla pracy lekarzy rozkazuję:

- 1. Założyć przy Szefostwie Sanitarnym WP wojskowe czasopismo lekarskie, któremu nadać nazwę: «Lekarz Wojskowy».*
- 2. Wyznaczyć komitet redakcyjny w następującym składzie:*
Redaktor odpowiedzialny gen. bryg. kand. nauk med. Moguczy,
Sekretarz odpowiedzialny ppłk dr med. Mikulewicz.

Członkowie komitetu redakcyjnego: gen. bryg. prof. Szacki, gen. bryg. prof. Nowodworski, prof. Hirszfeld, prof. Węgierko, płk Salomonowicz⁴⁷, płk kand. nauk med. Tietkow, ppłk Samet.

- 3. Zorganizować wydawnictwo czasopisma raz na dwa miesiące przez wojskowy instytut wydawniczy.*

Podpisano Szef Służby Zdrowia Wojska Polskiego Moguczy gen. bryg. Rozkaz sporządzono w 6 egz.⁴⁸.

Czasopismo zostało wznowione w bardzo trudnym okresie dla wojska, na froncie wciąż trwały zacięte walki, przygotowywano ofensywę na Zachód, żołnierze radzieccy rozpoczęli ofensywę na ziemiach Polski, Armia Czerwona 17 stycznia wkroczyła do zburzonej przez Niemców Warszawy. W tej sytuacji zabezpieczenie żołnierzom opieki sanitarnej, wyposażenie szpitali oraz zatrudnienie personelu stanowiły wielkie wyzwanie dla ówczesnych władz wojskowych. Do tych najważniejszych zadań włączono także utworzenie czasopisma, które miało zamieszczać, obok prac klinicznych, także plany i zamierzenia kierownictwa oraz upowszechniać wiedzę o osiągnięciach polskiej i radzieckiej armii.

⁴⁷ Płk Adam Salomonowicz, prawdopodobnie nazwisko zostało wpisane z błędem [dopisek autorki], por. artykuł „Lekarz Wojskowy” 1945 nr 1, s. 9.

⁴⁸ K. Płoński, *Zapomniana rocznica*, „Lekarz Wojskowy” 1962, T. 38, nr 1, s. 1.

Pierwszy numer „Lekarza Wojskowego” ukazał się w Lublinie jako dwumiesięcznik i nosił datę 1 stycznia 1945 roku. Otworzył go artykuł ówczesnego Szefa Służby Zdrowia WP, gen. bryg. dr. Michała Moguczego, zatytułowany „Doraźne zadania sanitarnej służby wojska polskiego”. Autor napisał, m.in.: „(...) Odrodzone Wojsko nasze wzbogaciło się obecnie wieloma dobrymi, o wysokich kwalifikacjach lekarzami, lekarzami-specjalistami, gotowymi nieść życie w ofierze Ojczyzny, pałającymi chęcią pracy i zwycięstwa. Brak jednak większości naszych kadr – doświadczenia bojowego i należytego przygotowania wojskowego i wojskowo-medycznego. Dlatego nasi lekarze, felczerzy i siostry – do niedawna jeszcze cywile – winni gorąco zabrać się do nauki wojenno-polowej taktyki”⁴⁹. Zgodnie z rozkazem podpisanym 29 stycznia 1945 r. przez Szefa Służby Zdrowia WP założono przy Szefostwie Sanitarnym WP wojskowe czasopismo lekarskie, któremu przywrócono nazwę „Lekarz Wojskowy”.

Słowa Moguczego wytyczyły kierunek rozwoju czasopisma na kilka kolejnych lat. „Ojczyzna nakłada na nas obowiązki, dla wywiązania się z których musimy dobrze przyswoić sobie istotę wojenną polowej doktryny medycznej, na której zasadach tak skutecznie pracuje

służba zdrowia sanitarna Armii Czerwonej. U podstaw pojęć wojenno-polowej doktryny medycznej, jak naucza Szef Służby Sanitarnej Armii Czerwonej, generał broni Smirnow, leży:

1. Jednolite pojmowanie pochodzenia i rozwoju chorób, oraz zasad pracy chirurgicznej i internistycznej w polowej służbie sanitarnej.
2. Jednolite pojmowanie sukcesywności obsługi rannych i chorych na różnych etapach sanitarnej ewakuacji.
3. Kategoryczne wprowadzenie krótkiej, dokładnej i etapowej dokumentacji medycznej, która zapewniłaby pełnocenną segregację rannych i chorych, oraz wprowadzenie jednolitego systemu leczenia, jakoż jego właściwą kolejność na różnych etapach ewakuacji.
4. Jednolita szkoła, identyczne poglądy na metody profilaktyki i leczenia rannych i chorych na różnych etapach sanitarnej ewakuacji, na wytycznych drogach ewakuacji”⁵⁰.

I jeszcze jedno stwierdzenie generała, pochodzące z pracy „Organizujemy służbę zdrowia godną wojska demokratycznego państwa”, opublikowanej w nr. 3–4, które miało bardzo istotne znaczenie dla rozwoju czasopisma: „(...) celem wyszkolenia doświadczonych

⁴⁹ M. Moguczy, *Doraźne zadania sanitarnej służby Wojska Polskiego*, „Lekarz Wojskowy” 1945, nr 1, s. 3.

⁵⁰ Ibidem, s. 4.

lekarzy i utrzymania ich kwalifikacji na wysokim poziomie, konieczne jest przyjmowanie na leczenie do wojskowych instytucji leczniczych wszystkich rodzajów zachorowań, co nie może mieć miejsca przy przyjmowaniu tylko osób wojskowych. Wojskowy bowiem z reguły stanowią zespół zdrowych ludzi ...”⁵¹. To otwarcie się wojskowej służby zdrowia na leczenie chorych ze środowiska cywilnego zaowocowało licznymi artykułami traktującymi o schorzeniach niezwiązanych ze służbą wojskową.

Kierownictwo wojskowej służby zdrowia postrzegało „Lekarza Wojskowego” jako narzędzie mające istotny wpływ na rozwój wojskowej służby zdrowia, wzrost jej autorytetu i znaczenia. To „Lekarz Wojskowy” miał wyznaczać poziom pod względem fachowym, etyczno-moralnym i politycznym poszczególnych pracowników wojskowej służby zdrowia: „Czasopismo powinno służyć upowszechnianiu doświadczeń lekarzy wojskowych w zabezpieczaniu warunków bytowych i szkoleniu wojsk (...) «Lekarz Wojskowy» powinien spełniać też rolę informatora o najnowszych osiągnięciach medycyny i ukształtowanych poglądach na ich praktyczne stosowanie, przede wszystkim na potrzeby lekarzy jednostek wojskowych, którzy nie mają szerokiego dostępu do

czasopism fachowych, co przyczyni się do podnoszenia poziomu w jednostkach i zakładach”⁵². Zadanie to było zbieżne z celami, które postawiła sobie Redakcja czasopisma w pierwszych latach jego istnienia.

Dla zwiększenia roli czasopisma w dniu 27 maja 1945 roku ukazał się kolejny rozkaz Szefa Departamentu Służby Zdrowia Wojska Polskiego przekształcający czasopismo w miesięcznik⁵³. Rozkaz ten nie został wykonany (prawdopodobnie przeszkodą były ograniczenia w dystrybucji papieru).

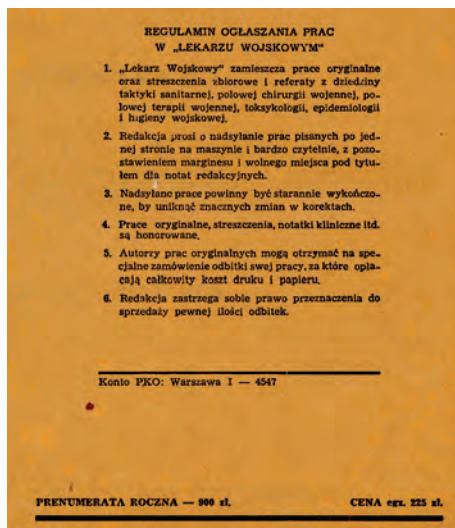
Pierwsze lata po zakończeniu działań wojennych to przede wszystkim czas rozliczenia się z wojną i doświadczeniami wojennymi. Kolejnym etapem rozwoju czasopisma było zamieszczanie, obok tematyki frontowej, coraz większej liczby prac z zakresu medycyny ogólnej. Od roku 1947 czasopismo przekształcono w kwartalnik, którym pozostał do 1950 roku.

W roku 1947 płk Leon Gecow (Szef IV Wydziału Dep. Sł. Zdr. MON) w artykule „Z zagadnienia szkolenia w wojskowej służbie zdrowia” pisał o zadaniach dla czasopisma: „Odzwierciedleniem

⁵¹ M. Moguczy, *Organizujemy służbę zdrowia godną wojska demokratycznego państwa*, „Lekarz Wojskowy” 1945, nr 3, s. 4.

⁵² S. B[o]ber, *Nasze czterdziestolecie...* op. cit., s. 873.

⁵³ K. Płoński, *Zapomniana...*, op. cit., s. 2.

Regulamin ogłaszania prac. „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 4, druga strona okładki.

Wojskowy» w miarę możliwości dążyć będzie do rozpowszechniania najciekawszych prac. Jest ambicją sanitariatu wojskowego, aby «Lekarz Wojskowy» stał się nie tylko uznanym organem wojskowej służby zdrowia, ale by zajął należne miejsce w polskim piśmiennictwie lekarskim, aby wzbudził zainteresowanie wszystkich lekarzy polskich⁵⁴.

⁵⁴ K. Płoński, Zapomniana..., op. cit., s. 6.

pracy naukowej staną się nasze wydawnictwa. «Lekarz Wojskowy» będzie odzwierciedlał życie naukowe polskiego sanitariatu i znajdzie miejsce zarówno dla oryginalnych publikacji, dyskusyj naukowych jak i dla części sprawozdawczej. Koniecznością jest, zwłaszcza wobec braku literatury, zaznajamianie lekarzy, chociażby w streszczeniach, z publikacjami najbardziej godnymi uwagi. Literatura fachowa radziecka została już częściowo udostępniona lekarzom wojskowym, natomiast publikacje z zachodu nie docierają w dostatecznej ilości egzemplarzy. «Lekarz

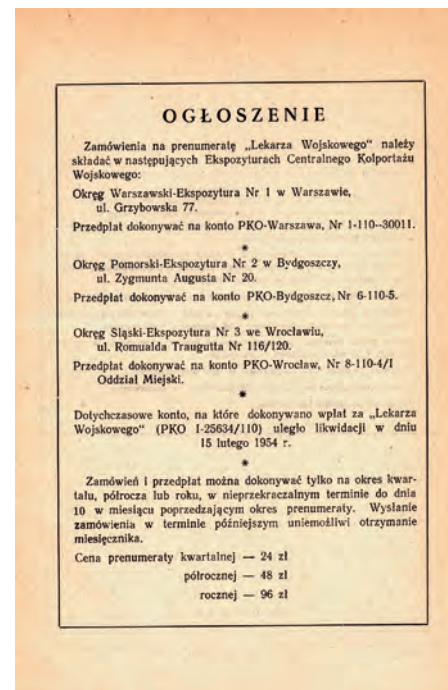
Podsumowanie dwóch kolejnych lat działań wojskowej służby zdrowia przedstawił gen. bryg. prof. Bolesław Szarecki w artykule „O nowe oblicze wojskowej służby zdrowia”: „Rok 1948 był rokiem wielkich przemian w życiu politycznym, gospodarczym i społecznym naszego kraju. Służba Zdrowia (...) może się poszczycić wieloma osiągnięciami, jak zredukowanie do minimum przypadków zachorowań na choroby zakaźne, prawie zupełne wyrugowanie z szeregów armii chorób wenerycznych, postawienie na wysokim poziomie stanu higienicznego i sanitarnego jednostek (...). Rok 1949 zaznacza nową epokę w historii naszego kraju. (...) Zasadniczym zadaniem wojskowej służby zdrowia jest utrzymanie na najwyższym poziomie stanu zdrowia armii. (...) Każdy oficer, szeregowy i pracownik kontraktowy powinien całkowicie poświęcić powierzonym sobie odcinkowi pracy swą wiedzę fachową, zainteresowanie i czas⁵⁵».

Lata 50. XX wieku charakteryzowały się wszechobecną ideologią marksistowsko-leninowską, która nie ominęła również czasopism specjalistycznych, w tym „Lekarza Wojskowego”. W roku 1950 ukazała się dość obszerna notka od redakcji, która wpisywała się w ówczesną propagandę polityczną. W treści znalazły się odniesienia do „nowego dzieła, jakim był 6-letni plan, budowa fundamentów

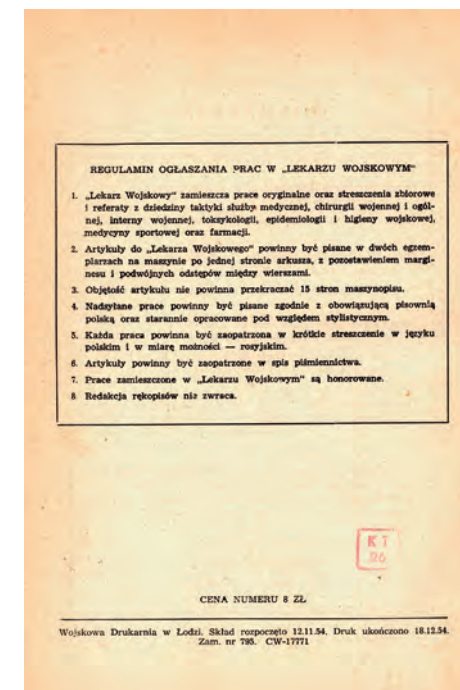
⁵⁵ B. Szarecki, *O nowe oblicze wojskowej służby zdrowia*, „Lekarz Wojskowy” 1949, T. 25, nr 1, s. 5.

socjalizmu”. Oczywiście nie zabrakło gloryfikacji Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, nie zapomniano o wielkich zasługach bratniego narodu. Silny nacisk został położony na walkę klasową: „Lekarze wojskowi muszą być czujni podwójnie [bardziej niż wojsko – od autora]. Opiece ich powierzone jest zdrowie całego stanu osobowego Odrodzonego Wojska Polskiego, zadanie niezwyklej wagi, gdzie najmniejsze uchybienia, odpowiednio wykorzystane przez wroga klasowego, mogą doprowadzić do nieobliczalnych w skutkach następstw”⁵⁶. Znalazły się też słowa krytyki wobec „zachodniej medycyny” i jej wpływu na kształtowanie postaw moralnych lekarzy, złego wpływu na rozwój rodzimej farmakologii oraz praktyki prywatnej lekarzy. Zawartość rocznika rozszerzono, zmieniając częstotliwość na miesięcznik. Na rok 1950 wyznaczono cele wzmożenia czujności klasowej, zerwanie „całkowicie z bałwochwalstwem wobec medycyny zachodniej”, zwrócenie się w kierunku korzystania z nauki radzieckiej. Zapoznavanie czytelników z osiągnięciami naukowymi z Zachodu zostało zakazane. Kierunek ten realizowany był do 1954 roku. W drugiej połowie lat 50. XX wieku Redakcja powróciła do ambitnego zadania podniesienia poziomu naukowego czasopisma, odchodząc od wytycznych nakreślonych w 1950 roku.

⁵⁶ *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1950, T. 26, nr 1, s. [nlb.] 3.

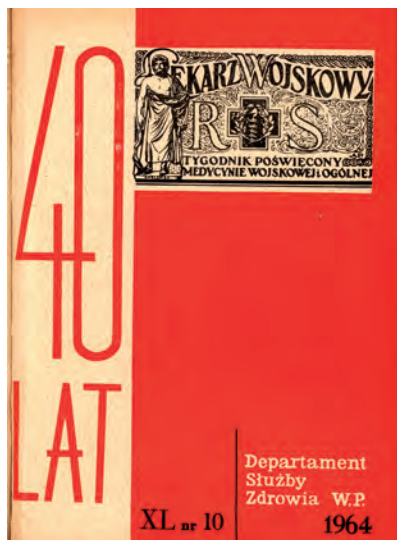

Warunki prenumeraty. „Lekarz Wojskowy” 1954, T. 30, nr 7.

Regulamin ogłaszania prac. „Lekarz Wojskowy” 1954, T. 30, nr 7.

Duży wpływ na rozwój „Lekarza Wojskowego” miało powstanie Wojskowej Akademii Medycznej. Akademię utworzono 1 lipca 1958 roku w oparciu o Wojskowe Centrum Wyszczolenia Medycznego, Centralny Szpital Kliniczny w Łodzi i Centralny Szpital MON w Warszawie mieszczący się przy ul. Koszykowej 78. Ten ostatni

Okladka jubileuszowa 40-lecia „Lekarza Wojskowego” 1964, T. 40, nr 10.

otrzymał nazwę 2. Centralnego Szpitala Klinicznego WAM (2CSK WAM). Podstawowe zadania Szpitala zostały poszerzone o zadania dydaktyczne w ramach procesu doskonalenia podyplomowego i specjalistycznego kadr medycznych. Celowi temu miały służyć m.in. łamy czasopisma „Lekarz Wojskowy”, którego redakcja została przeniesiona z Departamentu Służby Zdrowia do nowo powstałej placówki. Wojskowa Akademia Medyczna miała własne czasopismo „Biuletyn WAM”, w którym publikowali głównie pracownicy łódzkiej Akademii. „Lekarz Wojskowy” miał służyć m.in. rozwojowi kadry naukowej 2CSK WAM (obecnie WIM)⁵⁷.

Decyzja redakcji z 1959 roku o wprowadzeniu podziału treści według klasyfikacji zgodnej z zaleceniami UNESCO była kolejnym krokiem w kierunku podniesienia jakości artykułów publikowanych w „Lekarzu Wojskowym” i nadania mu naukowego charakteru. Od tego roku artykuły dzielono na 3 rodzaje: prace oryginalne, przeglądowe i kliniczne (kazuistyczne). Przyjęcie takiego podziału włączyło czasopismo do kręgu czasopism naukowych, przy czym pozostawiono charakter wojskowy, zamieszczając na początku poszczególnych numerów artykuły z zakresu wojskowości i medycyny wojskowej.

Dnia 29 października 1964 roku w siedzibie 2 Centralnego Szpitala Klinicznego WAM przy ul. Koszykowej 78 w Warszawie odbyła się uroczystość 40-lecia czasopisma.

Wśród gości znaleźli się, m.in. Główny Kwatermistrz WP gen. dyw. Wiktor Ziemiński, jego zastępca gen. bryg. Mikołaj Matwijewicz, Szef Departamentu Służby Zdrowia płk dr med. Czesław Półtorak, jego zastępca gen. bryg. dr med. Jerzy Ejmont, członkowie redakcji wojskowych, przedstawiciele instytucji naukowych, przedstawiciele prasy wojskowej. Czterdzieści lat służby czasopisma podsumował Wiktor Ziemiński: „(...) czasopismo to było trybuną lekarzy wojskowych, służyło im radą i pomocą, było forum, na którym zabierali głos zarówno lekarze jednostek, jak też wybitni naukowcy i badacze, o czym świadczą widniejące na łamach czasopisma nazwiska profesorów Weigla,

⁵⁷ Wojskowy Instytut Medyczny (WIM) powstał w 2002 roku w związku z reorganizacją wyższego szkolnictwa wojskowego. Zlikwidowano WAM w Łodzi, tworząc Uniwersytet Medyczny w Łodzi (Dz.U. Nr 141, poz. 1184). CSK WAM, będący w strukturach Akademii, Rozporządzeniem Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 listopada 2002 roku: „(...) Tworzy się jednostkę badawczo-rozwojową pod nazwą «Wojskowy Instytut Medyczny». Nadzór nad Instytutem sprawuje Minister Obrony Narodowej. (...) Instytut przejmuje prawa i obowiązki oraz należności i zobowiązania dotychczasowego Centralnego Szpitala Klinicznego Wojskowej Akademii Medycznej z Polikliniką Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej: (...) dotyczące projektów badawczych i celowych oraz inwestycji, realizowanych ze środków finansowych ustalonych w budżecie państwa na naukę”.

Uroczystość 40-lecia „Lekarza Wojskowego”, płk Czesław Póttorak (czwarty z lewej), 1964. Z zasobów WIM.

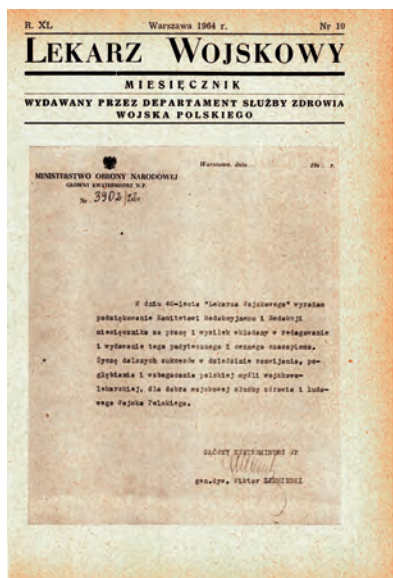
Grzywo-Dąbrowskiego, Goldflama, Mikulaszka, Szareckiego i innych znanych i zasłużonych dla nauki polskiej lekarzy. (...) Dzięki czasopismu ogół lekarzy wojskowych był zawsze na bieżąco informowany o wszystkich aktualnych osiągnięciach nauk medycznych, o zadaniach i problemach stojących przed wojskową służbą zdrowia”⁵⁸. W dalszej części swojego wystąpienia nawiązał do zadań czasopisma, wśród których na plan pierwszy wysunął upowszechnianie nauki. Podkreślił, że nie można zapominać, że przede wszystkim jest to czasopismo woj-

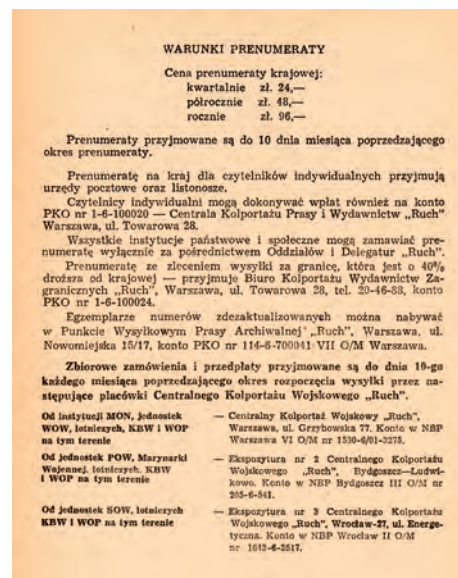
Uroczystość 40-lecia „Lekarza Wojskowego”, płk prof. Stanisław Bober (trzeci z lewej), 1964. Z zasobów WIM.

skowo-lekarskie, przeznaczone dla szerokich mas lekarzy wojskowych pełniących swą służbę w terenie. Czytelnicy powinni otrzymywać treści oparte na najnowszych osiągnięciach medycyny, być informowani o planach i kierunkach rozwoju wojskowej służby zdrowia. Ponadto czasopismo ma umożliwiać pracownikom służby zdrowia zapoznanie się z organizacją i taktyką służby zdrowia, zagadnieniami związanymi z profilaktyką, higieną, epidemiologią, orzecznictwem, zaopatrzeniem i techniką medyczną. Obok artykułów klinicznych w czasopiśmie powinny znaleźć się streszczenia książek i artykułów, zestawienia piśmiennictwa, sprawozdania ze zjazdów naukowych. „Lekarz Wojskowy” miał również udostępniać łamy dla prac oryginalnych, których autorami będą

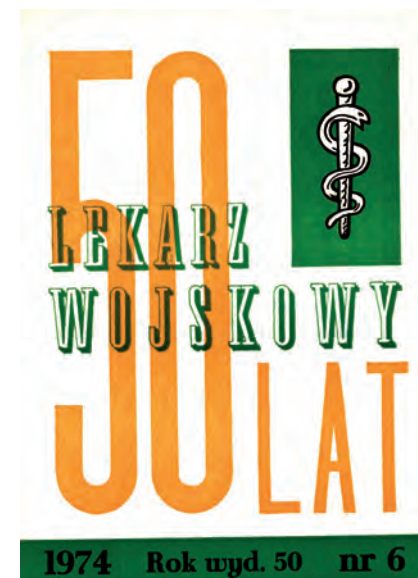
⁵⁸ S. B[ober], *Nasze czterdziestolecie...*, op. cit., s. 872–873.

List gratulacyjny z okazji 40-lecia „Lekarza Wojskowego”. „Lekarz Wojskowy” 1964, T. 40, nr 10.

Warunki prenumeraty. „Lekarz Wojskowy” 1969, T. 45, nr 12, trzecia strona okładki.

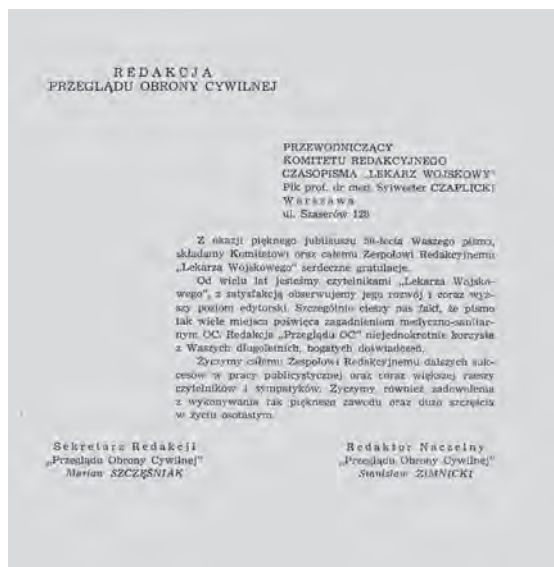

Okładka jubileuszowa 50-lecia „Lekarza Wojskowego”. „Lekarz Wojskowy” 1974, T. 50, nr 6.

lekarze wojskowe. „Będąc trybuną lekarzy, lekarzy dentystów, farmaceutów pracujących w jednostkach wojskowych i zakładach leczniczych «Lekarz Wojskowy» daje stałą możliwość publicznego zabierania głosu na tematy interesujące środowisko wojskowej służby zdrowia”⁵⁹.

Rocznice są okazją, by dokonywać podsumowań dotychczasowych osiągnięć i kreślić plany na przyszłość. Po kolejnych 10 latach ukazywania się czasopisma w Polsce powojennej płk dr med. Jerzy Łangowoj, ówczesny redaktor „Lekarza Wojskowego”, w artykule „Złoty Jubileusz «Lekarza Wojskowego»” odniósł się do historii powstania czasopisma, tematyki zamieszczanych prac oraz założeń programowych.

⁵⁹ Cz. Półtorak, *W 40 Rocznicę „Lekarza...», op. cit., s. 719.*

List gratulacyjny od Redakcji Przeglądu Obrony Cywilnej
z okazji 50-lecia. „Lekarz Wojskowy”
1974, T. 50, nr 6.

Dyplom do Odznaki Honorowej II st.
Dla Redakcji „Lekarza Wojskowego”
w dowód uznania zasług dla PCK, 1974.

Ikar – statuetka ofiarowana przez
Komendanta WIML z okazji 50-lecia
„Lekarza Wojskowego”, 1974.
Fot. A. Kosater.

Łangowej podkreślił, że czasopismo: „(...) nie szczędzi wysiłków, które by sprzyjały rozwojowi polskiej wojskowej myśli lekarskiej, dąży do tego by pismo stało się przyjacielem, pomocnikiem i doradcą lekarzy wojskowych, by na jego łamach czytelnik mógł znaleźć prace o tematyce interesującej wojskową służbę, zdrowia, by «Lekarz Wojskowy» był nie tylko zwierciadłem własnego dorobku wojskowej

służby zdrowia, ale i transmisją przekazującą czytelnikowi najnowsze osiągnięcia światowej medycyny”⁶⁰.

⁶⁰ J. Łangowoj, *Złoty Jubileusz «Lekarza Wojskowego»*, „Lekarz Wojskowy” 1974, T. 50, nr 6, s. 456.

Zespół redakcyjny „Lekarza Wojskowego”, lata 70. XX wieku. Na zdjęciu od prawej: płk dr med. Jerzy Łangowoj, płk dr med. Tadeusz Obara, płk prof. Sylwester Czaplicki, gen. bryg. dr Jerzy Ejmont, stoją od prawej: ppłk doc. Jan Łańcucki, Krystyna Szuman, płk doc. Mieczysław Jesionowski, piąty od prawej płk dr Jerzy Drapiewski, kolejno: płk doc. Tadeusz Orłowski, płk prof. Władysław Zagórski. Z zasobów WIM.

Rolę „Lekarza Wojskowego” doceniali zwierzchnicy Wojska Polskiego, przesyłając na ręce redakcji listy gratulacyjne z podkreśleniem istotnej roli czasopisma w rozwoju wojskowej służby zdrowia. Główny Kwatermistrz WP gen. dyw. inż. Mieczysław Obiedziński, podkreślił, że: „Czasopismo umiejętnie krzewiło poczynania profilaktyczno-lecznicze, kształtowanie nawyków kultury sanitarno-higienicznej, troskę o zapewnienie najwyższego poziomu usług leczniczych swym

podopiecznym, tak w pracy w polu jak i w garnizonach”. Podziękował za wkład w: „(...) utrwalanie, zarówno bogatej tradycji jak i wielkich osiągnięć w dziele szerzenia i propagowania zdobyczy wiedzy medycznej”⁶¹. Szef Służby Zdrowia MON płk dr med. Tadeusz Obara zwrócił uwagę na bogatą tradycję czasopisma, jego wysoki poziom naukowy oraz zasługi w upowszechnianiu polskiej medycyny wojskowej.

Założenia programowe postawione „Lekarzowi Wojskowemu” przez założycieli redakcja wiernie wypełniała przez kolejne lata. Przy okazji kolejnego jubileuszu czasopisma, który obchodzono w 1984 roku, pełniący nadal funkcję redaktora płk Jerzy Łangowoj podsumował dotychczasowy dorobek czasopisma następująco: „choć miał okresy wzlotów i upadków, okresy zahamowania i stagnacji (...) rozwijał się nieustannie, służąc swoimi łamami wszystkim chętnym autorom wojskowym, ucząc i wychowując, pomagając, ukierunkowując”⁶².

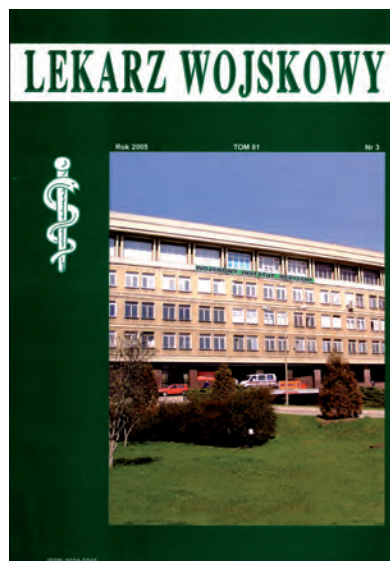
W wiek XXI „Lekarz Wojskowy” wszedł jako kwartalnik, od 1999 roku organ Sekcji Lekarzy Wojskowych Polskiego Towarzystwa Lekarskiego. Nie uległ zmianie profil dotychczasowej działalności, zadania wyznaczone w 1920 roku wciąż były aktualne, niezależnie

⁶¹ M. Obiedziński, [List], „Lekarz Wojskowy” 1974, T. 50, nr 6, s. [nlb.] 1.

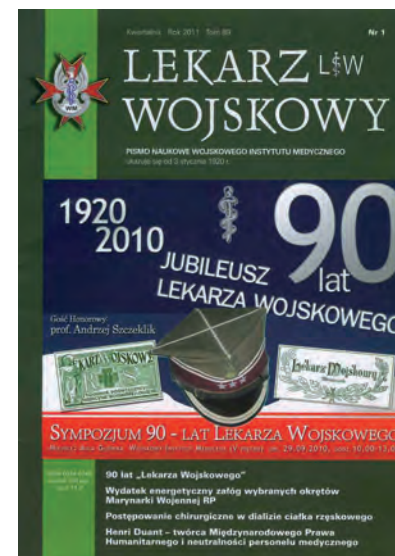
⁶² J. Łangowoj, „Lekarz Wojskowy” – 60 lat służby, „Lekarz Wojskowy” 1984, T. 60, nr 5–6, s. 252.

Okladka jubileuszowa 60-lecia „Lekarza Wojskowego” 1984, T. 60, nr 9–10.

Okladka „Lekarza Wojskowego” 2005, T. 87, nr 1.

Okladka jubileuszowa 90-lecia „Lekarza Wojskowego” 2011, T. 89, nr 1.

od zmieniających się wydawców, składu komitetu redakcyjnego czy też sytuacji politycznej kraju. Istotnym faktem, który miał wpływ na trwanie czasopisma, było nadanie w 2005 roku „Lekarzowi Wojskowemu” statusu pisma naukowego Wojskowego Instytutu Medycznego.

W roku 2009 powołano nowy skład rady redakcyjnej, której przewodniczącym został obecny gen. dyw. prof. dr hab. n. med.

Grzegorz Gielerak, Dyrektor Instytutu. W notce redakcyjnej znalazła się deklaracja podtrzymania idei dominującej przez wszystkie lata trwania czasopisma: „aby to nasze wspólne dobro [„Lekarz Wojskowy” – od autora] stało się forum wymiany myśli i doświadczeń (...)”. W końcowej części notki zamieszczone są słowa, które stanowią ocenę prawie wówczas dziewięćdziesięcioletniej jego działalności: „(...) zachęcam wszystkich do podjęcia wysiłku na rzecz wyjątkowej wartości, jaką posiadamy, marki

Medal okolicznościowy z okazji 90-lecia „Lekarza Wojskowego”, awers i rewers, 2011.
Z zasobów WIM, fot. Andrzej Kosater.

ściśle związanej z wojskową służbą zdrowia, której na imię «Lekarz Wojskowy»⁶³.

Opisując historię czasopisma, nie można pominąć uroczystości związanej z jego 90-leciem. Dnia 29 września 2010 roku w Wojskowym Instytucie Medycznym zorganizowano sympozjum z udziałem przedstawicieli świata nauki i dowództwa Wojska Polskiego. Gościem honorowym był prof. Andrzej Szczeklik z Collegium Medicum

Uniwersytetu Jagiellońskiego, który wygłosił wykład „Prometejski mit medycyny”. Z okazji rocznicy wybito medal okolicznościowy.

O przebiegu uroczystości pisał w nr. 1 z 2011 roku prof. dr hab. Jerzy Kruszewski, redaktor naczelny „Lekarza Wojskowego”, który również zamieścił krótkie podsumowanie dotychczasowej działalności czasopisma. Profesor podkreślił, że: „«Lekarz Wojskowy» w każdym okresie dobrze służył rozwojowi i kształceniu lekarzy w Polsce (...) miał i ciągle ma szczególne znaczenie dla wojskowej służby zdrowia, zwłaszcza dla lekarzy wojskowych, dla których ciągle jest jednym z najważniejszych źródeł nowoczesnej wiedzy medycznej, uwzględniającym ważne dla nich aspekty przydatne w codziennym działaniu lekarza wojskowego»⁶⁴. Zwrócił uwagę na wyzwania, jakie stawia przed lekarzami wojskowymi i ich podopiecznymi udział w operacjach wojskowych poza granicami państwa. Zaakcentował również szczególną rolę „Lekarza Wojskowego”, który „(...) zawsze był czasopismem szczególnie przyjaznym i dobrą szkołą dla młodych lekarzy wojskowych, którzy chcieli publikować swe osiągnięcia naukowe»⁶⁵.

⁶³ G. Gielerak, [Od redakcji], „Lekarz Wojskowy” 2009, T. 87, nr 1, s. 5.

⁶⁴ J. Kruszewski, 90 lat „Lekarza Wojskowego”, „Lekarz Wojskowy” 2011, T. 89, nr 1, s. 11.

⁶⁵ Ibidem, s. 11.

Wydawcy i redaktorzy czasopisma

Wydawcą „Lekarza Wojskowego” była wspominana już Wojskowa Rada Sanitarna, która na swoją siedzibę wybrała Szpital Ujazdowski. Do kompetencji WRS należało m.in. powoływanie redaktora naczelnego spośród lekarzy wojskowych lub członków nadzwyczajnych Rady. Do obowiązków redaktora wpisano dbanie o prawidłowy obieg czasopisma i terminowość jego ukazywania się, prowadzenie akt oraz wybór komitetu redakcyjnego również spośród członków WRS.

Funkcję redaktora nowo powstałego czasopisma Rada powierzyła wybitnemu neurologowi płk. dr. Janowi Koelichenowi.

Zespół redakcyjny zasilili znakomici lekarze, profesorowie, wykładowcy: Zdzisław Dmochowski, Leon Karwacki, Zygmunt Radliński, Zygmunt Szymanowski, Zygmunt Rażniewski, Stefan Franciszek Różycki i Remigiusz Stankiewicz.

Jan Koelichen był postacią, która wywarła ogromny wpływ na rozwój „Lekarza Wojskowego”. Jako człowiek wykształcony, który pobierał nauki w najlepszych ośrodkach europejskich: w Berlinie w poliklinice Oppenheima i Mendla, w Heidelbergu, w Paryżu oraz w Warszawie pod kierunkiem Edwarda Flatau, dbał o wysoki poziom prac zamieszczanych w czasopiśmie. W chwili odzyskania przez Polskę niepodległości wstąpił do wojska i objął oddział chorób nerwowych w Szpitalu Ujazdowskim, którym kierował do dnia przejścia w stan spoczynku, tj. do grudnia 1928 r.⁶⁶.

Jan Koelichen – redaktor w latach 1920–1922. „Lekarz Wojskowy” 1929, T. 14, nr 1–4, s. 3.

⁶⁶ S.K. Pieńkowski, *Jan Koelichen: Spis prac płk.-lek. dr. Koelichena Jana*, „Lekarz Wojskowy” 1929, T. 14, nr 1–4, s. 4–13.

1-go stycznia b. r. opuścił wojsko z powodu przekroczonej granicy wieku, długoletni i wielce zasłużony Kierownik Oddziału chorób nerwowych Szpitala Szkolnego Szkoły Podchorążych Sanitarnych, Pułkownik Dr. Jan Koelichen, pierwszy Redaktor „Lekarza Wojskowego” i jeden z jego założycieli. Pułkownik Koelichen jest postacią zbyt znaną w wojsku, w świecie lekarskim i naukowym, aby potrzeba było na tem miejscu wyliczać jego zasługi dla nauki, dla wojska, a w szczególności dla naszego czasopisma. Redakcja „Lekarza Wojskowego”, chcąc dać wyraz czci i uznania Panu Pułkownikowi, poświęca Mu niniejszy zeszyt neurologiczny, na który złożyły się prace Jego współpracowników, uczniów i osób, które tą drogą pragnęły wyrazić swoją sympatię, dla cenionego pioszechnie Kolegi. Zarówno rozmiar wydawnictwa, jak i liczne nazwiska wybitnych autorów świadczą o tem, że Pułkownik Koelichen umiał pozyskać nie tylko serca chorych, którzy z żalem żegnali Go jako Kierownika Oddziału Szpitalnego, ale również serca kolegów i współpracowników w wojsku i poza wojskiem.

Składając ten zeszyt w ręce Pana Pułkownika, Redakcja życzy Ciesnogodnemu Koledze długich lat pracy tak owocnej jak dotąd, wyrażając równocześnie przeświadczenie, że pan Pułkownik, aczkolwiek pożegnał wojsko, jednak nie odmówi nam nadal swej szczerzej pomocy i rady w charakterze członka Komitetu Redakcyjnego.

REDAKCJA.

Władysław Osmolski – redaktor w latach 1922–1927, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/wladyslaw-leon-osmolski> [dostęp 15.10.2019 r.].

Nota wspomnieniowa poświęcona Janowi Koelichenowi. „Lekarz Wojskowy” 1929, T. 14, nr 1–4, s. [nlb.].

Od numeru „Lekarza Wojskowego” z dnia 22 maja 1920 roku zmieniono częściowo skład osobowy redakcji – Zygmunta Szymanowskiego, Zygmunta Raźniewskiego, Stefana Różyckiego i R. Stankiewicza zastąpili Marian Eiger, Felicjan Sławoj Składkowski, Zdzisław Sowiński, ppłk dr Roman Sobański, Ludwik Zembrzuski i Edward Żebrowski. Od nr. 31 do zespołu włączono Stefana Rudzkiego.

W kolejnym roku komitet opuścił prof. Zygmunt Dmochowski, a od nr. 20 skład uzupełnili: Odo Bujwid, R. Opoczyński i Bolesław Szarecki.

W roku 1922 od nr 2 funkcję redaktora objął Władysław Osmolski, lekarz, teoretyk wychowania fizycznego, pułkownik Wojska Polskiego. W roku 1916 otrzymał stanowisko naczelnego lekarza Okręgu Warszawskiego z ramienia Polskiej Organizacji Wojskowej, od 1918 roku był naczelnikiem referatu higieny szkół i wychowania fizycznego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Do Wojska Polskiego został przyjęty w stopniu kapitana.

Skład zespołu redakcyjnego „Lekarza Wojskowego” okresu międzywojennego wielokrotnie się zmieniał. W roku 1925, gdy czasopismo stało się wspólnym organem całego korpusu sanitarnego służby czynnej rezerwy, skład komitetu redakcyjnego zasilili aptekarze, oficerowie sanitarni i dentyści. Skład redakcji obejmował 44 osoby, wśród nich znaleźli się: płk dr Jerzy Babecki, płk dr med. Franciszek Białokur, płk prof. Odo Bujwid, ppłk dr Jan Koelichen, gen. bryg. dr Jan Kołłątaj-Srzednicki, płk dr med. Jan Nelken, gen. dr med. Stanisław Rouppert, gen. dr med. Felicjan Sławoj Składkowski, gen. prof. Bolesław Szarecki.

W roku 1927 odszedł Władysław Osmolski i miejsce redaktora przez 10 miesięcy nie było obsadzone⁶⁷. Funkcję tę powierzono Gustawowi Szulcowi, uczniowi prof. Bujwida, higieniście, specjalście w dziedzinie medycyny wojskowej i sportowej, pionierowi higieny żywienia w Polsce, rzecznikowi fizycznego i higienicznego wychowania żołnierzy, twórcy Stowarzyszenia Lekarzy Sportowych.

W roku 1933 wydawcą „Lekarza Wojskowego” został Departament Zdrowia Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Kolejna zmiana w kierowaniu czasopismem nastąpiła w 1934 roku. Funkcję redaktora objął ppłk dr Stanisław Konopka, który od nr. 4 z 1926 roku pełnił funkcję sekretarza redakcji czasopisma. Rok wcześniej został kierownikiem referatu biblioteki i wydawnictw Wojskowego Instytutu Sanitarnego. Konopka w tym czasie był kierownikiem Oddziału Historii Służby Zdrowia w CWSan. oraz kierował biblioteką lekarską i Muzeum Historycznym. Prowadził liczne prace bibliograficzne, których efektem stały się m.in. zestawienia polskiej bibliografii lekarskiej za lata 1901–1939.

⁶⁷ S. Bober, T. Roźniatowski, J. Łangowej, *Historia naszego czasopisma*, „Lekarz Wojskowy” 1964, 10, s. 725.

Gustaw Szulc – redaktor w latach 1927–1934. Z zasobów WIM, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/de/jednostka/-/jednostka/5987939/obiekty/295707> [dostęp 12.12.2019 r.].

Stanisław Konopka – redaktor w latach 1934–1939, <http://cybra.lodz.pl/Content/5905/522-550.pdf1> [dostęp 12.12.2019 r.].

Z tego okresu zachowały się archiwalne dokumenty obejmujące lata 1936–1937 dotyczące działalności redakcji i administracji czasopisma. Wydawcą czasopisma był wówczas Departament Zdrowia MSWojsk., sekretarzem redakcji Jan Zakrzewski, a kierownikiem administracji kpt. Cyprian Głowiński. W skład redakcji wchodziło 14 lekarzy: płk dr Jerzy Babecki, dr Jan Garbowski, dr Jan Kawiński,

dr Ksawery Maszadro, dr Jan Mintowt-Czyż, dr Stanisław Rolewicz, dr Leon Owczarewicz, dr Tadeusz Sokołowski, ppłk dr Antoni Fiumel, dr Włodzimierz Misiuro, dr Stanisław Przychodzki, dr Michał Rosnowski, ppłk dr Franciszek Waga, mjr dr Wilhelm Borkowski.

W sprawozdaniu z kontroli dokonanej przez szefa Wydziału Naukowego Wojskowego Instytutu Naukowo-Oświatowego (WINO) mjr. dypl. Mieczysława Pączkowskiego oraz kierownika Referatu Studiów WINO kpt. dypl. Edmunda Ginalskiego znalazły się liczne uwagi krytyczne adresowane do komitetu redakcyjnego czasopisma. Zarzucono m.in. brak w składzie komitetu przedstawicieli oddziałowej służby zdrowia oraz przedstawicieli służby zdrowia rodzajów wojsk, a także dokumentacji z działalności tegoż komitetu. Wśród zaleceń pokontrolnych wskazano oddzielenie czasopisma od innych instytucji i stowarzyszeń, np. biblioteki CWSan., uporządkowanie działalności administracyjno-finansowej, oddzielenie pionu administracyjnego od redakcji. W wyniku działań pokontrolnych z funkcji sekretarza redakcji zrezygnował por. lek. Jan Zakrzewski⁶⁸.

⁶⁸ J. Łangowoj, Wł. Markowski, St. Szewko, *„Lekarz Wojskowy” w latach 1936–1937 w świetle materiałów archiwalnych*, „Lekarz Wojskowy” 1981, T. 57, nr 3–4, s. 198–204.

W latach 1941–1946 wydawanie „Lekarza Wojskowego” zostało przejęte przez nowo utworzone Towarzystwo Naukowe Lekarzy Polskich Sił Zbrojnych w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii w Edynburgu.

Komitet „Lekarza Wojskowego” tworzyli: ppłk dr Zygmunt Żołędziowski, który pełnił funkcję redaktora, kierując czasopismem do początku roku 1945, oraz por. lek. Leonard Chwat, dr Zbigniew Godłowski, ppor. lek. Stefan Strumieński, por. lek. Edward Rużyłło (nr 1 i 2 z 1941). Zygmunt Żołędziowski od 1918 roku był przez wiele lat związany zawodowo ze Szpitalem Ujazdowskim. W kampanii wrześniowej był internowany na Węgrzech, a następnie ewakuowany do Anglii, gdzie do 1946 roku pracował w polskich szpitalach.

Do komitetu redakcyjnego powołano 29 osób, wśród nich znalazły się 3 osoby z komitetu redakcyjnego edycji przedwojennej: płk dr Jerzy Babecki, płk dr Antoni Fiumel, płk prof. Tadeusz Sokołowski. Członkowie komitetu w większości byli lekarzami zatrudnionymi na Polskim Wydziale Lekarskim Uniwersytetu w Edynburgu, m.in. byli to profesorowie: ppłk Antoni Jurasz, mjr dr Tadeusz Rogalski i mjr Jakub Rostowski.

Zmiany w zespole redakcyjnym nastąpiły już od nr. 4 z 1942 roku (T. 35); do ppor. Stefana Strumińskiego dołączyli: dr Józef Mester, który współtworzył czasopismo do 9 marca 1944 roku, oraz kpr. pchor. dr Jarosław Iwaszkiewicz, dr Henryk Kompf i kpr. pchor. doc. Wiktor Tomaszewski. Od nr. 2–3 z 1945 roku do ostatniego wydanego na emigracji redaktorem naczelnym był płk dr med. Henryk Kompf, laryngolog, który po wybuchu II wojny światowej podjął służbę w V Szpitalu Okręgowym w Krakowie i Szpitalu Wojskowym 504 w Tarnopolu. Ewakuował się do Rumunii i dalej przez Włochy do Francji, gdzie ukończył Szkołę Podchorążych Sanitarnych w Combours i otrzymał przydział do I Dyw. WP w stopniu kapr. pchor. Na ziemi angielskiej został przydzielony do Szpitala Wojennego nr 1 w Teymouth Castle w Szkocji. Był współtwórcą Polskiego Wydziału Lekarskiego na Uniwersytecie w Edynburgu, pracował na Oddziale Otolaryngologicznym Szpitala im. Ignacego Paderewskiego.

Powojenna edycja „Lekarza Wojskowego” została wznowiona przez Szefostwo Sanitarne WP. Redaktorem naczelnym został gen. bryg. Michał Moguczy – Szef Służby Zdrowia WP, a komitet redakcyjny tworzyli⁶⁹: gen. bryg. prof. Aleksander Szacki

⁶⁹ W oryginale nie podano imion autorów, brak imion również przy podawaniu autorstwa prac.

– Naczelnny Chirurg WP, prof. Witold Nowodworski – Naczelnny Internista WP, płk Adam Salamonowicz – Szef Sanitarny Armii WP, płk Dymitr Tielkow – szef służby zdrowia 2 Armii WP, ppłk dr Leo Samet, prof. Ludwik Hirszfeld. Funkcję sekretarza odpowiedzialnego powierzono ppłk. dr. Kornelowi Mikulewiczowi. Kolejny zeszyt miał już zmieniony skład redakcji, włączono płk. Jakuba Szejnisa, mjr. dr Annę Ziemiec, mjr. Leona Libowa – kierownika Sekcji II Wydziału Departamentu Służby Zdrowia MON, prof. dr. Jakuba Węgierko.

Jeszcze w roku 1945 w nr. 3/4 w stopce redakcyjnej podano: „wydawany przez Departament Służby Zdrowia Ministerstwa Obrony Narodowej”.

W roku 1946, od nr. 3/4, nastąpiła zmiana redaktora, funkcję tę objął gen. bryg. prof. Bolesław Szarecki, na sekretarza wybrano ppłk. lek. Adama Kaczurbę. Nastąpiły również zmiany w zespole redakcyjnym, rozszerzono skład osobowy, włączając, poza gen. bryg. prof. Witoldem Nowodworskim i gen. bryg. Adamem

Henryk Kompf – redaktor w latach 1945–1946, https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Kompf [dostęp 15.10.2019 r.].

Bolesław Szarecki – redaktor
w latach 1946–1951.
Z zasobów WIM.

Tadeusz Roźniatowski – sekretarz
redakcji.
Z zasobów WIM.

Salamonowiczem, ppłk. doc. Władysława Ostrowskiego, ppłk lek. Mieczysława Fejgina, płk. lek. Leona Gecowa, ppłk. lek. Franciszka Goertza, prof. Ludwika Hirszfelda, dr. Adama Huszczę, dr. Stanisława Konopkę, płk. lek. L. Przysuskiego, płk. lek. Leo Sameta, ppłk. lek. Arkadiusza Stańczyka, płk. lek. Leona Strehla i płk. lek. Wacława Zajączkowskiego.

Profesor Bolesław Szarecki był jednym z pierwszych generałów Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, który powrócił do kraju. O swojej decyzji napisał: „Przy powrocie do kraju kierowałem się jedynie niezłomną chęcią oddania resztek swych sił i całej swej wiedzy na służbę Narodowi Polskiemu bez zastrzeżeń. Jakich przekonań politycznych jestem? Jestem głęboko szczerym demokratą. Jestem sługą Ludu Polskiego, któremu służę wiernie wszędzie, gdziebym nie był, już 55 lat bez przerwy przy łóżku chorego, jako felczer, student-medyk, lekarz, docent, profesor, chirurg”⁷⁰. Bolesław Szarecki przejął obowiązki szefa Departamentu Zdrowia Ministerstwa Obrony Narodowej, a w latach 1949–1957 piastował stanowisko Naczelnego Chirurga WP. Był organizatorem wojskowej służby zdrowia w powojennym Wojsku Polskim.

W roku 1947 stanowisko sekretarza odpowiedzialnego powierzono płk. lek. Tadeuszowi Roźniatowskiemu, od 1964 roku komendantowi 2. Centralnego Szpitala Klinicznego WAM (obecnie WIM).

Od nr. 2 z 1947 roku zaprzestano podawania składu komitetu redakcyjnego, co Jerzy Łangowej tłumaczył „nasileniem zimnej

⁷⁰ Za G. Zychowicz, *General Bolesław Szarecki 1874–1960*, MON, Warszawa 1988, s. 92.

wojny”⁷¹. Na stronie tytułowej umieszczano jedynie nazwisko przewodniczącego komitetu redakcyjnego i sekretarza redakcji oraz zapis: „Czasopismo redaguje Komitet”.

W roku 1950, od nr. 6, T. 26, wydawnictwo przejął Departament Służby Zdrowia Głównego Kwatermistrzostwa WP. Kolejna zmiana wydawcy nastąpiła od 1953 roku – czasopismo stało się organem Ministerstwa Obrony Narodowej i jeszcze tego samego roku, od nr. 10, przeszło pod Departament Służby Zdrowia Głównego Zarządu Tyłów WP. Kolejnym wydawcą był Departament Służby Zdrowia Głównego Kwatermistrzostwa WP, który w 1957 roku wydał 7 zeszytów „Lekarza Wojskowego”, od nr. 8 czasopismo wydawał Departament Służby Zdrowia Wojska Polskiego.

Utworzenie Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi 19 maja 1958 roku⁷² wpłynęło na zmianę zespołu redakcyjnego. Przewodniczącym komitetu redakcyjnego został płk prof. Stanisław Bober, funkcję zastępcy powierzono ppłk. dr. Sylwestrowi Czaplickiemu, przyszedłmu komendantowi Centrum Kształcenia Podypłomowego WAM. Członkami komitetu zostali: płk dr Jerzy Ejmont, ppłk dr Tadeusz

Stanisław Bober – przewodniczący komitetu redakcyjnego w latach 1959–1970. Z zasobów WIM.

Kisieliński, kpt lek. Jerzy Łangowej, wkrótce powołany na funkcję redaktora czasopisma, ppłk dr Tadeusz Obara, ppłk dr Kazimierz Płoński, płk dr Tadeusz Rożniatowski, mjr mgr Stanisław Ryłko, płk dr P. Zagórski i płk doc. Władysław Zagórski. Powrócono do prezentowania członków komitetu oraz podawania afiliacji autorów.

W kolejnych latach skład komitetu redakcyjnego ulegał zmianom. Skład osobowy zasilili m.in. gen. doc. Władysław Barcikowski, ówczesny Szef Wojskowego Instytutu Medycyny Lotniczej, płk dr Stanisław Bogusławski, płk dr Andrzej Czerwiński, kmr

⁷¹ J. Łangowej, *Lekarz Wojskowy – 60 lat...*, op. cit., s. 251.

⁷² Uchwała nr 477/57 Rady Ministrów z 7 listopada 1957, rozkaz Ministra Obrony Narodowej Nr 03/Org. powołujący WAM od 1 lipca 1958 roku.

Sylwester Czaplicki – przewodniczący komitetu redakcyjnego w latach 1970–1990.
Z zasobów WIM.

prof. Augustyn Dolatkowski, płk dr Henryk Grass, płk dr Stanisław Haduch, ppłk doc. Mieczysław Jesionowski, który od 1965 roku piastował funkcję zastępcy przewodniczącego komitetu redakcyjnego, dr Stefan Klonowicz, ppłk doc. Jan Łańcucki, płk dr Czesław Półtorak, płk lek. wet. J. Rzeński.

Kolejna zmiana wydawcy nastąpiła w 1968 roku, czasopismo zostało przejęte przez Szefostwo Służby Zdrowia MON.

Dnia 7 czerwca 1970 roku zmarł prof. Stanisław Bober. Od numeru styczniowego z 1971 roku przewodniczącym został płk prof. Sylwester Czaplicki. Funkcję tę pełnił do nr. 1/2 z 1991 roku.

Pełny skład komitetu redakcyjnego był następujący: zastępca przewodniczącego płk doc. Mieczysław Jesionowski, redaktor mjr lek. Jerzy Łangowoj, członkowie: gen. doc. Władysław Barcikowski, gen. bryg. dr Jerzy Ejmont, płk dr Henryk Grass, ppłk doc. Tadeusz Kisieliński, ppłk doc. Jan Łańcucki, płk dr Czesław Półtorak, płk dr Tadeusz Obara, płk dr Tadeusz Roźniatowski, ppłk mgr farm.

Stanisław Ryłko, płk prof. Władysław Zagórski i płk prof. Zbigniew Żółtowski.

Od nr. 4 z 1972 roku ze składu komitetu redakcyjnego wyłączono radę konsultantów. Do rady powołano: gen. doc. Władysława Barcikowskiego, płk. doc. Jerzego Bończaka, płk. dr. Jerzego Drapiewskiego, gen. bryg. dr. Jerzego Ejmonta, ppłk. prof. dr. med. Tadeusza Kisielińskiego, ppłk. doc. Jana Łańcuckiego, płk. dr. Tadeusza Obarę, płk. doc. Tadeusza Orłowskiego, płk. dr. Tadeusza Roźniatowskiego, ppłk. mgr. farm. Stanisława Ryłko, płk. prof. dr. med. Władysława Zagórskiego, płk. prof. Zbigniewa Żółtowskiego. Komitet redakcyjny pozostał w składzie: przewodniczący płk prof. Czaplicki, zastępca przewodniczącego płk dr Mieczysław Jesionowski, redaktor mjr lek. Jerzy Łangowoj, sekretarz Krystyna Szuman.

W 1977 roku płk. dr. M. Jesionowskiego zastąpił płk prof. Tadeusz Orłowski.

W roku 1988 zmarł Tadeusz Orłowski, a funkcję zastępcy przewodniczącego objął płk prof. Edward Stanowski.

W roku 1989 z funkcji redaktora odszedł Jerzy Łangowoj i od nr. 5–6 przez kilka miesięcy stanowisko pozostawało nieobsadzone, dopiero od nr. 7–8 z roku 1991 funkcję tę powierzono mjr.

Posiedzenie zespołu redakcyjnego „Lekarza Wojskowego”, lata 70. XX wieku. Siedzą od prawej: Mieczysław Jesionowski, Sylwester Czaplicki, Jerzy Łangowoj. Z zasobów WIM.

lek. Piotrowi Kobyłeckiemu. Zmienił się również przewodniczący komitetu redakcyjnego, na kolejne 6 lat kierowanie czasopismem objął płk prof. Edward Stanowski, naczelny chirurg WP, a funkcję zastępcy przewodniczącego sprawował płk prof. Zbigniew Dumański. W roku 1997 nr 3–4 czasopisma był już redagowany przez redakcję, której przewodniczył płk prof. Marian Cholewa. W składzie

Redakcja „Lekarza Wojskowego” przy pracy, lata 70. XX wieku. Siedzą od prawej: Mieczysław Jesionowski, Sylwester Czaplicki, Krystyna Szuman, stoi Jerzy Łangowoj. Z zasobów WIM.

komitetu redakcyjnego byli: płk prof. Marek Maruszyński – zastępca przewodniczącego, mjr lek. Piotr Kobyłecki oraz Krystyna Szuman. W kolejnym roku skład redakcji uzupełnił płk prof. Piotr Zaborowski, który wykonywał zadania redakcyjne do 1999 roku. Po odejściu mjr. Piotra Kobyłeckiego w 1999 roku od nr. 5–6 obowiązki redaktora pełnił por. lek. Piotr Słomski.

Edward Stanowski – przewodniczący komitetu redakcyjnego w latach 1990–1997. Z zasobów WIM.

Marian Cholewa – przewodniczący komitetu redakcyjnego w latach 1997–1999. Z zasobów WIM.

Redakcja „Lekarza Wojskowego”, dbając o wysoki poziom merytoryczny czasopisma, zapraszała do rady recenzentów uznanych naukowców, ekspertów z różnych specjalności medycznych. Wśród osób współpracujących z czasopismem między rokiem 1984 a 1999 znaleźli się: gen. bryg. prof. Henryk Chmielewski, płk prof. Jan Chojnaeki, płk prof. Krzysztof Chomiczewski, płk prof. Juliusz Derecki, płk prof. Eugeniusz Dziuk, płk prof. Jerzy Faff, płk lek. Jerzy Grejbus, płk dr Andrzej Kaliwoszka, kmdr prof. Stanisław

Klajman, płk prof. Mirosław Kłos, płk prof. Krzysztof Klukowski, płk prof. Jerzy Kruszewski, płk prof. Grzegorz Krzymański, płk prof. Krzysztof Kwarecki, płk prof. Wojciech Marczyński, płk prof. Zbigniew Onisk, płk prof. Tadeusz Płusa, płk prof. Sławomir Rump, płk prof. Zbigniew Rybicki, płk prof. Bronisław Stawarz, płk dr Andrzej Trybusz, płk prof. Donat Tylman, płk mgr farm. A. Wojciechowski.

Kolejna zmiana redaktora naczelnego „Lekarza Wojskowego” nastąpiła w 1999 roku od nr. 9–12, co związane było z przejściem redakcji czasopisma przez Centralny Szpital Kliniczny WAM. „Lekarz Wojskowy” stał się oficjalnym organem Sekcji Lekarzy Wojskowych Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, a wydawcą został Medpress. Kierowanie czasopismem powierzono płk. prof. Tadeuszowi Plusie, powołano dwóch zastępców – prof. Karinę Jahnz-Różyk i płk. prof. Marka Maruszyńskiego, redaktorem pozostał kpt. lek. Piotr Słomski, sekretarzem Krystyna Szuman.

W roku 2011 okres minionych 20 lat istnienia „Lekarza Wojskowego” na rynku wydawniczym podsumował prof. Jerzy Kruszewski w artykule wydanym z okazji 90-lecia „Lekarza Wojskowego”: „Paradoksalnie bardzo trudnym okresem okazało się ostatnie 20-lecie, kiedy to celowość ukazywania się czasopisma budziła różnego rodzaju wątpliwości decydentów wojskowej służby zdrowia.

Ich decyzje groziły przerwaniem pięknej tradycji i zaprzestaniem wydawania czasopisma (...). Trzeba było szukać nowych patronów”⁷³. Tym nowym patronem stała się początkowo wspomniana już Sekcja Lekarzy Wojskowych PTL, a od 2005 roku Instytut, który przejął czasopismo, czyniąc go oficjalnym pismem naukowym Wojskowego Instytutu Medycznego. W roku 2009 rolę wydawcy powierzono Medycynie Praktycznej z siedzibą w Krakowie.

W roku 2009 nastąpiły również zmiany w zespole redakcyjnym czasopisma, przewodniczącym 38-osobowej rady programowej i kolegium recenzenckiego został ówczesny gen. bryg. dr hab. Grzegorz Gielerak, do redakcji zaproszono pracowników WIM. Funkcję redaktora naczelnego powierzono prof. Jerzemu Kruszewskiemu, zastępcami zostali płk dr hab. Krzysztof Korzeniewski, ppłk dr hab. Ireneusz Kantor oraz ppłk dr Piotr Rapiejko, sekretarzem mgr Ewa Jędrzejczak. W roku 2013, po odejściu dr. hab. Ireneusza Kantora, funkcję zastępcy przejął prof. Marek Maruszyński. W roku 2018 prof. Maruszyńskiego zastąpił płk dr hab. Andrzej Chciałowski.

W roku 2015 zmienił się zespół rady programowej, w skład weszli również przedstawiciele zagranicznych ośrodków naukowych,

Tadeusz Plusa – redaktor naczelny
w latach 1999–2009.
Z zasobów WIM.

Jerzy Kruszewski – redaktor naczelny
od roku 2009.
Z zasobów WIM.

m.in. z Włoch, Niemiec, ze Stanów Zjednoczonych. Czasopismo jest dostępne w internecie w wersji polskojęzycznej i anglojęzycznej.

Adres strony internetowej: www.lekarzwojskowy.pl.

⁷³ J. Kruszewski, 90 lat „Lekarza...”, op. cit., s. 11.

LEKARZ WOJSKOWY

Przełącz język
polski | angielski

Strona główna

Redakcja

Rada naukowa

Recenzenci

Archiwum

Zasady prenumeraty

Zasady przyjmowania
i publikowania prac

Oświadczenia

WIM

Czasopisma MP

"Lekarz Wojskowy" jest
indeksowany w MNI SW
– liczba punktów 6

W najnowszym numerze:

2019, tom 97, nr 3

Przeczytaj artykuły online

2-3 / 99

ISSUU

Strona internetowa „Lekarza Wojskowego”
www.lekarzwojskowy.pl.

Redakcje i drukarnie

Redakcja i administracja „Lekarza Wojskowego” uzyskała lokum w Zamku Ujazdowskim. W październiku 1921 roku nastąpiła zmiana adresu, w stopce redakcyjnej widniało „Warszawa, Szpital Okręgowy Nr 1, Wojskowy Instytut Sanitarny”.

W kolejnych latach kilkakrotnie zmieniały się adresy redakcji, mieściła się ona m.in. na ulicach: Ossolińskich 8 m. 2, Batorego 23, Szucha 23 czy Pięknej 1. Od nr. 10 z 1925 roku pojawił się adres Oficerskiej Szkoły Sanitarnej, ul. Górnośląska 45-a. Redakcja pozostała na Ujazzdowie do września 1939 roku.

Drukowanie „Lekarza Wojskowego” WRS powierzyła drukarni A. Konarzewski i S-ka, mieszczącej się w Warszawie przy ul. Wielkiej 49, natomiast od nr. 11 z 1920 roku – Sekcji Opieki Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie przy ul. Tłomackie 9. Numer 22 i kolejne drukowano w Zakładzie Leczniczo-Szkolnym

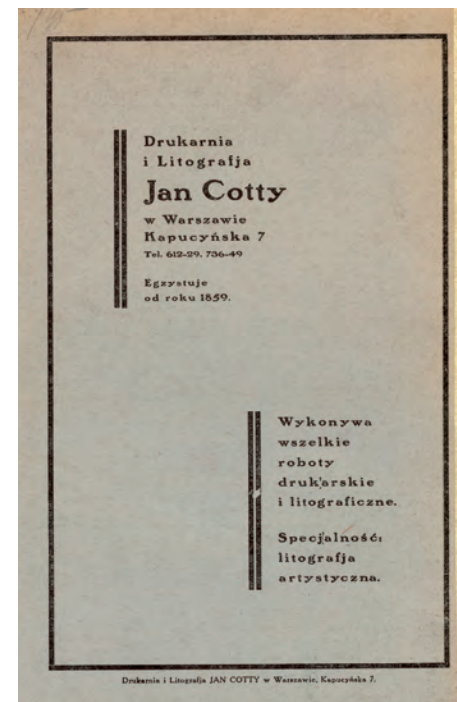
Szpital Ujazdowski. Warszawski Informator Kulturalny 1989, nr 20, s. 41.

Reklama Wydawnictw W.R.S.
„Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 29,
trzecia strona okładki.

Logo: Drukarnia i Litografia „Jan Cotty”.
„Lekarz Wojskowy” 1939.

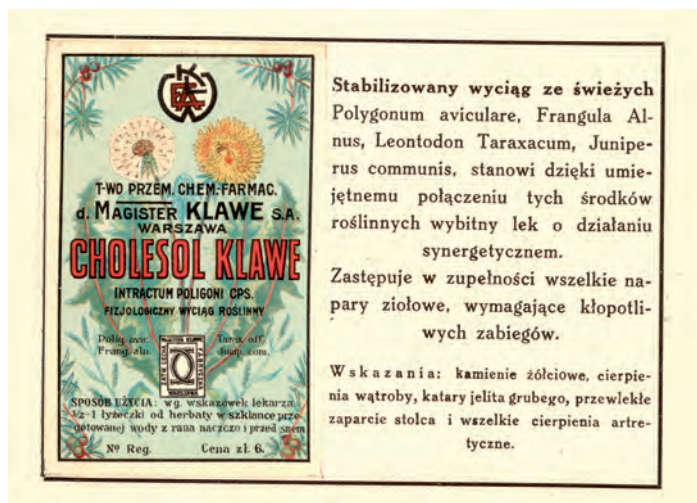
Reklama: Drukarnia i Litografia „Jan Cotty”.
„Lekarz Wojskowy” 1939.

dla Inwalidów Wojskowych, sądząc po adresie, Tłomackie 9, kontynuującym działalność poprzedniej instytucji.

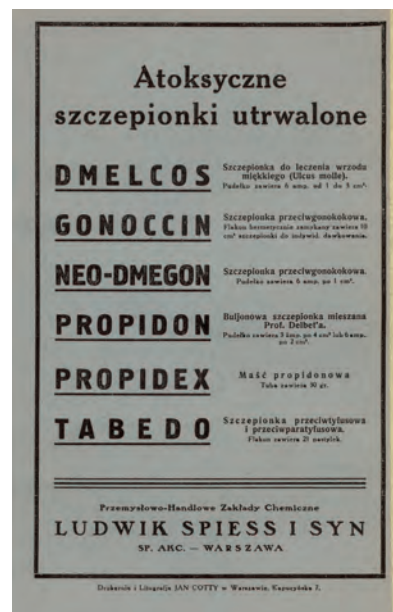
Rocznik 1922 i kolejne zostały wydrukowane przez Zakłady Graficzno-Wydawnicze „Książka” mieszczące się w Warszawie przy

ul. Moniuszki 11, od 1924 roku pod nową nazwą – Zakłady Graficzne „Drukarnia Bankowa”.

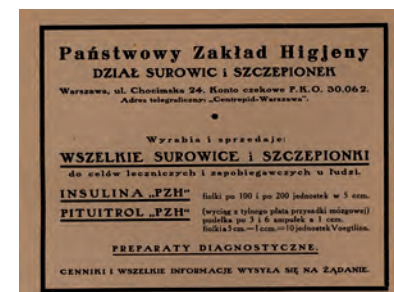
W latach 1925–1929 składanie czasopisma przekazano Głównej Księgarni Wojskowej, a druk Drukarni Wzorowej, mieszczącej

Reklama: Cholesol Klawe. „Lekarz Wojskowy” 1928, T. 12, nr 4, s. [nlb.].

Reklama: Atoksyczne szczepionki utrwalone. „Lekarz Wojskowy” 1930, T. 16, nr 3, czwarta strona okładki.

Reklama: Państwowy Zakład Higieny. „Lekarz Wojskowy” 1932, T. 20, nr 2, druga strona okładki.

się przy ulicy Długiej 20 w Warszawie, a od 1930 roku Drukarni i Litografii Jana Cotty mieszczącej się przy ul. Kapucyńskiej 7. Była ona częścią przedsiębiorstwa Cotty, największej firmy reklamowej Warszawy z końca XIX wieku, świadczącej także usługi z zakresu emisji reklam, plakatów handlowych, afiszy teatralnych czy klepsydr.

Drukarnia była jedną z największych i najstarszych drukarni afiszowych w Warszawie.

Współpraca redakcji „Lekarza Wojskowego” z drukarnią Jan Cotty zakończyła się w 1938 roku, od kwietnia druk i skład czasopisma

powierzono Zakładowi Graficznemu „DRUKPRASA” Sp. z o.o., mieszczącym się w Warszawie na ul. Nowy Świat 54. Ostatni numer, który ukazał się w sierpniu 1939 roku, został wydrukowany przez tę drukarnię.

Pierwsze numery edycji edynburskiej podawały: Redakcja i Administracja: G. P. O. Perth P/75, w nr. 3 z 1941 roku widniała informacja:

Nowo wybudowana Szkoła dla Pielęgniarek 1928/1929, <https://warszawa.fotopolska.eu/492420,foto.html> [dostęp 20.09.2019].

Polish Forces P/94, adres redakcji: „Lekarz Wojskowy”, Polish Forces. P/75. Od roku 1944 redakcja i administracja czasopisma mieściły się w Szpitalu im. I. Paderewskiego w Edynburgu. Druk zlecano firmie Thomas Nelson and Sons, LTD, a ostatnie numery zostały wydrukowane przez John S. Burns & Sons w Glasgow oraz The Allen Lithographic Co, LTD w Kirkcaldy.

W okresie powojennym redakcja i administracja „Lekarza Wojskowego” mieściły się w Warszawie przy ul. Koszykowej 79, w siedzibie Szpitala Ministerstwa Obrony Narodowej z Polikliniką, a następnie w latach 50. XX wieku zostały przeniesione na ul. Filtrową 24. W stopce wydawniczej nie podawano adresu redakcji.

W roku 1959 oddano do użytku dobudowaną część gmachu (wzdłuż ul. Koszykowej 79), dokąd została przeniesiona Poliklinika Centralnego Szpitala MON, tutaj też do roku 1970 miała siedzibę redakcja „Lekarza Wojskowego”. Nowe lokum otrzymała w budynkach Instytutu Kształcenia Podyplomowego WAM przy ul. Szaserów 128, a w 1992 roku w Szefostwie Wojskowej Służby Zdrowia mieszczącego się przy Al. Niepodległości nr 243A.

Częste zmiany wydawców i adresów były wynikiem trudności związanych z utrzymaniem ciągłości wydawniczej czasopisma. W roku 1997 „Lekarz Wojskowy” powrócił pod opiekę CSK WAM,

redakcja ponownie znalazła się na ul. Szaserów 128, zajmując te same pomieszczenia, które opuściła przed laty. Obecnie mieści się na IV piętrze w budynku nr 32.

Druk czasopisma zlecany był do 1999 roku drukarniom wojskowym.

W stopce wydawniczej nr. 2 z 2019 roku podano:

Adres Redakcji: Wojskowy Instytut Medyczny ul. Szaserów 128,
04-141 Warszawa 44

@Copyright by Wojskowy Instytut Medyczny

Wydawnictwo Medycyna Praktyczna ul. Rejtana 2, Kraków

Projekt okładki: Krzysztof Gontarski

Druk TECHNET Kraków

Nakład 700 egz.

Szata graficzna czasopisma

Okladka „Lekarza Wojskowego” z 1921 roku.

Redakcja „Lekarza Wojskowego”, szczególnie w pierwszym okresie ukazywania się czasopisma, zadbała o zdobycie czytelników, dla których „Lekarz Wojskowy” stał się podstawowym periodykiem w codziennej pracy. Dzisiaj w kręgu wydawców mówi się o budowaniu marki czasopisma. Służył temu przede wszystkim tytuł, który w ciągu 100 lat nie uległ zmianie, ważne było również określenie odbiorcy w podtytule, co ułatwiało czytelnikom poszukiwanie czasopisma zgodnie z ich specjalnością. Rozszerzenie oferty w 1925 roku dla całego korpusu sanitarnego służby czynnej i rezerwy bez wątpienia było właściwym posunięciem marketingowym. Kolejnymi bardzo

istotnymi elementami były: charakterystyczna szata graficzna, format i objętość. Pierwsze dwa roczniki ukazujące się jako tygodnik wyglądały bardzo skromnie. Zeszyty zawierały 32 strony tekstu, rzadko dołączano ilustracje. Uwagę przyciągały winiety będące znakiem rozpoznawalnym czasopisma do 1928 roku.

Na stronie tytułowej, poniżej winiety, znajdowała się informacja o składzie redakcji. Winieta wykonana została niezwykle starannie

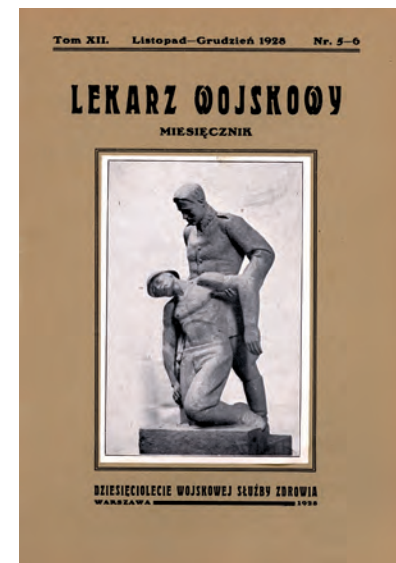

Winieta „Lekarza Wojskowego” z 1922 roku.

i stanowiła ozdobę okładki i strony tytułowej każdego zeszytu. Okładka wykonana była na tej samej klasie papieru co tekst podstawowy, nieusztynwiona, w kolorze ciemnoniebieskim; pod winietą, a także na ostatniej stronie okładki zamieszczano reklamy firm farmaceutycznych bądź produktów leczniczych. Całość drukowano na zwykłym papierze gazetowym. Karty zeszytu i okładka zszywane były niemi. Każdy numer z 1920 roku miał własną paginację, w kolejnym roku wprowadzono numerację ciągłą, co znacznie ułatwiło poszukiwanie treści w danym roczniku. Liczba stron niejednokrotnie ulegała zmianie, łączono zeszyty, co wynikało często z trudności finansowych lub, jak w okresie powojennym, z bardzo rygorystycznego limitu papieru dla wydawnictw. W kolejnych latach, w związku z publikowaniem coraz większej liczby prac klinicznych, czasopismo zwiększyło liczbę stron do 100, pojawiły się ilustracje i tabele. Od roku 1926 roczniki drukowane były starannie, na dobrej jakości papierze, często wzbogacone rycinami. Najczęściej zmiany dotyczyły kolorystyki okładki czasopisma wykonywanej już na papierze o większej gramaturze; zmiany te związane były z rocznicami, jubileuszami. Na stronach tytułowych numerów umieszczano informacje o częstotliwości ukazywania się czasopisma, składzie redakcji oraz spis treści w języku polskim i francuskim. Układ ten zachowano do wybuchu wojny. Format periodyku tej edycji był niezmienny od pierwszego numeru i wynosił 170 mm × 230 mm. W każdym roczniku zamieszczano reklamy; reklamodawcami najczęściej były

Reklama Polskiej Spółki Zakłady Gaiffe-Gallot-Pilon. „Lekarz Wojskowy” 1929, T. 13, nr 11.

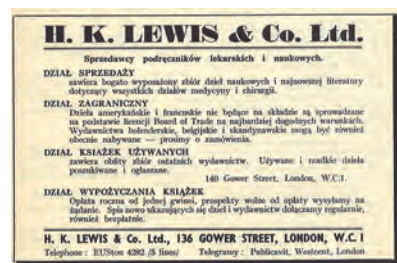
Okładka „Lekarza Wojskowego” z 1928 roku.

firmy farmaceutyczne, producenci sprzętu i narzędzi medycznych oraz wydawnictwa czasopism.

W edycji „Lekarza Wojskowego” ukazującego się w Edynburgu brak nawiązania graficznego do edycji międzywojennej. Pozostawiono kolorystykę okładki, natomiast zmieniono jej układ, czcionkę i format. Całość prezentuje się skromnie, zeszyty mają różną liczbę stron, od 64 do 280, niewiele rycin, tabel. Zwiększono format

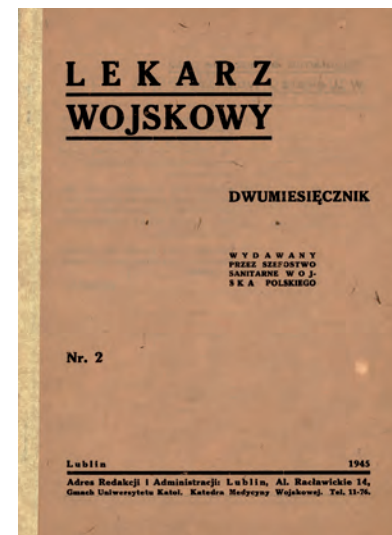
Reklama: Słownik Lekarski Angielsko-Polski. „Lekarz Wojskowy” (Edynburg) 1943.

Reklama: H.K. Lewis and Co. Ltd. „Lekarz Wojskowy” (Edynburg) 1946, T. 37, nr 2–3, s. 183.

Reklama: Nowy Rodzaj Insuliny. „Lekarz Wojskowy” (Edynburg) 1943.

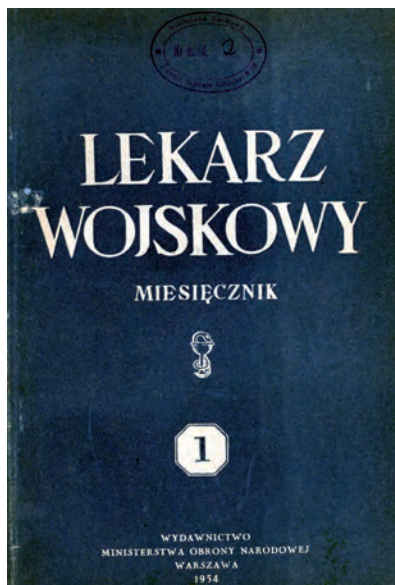

Okladka „Lekarza Wojskowego” z 1945 roku.

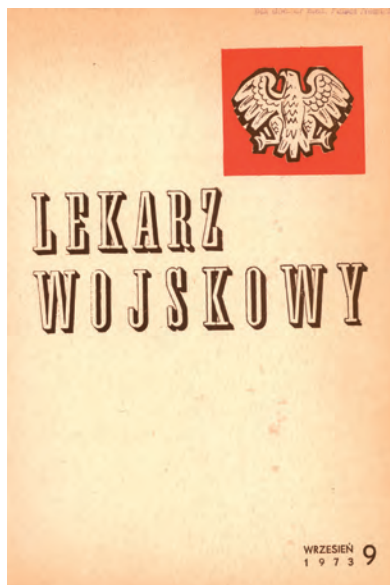
czasopisma na 190 mm × 250 mm, okładka numeru była miękka, papier dobrej jakości. Szata graficzna poszczególnych numerów nie ulegała zmianom. Do większości artykułów nie załączano rycin. Strona tytułowa, podobnie jak w edycji warszawskiej, prezentowała tytuł czasopisma, podtytuł (w języku polskim i angielskim), skład

komitetu redakcyjnego i redakcji. To, co zwraca uwagę, to liczne reklamy zarówno na okładkach, jak i wewnątrz numerów, których wyłączne prawo ogłaszania miała firma The Carlton Berry CO. Grand Buildings, Trafalgar Sq. z Londynu.

Pierwszy rocznik i kolejne ukazujące się po zakończeniu II wojny światowej wydane były na szarym papierze słabej jakości, rysunki

Okladka „Lekarza Wojskowego”
z 1954 roku.

Okladka „Lekarza Wojskowego”
z 1973 roku.

Okladka „Lekarza Wojskowego”
z 1974 roku.

pojawiały się sporadycznie. Okładka również prezentowała się skromnie, na stronie tytułowej umieszczono tytuł czasopisma, wydawcę, zespół redakcyjny oraz spis treści numeru. Stałe problemy z brakiem papieru miały wpływ na objętość poszczególnych zeszytów oraz nakład czasopisma. Ścisłe przydziały papieru obowiązywały również wiodące czasopisma wojskowe. „Lekarz Wojskowy” nową szatę

graficzną okładki i układu strony tytułowej zyskał po objęciu komitetu redakcyjnego przez płk. prof. Stanisława Bobera w 1958 roku.

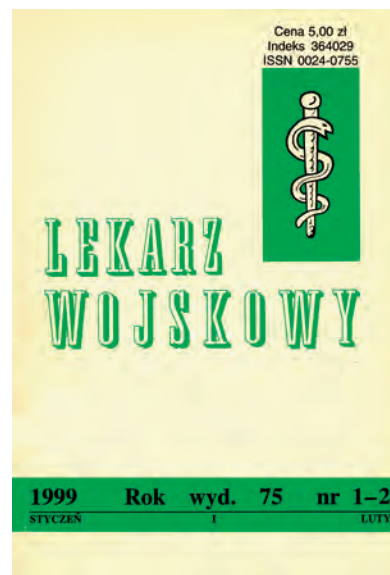
W roku 1974 Jerzy Łangowoj, podsumowując działalność czasopisma w okresie powojennym, odniósł się do szaty graficznej: „Redakcja bezskutecznie od szeregu lat walczy o poprawę jakości

Okladka „Lekarza Wojskowego” z 1984 roku.

Okladka „Lekarza Wojskowego” z 1988 roku.

Okladka „Lekarza Wojskowego” z 1999 roku.

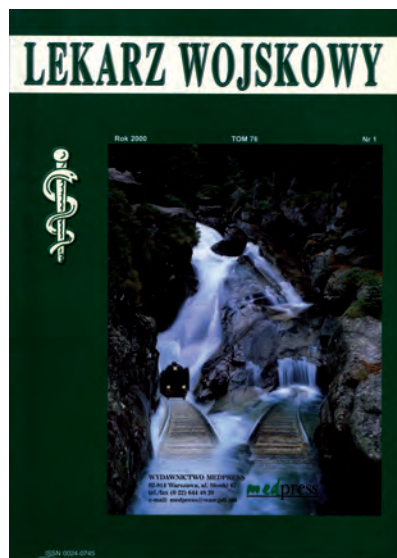

Okladka „Lekarza Wojskowego” z 2014 roku.

przydzielonego papieru, aby polepszyć wygląd zewnętrzny miesięcznika i dostosować go do jubileuszu 50-lecia czasopisma i poziomu analogicznych czasopism zagranicznych”⁷⁴. Gdy porównamy wygląd zeszytu z 1974 roku z zeszytem z 1945 rok, widoczne są

⁷⁴ J. Łangowoj, *Złoty Jubileusz „Lekarza...”, op. cit., s. 456.*

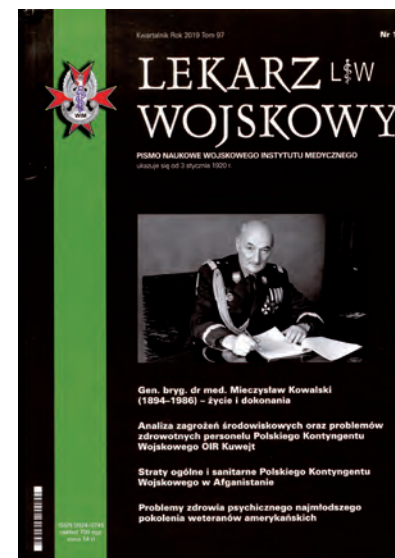
znaczne zmiany, jednak wyraźną poprawę zauważyć można dopiero w wydaniach od 1991 roku (wcześniej nakład drukowany był na papierze klasy III). Zeszyty otrzymały lakierowaną okładkę, zamieszczano ryciny, czasem kolorowe fotografie, wklejki zawierające zestawienia tabelaryczne. Rok 1999 był bardzo trudny dla „Lekarza Wojskowego”, o czym już wspomniano. Rocznik ten ukazał się w 5 zeszytach, ostatni numer obejmujący zeszyty 9–12

Okladka „Lekarza Wojskowego”
z 2000 roku.

Okladka „Lekarza Wojskowego”
z 2015 roku.

Okladka „Lekarza Wojskowego”
z 2019 roku.

był już wydany w nowej szacie graficznej, przy czym dominowała lakierowana okładka utrzymana w kolorach zieleni. Kolejna zmiana, zarówno szaty graficznej, jak i formatu, nastąpiła w 2000 roku. Nowy wydawca, Medpress, przyjął dla czasopisma format 210 mm × 290 mm, kolorem dominującym była zieleni. Obecna oprawa „Lekarza Wojskowego” została przyjęta w 2009 roku, po kolejnej zmianie wydawcy. Utrzymano format czasopisma, dwułamowy

układ treści. Okładka jest lakierowana, kolorystyka dość skromna, na którą składają się szarości i dwa odcienie zieleni. Papier jest dobrej jakości. Strona tytułowa, poza danymi podstawowymi, zawiera informację o składzie rady programowej i kolegium recenzenckiego, składzie i danych teledadresowych redakcji, cenę zeszytu oraz dopisek: „Czasopismo dofinansowane ze środków Wojskowej Izby Lekarskiej”.

Prawdziwa wiedza to znajomość przyczyn

Arystoteles

Analiza treści zawartej w „Lekarzu Wojskowym”

Informację na temat ilościowej i treściowej zawartości poszczególnych prac z roczników „Lekarza Wojskowego” wydanych w latach 1920–2010 przedstawili Michał Abramowicz, Maria D. Gawrysiak, Jerzy Kruszewski, autorzy artykułu „Lekarz Wojskowy – jako czasopismo wojskowo-medyczne”, który ukazał się z okazji 90-lecia czasopisma. Wyliczyli oni, że łącznie na łamach czasopisma opublikowano około 11 000 prac, co przy uśrednieniu daje około 100 artykułów rocznie. Podjęto się także wyliczenia procentowego udziału publikacji w poszczególnych okresach jego istnienia – na okres międzywojenny przypadło 25% artykułów, a na okres wojny – 2%. Przeanalizowano również treść artykułów, zestawiając dane w liczbach i procentach. Według wyliczeń najwięcej prac dotyczyło specjalności niezabiegowych, w tym rozumianej dość szeroko interny, co stanowiło aż 77% publikacji z lat 20. i 30. ubiegłego wieku, 53% w okresie wojny i 72% w ostatnim dwudziestoleciu. Autorzy artykułu podali również dane liczbowe; dokonując oceny według podziału merytorycznego artykułów,

ustalili, że w okresie międzywojennym prace oryginalne stanowiły 43% wszystkich publikacji, w latach wojny – 51%, natomiast w latach powojennych 54%⁷⁵.

Autorzy niniejszej publikacji, podejmując się przeprowadzenia analizy zawartości roczników wydanych w ciągu minionych 100 lat istnienia czasopisma, nie deklarowali, że dokonają żmudnych porównań i zestawień dla poszczególnych okresów wydawniczych „Lekarza Wojskowego”. Z uwagi na ogrom materiału przyjęto, że analizy obejmą po 10 roczników z różnych okresów, tj. dwudziestolecia międzywojennego z lat 1920–1924 i 1935–1939, z lat powojennych w okresach 1945–1949 i 2014–2018 oraz całościowo edycję edynburską. Szczególną uwagę zwrócono na prace, których

⁷⁵ M. Abramowicz, M. Gawrysiak, J. Kruszewski, „Lekarz Wojskowy” – jako..., op. cit., s. 18–19.

tematyka obejmuje medycynę wojskową, stanowiąca najistotniejszą cechę rozpoznawalności czasopisma. Klasyfikacja merytoryczna poszczególnych prac przysparzała autorom немало trudności, ponieważ w latach 20. XX wieku większość chorób leczonych było na oddziałach internistycznych lub chirurgicznych. Dla umożliwienia przeprowadzenia zestawień i porównań przyjęto podział artykułów na pięć działów głównych oraz „Inne”:

- I. Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka, w tym mikrobiologia, wenerologia, dermatologia.
- II. Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe, w tym m.in. urologia, okulistyka, laryngologia, ginekologia).
- III. Interna (specjalności niezabiegowe, m.in. endokrynologia, onkologia).
- IV. Neurologia, psychiatria i psychologia.
- V. Organizacja i taktyka służby zdrowia, w tym zagadnienia szkoleniowe oraz ewakuacja i transport rannych, orzecznictwo wojskowo-lekarskie.
- VI. Inne, w tym historia medycyny, biogramy, instrukcje.

Łamy czasopisma, szczególnie w pierwszych rocznikach, w dużej części wypełniały streszczenia piśmiennictwa, sprawozdania, recenzje, dział urzędowy czy też informacje bieżące. Materiały te pominięto podczas analizy.

Porządek treści zamieszczanych w poszczególnych zeszytach z różnych okresów ulegał częstym zmianom. Pierwsze roczniki nie zawierały działów, całość tematyki grupowano w spisach treści zamieszczanych na końcu roczników, zeszyty zawierały na pierwszej stronie „Treść” bez podziału merytorycznego publikacji. Klasyfikowano je jako „Prace oryginalne”. Dział ten stanowił dla autorów podstawowy materiał do analizy problematyki prezentowanej na łamach czasopisma.

Lata 1920–1939

Lata 1920–1924 to okres kształtowania się czasopisma, dotarcia do czytelników, zainteresowania ich bieżącymi sprawami ważnymi dla służby oraz prezentowania nowinek lekarskich, budowania prestiżu zawodu lekarza wojskowego oraz rozpowszechniania dokumentów dotyczących bieżących spraw organizacyjnych, zarządzeń, rozkazów. Redakcja dokładała wielu starań, aby czasopismo ukazywało się regularnie i, co więcej, odgrywało istotną rolę w budowaniu podstaw wojskowej służby zdrowia. Czasopismo przejęło też rolę jedyne medium, które prezentowało najnowsze osiągnięcia medycyny oraz przekazywało ważne informacje dotyczące organizacji wojskowej służby zdrowia. Pierwsze roczniki ograniczały zawartość zeszytów do 2–4 artykułów, pozostałe strony były zarezerwowane na

zamieszczanie rozkazów, zarządzeń, instrukcji. Wyszukiwanie artykułów opublikowanych w „Lekarzu Wojskowym” z okresu dwudziestolecia międzywojennego jest możliwe dzięki Polskiej Bibliografii Lekarskiej za lata 1901–1939, której twórcą był prof. Stanisław Konopka. Katalog tych prac do 2007 roku funkcjonował w formie kartoteki. Obecnie jego wersja zdigitalizowana jest dostępna na stronie internetowej Głównej Biblioteki Lekarskiej.

Pierwszy okres ukazywania się czasopisma przypadł na lata kształtowania się państwowości naszego kraju, odbudowy ojczyzny ze zgliszcz powojennych i nadal trwających walk w Europie Wschodniej. W tym czasie kształtowały się granice państw, niepokój wzbudzała również ideologia komunistyczna, której zwolennicy starali się przejąć władzę w sąsiednich krajach. W latach 1919–1920 toczyła się wojna równolegle w wymiarze militarnym i bardzo silnie zaakcentowanym wymiarze politycznym.

Artykuły z tamtego okresu zamieszczone na kartach „Lekarza Wojskowego” dotyczyły istotnych problemów zdrowotnych, z którymi musieli się zmierzyć lekarze wojskowi. Obszerne sprawozdania i wspomnienia uczestników walk I wojny światowej i wojny bolszewickiej dawały czytelnikowi obraz pól bitewnych i szpitalików polowych oraz wskazywały warunki bytowania oddziałów stacjonujących głównie na rubieżach Polski Wschodniej.

W cytowanej już wcześniej notce redakcyjnej „do ogółu kolegów” podano, że podział treściowy zawartości każdego zeszytu został określony przez redakcję. Pierwszą część o objętości 2 arkuszy wydawniczych przeznaczono na „artykuły o treści ściśle naukowej, dalej artykuły wojskowo-lekarskie, artykuły obyczajowe z życia lekarzy wojskowych i.t.p.”⁷⁶, drugą dla działu sprawozdawczego składającego się ze streszczeń wydawnictw naukowych oraz sprawozdań z posiedzeń naukowych.

Układ ten był utrzymany w 1 i 2 roczniku, w kolejnych latach zwiększono liczbę publikacji, wprowadzono nowe działy, tj.: „Zjazdy”, „Poszukiwania historyczne”, „Varia”.

Edycję „Lekarza Wojskowego” rozpoczął numer datowany na 3 stycznia 1920 r., do którego napisali wybitni przedstawiciele świata medycyny, profesorowie: Antoni W. Gluziński z Kliniki Chorób Wewnętrznych UW („O stosunku zmian w gruczołach o wewnętrznym wydzielaniu do schorzeń układu mięśniowego”), Bronisław Sawicki z I Kliniki Chirurgicznej Szpitala Dzieciątka Jezus („Dwa rzadkie przypadki złośliwych guzów tarczycy”) i Alfred Sokołowski z Uniwersytetu Warszawskiego („Stanowisko lekarza wojskowego

⁷⁶ Do ogółu kolegów „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 8, s. 2.

← → ↻ 🏠 ⓘ 195.187.98.5/ ⓘ ☆ ☆ ☆ ↻ ↵

GLÓWNA BIBLIOTEKA LEKARSKA
POLSKA BIBLIOGRAFIA LEKARSKA 1901-1939

 wyświetl po: 20

W
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z

S. - Sanatog
Sanatoria - Schit
Schizophrenia - Semb
Semer - Serbo
Serice - Seric
Semi - Sienic
Sienkiew - Skir
Skla - Skowroński
Skóra - Skolice
Skotwili - Skutba
Służew - Sokolowski
Sokoł - Spill
Spłot - Sprawozdania
Sprawozdanie - Srebrny
Srebro - Stanoryp
Staroń - Stawry
Steat - Sterling
Sterlinz - Stoli
Stopa - Stwardnienie
Swosz - Synt
Syp - Szczep
Szczodr - Szkoły
Sola - Szpital
Szpitale
Szpitaln - Szulców
Szulca - Szwar
Szwe - Szysa

Szarecki B. *Praca*
Kilka uwag praktycznych dla młodych
kolegów chirurgów, pracujących na fron-
cie. Lek. Wojsk. 1920. T. I. Nr 21. str. 1-
9.

Szarecki B. *Praca*
Krwotok. *Praca* o krwotoku, groźnym ranom
na polu walki. *Praca* 1920. T. I. Nr 21. str. 1-6.

Szarecki B. *Praca*
Znaczenie dla wojen i wojen. *Praca*
Wojsk. 1942. R. XXXIV. Nr 5. str. 263-
272.

Szufflady: Syp - Szczep

Przekładka: Szap - Szay

Numer karty: 8

Szufflady: Syp - Szczep

Przekładka: Szap - Szay

Numer karty: 9

http://195.187.98.5/ikka_scripts/szukaj.php#

Katalog kartkowy Polskiej Bibliografii Lekarskiej, <http://195.187.98.5/> [dostęp 10.10.2019 r.].

przy rozpoznawaniu gruźlicy płucnej u rekrutów”). Na drugą część zeszytu złożyły się: recenzja książki Ombreaune i Ledoux-Lebarda „Localisation et extraction des projectiles” (II wyd., Paryż 1918, wspomnienie o zmarłych lekarzach) oraz sprawozdania z posiedzeń wojskowo-lekarskich z różnych ośrodków wojskowych⁷⁷. W styczniowym numerze opublikowano również sprawozdanie z pierwszego posiedzenia wojskowo-lekarskiego w Szpitalu Ujazdowskim w Warszawie w dniu 6 czerwca 1919 roku. Jednym z prelegentów był płk dr Ludwik Zieliński, Komendant Szpitala Ujazdowskiego, który w swoim wystąpieniu nawiązał do czasów, gdy nauka polska nie mogła się rozwijać; wskazał, że już po kilku miesiącach od odzyskania niepodległości udało się zbudować podstawy do rozpoczęcia badań naukowych w Polsce. Wspominał o bolesnych słowach, wypowiedzianych podczas zjazdu internistów z Niemiec, Austrii, Turcji i Bułgarii z 1916 roku, który odbył się w Warszawie: „(...) wybrano na miejsce zjazdu Warszawę, aby stwierdzić, że Niemcy silnie stoją w Polsce”⁷⁸. Nawiązał do działań wojennych, które dały Polsce wolność: „(...) Krwią rozlaną na wszystkich pobojujowiskach okupili nasi żołnierze i bohaterzy dowódcy wolność i swobodę naszej

⁷⁷ Dokładną analizę zawartości treściowej pierwszego rocznika „Lekarza Wojskowego” przedstawiła D. Augustynowicz w pracy *90 lat „Lekarza Wojskowego” – jak zaczęliśmy? „Lekarz Wojskowy”* 2011, T. 89, nr 1, s. 20–25.

⁷⁸ Protokół pierwszego posiedzenia wojskowo-lekarskiego w Szpitalu Ujazdowskim w Warszawie, w dniu 6 czerwca 1919 roku.

ojczyzny i umożliwili nam poświęcić teraz siły nasze w dalszej pracy dla dobra i rozwoju Polski. Świat lekarski wojskowy w pierwszym rzędzie zmagał się nad ratowaniem życia i zdrowia walecznych żołnierzy. My byliśmy im najbliżsi sercem i pomocą, ratując tyle istnień ludzkich (...)”⁷⁹.

Cenną inicjatywę dokumentowania działalności i pracy sanitariatu wojskowego podjął mjr lek. Ludwik Miłkowski, Szef Sanitarny Dowództwa Frontu Wołyńskiego⁸⁰. Rozkazem rozesłanym do podlegających mu placówek zalecił sporządzanie dokumentacji fotograficznej, która będzie obrazować znacznie lepiej życie i warunki pracy „szpitali, czołówek, pociągów dezynfekcyjno-kąpielowych, kolumn epidemicznych, izb chorych i.t.p.”⁸¹. Materiał zebrany miał posłużyć do tworzenia albumów oraz pozostać w aktach jako dokument. Wojskowa Rada Sanitarna bardzo przychylnie odebrała niniejszy rozkaz, apelując o przesyłanie również na adres wydawnictwa materiałów, z których część została opublikowana na kartach „Lekarza Wojsko-

⁷⁹ Płk dr Zieliński, Komendant Szpitala Ujazdowskiego, Ibidem, s. 28.

⁸⁰ Od 29 maja 1919 r. funkcjonowało dowództwo Frontu Galicyjsko-Wołyńskiego. Front ten, dowodzony przez gen. W. Iwaszkiewicza, dysponował wojskami dotychczas podporządkowanymi dowództwu Frontu Wołyńskiego oraz Dowództwu „Wschód”. Po rozwiązaniu Frontu Galicyjsko-Wołyńskiego utworzono Front Wołyński oraz 27 lipca 1919 roku Front Galicyjski. T. Grzegorzczak, *Front Podolski w wojnie polsko-rosyjskiej w 1920*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego”, T. 24, 2010, s. 158.

⁸¹ [Od Redakcji] *Do czytelników*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, T. 17, s. 31.

Tabela 1. Spis „Rzeczy” roczników z lat 1920-1924

Rok	Prace oryginalne	Wspomnienia pośmiertne	Sprawozdania z prac/ streszczenia	Dział Urzędowy	Zjazdy	Poszukiwania historyczne	Varia
1920	94	7	159	16	–	–	–
1921	125	–	203	–	–	–	–
1922	44	2	243	–	16	7	30
1923	62	2	85	–	11	–	–
1924	74	5	85	–	2	–	17
Razem	399	16	775	16	29	7	47

Edward Flatau, Samuel Goldflam, Eufemiusz Herman, Jan Nelken, chirurdzy: Leon Kryński, Adam Gruca, Romuald Węglowski, Zygmunt Radliński, Bronisław Sawicki, Jerzy Rutkowski, nestor okulistyki Wiktor Arkin, interniści: Antoni W. Gluziński, Alfred Sokołowski, wybitny bakteriolog Odo Bujwid, Wiktor Grzywo-Dąbrowski, Rudolf Weigl. Na kartach czasopisma, obok nazwisk osób, które już zdobyły rozgłos i sławę, są nazwiska nikomu nieznane, autorzy jednej pracy, która powstała w odległym garnizonie lub w małym szpitalu wojskowym. Stare roczniki zawierają również pierwsze artykuły młodych lekarzy, których nazwiska w ciągu kilkunastu lat stały się rozpoznawalne w świecie nauki.

Wśród autorów publikujących w 1920 roku był mjr prof. Bolesław Szarecki. Artykuł „Kilka uwag praktycznych dla młodych chirurgów,

pracujących na froncie”⁸² oparł na doświadczeniach nabytych podczas udziału w wojnie rosyjsko-japońskiej i w I wojnie światowej, gdzie pełnił służbę chirurga. Pracę zaadresował do młodszych kolegów, zwracając ich uwagę na zakażenia chirurgiczne związane z postrzałami i urazami rannych żołnierzy. Przypomniął o dwóch wskazaniach: „1) nie szkodzić, t.j. nie przeciwdziałać biologicznym procesom samego organizmu w jego celowej samoobronie; 2) ułatwić przebieg i pomagać organizmowi w tych jego biologicznych procesach”⁸³. Przedstawił także praktyczne wskazówki dotyczące zakładania opatrunku, zabezpieczenia ran i urazów oraz dalszego

⁸² B. Szarecki, *Kilka uwag praktycznych dla młodych chirurgów, pracujących na froncie*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 21, s. 1–9.

⁸³ Ibidem, s. 3.

Tabela 2. Zestawienie liczbowe artykułów z lat 1920–1925 według działów

Rok, rocznik	Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka	Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe)	Interna (specjalności niezabiegowe)	Neurologia, psychiatria i psychologia	Organizacja i taktyka służby zdrowia	Inne	Liczba prac oryginalnych
1920	17	35	11	15	10	6	94
1921	43	27	9	15	28	3	125
1922	13	6	4	2	15	4	44
1923	13	9	4	2	25	9	62
1924	21	12	11	6	24	–	74
Podsumowanie	107	89	39	40	102	22	394

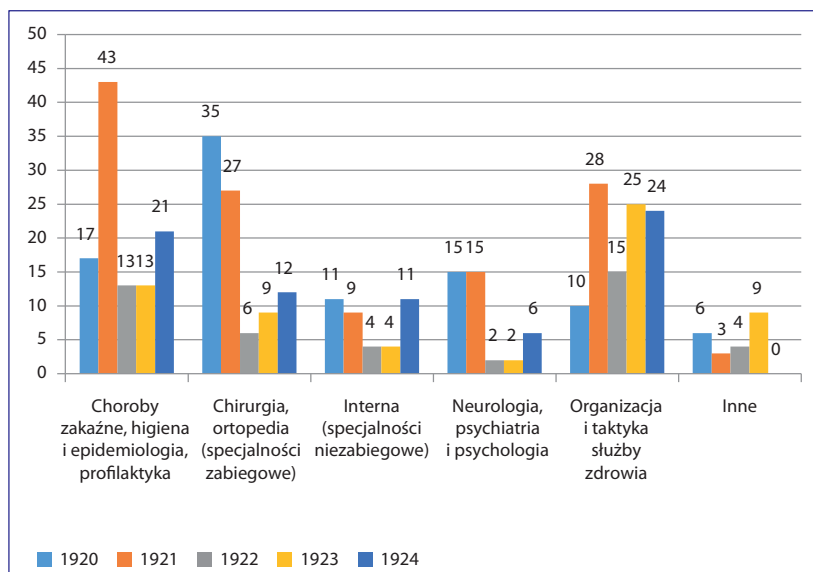
postępowania leczniczego. Artykuł skomentował dr Władysław Stryjeński, który wykorzystując również własne doświadczenia, przedstawił krytyczne uwagi do „uwag praktycznych”, m.in.: „co do sposobów opatrywania i wskazania do czynnej interwencji chirurgicznej”⁸⁴. Komentarz nie pozostał bez odpowiedzi, profesor Szarecki uściślił, kto miał być czytelnikiem, podtrzymał swoje stanowisko, a na zakończenie napisał: „(...) podałem swe uwagi nie dla tego, żeby mi za nie dziękowano, lecz jedynie mając na celu dobro żołnierzy, poleconych naszej opiece lekarskiej”⁸⁵.

⁸⁴ W. Stryjeński, *W sprawie artykułu prof. mjr Szareckiego „Kilka uwag praktycznych dla młodych kolegów chirurgów, pracujących na froncie”*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 31, s. 14.

⁸⁵ B. Szarecki, *Odpowiedź na wzmiankę dr. Stryjeńskiego*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 31, s. 14.

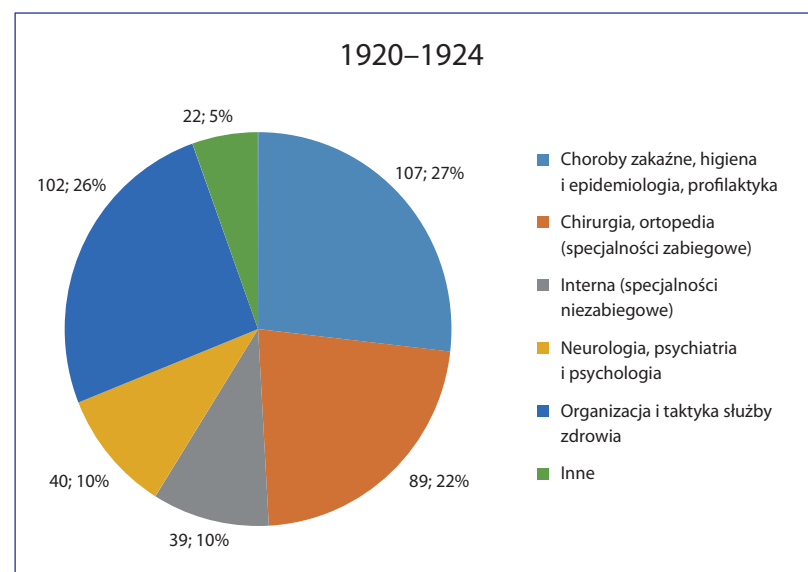
Roczniki obejmujące lata 1920–1924 zawierały 394 artykuły, z czego większość dotyczyła problematyki chorób zakaźnych. Kolejny wyróżniający się dział obejmował zagadnienia organizacji wojskowej służby zdrowia. Niewielką reprezentację miały prace dotyczące tematyki wchodzącej w zakres specjalności niezabiegowych.

Zestawienie obrazuje, jak wielką uwagę redakcja przywiązywała do upowszechniania problematyki chorób zakaźnych, higieny i epidemiologii, której poświęcono 27% wszystkich publikacji z tego okresu. Niewiele mniejszy procent stanowiły prace o organizacji i taktyce wojskowej służby zdrowia, co było konsekwencją włączenia się czasopisma w ogólnonarodową dyskusję nad kształtem i rolą służby sanitarnej w Wojsku Polskim i jej miejscu w odradzającym się państwie. Wśród prac wchodzących w zakres specjalności

Wykres 1. Udział liczbowy publikacji z lat 1920–1924 zestawiony według działów.

zabiegowych przeważały artykuły związane ze skutkami działań wojennych. Zagadnienia wchodzące w zakres dwóch kolejnych specjalności – interny i neurologii – najczęściej były prezentowane na łamach czasopisma w pierwszym roku jego istnienia.

Wykres 2. Udział procentowy publikacji z lat 1920–1924 zestawiony według działów.

Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka

Tematyką dominującą w piśmiennictwie pierwszych lat powojennych była epidemiologia ostrych chorób zakaźnych, takich jak: dur osutkowy, ospa prawdziwa, ostre choroby przewodu pokarmowego – w tym najgroźniejsze: dur brzuszny, cholera, czerwotka. W omawianym okresie odnotowano także liczne zachorowania

na gruźlicę, szczególnie dzieci i młodzieży. Jeszcze w 1919 roku, rozumiejąc wagę problemu, rząd wydał rozporządzenia mające zapobiegać szerzeniu się tych chorób, wprowadzając m.in. rozporządzenie o przymusowym szczepieniu ochronnym przeciwko ospie, zasadniczą ustawę sanitarną, a także ustawę w przedmiocie zwalczania chorób zakaźnych oraz innych chorób występujących nagminnie.

Redakcja „Lekarza Wojskowego” również wzięła udział w propagowaniu zachowań mających wpływ na opanowanie epidemii. Na łamach czasopisma publikowano artykuły mówiące o przyczynach chorób, ich objawach, leczeniu oraz profilaktyce. Prace wyszły spod piór wybitnych lekarzy epidemiologów, bakteriologów, kierowników placówek zajmujących się diagnostyką laboratoryjną.

W rocznikach z lat 1920–1924 opublikowano 107 artykułów poświęconych chorobom zakaźnym.

W pierwszych latach wiodącą tematyką była choroba zwana chorobą nędzy i brudu, czyli dur, którego jedynym przenosicielem jest wesz ludzka. Według danych statystycznych podanych przez Urszulę Sztuka-Polińską, w 1919 roku zarejestrowano 219 088 zachorowań

i 18 641 zgonów na dur plamisty⁸⁶. Najwięcej zachorowań zanotowano na Kresach Wschodnich i w Małopolsce, co było związane bezpośrednio z migracją Polaków zamieszkających na terenach zajętych przez Rosję sowiecką oraz kontaktami ludności cywilnej z jeńcami rosyjskimi. Od roku 1920 liczba ta zaczęła się zmniejszać, natomiast rozszerzyła się epidemia duru powrotnego również na obszarze Kresów Wschodnich, głównie za przyczyną wojny polsko-bolszewickiej, która miała fatalny wpływ na stan sanitarny terenów objętych jej działaniami. Epidemia powoli wygasła od 1922 roku, co znalazło odbicie także w liczbie prac omawiających dur opublikowanych na łamach czasopisma.

W roku 1920 o zarazku duru pisał prof. Romuald Weigl, jeden z czołowych biologów i mikrobiologów, twórca szczepionki przeciw durowi plamistemu. W pracy „O zarazku «Rickettsia Prowazeki» i znaczeniu jego przy durze osutkowym” autor przytoczył nazwiska naukowców prowadzących wcześniejsze badania nad wykryciem zarazków duru, które nie przyniosły spodziewanych rezultatów, natomiast zajął się odkryciem Karola Nicolle, dyrektora Instytutu im. Pasteura w Tunisie, laureata Nagrody Nobla z 1902 roku,

⁸⁶ U. Sztuka-Polińska, *Sytuacja epidemiologiczna niektórych ostrych chorób zakaźnych w Polsce w okresie międzywojennym XX wieku*, „Przegląd Epidemiologiczny” 2002, T. 56, nr 1, s. 140.

który wykazał rolę wszy w durze plamistym. Artykuł zawiera dokładne opisy eksperymentów, pierwsze próby opracowania i użycia szczepionki oraz doświadczenia własne autora⁸⁷. O wczesnym rozpoznawaniu duru pisali również: por. dr Leon Szyfman z Pracowni bakteriologicznej przy 2 szpitalu zapasowym w Mińsku, załączając pracę pogładową, opartą na badaniach naukowych m.in. mjr. doc. Stefana Sterlinga-Okuniewskiego oraz płk. dr. Leona Karwackiego⁸⁸. Na tę pracę odpowiedział prof. Wiktor Grzywo-Dąbrowski, który podał jeszcze jeden wczesny sposób na rozpoznawanie duru plamistego, jakim było histologiczne badanie różyczki duru plamistego: „O ile mi wiadomo, Niemcy szeroko stosowali ten histopatologiczny sposób rozpoznawania duru plamistego, i to z dużym powodzeniem”⁸⁹. W tym samym zeszycie, na sąsiedniej stronie, czytelnik mógł zapoznać się z pracą epidemiologiczną podaną przez por. A. Rudolfa, starszego asystenta – „Śmiertelność w durze plamistym w Szpitalu Polowym 303”. Materiał do artykułu pochodził ze szpitala z okresu od 1 września 1919 do 1 maja 1920 roku⁹⁰.

⁸⁷ R. Weigl, *O zarazku „Rickettsia Prowazeki” i znaczeniu jego przy durze osutkowym*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 17, s. 1–16.

⁸⁸ L. Szyfman, *W sprawie rozpoznawania duru plamistego*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 26, s. 6–16.

⁸⁹ W. Grzywo-Dąbrowski, *W sprawie wczesnego rozpoznawania duru plamistego*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 31, s. 10.

⁹⁰ A. Rudolf, *Śmiertelność w durze plamistym w Szpitalu Polowym 303*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 31, s. 11–13.

Profilaktyce miały służyć prace bakteriologa mjr. dr. med. Leona Owczarewicza, opublikowane w kolejnych latach w „Lekarzu Wojskowym”: „O działaniu środków odkażających na wesz odzieżową” (1920 rok), „O działaniu chloropikryny na wesz odzieżową” (1921 rok). Do tego rocznika artykuły dotyczące duru napisali, m.in.: Leon Karwacki, który przedstawił badania laboratoryjne wykonywane w tyfusie plamistym, kpt. dr Edward Wajs z Brześcia nad Bugiem, który: „zastosował nakłucia lędźwiowe wraz z zastrzykiwaniem płynu mózgowo-rdzeniowego u tych chorych, o ile to było możliwe, w warunkach szpitalnictwa polowego”⁹¹. Jeszcze w 1923 roku ukała się praca mjr. dr. med. Leona Owczarewicza „W sprawie walki z durem plamistym i powrotnym na froncie wschodnim”. W pracy znalazły się wskazania do prowadzenia skutecznej walki z bezpośrednią przyczyną powstawania zachorowań: „Walka z durem plamistym i powrotnym w armji jest to walka ze wszą odzieżową. Kto uchroni armję przed zawszeniem, ten może być spokojny o epidemię duru plamistego i powrotnego”⁹². Autor podał również liczby przypadków zachorowań odnotowanych w polskiej armii: w 1920 roku na dur plamisty zachorowało na tysiąc osób 11,8 (zmarło 0,96), na dur powrotny zachorowało 16,4 (zmarło 1,72). Według Owczarewicza

⁹¹ E. Wajs, *Stosowanie płynu mózgowo-rdzeniowego w leczeniu duru wysypkowego*, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 32, s. 1017.

⁹² L. Owczarewicz, *W sprawie walki z durem plamistym i powrotnym na froncie wschodnim*, „Lekarz Wojskowy” 1923, T. 4, nr 6, s. 486.

zdecydowanie więcej strat odniesiono podczas walk: „Jak wiadomo podczas innych wojen straty od epidemii w armiach nieraz 2 do 3-ch razy przewyższały ilość rannych i zabitych. Pod tym względem więc armja polska, pomimo ciężkich warunków, wyszła zwycięsko z epidemii, zapłaciła jednak za to życiem kilkudziesięciu lekarzy, którzy zginęli, broniąc armję od zakażenia”⁹³.

Podobnie jak dur, chorobą stale występującą na terenach Polski była czerwotka. Największa epidemia tej choroby wystąpiła w Polsce w roku 1920 i 1921. Zarejestrowano 64 000 zachorowań, zmarło ponad 10 000 osób. W kolejnym roku liczba nowych zakażeń na czerwotkę zaczęła się zmniejszać. W omawianym czasie prace dotyczące czerwotki ukazywały się w każdym roczniku „Lekarza Wojskowego”, najwięcej opublikowano w 1921 roku. Artykuł mjr. dr. Stefana Sterlinga-Okuniewskiego „Spostrzeżenia z epidemii czerwotki (1920 rok)” dotyczył epidemiologii oraz kliniki i został oparty na materiale pochodzącym ze Szpitala Epidemicznego Czerwikowskiego WP w Warszawie. Autor odniósł się do okresu walk bolszewickich o Warszawę: „Warszawa w okresie, poprzedzającym bitwę, podczas samych boków, a także później, stała się jednym z najgłośniejszych środowisk, wchłaniającym chorych na czerwotkę

żołnierzy (...)”⁹⁴. Kolejna praca epidemiologiczna powstała na podstawie materiału zgromadzonego w okresie od lipca 1919 roku do października 1920 roku z oddziałów Głównego Szpitala Wojskowego mieszczącego się na Ujazdowie w Warszawie. Autorzy Bohdan Przeorski, Wilhelm Knappe i Miklaszewska⁹⁵ zastosowali w leczeniu surowicę warszawską i Bujwidowską⁹⁶ w celu porównania ich działania. Prace nad szczepionkami prowadzone były przez wielu badaczy, a ich pionierem był płk prof. Odo Bujwid. Zalecał on przygotowywanie każdego roku surowicy dla wojska i ludności cywilnej, aby można było ją stosować w miesiącach letnich, a więc wtedy, kiedy nasilają się zachorowania na czerwotkę⁹⁷.

Przeprowadzeniem analizy występowania zachorowań na czerwotkę w Wojsku Polskim w latach 1919–1923 zajął się kpt. dr Gustaw Szulc, pionier higieny żywienia w Polsce, przyszły dyrektor Państwowego Zakładu Higieny, który uznał, że walka z tą chorobą

⁹³ Ibidem, s. 490

⁹⁴ S. Sterling-Okuniewski, *Spostrzeżenia z epidemii czerwotki (1920 rok)*, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 20, s. 629.

⁹⁵ B. Przeorski, W. Knappe, Miklaszewska, *Spostrzeżenia nad przebiegiem przypadków czerwotki leczonych w Głównym Szpitalu Wojskowym „Ujazdowskim” w 1920 roku ze szczególnym uwzględnieniem działania leczniczego surowic Warszawskiej i Bujwidowskiej*, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 4, s. 105–111.

⁹⁶ Szczepionka poliwalentna produkcji warszawskiej, pochodząca z Państwowego Zakładu Epidemiologicznego oraz szczepionka produkcji krakowskiej O. Bujwida.

⁹⁷ J. Wnęk, *The dysentery epidemic in Poland in 1920–1921*, „Przegląd Epidemiologiczny” 2017, T. 71, nr 1, s. 133–140.

zdominowała inne epidemie występujące w tym samym czasie we wszystkich armiach walczących. Autor przytoczył wiele danych statystycznych dotyczących czerwonki, które pogrupował w tabelach i wykresach⁹⁸. Zgromadzony materiał zawierał informacje o liczbie zachorowań i zgonów z okresu I wojny światowej i w okresie od 1919 do 1923 roku; autor przytoczył także liczby obrazujące rezultaty szczepień obowiązkowych szczepionką wielowartościową przygotowaną przez Państwowy Zakład Epidemiologiczny (szczepionka warszawska) wprowadzonych przez Departament Sanitarny w 1920 roku, a w 1922 roku, rozkazem z dnia 22 maja, szczepionką wyprodukowaną przez Pracownię Higieny Wojskowego Instytutu Sanitarnego według sposobu opracowanego przez płk. prof. Odoną Bujwidą. Kolejne szczepienia, zarządzane w 1923 roku, wykonano szczepionką przygotowaną metodą Besredki⁹⁹, wyniki szczepień również przedstawiono w tabeli. Autor załączył wyczerpujące komentarze do każdej z tabel, praca jest przejrzysta, a zgromadzony materiał, mimo wielu danych liczbowych, czytelny i wartościowy zarówno dla epidemiologów, jak i historyków medycyny wojskowej.

⁹⁸ G. Szule, *Czerwonka w Wojsku Polskim w r. 1919–1923*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 3, s. 313.

⁹⁹ Alexandre Besredka, właśc. Aleksandr M. Biezriedka (1870–1940), francuski bakteriolog i immunolog, od 1910 profesor Instytutu Pasteura w Paryżu; wprowadził wiele ulepszeń w przygotowaniu i stosowaniu szczepionek, m.in. przeciw dżumie, cholercie, czerwonce, durowi brzuszemu.

Według przedstawionych danych przyczyną największej liczby ofiar śmiertelnych była właśnie czerwotka, procent zgonów do zachorowań wyniósł 10,2%. Dur plamisty, na który zachorowało 26 251 osób, miał odsetek śmiertelności w granicach 8,3 ogólnej liczby zachorowań. Przyjmując do analizy jako kryterium poszczególne lata występowania, stwierdzono, że największą zapadalność na choroby zakaźne zanotowano w 1920 roku – było to 87 287 osób, również liczba zgonów jest najwyższa – 6047, co stanowi 6,9% ogólnej liczby zachorowań.

W okresie międzywojennym śmiertelne żniwo zbierała gruźlica, najgroźniejsza choroba, z jaką walczyła ludzkość na początku XX wieku. Jolanta Sadowska, autorka pracy „Choroby zakaźne w dwudziestoleciu międzywojennym”, podała, że w 1917 roku w Polsce zmarły na gruźlicę 8102 osoby, na czerwonkę 2434, a na tyfus plamisty 1441. W roku 1919 roku na 10 000 mieszkańców zmarło: we Lwowie 75,6, w Warszawie 59,3, w Łodzi 58,5¹⁰⁰.

¹⁰⁰ J. Sadowska, *Choroby zakaźne w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Przegląd Epidemiologiczny” 1997, T. 51, nr 3, s. 325.

W nr. 2 z 1920 roku ukazał się artykuł prof. Alfreda Sokołowskiego „Stanowisko lekarza wojskowego przy rozpoznawaniu gruźlicy płucnej u rekrutów”. Autor podjął próbę odpowiedzi na pytanie o przyczynę szerzenia się gruźlicy u żołnierzy podczas wojny, a także odniósł się do twierdzenia popularnego wśród autorów: „(...) doby dawniejszej, a między innymi i nasz wielki uczony i klinicysta wileński Jerzy Śniadecki [autor odniósł się do pracy Śniadeckiego „O fizycznym wychowaniu dzieci”, wydanej w 1822 roku – przyp. red. nauk.] twierdzili, że służba wojskowa nawet w czasie wojny oddziaływała pomyślnie na rozwój organizmu szczególnie u osobników dziedzicznie usposobionych do suchot”. Przytoczył cytaty z pracy Śniadeckiego: „wszedłszy do wojska, po odbyciu najpracowitszych kampanji wracali zdrowi i czerstwi”¹⁰¹. Sokołowski stał na stanowisku, że tylko zdrowy osobnik jest w stanie znieść warunki i dostosować się do wymogów współczesnej wojny – *mens sana in corpore sano*.

W tym samym roku ukazała się praca Adama Chełmońskiego zawierająca dane liczbowe dotyczące zachorowań i przebiegu choroby podczas I wojny światowej, pochodzące ze Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie (lata 1912–1917), z niemieckich miast, z Anglii.

¹⁰¹ A. Sokołowski, *Stanowisko lekarza wojskowego przy rozpoznawaniu gruźlicy płucnej u rekrutów*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 1, s. 25.

W kontekście tych danych autor bardzo krytycznie odniósł się do walki z gruźlicą: „(...) niema zrozumienia przez ogół lekarzy i publiczności grozy położenia i niebezpieczeństwa zarazy (...) rozumiemy niebezpieczeństwo wynikające ze stykania się chorego tyfusowego ze zdrowymi, a wysyłamy (...) na wieś, jak gdyby tylko po to, aby rozszerzyć zarazę wśród otoczenia”¹⁰². Kończąc, zaproponował m.in. wprowadzenie racjonalnych przepisów i restrykcyjne ich stosowanie, włącznie z karaniem osób, które: „przez niedbalstwo lub lekceważenie zdrowia i życia bliźnich stają się szkodnikami państwa”¹⁰³.

W 1924 roku ukazały się kolejne prace przeglądowe omawiające występowanie gruźlicy, obie traktowały o gruźlicy w wojsku. Władysław Pol, naczelnny lekarz 9. pułku ułanów, przedstawił kilka zestawień statystycznych dotyczących występowania gruźlicy wśród żołnierzy i odniósł się do sposobu prowadzenia rekrutacji do wojska, przy czym popierał stanowisko Alfreda Sokołowskiego, że w zdrowym ciele zdrowy duch¹⁰⁴. Również płk dr Adam Huszcza, ówczesny kierownik Referatu Statystycznego Wojskowego Instytutu Sanitarnego, uważał, że należy bardzo starannie dobierać rekrutów, wykluczając „osobników gruźliczych”, zwalniać

¹⁰² A. Chełmoński, *O gruźlicy podczas wojny i walce z tą klęską*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 29, s. 19.

¹⁰³ Ibidem, s. 20.

¹⁰⁴ W. Pol, *Gruźlica w wojsku*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 6, s. 495–502.

ze służby osoby z objawami gruźlicy i prowadzić „propagandę przeciwgruźliczą”¹⁰⁵.

I wojna światowa przyczyniła się także do rozszerzenia kolejnej epidemii, której zwalczanie było niezwykle trudne. Mowa jest o chorobach wenerycznych, które na równi z innymi chorobami zakaźnymi siały spustoszenie w szeregach armii i wśród cywili. Przed I wojną światową zwalczanie chorób wenerycznych, których głównym powodem był nierząd, znajdowało się w gestii policji. W Polsce po 1918 roku zadanie to przekazano lekarzom urzędowym. Ważnym aktem prawnym wydanym w 1922 roku było Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 6 września 1922 roku o nadzorze nad nierządem, mocą którego, zgodnie z paragrafem 8, zakazano prowadzenia domów publicznych. W wojsku weszły „Przepisy o zwalczaniu chorób wenerycznych”, których projekt przygotowywany był w 1919 roku przez Departament Sanitarny MSW. O jego skuteczności i wpływie na stan zwalczania epidemii pisał dr Leon Krzemicki, referent walki z chorobami wenerycznymi Dowództwa Okręgu Generalnego Lwów i starszy ordynator oddziału wenerycznego Szpitala Okręgowego we Lwowie. Zwrócił uwagę, że wprowadzenie przepisów nie przełożyło

się na efektywność działań, bowiem: „Lekarze większości formacji naszych albo przechodzą nad nimi do porządku dziennego, albo wykonują je niedbale i bezkrytycznie”¹⁰⁶. Dla podkreślenia wagi problemu podał liczby chorych, którzy leczyli się w szpitalu, którym kierował. Miesięcznie średnio rejestrowano 1300 żołnierzy, co w skali roku dało liczbę 15 600 zakażonych. Przypomniął, że należy bezwzględnie izolować tych chorych, prowadzić dokładny wywiad i starać się pozyskać informację o możliwym źródle zakażenia. Część pracy poświęcił profilaktyce, przywołując zarządzenie Departamentu Sanitarnego o konieczności wygłaszania wykładów o chorobach wenerycznych i higienie życia płciowego. Autor poruszył jeszcze jeden bardzo ważny aspekt dla nierozprzestrzeniania choroby – mowa jest o zbliżającej się demobilizacji, a więc: „Całe szeregi żołnierzy, dotkniętych chorobami wenerycznymi, opuszczają armię i wrócą do domu. Jaką to grozi klęską społeczną, tłumaczyć nie trzeba”¹⁰⁷. Uważał, że należy tych chorych pozostawić w wojsku do czasu ustania objawów i pouczyć o konieczności powtarzania leczenia po opuszczeniu wojska.

¹⁰⁵ A. Huszcza, *Gruźlica w Wojsku Polskim*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 8, s. 680–687.

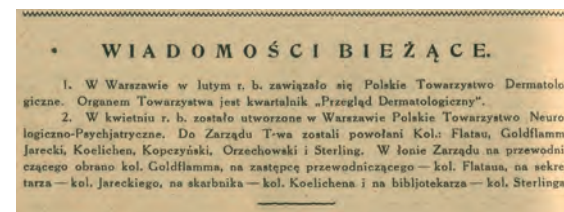
¹⁰⁶ L. Krzemicki, *Zwalczanie chorób wenerycznych w armji*, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 32, s. 1007.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 1016.

Ciekawą pracę z zakresu leczenia chorób wenerycznych opublikował ppłk lek. Władysław Osmolski. Autor twierdził, że pozytywnym czynnikiem w walce z tymi chorobami jest sport. Swoją teorię odnosił również do gruźlicy, uznając, że obie choroby: „(...) endemiczne, stale nurtujące ludzkość i podcinające byt społeczeństw, choroby przeciw którym surowic ochronnych nie posiadamy. Te choroby – prawdziwe klęski społeczne i narodowe – tem groźniejsze, że do ich zwalczania nie stosujemy taktyki uodparniania (...)”¹⁰⁸. Osmolski twierdził, że uświadamianie młodych ludzi nie osiąga zamierzonego celu. Podał liczby, za Z.S. Kowalskim z 1898 roku¹⁰⁹, że wśród młodzieży akademickiej 85% nie dochowuje abstynencji płciowej, a 40% doświadcza, co to jest cierpienie weneryczne. Wywód o cudownym wpływie aktywności fizycznej na zmniejszenie zainteresowania „życiem płciowym” u młodzieży poparł danymi z Anglii i Niemiec. Wskazał również, że same środki zapobiegawcze nie wystarczą, jeżeli zabraknie podstaw etycznych, w których zbudowaniu może mieć duże znaczenie sport.

¹⁰⁸ W. Osmolski, *Sport, jako czynnik walki z chorobami wenerycznymi*, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 49, s. 1550.

¹⁰⁹ Z. Kowalski dokonał pierwszej oceny stanu zdrowia i higieny osobistej studentów UW. Źródło: R. Asienkiewicz, D. Wieliński, A. Wieczorek, *Zróżnicowanie somatyczne i typologiczne studentów i studentek pierwszego roku wychowania fizycznego Uniwersytetu Zielonogórskiego*, „Rocznik Lubuski” 2014, T. 40, cz. 2, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-3826cfe1-c32a-4849-8676-03b67e53b46a/c/RL_T40_2_Asienkiewicz_Wielinski_Wieczorek.pdf 2 [dostęp 14.10.2019].

Wiadomości bieżące. „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 21, s. 682.

W omawianym okresie 5 lat opublikowano również prace dotyczące problematyki epidemiologii chorób zakaźnych i higieny. W temacie pozostają opracowania Odon Bujwida dotyczące oceny sanitarnej i higienicznej wody w aspekcie zapobiegania chorobom zakaźnym. Niezwykle ważna była praca opublikowana w 1922 roku, w której przedstawił istotę chlorowania wody oraz jej wykorzystanie w zabezpieczeniu sanitarnym jednostek wojskowych.

Wśród chorób zakaźnych dotykających żołnierzy i ludność cywilną ówczesnych lat omówiono również jaglicę oraz grypę hiszpankę. W roku 1921 w „Dziale Urzędowym” ukazały się przepisy zapobiegawcze przeciw szerzeniu się grypy hiszpańskiej wydane przez Dowództwo Okręgu Generalnego Warszawskiego: „(...) Ponieważ zarazek nie jest dotąd wykryty, przeto akcja zapobiegawcza nie może mieć charakteru swoistego i sprowadza się do przestrzegania ogólnych zasad higieny”. Dalej przedstawiono szczegółowe zasady postępowania w przypadku

zarówno podejrzenia o zakażeniu, jak i wystąpienia choroby, m.in.: „(...) 4) Zarządzić częste przewietrzenie pomieszczeń koszarowych i biur i utrzymanie ich w wielkiej czystości (...) 5) Przestrzegać czystości ciała: zarządzać częstą kąpiel, zmianę bielizny (...)”¹¹⁰. W kolejnym roku ukazała się praca Stefana Sterlinga-Okuniewskiego „Z epidemiologii grypy hiszpańskiej”. Autor odniósł się do sytuacji epidemiologicznej wojska, podając dane statystyczne odnośnie do zachorowań na grypę w latach 1918–1919 oraz 1919–1920 w poszczególnych okręgach generalnych. Uwzględnił również „próbne szczepienia” wyrobu Centralnego Zakładu Epidemiologicznego przeprowadzone w miejscowościach, gdzie notowano znaczny wzrost wystąpienia grypy. Zdaniem autora, choroba, wbrew przewidywaniom, do 1921 roku nie rozniosła się po kraju, odnotowano jedynie „nieliczne dość sporadyczne przypadki tego cierpienia o charakterze niezłośliwym”¹¹¹.

Ciekawym materiałem są relacje lekarzy ze szpitali, w których pracowali w czasie działań wojennych lub w pierwszym okresie po odzyskaniu niepodległości. W pracach tych znalazły się relacje z dnia codziennego szpitala, w tym również z oddziału zakaźnego.

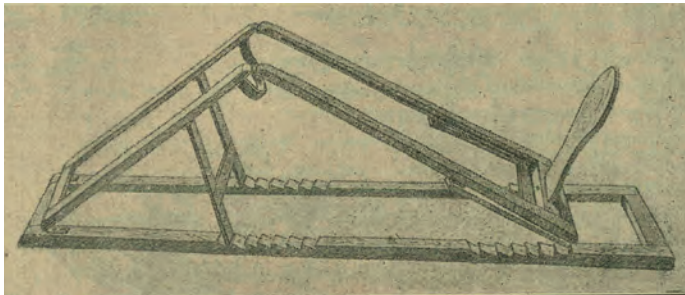
¹¹⁰ Dział urzędowy: Dowództwo Okręgu Generalnego Warszawskiego. Dodatek do rozk. D.O.Gen.W.L.43., *Przepisy zapobiegawcze przeciw szerzeniu się grypy hiszpańskiej*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 11, s. 30.

¹¹¹ S. Sterling-Okuniewski, *Z epidemiologii grypy hiszpańskiej*, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 10, s. 309.

Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe)

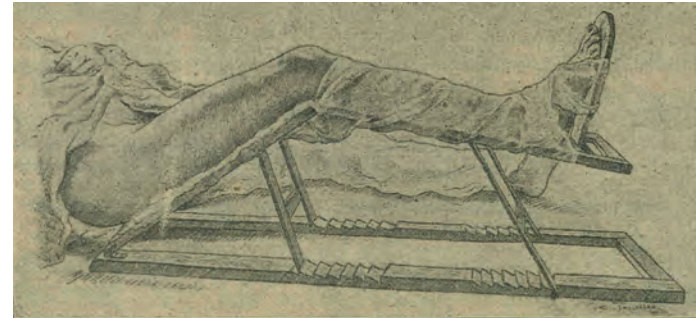
Czas powojenny zaznaczył się w czasopiśmie licznymi publikacjami obejmującymi zagadnienia związane z szeroko rozumianą chirurgią. W omawianym roku 3 prace opublikował prof. Romuald Węglowski, który zajął się leczeniem złamań kości udowej, zasadami usuwania ciał obcych w przelyku oraz przeszczepianiem naczyń krwionośnych w rozległych urazach. Inni autorzy i ich prace to m.in.: płk prof. Tadeusz Bętkowski „Leczenie ran ropiejących fenolem”, kpt. dr Witold Skórczewski „Wgojenie pocisku w mięśniu sercowym”, dr Józef Szymanowicz „Przyczynek do wczesnej operacji postrzałów przewodu pokarmowego”, ppłk lek. L. Zembrzusi „Powstawanie i profilaktyka odmrożeń w wojsku”. O postępowaniu z urazami oka odniesionymi na polu walki pisał dr Władysław Henryk Melanowski, były kierownik oddziału ocznego przy Szpitalu Okręgowym w Grodnie, przedstawiając trzy przypadki amputacji przedniego odcinka oka. Jego autorstwa była też praca „Oko zapadłe”, w której dzielił się doświadczeniami ze swojej praktyki klinicznej. Praca poza opisami zawierała również odniesienia do 16 pozycji piśmiennictwa, głównie autorów zagranicznych¹¹².

¹¹² H. Melanowski, *Oko zapadłe*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 37/38, s. 1–12.

Przyrząd do wyciągu złamanej kończyny. R. Węglowski, *O leczeniu złamań kości udowej*. „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 13, s. 4.

Numer styczniowy z 1921 roku rozpoczął artykuł „Kikut a proteza”, autorstwa wybitnego chirurga, naczelnego chirurga Szpitala Ujazdowskiego, prof. Zygmunta Radlińskiego. Nawiązał on do zjazdu kierowników fabryk protez i zakładów szkolenia inwalidów wojennych, który odbył się w listopadzie 1920 roku, a także do 4. Międzysojuszniczej Konferencji w sprawie inwalidów, zorganizowanej we wrześniu w Brukseli, w której profesor brał udział z ramienia Ministerstwa Spraw Wojskowych. Głównym celem artykułu było „oświecić doniosłość cech kikuta kończyny, przeznaczonego do noszenia współczesnej kończyny sztucznej-protezy. Z cech kikuta najważniejszymi są: ruchomość stawu tuż pod nim, jego długość oraz blizna końcowa. Kikuty amputacyjne, które się obecnie widuje, i to zarówno z wojny wszechświatowej, jak i ostatniej naszej, często nie są bez zarzutu (...). Rad będę, jeżeli wskazówki moje, stosowane

Przyrząd do wyciągu złamanej kończyny. R. Węglowski, *O leczeniu złamań kości udowej*. „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 13, s. 4.

przez kolegów wojskowych zarówno przy reamputacjach o ile te jeszcze byłyby potrzebne, przyniosą pożytek naszym rannym”¹¹³.

W nr. 7 z tego roku ukazał się artykuł podporucznika Adama Grucy „O przyczynach obrażeń naskórka i wrzodów nóg w oddziałach frontowych”. Autor również wykorzystał w pracy własne doświadczenia, które nabył, pracując przez całą wojnę przede wszystkim w oddziałach frontowych, gdzie jedną z najczęstszych przyczyn dolegliwości u żołnierzy były choroby nóg, obrażenia naskórka, wrzody, odciski itp. Kolejny artykuł omawiający tematykę uszkodzeń nóg, których przyczyną były marsze, opublikował

¹¹³ [Z.] Radliński, *Kikut a proteza*, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 1, s. 1.

kpt. dr Tadeusz Alkiewicz, kierownik Zakładu Rentgenowskiego Okręgowego Szpitala Nr VII w Poznaniu.

Czytelnicy omawianego rocznika mieli możliwość zapoznania się również z artykułem przeglądowym Wiktora Grzywo-Dąbrowskiego „Przeszczepienie narządów płciowych oraz próby leczenia operacyjnego niektórych objawów starości”. W pierwszym zdaniu czytamy: „Problem starości i walki z nią już nieraz zajmował badaczy i nie jest moim zadaniem omawiać całokształt tej sprawy, chciałbym tylko powiedzieć słów parę co do zwalczania starości na drodze operacyjnej”¹¹⁴. Autor opisał badania eksperymentalne prowadzone na szczurach przez Eugena Steinacha¹¹⁵ i Lichtensteina, którzy po uzyskaniu pozytywnej odpowiedzi na eksperyment próbowali zastosować wykorzystane metody w stosunku do ludzi. Konkluzją pracy było stwierdzenie, że badania laboratoryjne nie dały się przełożyć na uzyskanie dobrych rezultatów u ludzi, bowiem: „(...) należałoby dokonać tej operacji w wypadkach zupełnie

czystych i niepowikłanych żadną chorobą, szczególnie w sferze narządów płciowych”¹¹⁶.

Zmiana tematyki artykułów, odejście od prac opisujących urazy i choroby związane z działaniami wojennymi nastąpiła już w ostatnich numerach z 1923 roku. Artykuły częściej dotyczyły schorzeń internistycznych lub opisywały przypadki chorób niezwiązanych ze służbą wojskową. Jedną z takich prac była publikacja płk prof. Tadeusza Bętkowskiego z oddziału chirurgicznego Wojskowego Szpitala Rejonowego w Jarosławiu „Przyczynek do techniki wycięcia wyrostka robaczkowego”, która ukazała się w 1924 roku. Była to krótka notatka kliniczna, którą autor przygotował po przeczytaniu sprawozdania ze Zjazdu Chirurgów Polskich w Poznaniu, opublikowanego w „Lekarzu Wojskowym” w nr. 11 z 1923 roku. Autor zwrócił uwagę, że w referatach omawiających tę tematykę nie znalazła się informacja o sposobie, który on sam stosuje. Metodę opisał w sposób szczegółowy, notatkę zaś zakończył słowami: „widzę niewolnicze przywiązanie się do zasady podwiązki kikuta, przedstawiam opisaną technikę bez pretensji do oryginalności, bo jest tak prosta, że sama się narzuca i, opierając się na dość obfitym i pomyślnym materiale polecam ją do wypróbowania”¹¹⁷.

¹¹⁴ W. Grzywo-Dąbrowski, *Przeszczepienie narządów płciowych oraz próby leczenia operacyjnego niektórych objawów starości*, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 16, s. 486.

¹¹⁵ Eugen Steinach (1861–1944) – austriacki lekarz fizjolog. Uznawany za pioniera endokrynologii. Stosował podwiązanie nasieniowodów jako metodę „odmładzania” (tzw. operacja Steinacha). Procedurze tej poddali się m.in. Sigmund Freud i William Butler Yeats.

¹¹⁶ W. Grzywo-Dąbrowski, *Przeszczepienie...*, op. cit., s. 493.

¹¹⁷ T. Bętkowski, *Przyczynek do techniki wycięcia wyrostka robaczkowego*, „Lekarz Wojskowy”, 1924, T. 5, nr 5, s. 428.

Interna (specjalności niezabiegowe)

W omawianym okresie ukazało się 39 artykułów dotyczących interny w rozumieniu bardzo szerokim. W dziale tym znalazły się prace z zakresu m.in. kardiologii, gastrologii, endokrynologii, pulmonologii i onkologii. Jedną z prac adresowanych do większości odbiorców był artykuł ppłk. dr. med. Adama Maciąga „Poglądy najnowsze na wpływ gruczołów dokrewnych na budowę i formę ciała ludzkiego”, opublikowany w 1924 roku. Jest to praca przeglądowa oparta na nowatorskich badaniach antropologów z Niemiec i Francji. Autor szczegółowo opisał rolę gruczołów dokrewnych w powstawaniu typu budowy, artykuł został zilustrowany wieloma rycinami, na których przedstawiono zarówno osoby o prawidłowej budowie ciała, jak i przypadki związane z nieprawidłowo funkcjonującymi gruczołami. Ostatni akapit akcentował ważną rolę gruczołów „(...) wewnętrznego wydzielania ustroju dla jego morfologii. Dotychczasowe wyniki badań i obserwacji klinicznych dały już podstawę dla zrozumienia całokształtu morfologii ustroju i nadały kierunek zdecydowany dalszym usiłonom wyjaśnienia dotąd nieznanych zagadnień”¹¹⁸.

¹¹⁸ A. Maciąg, *Poglądy najnowsze na wpływ gruczołów dokrewnych na budowę i formę ciała ludzkiego*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 9, s. 814.

Przykładem pracy związanej z interną polową był artykuł z oddziału klinicznego chorób wewnętrznych WRS „Morbus Coeruleus”, autorstwa ordynatora mjr. dr. Leona Zielińskiego. Autor opisał przypadek 22-letniego żołnierza, który trafił do szpitala „z wybitną sinicą na twarzy, na błonach śluzowych oraz na kończynach, zwłaszcza górnych”¹¹⁹. Na podstawie badań stwierdzono, że głównymi przyczynami wystąpienia objawów chorobowych było długotrwałe przebywanie na froncie, zmęczenie, które miało bezpośredni wpływ na układ krążenia.

Autorzy tego okresu to m.in. prof. Leon Korczyński ze Szpitala Krajowego w Sarajewie, Tadeusz Korzon ze szpitala woskowego PCK przy Smolnej oraz por. Jerzy Fegler ze Szpitala Ujazdowskiego.

Neurologia, psychiatria i psychologia

Pierwsza wojna światowa miała bardzo duży wpływ na wzrost zaburzeń psychicznych u żołnierzy. Leczeniem chorób neurologicznych i psychicznych zajmowali się lekarze frontowi i lekarze w szpitalach tyłowych. Profesor Teofan Domżał w pracy „Neurologia wojskowa” wskazał dwa okresy jej rozwoju: okres międzywojenny,

¹¹⁹ L. Zieliński, „*Morbus Coeruleus*”, „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 1, nr 6, s. 161.

kiedy powstała neurologia, oraz okres powojenny. Pierwsze oddziały neurologiczne zaczęły powstawać już w latach 1918–1919, a najczęstszymi przyczynami hospitalizacji były nerwica, moczenie nocne, bóle głowy, rwa kulszowa, zapalenie korzonków, padaczka, rzadziej sprawy naczyniowe, choroby zwyrodnieniowe i zapalne¹²⁰.

„Lekarz Wojskowy” publikował prace wybitnych polskich neurologów, którzy na stałe zapisali się na kartach historii medycyny. Jedną z tych postaci był Edward Flatau, uważany za twórcę polskiej szkoły neurologicznej, który kształcił się w znakomitych w owych czasach szkołach – rosyjskiej i niemieckiej oraz współpracował z największymi niemieckimi badaczami patologii układu nerwowego, zwłaszcza z Emanuelem Mendlem. W omawianym czasopiśmie opublikowano 2 prace Flatau, jedna z nich opisywała panującą w Polsce epidemię zapalenia mózgu i jej 3 postacie (letargiczna, dys- i aletargiczna), druga omawiała objaw karkowo-mydriatyczny, dzisiaj znany jako objaw Flatau górnego.

W roku 1920 czytelnicy mieli możliwość zapoznać się z pracą kolejnego neurologa, Samuela Goldflama, którego osiągnięcia dorównują osiągnięciom Edwarda Flatau. Goldflamowi światową sławę przyniosło

opisanie w 1900 roku i wprowadzenie do diagnostyki pierwotnego kłębuszkowego zapalenia nerek objawu wstrząsania okolicy nerkowej, natomiast prace nad miastenią uczyniły go znanym i cenionym wśród naukowców także spoza Polski. Ten wybitny i wszechstronny naukowiec w „Lekarzu Wojskowym” przedstawił przyczynek do różnorodności postaci zapalenia mózgu pochodzenia nieropnego.

Wśród autorów piszących do czasopisma artykuły z zakresu neurologii i psychologii byli także m.in.: Jan Koelichen, uczeń Edwarda Flatau, redaktor periodyku, kpt. dr med. Jan Nelken ze Szpitala Ujazdowskiego, por. Eufemiusz Herman z Okręgowego Szpitala Mokotowskiego W.P., dr Wacław Radecki, kierownik Pracowni psychologicznej Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Organizacja i taktyka służby zdrowia

„Lekarz Wojskowy” był doskonałym forum do prezentowania własnych doświadczeń, wspomnień, do zamieszczania których zachęcała redakcja czasopisma. Materiał ten okazał się niezmiernie cenny dla teoretyków zajmujących się budowaniem struktur nowoczesnej wojskowej służby zdrowia. O taktyce sanitarnej i niezbędnym przygotowaniu lekarza do bycia żołnierzem-dowódcą pisali m.in. płk dr Andrzej Kończacki, gen. bryg. dr Ignacy Zieliński – organizator i komendant Szpitala Ujazdowskiego, ppłk dr med.

¹²⁰ D. Tylman, *Historia neurologii wojskowej*, „Lekarz Wojskowy” 1992, T. 68, nr 11–12, s. 615–620.

Samolot sanitarny Albatros. O. Pilecki-Leliwa, *Pierwszy samolot sanitarny W.P.*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 10, s. 876.

Bohdan Zakliński – chirurg, ówczesny pracownik Szefostwa Sanitarnego Naczelnego Dowództwa, kpt. dr Stefan Walkowski. Wśród teoretyków zajmujących się taktyką wojskowo-sanitarną był gen. dr Sławoj Felicjan Składkowski, wielokrotnie cytowany na łamach czasopisma. Do jego zasług można zaliczyć organizację wojskowego lotnictwa sanitarnego, którego był niewątpliwie pionierem. Na łamach „Lekarza Wojskowego” prowadzono akcję upowszechniającą i propagującą działania Komitetu Utworzenia Lotnictwa Sanitarnego w Polsce. Pierwszy samolot przeznaczony dla polskiego wojskowego lotnictwa sanitarnego wprowadzono

w 1924 roku i był nim „Albatros”, pierwotnie przeznaczony do demontażu. Pierwszy lot „Albatrosa” z dwoma rannymi na pokładzie (rolę tę przyjęli ochotniczo oficerowie sztabowi) opisał ppłk dr Oktawian Pilecki-Leliwa.

Lot odbył się 14 sierpnia 1924 roku z Biedruska pod Poznaniem do Ławicy na trasie 18 km. Wydarzeniu asystowali przedstawiciele najwyższych władz wojskowych. Autor opisał to wydarzenie i zamieścił informacje techniczne dotyczące płatowca. Nie zapomniał wspomnieć o wielkich zasługach Felicjana Składkowskiego: „Oficerowie korpusu sanitarnego O.K.VII z radością spoglądali na szybujący w przestworzach «samolot sanitarny», żałując tylko serdecznie, że płk Składkowski, właściwy bojownik o szczytną ideję, nie znalazł się wśród nas, aby chociażby krytycznie ocenił pierwociny urzeczywistnienia tego, co zapoczątkował na razie omal beznadziejnie (...)”¹²¹. W następnym roku Składkowski, pełniący funkcję Szefa Departamentu Sanitarnego oraz prezesa Komitetu Wykonawczego Lotnictwa Sanitarnego w Polsce, złożył zamówienie na zakup 3 samolotów sanitarnych. Pierwszy lot z rannym żołnierzem na pokładzie odbył się 24 października 1925 roku na trasie z Dębina do Warszawy.

¹²¹ O. Pilecki-Leliwa, *Pierwszy samolot sanitarny W.P.*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 10, s. 872–878.

Zagadnienia szkolenia i kształcenia kadr wojskowej służby zdrowia wpisują się również w tematykę związaną w tworzeniu jej struktur. Organizowanie kształcenia korpusu osobowego lekarzy wojskowych zostało wpisane do zadań wspomnianej już wcześniej Wojskowej Radzie Sanitarnej. Naturalnym zapleczem stał się Główny Szpital Wojskowy na Ujazdowie, od 1921 roku działający jako Szpital Ujazdowski Okręgowy nr 1, który w okresie II Rzeczypospolitej stał się kolebką polskiego medycznego szkolnictwa wojskowego. Przyjęto, że lekarz polskiej armii powinien być wykształcony we własnej uczelni wojskowo-medycznej. W październiku 1921 roku powołano Szkołę Aplikacyjną Oficerów Sanitarnych przy Wojskowej Radzie Sanitarnej przemianowanej na Wojskowy Instytut Sanitarny (WIS). Przyjęto, że słuchaczami będą absolwenci cywilnych uczelni medycznych. Ten model kształcenia nie sprawdził się; 31 października 1922 roku, rozkazem ministra spraw wojskowych, powołano Wojskową Szkołę Sanitarną (WSS), na której elewi pobierali nauki ściśle wojskowe i wojskowo-medyczne, natomiast przedmioty medyczne wykładane były na Uniwersytecie Warszawskim. „Lekarz Wojskowy” udostępnił swoje karty do propagowania działań Szkoły; płk dr Stefan Hubicki, pierwszy komendant Szkoły, opublikował 3 prace, w których przedstawił ideę i zadania dla uczelni: „Wojskowa Szkoła Sanitarna dąży pod względem naukowo-lekarskim do jaknajściślejzego zespolenia się z uniwersytetem, do stania się

jego dépendance”¹²². Absolwent otrzymuje wykształcenie fachowe na równi z innymi studentami uniwersyteckimi, ponadto nabywa zasady moralne i odpowiedzialność lekarza-żołnierza, ważne cechy, które czynią go dobrym żołnierzem, wykonującym rozkazy i umiejącym je wydawać¹²³. Ogółem w dziele tym opublikowano 102 prace.

Tematyka prac oryginalnych prezentowana w „Lekarzu Wojskowym” była bardzo różnorodna i obejmowała większość zagadnień wchodzących w zakres poszczególnych specjalności medycznych. Prace z lat 1920–1924 w dużej części przeznaczone były dla lekarza wojskowego, który na co dzień miał do czynienia z żołnierzem – czy to w czasie działań wojennych, czy też w koszarach w czasie pokoju. Autorami publikacji prezentowanych w czasopiśmie często byli również lekarze pełniący służbę wojskową jako ochotnicy lub

Ofiary na Lotnictwo Sanitarne.
Wpływy do Funduszu Arment. Sanitarnej.

Lista ofiarodawców na samolot sanitarny, który według komunikatu powyższego złożyli ofiary na rzecz pułk. Krupnickiego Stefana.

1)	Pierm Alfons Mann i S-ka	300.—
2)	„ Edward Gubiec	100.—
3)	„ Stefan Żelkiewicz	100.—
4)	„ J. Jedowski	100.—
5)	„ L. Spiess i S-ka	200.—
6)	„ Żukowski	20.—
7)	„ Wł. Hoffman i S-ka	100.—
8)	„ H. Juch	100.—
9)	„ W. Światłowski	100.—
10)	„ Dentos (Inż. Seimman)	100.—
Razem zł.		1.220.—
Dalsze ofiary po dniu 1-go listopada b. r. pułk. Składkowski — stała miesięczna wkładka 15 gazy		
Stan w dniu 6 listopada zł.		1.227.—
Papier wartościowe nominalnej wartości zł.		540.—
Gotówkę złożono w banku uwzględniając powyższe wkłady zł.		1.429.31

Informacja „Ofiary na lotnictwo sanitarne”.
„Lekarz Wojskowy” 1924,
T. 5, nr 11, s. 1052.

¹²² S. Hubicki, *W sprawie Akademii Wojskowej-Lekarskiej*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 3, s. 348–350.

¹²³ Tematyka powyższa została przedstawiona w publikacji D. Augastynowicz, *Rola „Lekarza Wojskowego” w kształtowaniu struktur organizacyjnych wojskowej służby zdrowia w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości*. W: *Medycyna polskiego pogranicza II Rzeczypospolitej 1918–1939* (red. B. Urbanek), Warszawa 2018, s. 415–435.

z poboru. Szczególnie w latach 1920, 1921 i 1922 dużą część zeszytów zajmowały zagadnienia związane z organizacją służby zdrowia, higieną, zaopatrzeniem wojska, orzecznictwem lekarskim oraz tematyką ogólną, z którą spotykali się na co dzień lekarze biorący udział w rekrutacji poborowych. Do zadań lekarza wojskowego należała wstępna selekcja poborowych. „Przepisy o zdolności do służby wojskowej” wydane w 1919 roku nie określały w sposób jednoznaczny właściwych kwalifikacji, często również lekarze nie byli właściwie przygotowani do tego zadania. Problematykę dotyczącą uzyskiwania zwolnień i odroczeń obowiązku służby wojskowej, symulacji, samookaleczania przedstawiła w 2018 roku Magdalena Paciorek w rozdziale „Ochrona zdrowia żołnierzy w okresie II RP – rola i zadania lekarza wojskowego”¹²⁴, w dużej części opierając się na artykułach opublikowanych w „Lekarzu Wojskowym”.

Kolejnym dużym działem wprowadzonym od utworzenia czasopisma były „Sprawozdania z prac”, od 1922 roku pogrupowane w dziale zmienionym na „Streszczenia”. Był to bardzo interesujący materiał dla lekarzy, bowiem zamieszczano tutaj zarówno streszczenia z artykułów zagranicznych, jak i duże opracowania poglądowe

¹²⁴ M. Paciorek, *Ochrona zdrowia żołnierzy w okresie II RP – rola i zadania lekarza wojskowego*. W: *Medycyna polskiego pogranicza II Rzeczypospolitej 1918–1939* (red. B. Urbanek), Warszawa 2018, s. 395–413.

oparte na dorobku zagranicznych autorów. Ponadto znalazły się tam prace historyczne i recenzje książek. W roku 1920 zamieszczono recenzję Kalendarza Żołnierskiego na 1920 roku wydanego przez Departament Naukowo-Szkolny Ministerstwa Spraw Wojskowych. Kalendarz przeznaczony był dla szeregowców i oficerów i składał się z 7 części. Recenzji kalendarza dokonał gen. dr Felicjan Składkowski, który stwierdził, że: „Ze względu na bogactwo zasadniczych wiadomości z historii, organizacji i życia wojska, przeczytać go winien dla własnego dobra każdy lekarz wojskowy, wzięty prosto z „cywila”. Zwrócił jednak uwagę na słabe strony, m.in. omówienie pierwszej pomocy w nagłych wypadkach, zakładanie opatrunku, brak informacji o profilaktyce chorób zakaźnych. Zakończył zdaniem: „Dział sanitarny jest smutnym anachronizmem w pięknym nowoczesnym duchu, ożywiającym treść Kalendarza Żołnierskiego”¹²⁵.

W każdym roczniku publikowano wspomnienia pośmiertne lub krótkie nekrologii żołnierzy lekarzy poległych lub zmarłych na służbie.

W roku 1922 wprowadzono również działy „Zjazdy”, „Poszukiwania historyczne” oraz „Varia”. Wśród doniesień zamieszczonych w podanym roku były m.in. raporty z Międzynarodowej Konferencji

¹²⁵ S. Składkowski, *Kalendarz Żołnierski na 1920 r.*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 13, s. 18–19.

Sanitarnej, która odbyła się w Warszawie, z Międzynarodowego Zjazdu Medycyny i Farmacji Wojskowej w Brukseli, VI Międzynarodowego Kongresu w sprawach inwalidzkich w Lublanie.

„Poszukiwania historyczne” wypełniły prace dotyczące głównie historii wojskowej służby zdrowia, wielkich bitew, powstań narodowych. Jeden z numerów czasopisma z 1921 roku poświęcono Napoleonowi, autorem pracy „Napoleon i medycyna” był płk dr Felicjan Składkowski.

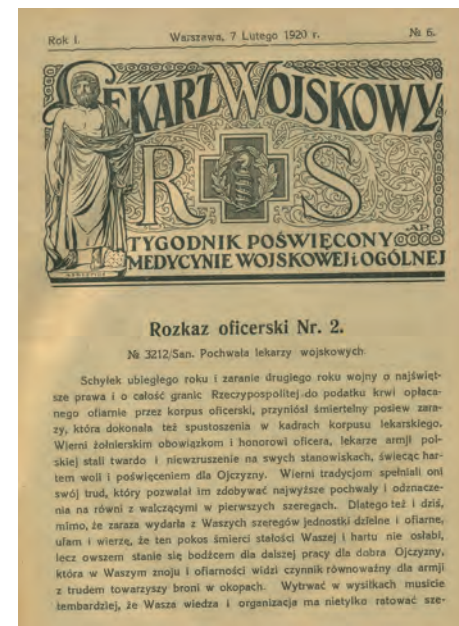
Do działu „Varia” klasyfikowano artykuły spoza tematyki medycznej, często historyczne (dział „Poszukiwania historyczne” istniał tylko jeden rok) i biograficzne. Tam znalazły się prace m.in. „Mikołaj Kopernik jako lekarz”, „Z wojny polsko-rosyjskiej” czy „Czasopisma lekarskie we Francji”. Wiele prac zamieszczanych w tym dziale wyszło spod pióra Składkowskiego.

Jak wcześniej wspomniano, w każdym zeszycie zamieszczano sprawozdania z posiedzeń naukowo-lekarskich, bibliografię wojskowo-lekarską oraz „Wiadomości bieżące”, dotyczące najnowszych wydarzeń, czy to ze świata nauki (składy senatu poszczególnych uniwersytetów, informacje o planowanych zjazdach, powstaniu towarzystwa naukowego, wystawach), czy uroczystościach, jak np. otwarcie Wojskowej Szkoły Sanitarnej. Na przykład w nr. 12 z 1922 roku znalazła się

krótka notka: „Cholera w Rosji przybrała wielkie rozmiary, szczególnie na Ukrainie i na Krymie. Śmiertelność wynosić ma 25–60%”¹²⁶.

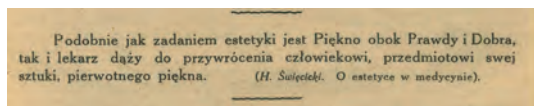
W nr. 6 z 7 lutego 1920 roku zamieszczono „Rozkaz oficera Nr. 2 No 3212/San. Pochwała lekarzy wojskowych” podpisany przez Józefa Piłsudskiego Naczelnego Wodza Armii Polskiej.

Roczniki zawierały również myśli i aforyzmy wybitnych lekarzy polskich m. in. Edmunda Biernackiego, lekarza, patologa i neurologa, filozofa medycyny, profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Lwowskiego, Heliodora Święcickiego, lekarza, społecznika, filantropa, założyciela i pierwszego rektora Wszechnicy Piastowskiej (od 1920 roku Uniwersytetu Poznańskiego), autora słynnej rozprawy „O estetyce w medycynie”, wydanej w 1911 roku, czy Jerzego Śniadeckiego, lekarza, biologa, chemika, filozofa i publicysty.

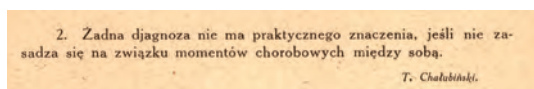

Rozkaz oficera „Pochwała lekarzy wojskowych” podpisany przez Józefa Piłsudskiego Naczelnego Wodza Armii Polskiej. „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 6, s. 1.

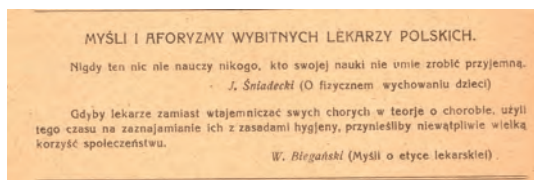
¹²⁶ Od Redakcji, *Wiadomości bieżące*, „Lekarz Wojskowy” 1922, T. 3, nr 12, s. 1087.

Aforyzm H. Święcieckiego. „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 3, s. 95.

Aforyzmy T. Chałubińskiego. „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 31, s. 1025.

Aforyzmy W. Biegańskiego. „Lekarz Wojskowy” 1921, T. 2, nr 46, s. 1472.

W roku 1923 wprowadzono również „Rubrykę językową”, do redagowania której zaproszono wybitnego polskiego językoznawcę i pedagoga, leksykografa Stanisława Szobera. Rubryka ukazała się

jedynie dwa razy; pierwsza praca dotyczyła głównych zasad układu wyrazów w zdaniu, druga zawierała błędy spotykane często w rękopisach nadsyłanych do redakcji, np.:

„nie *śmie*» – (wydarzyć się) – powinno być: nie może, nie powinno (wydarzyć się)

«*takowy*» – wyrazu tego nie należy wcale używać

«*wypadek*» (choroby) – należy mówić i pisać *przypadek*»¹²⁷.

Przykład tematyki przedstawianej w sprawozdaniach z posiedzeń kół naukowo-lekarskich z różnych placówek służby zdrowia wskazano na podstawie materiałów opublikowanych w nr. 3 z 1921 roku, w którym zamieszczono 7 sprawozdań z posiedzeń kół naukowo-lekarskich:

1. W Szpitalu Wojskowym w Kaliszu z 15 grudnia 1919 roku. Na posiedzeniu omówiono przypadek mięsaka limfatycznego gruczolów krezkowych z szybkim zejściem śmiertelnym (referował por. lek. Trzeciak) oraz przypadek płamicy Werlhofa w Szpitalu Wojskowym w Kaliszu (referował por. lek. Klinger).
2. W Szpitalu Mokotowskim W.P. w Warszawie z 7 czerwca 1920 roku mjr lek. Horodyński zaprezentował wyciętą

¹²⁷ S. Szober, *Błędy językowe*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 1, s. 90.

„wgłębioną kiszkę”, przypadek zeszywania nerwu promienistego i przypadek *paraffinoma artificiale* omówił mjr lek. Jankowski.

3. Z VIII posiedzenia w Szpitalu Wojskowym „Zamość” w Bydgoszczy z 30 sierpnia 1920 roku Prelegentem był prof. Romuald Węglowski, który przedstawił wykład „O przeszczepianiu naczyń krwionośnych i jego wyniku”¹²⁸. Z tematyką kliniczną zebranych zapoznała dr Natalia Kozłowska, mówiąc o postępach chirurgii w 1919 roku.
4. Lekarzy wojskowych w Przemyślu z 10 września 1920 roku, którego tematami były: wykład na temat metod operacyjnych żołądka podany przez dr. Ślęka, który podzielił się swoimi doświadczeniami z kilkunastoletniej pracy, kpt lek. Świątnicki przedstawił preparat jądra usuniętego po operacji doszczętnej wodniaka oraz urazu kolbą karabinu w potyliczną część głowy żołnierza.
5. W szpitalu wojskowym w Wadowicach z 30 listopada 1920 roku. Spotkanie rozpoczął dr Lipiński, wygłaszając wykład „O durze powrotnym z uwzględnieniem najnowszych prób leczenia”. Następnie kpt dr Krzysztoforski zaprezentował

5 chorych, którzy wzięli udział w posiedzeniu. Jeden z nich miał pęknięcie naczyniówki po urazie oka, drugi z jaglicą z wielkimi jagłami, które wymasował ręcznie, 3 chorych cierpiało na wrzody rogówek. W końcowej części Stanisław Rouppert przedstawił jeden z największych przypadków protezy szczęki górnej.

6. W Szpitalu Wojskowym w Modlinie z 4 grudnia 1920. Kpt. lek. Distler omówił przypadek chorego świerzbowatego, natomiast kpt. lek. Dąbrowski zapalenia rzeżączkowego gruczołu opuszkowo-cewkowego.
7. W szpitalu wojskowym w Żyrardowie z 17 grudnia 1920. Spotkanie rozpoczęło odczytem dr. Tokarskiego o powikłanych złamaniach, kpt. lek. Frank opisał przypadek chorego z rakiem odbytnicy.

Wszystkie przypadki omawiane na posiedzeniach były szeroko dyskutowane przez osoby biorące w nich udział i często spotkania te miały charakter konsylium.

Przeglądając sprawozdania z wczesnych lat 20. XX wieku, wśród prelegentów znaleźć można wybitne jednostki ówczesnej medycyny, m.in. Odonę Bujwidę, Romualda Weigla, Antoniego Jurasza, Leona Kryńskiego, Stefana Sterlinga-Okuniewskiego, Stanisława Roupperta.

¹²⁸ R. Węglowski, *O przeszczepianiu naczyń krwionośnych i jego wyniku*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 47/48/49/50, s. 1–7.

Układ treści zmienił się w 1926 roku wraz z wprowadzeniem dwóch roczników w jednym roku. Tom 7 składał się z następujących działów:

- „Artykuły oryginalne”.
- „Streszczenia pogładowe. Sprawozdania”.
- „Sprawozdania z posiedzeń Sekcji Sanitarnej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej”.
- „Varia”.
- „Historia służby zdrowia”.
- „Oceny”.

W poszczególnych zeszytach wprowadzono przegląd czasopism, dział urzędowy, kronikę sanitarno-lotniczą, kronikę, ruch służbowy, nekrologię.

Nadal liczbowo najwięcej prac stanowiły streszczenia i sprawozdania.

Tom 12 z 1928 roku rozpoczęto załączeniem Bibliografii służby zdrowia i medycyny wojskowej, wykazem „Ostatnie nabytki Biblioteki Oficerskiej Szkoły Sanitarnej” na 14 stronach oraz „Kroniką”, w której zamieszczono spis czasopism prenumerowanych przez bibliotekę w 1928 roku. W kolejnych rocznikach pozycje te wraz z „Notatkami Terapeutycznymi” uzyskały stałe miejsce. Od

roku 1929, tom 13, zaczął się ukazywać „Skorowidz alfabetyczny autorów i treści”. Nie uwzględniono w nim treści kroniki i działu urzędowego.

Autorami artykułów publikowanych w latach 1925–1929 najczęściej byli lekarze – oficerowie, związani ze Szpitalem Szkolnym Oficerskiej Szkoły Sanitarnej, Wojskowym Instytutem Sanitarnym lub 1 Szpitalem Okręgowym WP w Warszawie. Ponadto, zgodnie z deklaracją komitetu redakcyjnego: „(...) obok nazwisk wybitnych uczonych zaszczycających nas swą współpracą, znajdujemy tu często nazwiska kolegów młodych, którzy nieśmiało biorą pióro do ręki, aby podzielić się pierwocinami swej pracy i podać do wiadomości myśl własną, istotnie często nową i ciekawą”¹²⁹. Autorzy najczęściej publikujący na łamach czasopisma to przede wszystkim: Michał Latkowski, Władysław Dzierżyński, Stanisław Wszelaki, Gustaw Szule, Ludwik Zembrzusi, Stefan Rudzki.

Tematyka artykułów tamtych lat również pozostała niezmienną. Bardzo rozbudowano dział streszczeń, gdzie często ukazywały się obszernie opracowania prac wydanych w zagranicznych wydawnictwach, także „Varia”, gdzie obok sprawozdań z kongresów i zjazdów podawano sprawozdania okresowe ze szpitali wojskowych

¹²⁹ Od redakeji, „Lekarz Wojskowy” 1929, T. 13, nr 1, s. [nlb.]1.

zawierające dane statystyczne o liczbie zachorowań na poszczególne choroby. W roku 1926 ukazała się bardzo interesująca informacja „Wydajność pracy piśmienniczej wśród korpusu oficerów sanitarnych W.P.”. Badaniami objęto oficerów korpusu służących wówczas w wojsku, którzy mieli przynajmniej jedną publikację z nauk medycznych, przyrodniczych lub wojskowo-lekarskich, uwzględniono również wychowanie fizyczne i sport. Z zestawienia wynika, że wśród lekarzy publikowało 13,5%. Oficerowie korpusu wydali 320 prac w językach obcych, 891 w języku polskim¹³⁰.

Kolejne lata ukazywania się „Lekarza Wojskowego” to czas pracy dla pokoju, rozwoju gospodarki, polepszenia warunków bytowych społeczeństwa. Nastąpił szybki rozwój wojskowej służby zdrowia, kadra była dobrze wyszkolona, lekarze oficerowie uzyskali prawo do wykonywania działań wcześniej przypisanych tylko oficerom liniowym. Rozwinęła się technika wojskowa, wprowadzono nowe środki transportu, w tym transport lotniczy. Rozwijały się placówki naukowe, polscy naukowcy wnosili znaczący wkład w rozwój specjalności medycznych. Zmiany nastąpiły też w organizacji służby zdrowia. 5 listopada 1929 roku działalność dydaktyczną rozpoczęła Akademia Wychowania Fizycznego, której pierwszym dyrektorem

¹³⁰ H.H., *Wydajność pracy piśmienniczej wśród korpusu oficerów sanitarnych W.P.*, „Lekarz Wojskowy” 1926, T. 8, nr 1, s. 101.

został Władysław Leon Osmolski. W roku 1931 powstał Wydział IV Badań Psychologiczno-Antropologicznych, zajmujący się przeprowadzaniem badań i testów psychologicznych w armii, w 1932 roku utworzono szpital garnizonowy w Gdyni, który miał być zapleczem dla Marynarki Wojennej. Nową placówką był również Wojskowy Instytut Chirurgii Urazowej powstały w 1935 roku w Warszawie, którego dyrektorem był Tadeusz Sokołowski, natomiast w 1936 roku Centrum Badań Lekarskich Lotnictwa przekształcono w Instytut Badań Lekarskich Lotnictwa. Stan zdrowotny armii wciąż nie był zadowalający, ale udało się opanować epidemie ospy prawdziwej, duru plamistego, duru powrotnego, czerwonki. Nadal jednak występowały płońca, dur brzuszny, grypa, gruźlica, a także nagminne zapalenie ślinianek przyusznych oraz nagminne zapalenie opon mózgowych. W kolejnych latach dwudziestolecia międzywojennego odnotowano wzrost chorób skóry i przewodu pokarmowego, co wyraźnie wskazywało na złe odżywianie, niedostateczne przestrzeganie zasad higieny, złą jakość wody.

Reklama: Stół dla złamań. „Lekarz Wojskowy” 1946, T. 37, nr 2–3, s. [nlb.].

„Lekarz Wojskowy” z lat 30. XX wieku utrzymywał charakter czasopisma medycznego skierowanego do lekarzy wojskowych. Na łamach czasopisma ukazywało się już coraz więcej prac z zakresu medycyny ogólnej, interny szeroko rozumianej obok chirurgii, higieny i epidemiologii, neurologii oraz poszczególnych działów medycyny, głównie medycyny lotniczej. Medycyna wojskowa zaczęła ustępować miejsca medycynie ogólnej, co nie zawsze było pozytywnie oceniane przez czytelników. Stefan Hubicki tak pisał o medycynie wojskowej w liście do redakcji przygotowanym prawdopodobnie jeszcze w 1922 roku, którego rękopis został udostępniony czytelnikom „Lekarza Wojskowego” przez płk. dr. hab. Stanisława Ilnickiego: „choć jest córką medycyny cywilnej, ale jest inną od niej i chce i musi iść inną drogą (...) Lekarz wojskowy ma przede wszystkim do czynienia ze zdrowym człowiekiem. Chory żołnierz to przypadek i lekarz wojskowy leczy go przypadkowo. Musi umieć go leczyć, ale przede wszystkim musi umieć ochraniać zdrowie żołnierza (...) pismo wystawiając w nagłówku przymiotnik «wojskowy», zaciąga tym samym obowiązek co do swej treści”¹³¹. Autor listu nie znalazł różnicy między zawartością „Lekarza Wojskowego” a cywilnymi czasopismami adresowanymi do ogółu lekarzy. Uważał to za błąd: „W lekarskim piśmie wojskowym musi zapanować przede wszystkim

duch nauki o zdrowiu, duch nauki o chorobie musi tutaj ustąpić na plan drugi”¹³².

W roku 1932 kwestię tę podniosła redakcja czasopisma: „(...) sfera zainteresowań lekarzy wojskowych pracujących w rozmaitych specjalnościach tak się nieraz różni, że niepodobna jest dobrać i ułożyć treść pisma w ten sposób, żeby wszyscy byli zadowoleni. (...) Jedną z największych trudności do pokonania jest konieczność pogodzenia interesów wojskowych z lekarskimi”¹³³. Przyjęto, że zostaną wprowadzone osobne numery dla zagadnień czysto wojskowych; redakcję przyjął płk dr Jan Garbowski, ówczesny dyrektor nauk w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego. Stworzono dział lotniczo-lekarski prowadzony przez Adama Huszcę, komendanta Centrum Badań Lotniczo-Lekarskich. Zdecydowano się również na zamieszczanie anegdot i fraszek, nad czym objął pieczę Stanisław Konopka.

W dziale «Sprawozdania» dużo miejsca zaczęły zajmować sprawy związane bezpośrednio z działalnością Szkoły Podchorążych Sanitarnych, zamieszczano roczne sprawozdania komendanta, sprawozdania z posiedzeń klinicznych oddziału wewnętrznego Szpitala Szkolnego

¹³¹ S. Ilnicki, *Niepublikowany list płk. dr. med. Stefana Hubickiego do redakcji „Lekarza Wojskowego”*, „Lekarz Wojskowy” 2010, R. 88, nr 1, s. 86.

¹³² Ibidem, s. 86.

¹³³ G. Szule, *W 13-tą rocznicę*, „Lekarz Wojskowy” 1932, T. 19, nr 1, s. [nlb.] 2.

CWSan. W nr. 10 t. 20 z 1932 roku ukazało się sprawozdanie z działalności Centrum Wyszkożenia Sanitarnego 1 X 1931 – 30 IX 1932 szczegółowo omawiające zarówno organizację Centrum, jak i pracę naukową oraz dorobek pracowników z tego okresu. Głównym publikatorem dla upowszechniania osiągnięć CWSan. był „Lekarz Wojskowy”, kolejne czasopisma polskie to „Medycyna”, „Polski Przegląd Radiologiczny”, „Polska Gazeta Lekarska”, 3 prace ukazały się w wydawnictwach zagranicznych: „Archives Medicales Belges” i „Les Neoplasmes”. Najwięcej prac opublikowali: Jerzy Babecki, Stefan Sterling-Okuniewski i Witold Zawadowski, Stanisław Konopka, Jan Nelken, Władysław Osmolski, Antoni Fiumel. Dwie publikacje ogłosił Bolesław Szarecki.

W dalszej części sprawozdania omówiono bibliotekę, w której miała siedzibę redakcja „Lekarza Wojskowego”, muzeum, kadre dydaktyczną, program wyszkolenia oraz wychowanie. Zagadnienie wychowania młodego pokolenia było obecne na kartach czasopisma od początku jego powołania, tym bardziej że jednym z głównych adresatów publikowanych treści byli studenci CWSan., przyszli oficerowie WP. Redakcja przykładła dużą wagę do rozbudzania poczucia patriotyzmu, obowiązku, odpowiedzialności. Zwracano szczególną uwagę na zdrowie i sprawność fizyczną. Cel był jeden: wyrobienie „dobrego lekarza, zdyscyplinowanego wewnątrz i zewnątrz, obeznanego ze sprawami wojska i wojny, ideowego

żołnierza, a zarazem dowódcy”¹³⁴. Osiągnięciu tego celu służyły przede wszystkim prace historyczne zamieszczane w każdym roczniku, propagujące wielkie czyny Polaków, służbę dla Polski, której przykładem były powstania narodowe czy walka w Legionach Polskich. W okresie dwudziestolecia międzywojennego wychowanie patriotyczne odgrywało ogromną rolę w społeczeństwie i szczególną w wojsku. To historia miała dostarczać wzorców i kreować postawy patriotyczne. Pokolenie Polaków urodzonych po odzyskaniu niepodległości miało obowiązek dbałości o kraj i budowania wzorca patriotyzmu. Znamienne były słowa autorstwa Aleksandra Janowskiego adresowane do młodego pokolenia: „To już nie ziemia, to relikwie: gdy stąpasz po niej, stąpaj z zastanowieniem; gdy patrzysz na nią, patrz z szacunkiem; gdy myślisz o niej, myśl z miłością; gdy żyjesz na niej, żyj dla niej. Prochy się twoje złączą z prochami dziadów, duch twój zasiądzie do szeregu z nimi, a patrzeć będziesz na syny swoje, jak tamci patrzyli na Ciebie (...)”¹³⁵.

Wśród autorów zajmujących się badaniami historycznymi i publikowaniem wyników byli m.in.: Felicjan Sławoj Składkowski, Franciszek

¹³⁴ *Sprawozdanie z działalności Centrum Wyszkożenia Sanitarnego 1.X.1931 r. – 30.IX.1932 r.*, „Lekarz Wojskowy” 1932, T. 20, nr 10, s. 757.

¹³⁵ J. Załęczny, *Tradycje patriotyczne elementem kształtowania zbiorowej świadomości historycznej w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017, s. 34. Podano za: A. Janowski, *Nasza Ojczyzna*, Warszawa 1921, s. 26.

Józef Piłsudski, honorowy doktor medycyny. S. Konopka, *Józef Piłsudski, honorowy doktor medycyny*, „Lekarz Wojskowy” 1934, T. 24, nr 9, s. 424.

Białokur, Ludwik Zembrzusi, Zygmunt Klukowski, Kazimierz Kardaszewicz. Dominowały tematy dotyczące organizacji służby zdrowia m.in. w powstaniach narodowych z 1830 roku i 1863 roku, Armii Księstwa Warszawskiego w przededniu kampanii 1812 roku, w Wojsku Polskim epoki napoleońskiej, w kampanii wołyńskiej ks. Józefa Poniatowskiego. Sięgano również do dziejów dawnych, przykłady tytułów prac to: „Służba zdrowia w bitwie pod Konnamy oraz kilka uwag w sprawie planu i taktyki Hannibala w tej bitwie: Podług historii Liwjusza. Księga XXI”, „Służba zdrowia w wojsku Cezara (Podług «Pamiętników o wojnie Gallijskiej». C.I.Caesaris Commentarii de bello Gallico)».

Cennym materiałem dla historyków były życiorysy zasłużonych postaci i ich dokonania. Karty „Lekarza Wojskowego” zachowały biogramy i osiągnięcia wielu wybitnych osób, m.in.: Michała Bergonzoniego, Józefa Babińskiego, Tadeusza Żulińskiego – porucznika Legionów Polskich, Wilhelma Konrada Roentgena, Janusza Abrahama Gehema (1646–1715) – tytularnego lekarza Jana III, gen. prof. Karola Kaczkowskiego – naczelnego lekarza Wojska Polskiego w powstaniu listopadowym. Franciszek Białokur opracował

Józef Piłsudski opuszcza Aulę Uniwersytecką. S. Konopka, *Józef Piłsudski, honorowy doktor medycyny*, „Lekarz Wojskowy” 1934, T. 24, nr 9, s. 425.

obszerny materiał o lekarzach i medykach uczestnikach powstania styczniowego 1863–1864 roku, zawierający spis nazwisk i życiorysy.

W tomie 24 z 1934 roku ukazał się artykuł Stanisława Konopki „Józef Piłsudski, honorowy doktor medycyny”, z dopiskiem: Notatka historyczna w związku z uroczystością wręczenia Wydziałowi Lekarskiemu Uniw. Warsz. portretu Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Konopka przypomniał uroczystość nadania godeł Uniwersytetowi, która odbyła się 2 maja 1921 roku, uświetnioną obecnością Józefa

Przyjęcie w Belwederze. S. Konopka. *Józef Piłsudski, honorowy doktor medycyny*, „Lekarz Wojskowy” 1934, T. 24, nr 9, s. 426.

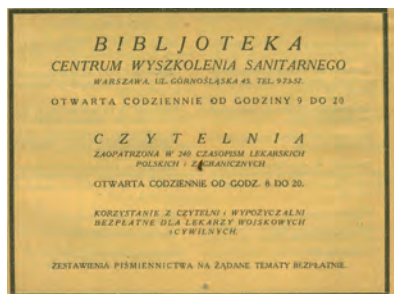
Piłsudskiego, któremu wręczono dyplom na *Doktora honoris causa*. Uchwałę w sprawie nadania Marszałkowi tytułu podjęła Rada Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, jednomyślnie przyjął ją Senat Akademicki 22 grudnia 1920 roku. Płomienną przemowę po wręczeniu insygniów Uniwersytetowi wygłosił rektor Jan Kochanowski: „Dzięki Ci, Najdostojniejszy Panie Naczelniku Państwa, za akt, któregoś dopełnić raczył! Usiłowaniem naszym będzie sprostać tym obowiązkom, jakie w nas żyją, a których poczucie wzmocnił dziś tak uroczyste i silnie węzeł symboliczny związku nauki

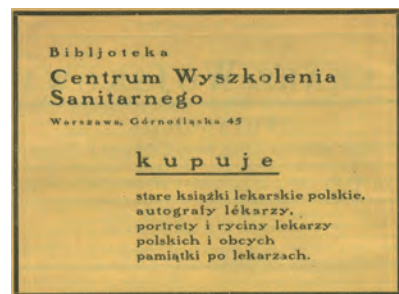
Marszałek w otoczeniu profesorów i młodzieży akademickiej. S. Konopka, *Józef Piłsudski, honorowy doktor medycyny*, „Lekarz Wojskowy” 1934, T. 24, nr 9, s. 427.

z ideałem. Moc tę wzmaga, poza najwyższym dostojenstwem Twojem sama Twoja, Panie Naczelniku – osoba męża Opatrznościowego Polski, który życie Swe, trud bohaterski i krwawy mozół, złożył na podziw krajowi i światu na ołtarzu Ojczyzny! Kroniki nasze zapiszą akt dzisiejszy na pierwszym miejscu swych zaszczytów. Naczelnik Państwa i Wódz Naczelny Marszałek Józef Piłsudski niech żyje!”¹³⁶.

¹³⁶ S. Konopka, *Józef Piłsudski, honorowy doktor medycyny*, „Lekarz Wojskowy” 1934, T. 24, nr 9, s. 413–427.

Reklama Biblioteki CWSan.
„Lekarz Wojskowy” 1933, T. 22, nr 4.

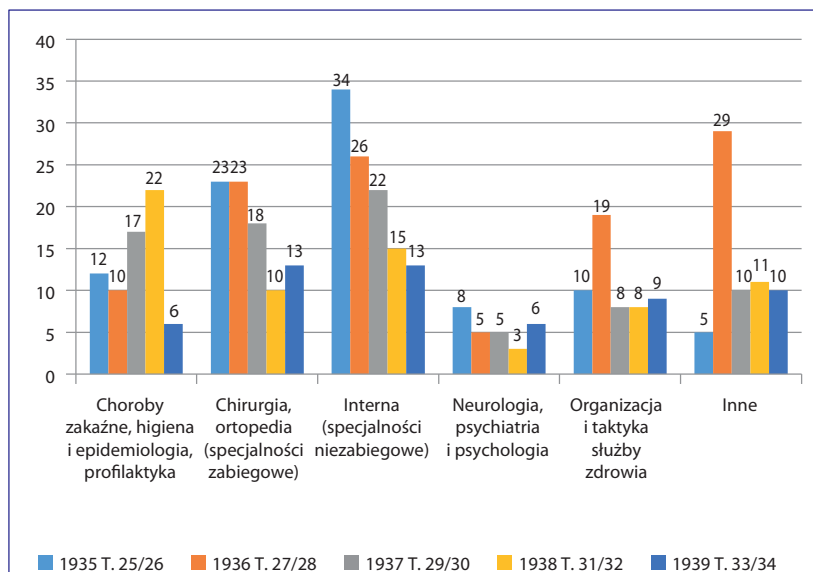
Reklama Biblioteki CWSan.
„Lekarz Wojskowy” 1933, T. 22, nr 4.

Wśród autorów publikacji z tamtych lat przeważali wykładowcy CWSan., który ówczesnie stał się bardzo poważnym ośrodkiem pracy naukowo-badawczej. W latach 1929–1938 pracownicy Szkoły ogłosili drukiem 599 prac, w większości na łamach „Lekarza Wojskowego”. Również biblioteka CWSan., kierowana przez Stanisława Konopkę, stała się ważną placówką naukową.

Ścisła współpraca kadry CWSan. z Uniwersytetem Warszawskim zaowocowała licznymi publikacjami, niemniej rzadko poruszano problematykę wojskowej służby zdrowia, bowiem cywilne katedry

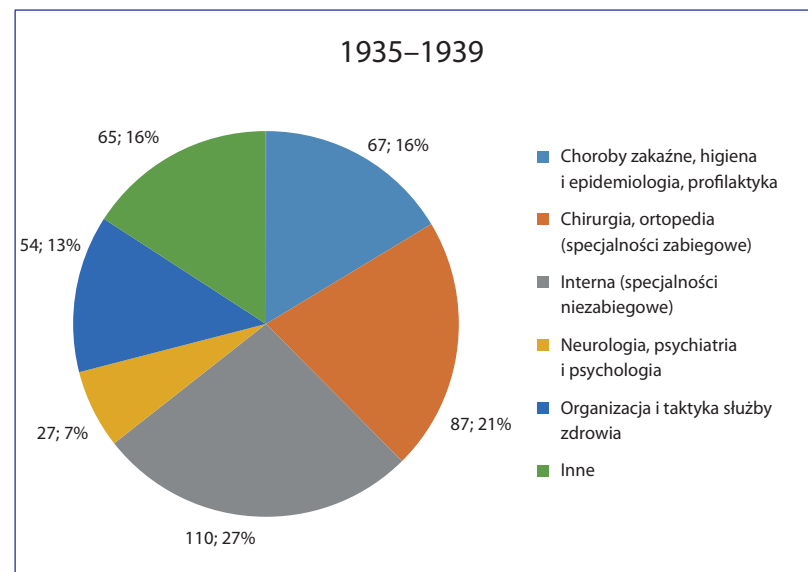
Tabela 3. Zestawienie liczbowe artykułów z lat 1935–1939 według działów

Rok, rocznik	Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka	Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe)	Interna (specjalności niezabiegowe)	Neurologia, psychiatria i psychologia	Organizacja i taktyka służby zdrowia	Inne	Liczba prac oryginalnych
1935 T. 25	8	10	19	6	5	3	51
1935 T. 26	4	13	15	2	5	2	41
1936 T. 27	5	17	16	4	10	3	55
1936 T. 28	5	6	10	1	9	26	57
1937 T. 29	9	8	15	3	6	5	46
1937 T. 30	8	10	7	2	2	5	34
1938 T. 31	11	5	7	2	4	8	37
1938 T. 32	11	5	8	1	4	3	32
1939 T. 33	6	7	7	6	8	10	44
1939 T. 34	0	6	6	0	1	0	13
Podsumowanie	67	87	110	27	54	65	410

Wykres 3. Udział liczbowy publikacji z lat 1935–1939 zestawiony według działów.

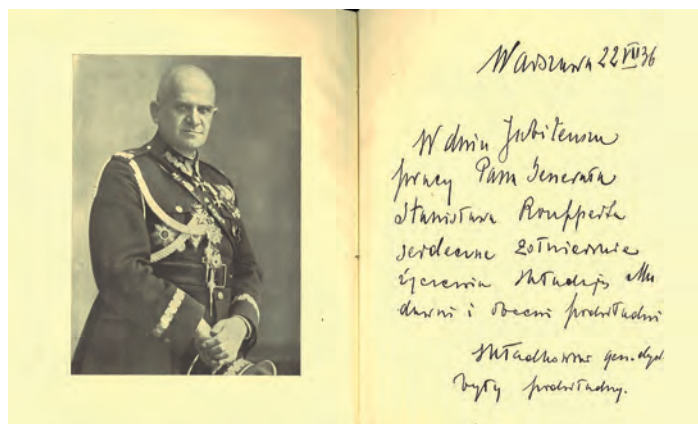
Wydziału Lekarskiego UW nie prowadziły badań w tym zakresie. Stefan Wojtkowiak w książce „Lancet i karabin” o dorobku pracowników CWSan. podał, że z liczby prawie 500 publikacji tylko 93 dotyczyły problematyki wojskowej i w większości zawierały treści historyczne, 23 związanych ze służbą zdrowia w wojsku były właściwie sprawozdaniami z ważniejszych wydarzeń na terenie sanitariatu, opublikowano także 6 prac natury instruktażowej. Autor książki zwrócił również uwagę na współpracę z Uniwersytetem

Wykres 4. Udział procentowy publikacji z lat 1935–1939 zestawiony według działów.

oraz przewagę naukowych pracowników zatrudnionych w Szpitalu Szkolnym CWSan., przy właściwie kompletnym braku placówek zajmujących się naukami podstawowymi¹³⁷. Zdecydowana większość dorobku publikacyjnego z CWSan. ukazywała się w „Lekarzu Wojskowym”.

¹³⁷ S. Wojtkowiak, *Lancet i karabin. Dzieje szkolnictwa medycznego w Wojsku Polskim*, Warszawa 1973, s. 130–132.

General Stanisław Rouppert. „Lekarz Wojskowy” 1936, T. 28, nr 5/8, s. [nlb., wkładka].

Oddział Leg. Szpitala w Kielcach. L. Streit, *Wspomnienia o służbie zdrowia w Legionach Polskich*, „Lekarz Wojskowy” 1936, T. 28, nr 5/8, s. 451.

Koszary W.P. w N. Nikolajewsku. M. Rosnowski, *Służba zdrowia wojsk polskich we wschodniej Rosji*, „Lekarz Wojskowy” 1936, T. 28, nr 5/8, s. 491.

Izba chorych w Szczypiornie. C. Ryll-Nardzewski, *Służba zdrowia w Szczypiornie i Łomży*, „Lekarz Wojskowy” 1936, T. 28, nr 5/8, s. 368.

Od roku 1938 „Lekarz Wojskowy” ponownie zaczął wychodzić jako miesięcznik. Stałą wkładką był dział Katalog Biblioteki Centrum Wyszkożenia Sanitarnego.

Pozostając przy przyjętym wcześniej podziale artykułów na działy główne, dokonano analizy merytorycznej artykułów, które ukazały się w latach 1935–1939. Analizą objęto 410 publikacji ogłoszonych w 10 tomach. Średnio w tomie ukazywało się 45 prac. Wyjątkiem był ostatni rocznik z 1939 roku, który zawierał tylko 2 zeszyty i 14 prac oryginalnych.

W omawianym okresie 27% wszystkich prac omawiało zagadnienia szeroko rozumianej interny. Kolejny dział zajmujący 21% to specjalności zabiegowe.

Wyjątkowo dużo artykułów, które zostały włączone do działu „Inne” poświęcono historii. W roku 1936 T. 28 nr 5/8 został poświęcony „Panu Generałowi Stanisławowi Rouppertowi z okazji X-lecia pracy na stanowisku Szefa Wojskowej Służby Zdrowia”.

Materiały podzielono na cztery okresy: „Legjony Polskie”, „Inne formacje”, „Polska niepodległa”, „Historia służby zdrowia”. Karty wypełniły wspomnienia, fragmenty pamiętników spisane przez uczestników walk z lat 1914–1919. Artykuły zawierają liczne

fotografie. Przykładowe tytuły prac: płk dr Tadeusz Sokołowski „Rok 1914 w I Brygadzie”, mjr dr Leon Streit „Wspomnienia o służbie zdrowia w Legionach Polskich”, dr Roman Szczechura „Dzieje pierwszej karetki sanitarnej «Strzelca»”, płk w st. sp. dr Stefan Rudzki „Przejęcie Szpitala Ujazdowskiego 11 listopada 1918 r.”. Ostatnia część została opracowana przez mjr. dr. Stanisława Konopkę, który do stanu badań nad historią służby zdrowia w WP zamieścił źródła, nadając im podtytuł „Próba bibliografii”. We wstępie napisał: „Zebrałem nawet najdrobniejsze okruchy w nadziei, że mogą mieć wartość dla historyka służby zdrowia w Legionach. Wspomnienia, opracowania, szkice, sprawozdania, regulaminy i nekrologii złożyły się na całość (...)”¹³⁸.

Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka

Choroby zakaźne oraz sposoby ich zwalczania i zapobiegania im stanowiły wciąż dużą część prac ogłaszanych na łamach czasopisma. Publikowano prace kliniczne i teoretyczne pochodzące zarówno z placówek wojskowych, jak i z ośrodków cywilnych m.in. Państwowego Zakładu Higieny czy pracowni uniwersyteckich. Ze szpitali okręgowych,

¹³⁸ S. Konopka: *Służba zdrowia w Legionach Polskich. Próba bibliografii*, „Lekarz Wojskowy” 1936, T. 28, nr 5/8, s. 597.

szczególnie z terenów wschodnich, nadal wpływały do redakcji materiały opisujące przypadki występowania duru, gruźlicy, kiły, jaglicy.

Redakcja „Lekarza Wojskowego” włączyła się w propagowanie zdrowego stylu życia i przestrzegania zasad higieny. W nr. 2 z 1938 roku ukazał się artykuł płk. Teodora Kiersnowskiego „Tematy pogadank lekarskich dla szeregowych”. We wstępie do artykułu autor odniósł się do zadań lekarza oddziałowego, które obok szkolenia wojskowego „winny też nosić charakter wychowawczy, winny być nie tylko jednym z ogniw wyszkolenia wojskowego i służyć celom wojskowym, ale również czynnikiem podnoszącym poziom higieny, a przez to w ogóle kultury w społeczeństwie”¹³⁹. Kiersnowski, będący wówczas porucznikiem, przygotował materiał dla lekarzy, kierując się przesłaniem, że szeregowiec powinien czas spędzony w jednostce wykorzystać do trzech celów: pierwszy to zaznajomić się z wojskiem i poznać zasady higieny, głównie czystości ciała, drugi – nabyć podstawową wiedzę o chorobach wenerycznych i sposobach zapobiegania im, trzeci – nauczyć się utrzymywania higieny stóp (wśród żołnierzy piechoty problemy ze stopami były najczęstszą przyczyną czasowej niezdolności do pełnienia służby). Pracą instruktażową mającą na celu zapobieganie chorobom żołądka i jelit była publikacja „W sprawie mycia menażek

żołnierskich”, napisana przez mjr. dr. Aleksandra Cybulskiego, który zwrócił uwagę na zwiększającą się liczbę zachorowań na zakażenia przewodu pokarmowego. Przebadał stan higieniczny sprzętu kuchennego, czystość rąk personelu zatrudnionego w kuchni oraz czystość menażek żołnierzy. We wnioskach podkreślił, jak ważne jest właściwe mycie menażek, którego nie można ograniczyć do czyszczenia piaskiem lub mycia w surowej wodzie¹⁴⁰. Inne prace propagujące zdrowie i profilaktykę to m.in. ppłk. doc. Włodzimierza Missiuro „Fizjologia ćwiczeń cielesnych” czy Jerzego Babeckiego „Metody badania i odkażania wody w polu”. Wśród publikacji z tego okresu znalazły się również prace Gustawa Szulca.

Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe)

Prace z zakresu specjalności zabiegowych w dużej mierze związane były z rozwojem medycyny lotniczej, medycyny morskiej, dla których ważnymi zagadnieniami były anatomia i fizjologia narządu wzroku czy narządu słuchu. W tomie 31 z 1938 roku zamieszczono artykuł z zakresu chirurgii polowej autorstwa mjr. dr. Jana Korczakowskiego będącego starszym ordynatorem 8 szpitala okręgowego, który dotyczył transportu rannych z linii ognia do stacji rozdzielczej

¹³⁹ T. Kiersnowski, *Tematy pogadank lekarskich dla szeregowych*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 31, nr 2, s. 217.

¹⁴⁰ A. Cybulski, *W sprawie mycia menażek żołnierskich*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 32, nr 1, s. 80–85.

szpitala ewakuacyjnego pod kątem wymagań chirurgii wojennej. Praca miała charakter pracy teoretycznej, odnosiła się do sprawdzonych hipotez, opierała na obowiązujących w wojsku regulaminach. Autor zwrócił uwagę na konieczność stosowania zabiegu wycięcia rany w okresie od 12 do 24 godzin w celu powstrzymania rozwoju zapalenia i jego następstw: „Zasada ta jest kamieniem węgielnym na którym opiera się chirurgia wojenna. Aby znalazła jak najszersze zastosowanie podczas wojny, konieczne jest połączenie służby sanitarnej w zharmonizowaną całość, świadomą celu, do którego dąży. Celem tym jest stworzenie ciągłości w leczeniu rany w myśl jednej i tej samej zasady – od linii ognia, aż do szpitala w głębi kraju, oraz oszczędzenie rannemu cierpień, uchronienie go od kalectwa i umożliwienie jak najszybszego powrotu do szeregów walczących”¹⁴¹.

Na kartach „Lekarza Wojskowego” opublikowano również obszerną informację o służbie przetaczania krwi na froncie podczas wojny domowej w Hiszpanii. Autorem pracy był płk dr Tadeusz Sokołowski, ówczesny kierownik Instytutu Chirurgii Urazowej, który odniósł się do zagadnień gospodarką krwi na froncie, twierdząc: „Nie ulega już dziś wątpliwości, że w przyszłych wojnach armie walczące będą się posługiwały do przetaczania krwi na froncie prawie wyłącznie

¹⁴¹ J. Korezakowski, *Ewakuacja strat krwawych z linii ognia do stacji rozdzielczej szpitala ewakuacyjnego pod kątem wymagań chirurgii wojennej*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 31, nr 3, s. 315.

Samochód do transportu konserwowanej krwi. T. Sokołowski, *Przetaczanie krwi na froncie wojny domowej w Hiszpanii*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 31, nr 2, s. 158.

krwią konserwowaną¹⁴². Artykuł zawierał skróconą pracę dr. Frederica Durana-Jordy, zawierającą opis całego procesu „służby przetaczania krwi na froncie”. Pracę wzbogaciły zdjęcia aparatury wykorzystywanej przy pobieraniu, obróbce i przechowywaniu krwi, także zdjęcie samochodu do transportu krwi.

Inny artykuł, również poświęcony chirurgii polowej, dotyczył organizacji pomocy chirurgicznej w czasie walki oddziałów

¹⁴² T. Sokołowski, *Przetaczanie krwi na froncie wojny domowej w Hiszpanii*, Ibidem, s. 154.

zmotoryzowanych. Autor, płk dr med. Bolesław Pawłowski, pisał o postępie sztuki wojennej w dużej mierze uzależnionym od wynalazków technicznych. Powoływał się m.in. na Tymczasowy regulamin polowy Armii Czerwonej, w skrócie PU-36, wprowadzony do armii ZSRR w 1936 r.¹⁴³, który: „(...) w związku z wprowadzeniem wojsk pancernych, przewiduje jako cel nie wypchnięcie przeciwnika z zajętej przez niego pozycji, lecz zupełne otoczenie jego żywych sił, zdobycie sprzętu i środków walki. (...) Sowiety uważają za konieczne wdarcie się oderwanych, t.j. usamodzielnionych oddziałów pancernych, w głąb, na bliskie tyły nieprzyjaciela, oraz przedostanie się na głębokie tyły jednostek zmotoryzowanych i kawalerii celem odcięcia dróg odwrotu i uniemożliwienia tym przeciwnikowi odwrotu”. Wnioski końcowe artykułu mówią o konieczności zaopatrzenia służby zdrowia w opancerzone samochody i czołgi sanitarne do wywożenia rannych z pola walki oraz zmotoryzowanie wszystkich oddziałów i zakładów sanitarnych wyznaczonych do udzielania pomocy chirurgicznej¹⁴⁴.

¹⁴³ Regulamin jest ostatnim przejawem zaangażowania w sowiecką myśl wojskową dowódców wywodzących się z tzw. szkoły operacyjnej. W kolejnych latach zostali oni wyeliminowani w trakcie Wielkiej Czystki. S. Chojnacki, *Sowiecka sztuka operacyjna w latach 1940–1941, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej XLIX* (z. 2). http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_12775_SDR_2014_2_07/c/SDR.2014.2.07-7941.pdf [dostęp 10.09.2019 r.].

¹⁴⁴ B. Pawłowski, *Pomoc chirurgiczna w czasie walki oddziałów zmotoryzowanych*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 31, nr 1, s. 1–20.

W roku 1939 ukazało się 10 prac związanych ze specjalnościami zabiegowymi, wśród nich prace pochodzące m.in. z II Kliniki Chirurgicznej Uniwersytetu J. Piłsudskiego oraz 7 Szpitala Okręgowego w Poznaniu.

Interna (specjalności niezabiegowe)

Specjalności niezabiegowe w omawianym okresie również stanowiły treść większości ogłoszonych prac. Wśród autorów publikujących w tym czasie na łamach „Lekarza Wojskowego” był m.in. przyszły redaktor czasopisma w okresie powojennym płk prof. Stanisław Bober. Jego pierwsza publikacja z 1934 roku pochodziła z okresu studiów w Szkole Podchorążych Sanitarnych i opisywała leczenie dezynterii (czerwonki) w XVIII wieku¹⁴⁵. W roku 1937 jako lekarz pułkowy w wojskach lotniczych opublikował pracę kazuistyczną o zapaleniu trzustki. Kolejna praca, tym razem o leczeniu czyrączności w pułku, powstała na podstawie obserwacji własnych. Autor przedstawił wyniki uzyskane podczas opornego leczenia zakażeń gronkowcowych przy zastosowaniu różnych środków, m.in. ichtiolu, nadmanganianu potasu, riwanolu, a także szczepionki gronkowcowej.

¹⁴⁵ S. Bober, *Leczenie dezynterii (czerwonki) w XVIII w.*, „Lekarz Wojskowy” 1934, T. 23, nr 5, s. 278–282.

W 1935 roku na łamach „Lekarza Wojskowego” ukazał się artykuł ppłk. dr. Stefana Mozołowskiego „O chorobie poprzedzającej zgon pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego”¹⁴⁶. Wśród autorów publikacji z omawianego okresu byli m.in. doc. Eleonora Reicher z Uniwersytetu im. J. Piłsudskiego, przyszła twórczyni reumatologii w Polsce. W roku 1938 ukazała się jej praca na temat podstawowych zasad leczenia cierpień stawowych – gośćca reumatycznego oraz postaci gośćca powstałych na tle zakażenia, w szczególności rzeżączką, kiłą i gruźlicą, oraz sposoby leczenia¹⁴⁷. Publikowali też prof. Augustyn Dolatkowski, jeden z pionierów medycyny morskiej, oraz prof. Witold Orłowski, dyrektor II Kliniki Wewnętrznej Uniwersytetu J. Piłsudskiego.

Neurologia, psychiatria i psychologia

W rocznikach przedwojennych tematyka związana ze zdrowiem psychicznym żołnierzy i schorzeniami obwodowego i ośrodkowego układu nerwowego była reprezentowana dość skromnie. Wśród autorów wyróżnił się ppłk dr Adolf Malinowski, kierownik naukowy Oddziału Psychiatrycznego Szpitala Szkolnego CWSan., który łącznie opublikował 10 prac poświęconych powyższym zagadnieniom. W publikacjach

¹⁴⁶ S. Mozołowski, *O chorobie poprzedzającej zgon pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego*, „Lekarz Wojskowy” 1935, T. 26, nr 5, s. 257–260.

¹⁴⁷ E. Reicher, *Podstawowe zasady leczenia cierpień stawowych*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 32, nr 4, s. 528–548.

omówił postępowanie z chorymi psychicznie w wojsku, zajął się omówieniem przepisów regulujących opiekę nad psychicznie chorymi emerytami wojskowymi w nadziei, że: „(...) uwagi w sprawie leczenia psychicznie chorych emerytów wojskowych znajdą oddźwięk i zrozumienie u władz decydujących i mogą przyczynić się do ulżenia doli najnieszczęśliwszych spośród chorych, bo psychicznie chorych, a może jeszcze bardziej nieszczęśliwych rodzin tych chorych”¹⁴⁸. W innej pracy autor odniósł się do czynników zewnętrznych mających ogromny wpływ na odporność neuropsychiczną społeczeństwa powojennego. Analizy odniósł do chorób psychicznych występujących w wojsku w 1935 i 1936 roku. Praca zawierała wiele tablic przedstawiających dane liczbowe zebrane z oddziałów neurologicznych i psychiatrycznych polskich szpitali wojskowych.

Organizacja i taktyka służby

Tematyka obejmująca funkcjonowanie systemu ochrony zdrowia oraz nadzoru nad wojskową służbą zdrowia nadal była licznie reprezentowana na łamach czasopisma. Część prac dotyczyła systemu ewakuacji rannych, eszelonów sanitarnych i organizacji leczenia szpitalnego. Przykładem była praca ppłk. dr. Władysława Gergowicha, będąca

¹⁴⁸ A. Malinowski, *W sprawie leczenia psychicznie chorych emerytów wojskowych*, „Lekarz Wojskowy” 1939, T. 33, nr 3, s. 304.

Okręt ORP ISKRA, Casablanca. B. Markowski, *Wrażenia z podróży do Włoch i Maroka (tubylecy, choroby, lecznictwo)*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 31, nr 1, s. 102.

odповідzią na artykuł dyskusyjny napisany przez mjr. Franciszka Goertza – „Współczesne warunki walki a organizacja i taktyka służby zdrowia dywizji piechoty”. Publikacja Bolesława Pawłowskiego „Pomoc chirurgiczna dla oddziałów zmotoryzowanych” była kolejną omawiającą powinności chirurga. Wśród tematyki organizacji służby zdrowia znalazły się również prace historyczne odnoszące się do niezbyt odległych dziejów, dla których materiałem do studiów była służba sanitarna okresu międzywojennego. Autor jednej z prac, dr med. Marian Mienicki z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, przybliżył czytelnikom dzieje służby sanitarnej w wileńskim oddziale

mjr. Dąbrowskiego, który powstał w styczniu 1919 roku. Autor tak opisywał ten dzień: „Tworzy się on w Białej Warce, gdzie też naprędce zorganizowało się dowództwo i sztab oddziału. W mroźny i wietrzny poranek zimowy następuje tu ostateczna zbiórka braci żołnierskiej na dziedzińcu przed białym pałacem; po zbiórce mamy ruszyć dalej; ruszyć albo też poddać się Niemcom, gdzie czeka według ich obietnicy i obiad i podróż w ciepłych wagonach...”¹⁴⁹.

W tomie 31 z 1938 roku czytelnik otrzymał niecodzienny materiał, jakim był opis podróży po Włoszech i Maroku. Porucznik Bolesław Markowski, lekarz pełniący służbę w Szpitalu Morskim Marynarki Wojennej, w 1937 roku na żaglowcu szkolnym „Iskra” wziął udział w rejsie po Morzu Śródziemnym, pełnił tam funkcję lekarza pokładowego. W swojej relacji opisał warunki klimatyczne i problemy zdrowotne Włoch i Maroka. Statek zatrzymał się u wybrzeży Sardynii w mieście Cagliari, a następnie w Casablance, największym porcie Maroka. Swoje wrażenia podsumował: „(...) prawdziwym dobrodziejstwem dla wszystkich chorych, bez względu na ich orientacje polityczne, antagonizmy narodowościowe i kolor ich skóry, jest praca postępowej medycyny europejskiej, praca efektywna i ofiarna”¹⁵⁰.

¹⁴⁹ M. Mienicki, *Zarys dziejów służby sanitarnej w wileńskim oddziale mjr. Dąbrowskiego*, „Lekarz Wojskowy” 1939, T. 33, nr 1, s. 80.

¹⁵⁰ B. Markowski, *Wrażenia z podróży do Włoch i Maroka (tubylecy, choroby, lecznictwo)*, „Lekarz Wojskowy” 1938, T. 31, nr 1, s. 102.

Tekst został opatrzone zdjęciami. Wiedza i doświadczenie nabyte przez Markowskiego podczas rejsu stały się też podstawą artykułu „Praca lekarza w podróży dalekomorskiej”, w którym zebrał rady praktyczne skierowane do lekarzy okrętowych.

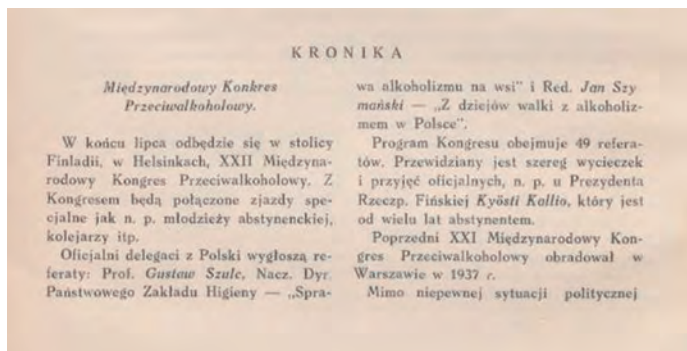
Do „Lekarza Wojskowego” w latach 30. ubiegłego wieku pisali, obok autorów z CWSan., przedstawiciele ośrodków krajowych zarówno cywilnych, jak i wojskowych. Redakcja współpracowała z ośrodkami akademickimi (m.in. z Uniwersytetem im. J. Piłsudskiego w Warszawie, Uniwersytetem Stefana Batorego w Wilnie, Uniwersytetem Poznańskim), szpitalami (m.in. z Państwowym Szpitalem Powszechnym we Lwowie, Szpitalem Powszechnym w Przemyśle), również z ośrodkami zagranicznymi (np. Instytutem Lekarskim Akademii Wychowania Fizycznego w Berlinie). Naturalnymi partnerami czasopisma były szpitale i jednostki wojskowe, wśród nich Szpital Obszaru Warownego „Wilno”, 7 Szpital Okręgowy w Poznaniu, Szpital Okręgowy im. marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Dotarcie czytelnika do konkretnych tematów ułatwiały alfabetyczne skorowidze treści zawierające dość szczegółowe hasła charakteryzujące zawartość roczników, do których były załączane.

Ostatni numer edycji przedwojennej, datowany na 1 sierpnia 1939 roku, zawierał na 257 stronicach następujące artykuły:

- H. Łubieniecki z Uniwersytetu Poznańskiego „Leczenie głodowaniem (c.d. z nr 1 T. 34)”;
- E. Łempicki z Zakładu Badania Środków Spożywczych Uniwersytetu J. Piłsudskiego „Badania nad awitaminozą B₁ u gołębi”;
- B. Gołyński, B. Tolczyński z Oddziału Uszno-Gardłanego Szpitala Wojskowego w Wilnie „Ropnie okołomigdałkowe”;
- K. Cebertowicz, M.M. Goldman i St. Tokarski z II Kliniki Chirurgicznej Uniwersytetu J. Piłsudskiego „W sprawie pneumonii, kwalifikowania do operacji i postępowania pooperacyjnego w uszkodzeniach łąkrotek”;
- S. Tokarski z II Kliniki Chirurgicznej Uniwersytetu J. Piłsudskiego „Leczenie złamań kości łódkowatej dłoni u sportowców”;
- A. Strzygieł, Kierownik Oddziału Biochemii Państwowej Szkoły Higieny „Żywienie sportowców na zawodach F. I. S. w Zakopanem 1939 roku”.

Ponadto, zgodnie z przyjętym układem, zamieszczono „Streszczenia”, „Przegląd czasopism” oraz „Kronikę”, w której znalazła się informacja o XXII Międzynarodowym Kongresie Przeciwalkoholowym zaplanowanym na koniec lipca 1939 roku w Helsinkach, na który zostali oddelegowani prof. Gustaw Szulc i redaktor Jan

Kronika, „Lekarz Wojskowy” 1939, T. 34, nr 2 s. 255.

Szymański: „Mimo niepewnej sytuacji politycznej należy przypuszczać, że Kongres w Helsinkach będzie licznie obsesany, jak Kongres Warszawski. Wojna nerwów, o której się obecnie mówi, stawia, z nieodpartą koniecznością, na porządku dziennym troskę o hartowanie duchowe obywateli oraz wychowanie społeczeństwa czujnego i trzeźwego – a więc potrzebę walki z destrukcyjnym wpływem alkoholu”¹⁵¹. To jedyna wzmianka dotycząca ówczesnej sytuacji politycznej w Europie. Inne informacje w „Kronice” to plan kursów doskonalących z dziedziny chorób układu krążenia na październik oraz XXIII Zjazd Okulistów Polskich zaplanowany na wrzesień.

¹⁵¹ *Kronika*, „Lekarz Wojskowy” 1939, T. 34, nr 2, s. 256.

Lata 1941–1946 (Edynburg)

Działania II wojny światowej i okres okupacji przerwały prawie dwudziestoletnią działalność „Lekarza Wojskowego”. Dnia 1 lipca 1941 roku Towarzystwo Naukowe Lekarzy Wojska Polskiego w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii (TNL) w Edynburgu podjęło inicjatywę kontynuowania edycji „Lekarza Wojskowego”, przyjmując, że celem czasopisma będzie zamieszczanie wspomnień z trwającej wówczas wojny: „(...) które będą miały wartość nie tylko historyczną, lecz również wykażą należyłą sprawność polskiej służby zdrowia w dotychczasowym okresie wojny”¹⁵².

Tabela 4. Wykaz roczników i zeszytów wydanych w Edynburgu w latach 1941–1946

Nr tomu	Rok wydania	Zeszyty
T. 34	1941–1942	1 (lipiec 1941); 2 (wrzesień–październik 1941); 3 (luty–marzec–kwiecień 1942); 4 (czerwiec–lipiec 1942); 5 (sierpień–październik 1942)
T. 35	1942–1944	1 (listopad 1942–styczeń 1943); 2 (luty–lipiec 1943); 3 (luty–lipiec 1944)
T. 36	1945	1 (luty 1945); 2–3 (sierpień 1945); 4 (grudzień 1945)
T. 37	1946	1 (luty 1946); 2–3 (grudzień 1946)

¹⁵² *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1941, T. 34, nr 1, s. 3.

Na edycję edynburską złożyły się 4 tomy „Lekarza Wojskowego” zawierające 13 numerów. Utrzymano kolejność tomów, natomiast pierwszy numer został opatrzony cyfrą „1”.

Poszczególne zeszyty ukazywały się nieregularnie, układ treści zawierał: artykuły oryginalne, referaty, dyskusje. Prace ukazywały się głównie w języku polskim.

Redakcja przyjęła, że publikacje ukazujące się w czasopiśmie dotyczyć będą zagadnień służby zdrowia związanych z trwającą wojną. Na pierwszy plan wysunęły się zagadnienia z taktyki sanitarnej oraz prace omawiające sprawność polskiego korpusu medycznego na polach walki. W dorobku piśmienniczym czasopisma znalazły się również doniesienia naukowe lekarzy amerykańskich i czeskich, z którymi redakcja nawiązała bliską współpracę. Numery edynburskie również nie ograniczyły się tylko do artykułów, zamieszczano także streszczenia, sprawozdania z posiedzeń TNL oraz „Varia”, gdzie podawano różnego rodzaju komunikaty i ogłoszenia.

Publikowano prace lekarzy zatrudnionych w brytyjskich zakładach naukowych oraz pracujących na Polskim Wydziale Lekarskim w Edynburgu. Wśród autorów odnajdujemy nazwiska lekarzy związanych z przedwojenną edycją, m.in. płk. doc. Leona Owczarewicza,

Tabela 5. Zestawienie liczbowe artykułów z lat 1941–1946 z uwzględnieniem tematyki medycyny wojskowej i medycyny ogólnej

Rodzaj tematyki	T. 34	T. 35	T. 36	T. 37	Ogółem
Zagadnienia medycyny wojskowej	15	8	11	5	40
Zagadnienia medycyny ogólnej	4	8	16	21	49
Podsumowanie	19	16	27	26	89

gen. prof. Bolesława Szareckiego, płk. prof. Antoniego Jurasza czy płk. dr. Antoniego Fiumela. Redakcja nawiązała współpracę z wykładowcami Wydziału, spośród nich do czasopisma pisali m.in. prof. Leon Lakner – stomatolog, Anastazy Laundau – internista, Włodzimierz Missiuro – fizjolog, prof. Bruno Nowakowski – wykładowca higieny, doc. Henryk Reiss – dermatolog, doc. Wiktor Tomaszewski – choroby wewnętrzne, płk prof. Tadeusz Sokołowski – chirurg.

Na łamach edycji edynburskiej „Lekarza Wojskowego” opublikowano łącznie 89 artykułów, w tym większość, mimo wcześniejszych deklaracji redakcji, dotyczyła zagadnień ogólnolekarskich. Tematyka z zakresu medycyny wojskowej stanowiła 45% wszystkich prac. Publikowanie większej liczby artykułów obejmujących tematykę niewojskową rozpoczęto od T. 36, który obejmował rok 1945. Bezpośrednią przyczyną była zmiana w 1944 roku składu osobowego

Tabela 6. Zestawienie liczbowe artykułów z lat 1941–1946 według działów

Rok, rocznik	Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka	Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe)	Interna (specjalności niezabiegowe)	Neurologia, psychiatria i psychologia	Organizacja i taktyka służby zdrowia	Inne	Ogółem
1941–1942 T. 34	3	7	5	–	3	1	19
1942–1944 T. 35	5	5	3	1	1	1	16
1945 T. 36	4	11	9	2	2	1	29
1946 T. 37	5	8	8	1	2	1	25
Podsumowanie	17	31	25	4	8	4	89

zarówno TNL, jak i redakcji, w których zasiedli lekarze zmobilizowani z chwilą rozpoczęcia działań wojennych¹⁵³.

Analiza zawartości tematyki czasopisma z lat 1941–1946 według działów głównych wykazała, że dominujące były zagadnienia wchodzące w zakres specjalności zabiegowych.

Rocznik 34, stanowiący swego rodzaju kontynuację edycji warszawskiej, zawierał 5 numerów wydanych między lipcem 1941 a październikiem 1942 roku i złożyło się na niego 19 prac oryginalnych, kazuistycznych i poglądowych. W nr. 1 ogłoszono

dwie prace związane z medycyną wojskową, były to: Tadeusza Sokołowskiego „O leczeniu ran” oraz Jana Kwoczyńskiego „Służba zdrowia brygady w warunkach pustynnych”. Dużą część numeru stanowiły streszczenia z czasopisma „Medical Research Council” (1940), sprawozdania z posiedzeń TNL, sprawozdanie Dyrektora Fundacji Rockefellera w Europie¹⁵⁴ oraz informacja o brakach lekarzy w Wielkiej Brytanii. W kolejnych zeszytach publikowali m.in.: Leon Owczarewicz „W sprawie epidemiologii

¹⁵³ W. Brzeziński, *Polish medical journals published in exile during the second world war*. „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 1994, T. 57, nr 3, s. 389–390.

¹⁵⁴ Fundacja Rockefellera wsparła nowo powstały Szpital Polski w Edynburgu kwotą 75 000 dolarów. Dzięki tej pomocy oraz znacznych dotacji z Fundacji Paderewskiego zwiększono do 150 liczbę łóżek oraz wyposażono w odpowiednie narzędzia i sprzęt naukowo-badawczy. W. Lisowski, *Polski Szpital im. Ignacego Jana Paderewskiego w Edynburgu (1941–1947)*, „Skalpel”, 2008, 2 <http://www.oil.org.pl/xml/oil/oil72/gazeta/numery/n2008/n200802/n20080216> [dostęp 14.08.2019].

duru plamistego w Polsce i Rosji”, Bolesław Szarecki „Leczenie ran bakteriofagiem”, Henryk Długosz „Schorzenia wśród żołnierzy polskich w Szkocji na podstawie materiału Izby Chorych jednego z obozów, w lecie 1940”.

Numery 3 T. 34 oraz 2 z T. 35 w całości poświęcono dwóm zjazdom lekarzy czechosłowackich i polskich, które odbyły się 11 i 12 września 1941 roku oraz 7 i 8 października 1942 roku w Edynburgu. Spośród 9 prac związanych tematycznie z medycyną wojskową 4 dotyczyły zagadnień chirurgii. Zamieszczono również przemówienia przewodniczących zjazdu Antoniego Jurasza i Josefa Składala, a także obszerne streszczenia referatów.

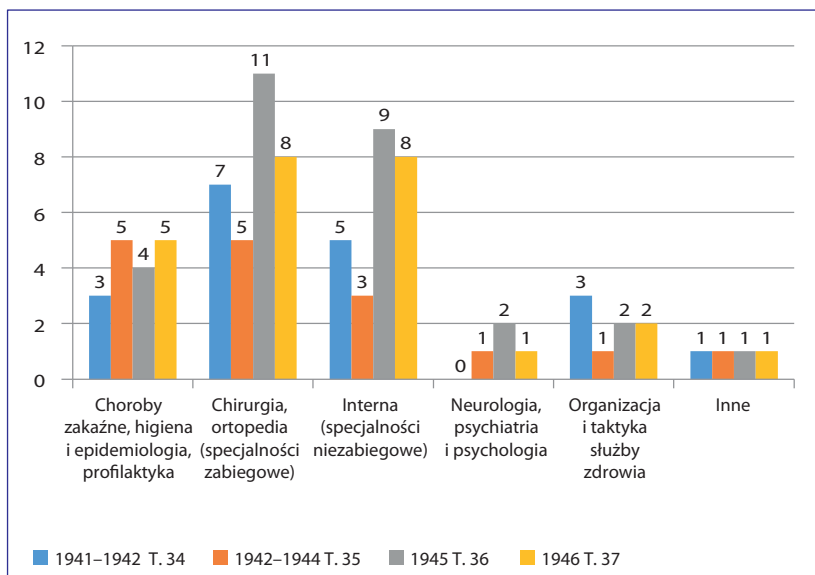
Na tom 35 złożyły się tylko 3 zeszyty, wydane między listopadem 1942 a lipcem 1944 roku. To wydłużenie procesu wydawniczego wiązało się również ze zmianą zespołu redakcyjnego, wpłynęło to także na zakres tematyczny publikacji. W kolejnych numerach zaczęły przeważać artykuły o tematyce ogólnomedycznej. Na przykład nr 3 zawierał 6 prac, które dotyczyły: dietetyki, patologii kły, gruźlicy, psychoz posulfamidowych oraz chorób jamy ustnej.

W edycji wojennej nie zabrakło tematyki służby zdrowia lotnictwa wojskowego. W nr. 1 z lutego 1945, T. 36 znalazło się 9 artykułów, m.in. lekarza Szpitala CWSan. płk. dr. Antoniego Fiumela

„Służba zdrowia w lotnictwie polskim 1928–1939”, w którym omówił zagadnienia związane z narządem słuchu u lotników, adaptacją nocną, ewakuacją lotem rannych i chorych. Numer podwójny 2–3 z sierpnia rozpoczął artykuł prof. Antoniego Jurasza: „Former and post-war health problems in Poland”. Tematyka całego tomu dotyczyła głównie zagadnień medycyny ogólnej. Znalazły się tam artykuły m.in. dr. Jarosława Iwaszkiewicza „W sprawie leczenia ostrego zapalenia ucha środkowego sulfamidami” i kpt. dr. med. Jerzego Dekkańskiego „Farmakologia ruchowych zakończeń nerwowych”.

Na T. 37, będący ostatnim rocznikiem edycji wojennej, złożyły się nr 1 z lutego 1946 roku i łączony nr 2–3 z grudnia. Wśród artykułów tego numeru 5 omawiało zagadnienia medycyny wojskowej, w tym 2 związane były z wydarzeniami wojennymi: Gotfryda Kaczanowskiego „Służba zdrowia 5 Kresowej Dywizji Piechoty w bitwie o Monte Cassino” (nr 1) oraz Jana Golby „Służba Zdrowia w działaniach I. Sam. Bryg. Spad. pod Arnhem-Driel” (nr 2–3), 8 poświęcono tematowi medycyny ogólnej, a 5 laryngologii.

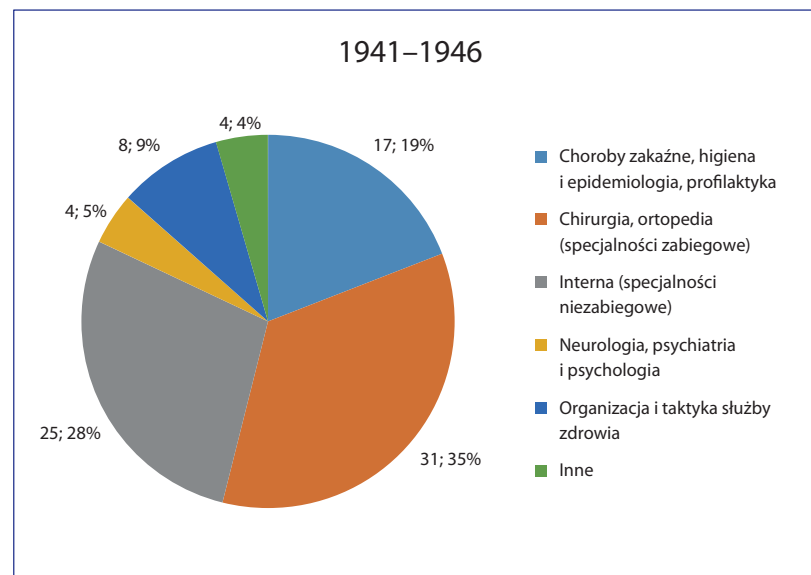
Udział publikacji omawiających zagadnienia specjalności zabiegowych wynosił 35% wszystkich prac z tego okresu. Podobnie jak w latach poprzednich, również w tych rocznikach dużą część poszczególnych zeszytów zajmowała tematyka interny oraz chorób

Wykres 5. Udział liczbowy publikacji z lat 1941–1946 zestawiony według działów.

zakaźnych, higieny i profilaktyki. Każdy tom zawierał prace z zakresu organizacji wojskowej służby zdrowia, chociaż tematyka ta nie była wiodąca.

W każdym numerze zamieszczano sprawozdania, komunikaty dotyczące bieżących wydarzeń związanych z działalnością TNL oraz Polskiego Wydziału Lekarskiego, streszczenia artykułów z czasopism anglojęzycznych oraz nekrologi.

Wykres 6. Udział procentowy publikacji z lat 1941–1946 zestawiony według działów.

Redakcja pragnęła, żeby treści publikowane na łamach „Lekarza Wojskowego” służyły podtrzymywaniu ducha polskości i wiary w zwycięstwo, utrzymywały łączność, choćby tylko tę duchową, z krajem. Dlatego też liczne komunikaty, stanowiące sporą część nakładu, dotyczyły spraw polskich. Zeszyt obejmujący okres od lutego do lipca 1944 roku zawierał mowę dziekana Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu wygłoszoną podczas inauguracji roku akademickiego 1943–1944, którą uświetnił Prezydent Rzeczypospolitej Władysław

Raczkiewicz. Profesor Jurasz odniósł się do zadań Wydziału, który oprócz roli dydaktycznej miał także: „(...) do spełnienia szeregu dalszych zadań – ważnych dla przyszłości Polski”. Wśród nich było propagowanie zasług naszego kraju w walce z armią bolszewicką: „(...) Faktem bowiem było, że Polska była zbyt mało znana w szerszym świecie co do swej roli w historii – jako obrończyni zachodniej kultury od najazdu ze wschodu. Zbyt mało znany był jej wielki wkład w naszą europejską cywilizację. Z początku zaś tej wojny mało ludzi zdawało sobie sprawę ze znaczenia ofiary, którą Polska złożyła na ołtarzu ogólnoludzkich ideałów – tak bardzo zagrożonych przez obecny kataklizm”¹⁵⁵.

W kolejnym roku, w nr. 2–3 z T. 36 zamieszczono mowę Antoniego Jurasza wygłoszoną na inauguracji roku akademickiego 1944/45. Dziekan rozpoczął przemówienie słowami: „Na wstępie mego sprawozdania pragnę zadość uczynić potrzebie serca wszystkich tu zebranych i skierować nasze gorące uczucia do Kraju. (...) Przed tymi zaś, którzy w walce o Polskę zginęli od kul wroga, zamęczeni zostali w obozach koncentracyjnych, zmarli w nędzy lub na zesłaniu, kornie chylimy czoła”¹⁵⁶. Nie zabrakło też słów nadziei: „W myśli

o przyszłości zebraliśmy już poważną ilość podręczników, książek naukowych, czasopism lekarskich, aparatury klinicznej i sprzętu naukowego – wierzymy, że z tym dorobkiem powrócimy i zapoczątkujemy odbudowę naszych wydziałów lekarskich w Polsce”¹⁵⁷.

W tym samym numerze ukazało się podsumowanie zjazdu zorganizowanego staraniem British Social Hygiene Council na temat „Zagadnienie rozrodczości i rodziny”, które odbyło się 27–28 kwietnia 1944 roku w Londynie. Sprawozdawca, Jerzy Babecki, zakończył swoją relację nawiązaniem do sytuacji w Polsce, która po zakończeniu wojny stanie przed trudnym problemem demograficznym: „(...) Naród nasz poniósł i ponosi wciąż olbrzymie straty w swej ludności wskutek świadomej, biologicznej walki nieprzyjaciela, zmierzającego do całkowitego jej wytępienia; wskutek wielokrotnie zwiększonej umieralności i niskiej rozrodczości, wynikającej z nędzy, głodu i wskutek wywiezienia paru milionów młodych ludzi, uniemożliwiają im całkowicie zakładanie rodzin”¹⁵⁸. Doktor zwrócił uwagę na wysoki wskaźnik umieralności niemowląt w kraju w porównaniu ze wskaźnikami w Anglii czy Holandii, co powinno być jak najszybciej opanowane. Drugim problemem, o którym pisał, była opieka nad

¹⁵⁵ A. Jurasz, *Inauguracja nowego roku akademickiego 1943/44 na P. W. L. w Edynburgu*, „Lekarz Wojskowy” T. 35, nr 3, s. 267.

¹⁵⁶ A. Jurasz, *Sprawozdanie Dziekana P. W. L. prof. dr. A. Jurasza za rok akademicki 1943/44 wygłoszone na inauguracji roku akad. 1944/45*, „Lekarz Wojskowy” 1946, T. 36, nr 2–3, s. 171.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 171.

¹⁵⁸ W.J. Babecki, *Sprawozdanie ze Zjazdu zorganizowanego staraniem British Social Hygiene Council na temat „Zagadnienie Rozrodczości i Rodziny” 27/28 kwietnia 1944 r. w Londynie*, „Lekarz Wojskowy” 1946, T. 36, nr 2–3, s. 190.

Redakcja „Lekarza Wojskowego” zwraca się z prośbą do Szanownych Czytelników o nadesłanie ewentualnie posiadanych danych o lekarzach znajdujących się w niewoli niemieckiej. Należy przesłać na ręce redakcji nazwisko, imię, stopień wojskowy, numer obozu oraz numer osobisty jeńca.

Komunikat. „Lekarz Wojskowy” 1943,
T. 35, nr 2, s. nlb. [207].

sierotami, którym należy zapewnić wychowanie wspierane przez fundusze publiczne w rodzinach zastępczych.

„Lekarz Wojskowy” był również bardzo zaangażowany w bieżące wydarzenia.

W każdym numerze zamieszczano komunikat: „Redakcja «Lekarza Wojskowego» zwraca się z prośbą do Szanownych Czytelników o nadesłanie ewentualnie posiadanych danych o lekarzach znajdujących się w niewoli niemieckiej. Należy przesłać na ręce redakcji nazwisko, imię, stopień wojskowy, numer obozu oraz numer osobisty jeńca”. W nr. 5 czytamy: „Koledzy! Zarząd Towarzystwa apeluje do waszych uczuć. Wiemy, że nikogo z lekarzy nie zabraknie w spełnieniu podstawowego obowiązku wobec kolegów naszego zawodu, nękanym niedolą obozów jenieckich już rok czwarty. Pamiętajcie że na wojnie od pierwszego dnia do ostatniego obowiązuje prawo: *Deus mirabilis fortuna variabilis*. Zebrane sumy prosimy przekazywać na ręce skarbnika Towarzystwa”¹⁵⁹.

W zeszytach, które ukazały się już po ustaniu działań wojennych, apelowano do czytelników: „Wobec całkowitego wyczerpania

¹⁵⁹ „Lekarz Wojskowy” 1942, T. 34, nr 5, s. 318.

starszych numerów Wydawnictwa Redakcja zwraca się do Szan. Kolegów z prośbą o zwrot zbędnych egzemplarzy, celem uzupełnienia archiwum „Lekarza Wojskowego” dla bibliotek lekarskich w Kraju”¹⁶⁰ i „Zarząd Główny przypomina akcję zbiórki książek dla kraju. Książki należy przesłać na adres Związku względnie wprost do Warszawy: Dr. S. Konopka – Zakład Naukowo Wydawniczy – ul. Chocimska 24, Warszawa”¹⁶¹.

Ostatni zeszyt, który nosił datę „grudzień 1946”, zawierał 17 artykułów oraz 8 sprawozdań, m.in. z działalności Polskiego Wydziału Lekarskiego za rok akademicki 1944/45, Polskiego Czerwonego Krzyża czy też pracy lekarzy polskich w Szwajcarii. Sprawozdanie to sporządził B. Jasiński na życzenie redakcji i dotyczyło działalności lekarskiej w 2 Dywizji Strzelców Pieszych, internowanej w Szwajcarii od 19 czerwca 1940 roku¹⁶². Autor opisał opiekę lekarską w obozach, pracę około 50 lekarzy dywizji, którzy rozkazem szefa sanitarnego dywizji zostali skierowani do poszczególnych obozów rozmieszczonych na terenie Szwajcarii.

¹⁶⁰ „Lekarz Wojskowy” 1945, T. 36, nr 2–3, s. 193.

¹⁶¹ „Lekarz Wojskowy” 1946, T. 37, nr 1, s. 85.

¹⁶² 2 Dywizja Strzelców Pieszych gen. Prugara-Ketlinga, która walczyła do ostatka w kampanii francuskiej, a następnie przeszła do neutralnej Szwajcarii i tam była internowana, https://pl.wikipedia.org/wiki/2_Dywizja_Strzelc%C3%B3w_Pieszych [dostęp 18.08.2019 r.].

To, co stanowiło o wyjątkowości miejsca, to umożliwienie żołnierzom internowanym podjęcia studiów lekarskich. Inicjatorem akcji było dowództwo 2 Dywizji, Poselstwa Polskiego w Bernie i Europejskiego Funduszu Pomocy Studentom. We wrześniu Komisarz Federalny dla Internowanych wydał polecenie utworzenia oddzielnych obozów uniwersyteckich dla maturzystów i młodzieży, która rozpoczęła studia przed wojną. Utworzono trzy obozy: w Grangeneuve, St. Gallen i Winterthur¹⁶³. Na studia w obozie uniwersyteckim w Winterthur zgłosiło się ogółem 34 studentów. Część wykładów prowadzili Polacy: „Wspomnieć należy o bezinteresownej i pełnej zapału pracy pedagogicznej szefów oddziałów szpitala kantonalnego w Winterthur, internisty Dr. Rotha, chirurga prof. Schurcha i ginekologa Dr. Brunnera. Wszystkie wykłady dla semestrów przedklinicznych odbywały się przez okres dwóch lat w obozie w Winterthur, semestrom klinicznym dano już w roku 1941 możliwość dojeżdżania do Zurychu na wykłady kliniczne”¹⁶⁴.

¹⁶³ A. Pruszyńska: *Żołnierze-studenci medycyny w Szwajcarii, Libanie i we Włoszech w latach 1940–1951*. W: *Przez burze pod wiatr. Szkolnictwo i oświata polska na Zachodzie w czasie drugiej wojny światowej* (red. T. Zaniewska), Białystok 2001, s. 76.

¹⁶⁴ B. Jasiński, *Praca lekarzy polskich na terenie Szwajcarii*, „Lekarz Wojskowy” 1946, T. 37, nr 2–3, s. 200.

Zeszyt zamykający edycję w Edynburgu został zaopatrzony w skorowidz nazwisk i skorowidz rzeczowy, obejmujące wszystkie artykuły opublikowane w latach 1942–1946¹⁶⁵.

W omawianym numerze znalazła się też notka od redakcji podsumowująca sześcioletnią działalność czasopisma oraz odniesienie do bieżącej sytuacji: „(...) Zakończenie działań wojennych i rozwiązanie Polskich Sił Zbrojnych poza granicami Państwa Polskiego stwarza konieczność przekształcenia niniejszego wydawnictwa lekarskiego: (...) Kończąc wydawnictwo w dotychczasowej formie, Redakcja poczuwa się do obowiązku złożenia serdecznego podziękowania Kolegom, którzy przyczynili się do założenia i podtrzymania wydawnictwa, oraz wszystkim autorom, współpracownikom i czytelnikom „Lekarza Wojskowego”¹⁶⁶.

Lata 1945–2018

Pierwszy numer powojennego „Lekarza Wojskowego” nosił datę 1 stycznia 1945 roku. Wznowienie edycji czasopisma lekarskiego

¹⁶⁵ Edycja „Lekarza Wojskowego” ukazująca się w Edynburgu została szczegółowo opisana w artykule: D. Augustynowicz, *Losy wojenne „Lekarza Wojskowego”*, „Lekarz Wojskowy” 2014, T. 92, nr 1, s. 112–117.

¹⁶⁶ *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1946, T. 37, nr 2–3, s. 87.

przeznaczonego dla lekarzy wojskowych zostało uznane przez ówczesne władze wojskowe za działanie istotne dla organizacji wojskowej służby zdrowia. Czasopismo miało propagować zdobyte podczas wojny doświadczenia, szkolić lekarzy i utrzymać ich kwalifikacje na wysokim poziomie oraz przekazywać aktualne zasady pracy instytucji polowych, ewentualnie sanitarnych. Najważniejszym zadaniem na owe czasy było propagowanie dorobku armii radzieckiej.

Zgodnie z tymi wytycznymi pierwsze roczniki lat powojennych to przede wszystkim rozliczanie z wojną i kształtowanie się nowego oblicza czasopisma.

Pierwszy numer zawierał jedynie artykuły oraz „Kronikę”, gdzie znalazł się m.in. komunikat o zaprzysiężeniu słuchaczy Katedry Medycyny Wojskowej przy Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej. Od nr. 3 i 4 z 1946 roku wprowadzono również działy: „Instrukcje” i „Streszczenia”. Kolejne zmiany podziału treści zostały dokonane od nr. 2 z 1949 roku, poza kategorią „Treść” pojawiły się „Notatki terapeutyczne”, do których włączono opisy przypadków, natomiast od kolejnego numeru podzielono spis treści na następujące działy: „Treść” – najczęściej były to publikacje dotyczące ogólnej problematyki adresowanej do wszystkich czytelników; „Taktyka sanitarna”; „Ewakuacja i transport rannych”; „Epidemiologia i mikrobiologia”; „Chirurgia”; „Medycyna sportowa”; „Notatki

z medycyny praktycznej”; „Notatki z historii medycyny”; „Tłumaczenia i streszczenia”.

Działy główne w poszczególnych zeszytach ulegały zmianom w zależności od zamieszczanej tematyki. Spis „Treści” był podawany w językach: rosyjskim, francuskim i angielskim. Tłumaczono również streszczenia artykułów. Na ostatnich stronach T. 25 z 1949 roku zamieszczono spis artykułów i prac zamieszczonych w „Lekarzu Wojskowym” od 1945 do 1948 roku. Roczники z lat 1945 i 1946 nie miały numeracji tomów, dopiero od strony tytułowej zeszytu 2 z 1947 roku zaczęto umieszczać tę informację. Jako kolejny uwzględniono: „T. 23”, co świadczy o nawiązaniu do tradycji „Lekarza Wojskowego” sprzed wybuchu II wojny światowej poprzez kontynuację numeracji przedwojennej.

W nr. 1 z 1945 roku, na który złożyło się 6 artykułów, 5 prac dotyczyło organizacji i taktyki sanitarnej, w tym 2 traktowały o leczeniu etapowym dotyczącym zszywania ran postrzałowych oraz leczeniu wewnętrznie chorych. Zamieszczono również artykuł o etiologii tyfusu plamistego.

Numery 1 i 2 czasopisma ukazały się podczas trwania działań wojennych, co tłumaczy obecność prac poświęconych tematyce związanej ściśle z zagadnieniami ewakuacji, leczenia ran, zabezpieczenia

medycznego działań bojowych. Połączony nr 3–4 jest datowany na 1 maja–1 lipca. Numer ten ukazał się już po klęsce wojsk hitlerowskich i rozpoczął go artykuł gen. bryg. dr med. Michała Moguczego „Organizujemy służbę zdrowia godną wojska demokratycznego państwa”, który wyznaczył na czas pokoju cele i zadania wojskowej służby zdrowia. Praca lekarzy wojskowych nie różniła się od pracy lekarzy zatrudnionych w cywilnych placówkach służby zdrowia. Dużą wagę przywiązywano do zapobiegania powstawaniu chorób, w tym głównie zakaźnych: „Wszystkie nasze formacje sanitarno-epidemiologiczne – S. E. L.¹⁶⁷; S. E. K.¹⁶⁸, D. I. O. F.¹⁶⁹ (...) i inne winny być uruchomione dla okazania pomocy nie tylko jednostkom i formacjom wojskowym ale i organom sanitariatu cywilnego. (...) Bardzo poważnie należy się odnieść do zagadnień higieny osobistej żołnierzy, higieny koszar i wogóle miejsc zakwaterowania wojska”¹⁷⁰.

Duża część artykułów tego rocznika została opracowana na podstawie materiałów zebranych w czasie działań bojowych wojsk radzieckich lub Armii WP z okresu działań II wojny światowej, nie dziwi więc, że większość prac dotyczyła chirurgii, w tym zaopatrywania ran

¹⁶⁷ Sanitarno-Epidemiologiczne Laboratorium.

¹⁶⁸ Sanitarno-Epidemiologiczna Kolumna.

¹⁶⁹ Dezynfekcyjno-Instruktorski Oddział Frontowy.

¹⁷⁰ M. Moguczy, *Organizujemy służbę zdrowia godną wojska demokratycznego państwa*, „Lekarz Wojskowy” 1945, nr 3 i 4, s. 8.

postrzałowych. Ostatni numer z roku 1945 i pierwszy z roku 1946 (połączone) zawierają sprawozdania z II Konferencji Lekarzy WP, która odbyła się w dniach 26–28 listopada 1945 roku w Otwocku. Była to próba rozliczenia się z wojną – podsumowano doświadczenia, wytyczono nowe kierunki rozwoju. Wiceprezydent Krajowej Rady Narodowej Wacław Barcikowski, otwierając Konferencję, odniósł się do ofiar poniesionych w czasie wojny i oddał hołd lekarzom: „(...) Miliony zmarłych, miliony okaleczonych ofiar, miliony chorych uratowanych przez wiedzę lekarską w warunkach, jakie może stworzyć tylko wojna – dostarczyły bogatego materiału doświadczalnego, który wzbogacił tę wiedzę i będzie zużyty do ratowania teraźniejszych i przyszłych pokoleń. (...) Wojna się skończyła. Nastawiamy się wszyscy na pracę pokojową, systematyczną, zubożoną wielkim doświadczeniem. (...) Żołnierz polski, stojący w czasie pokoju na straży bezpieczeństwa Państwa, będzie otoczony jak najtroskliwszą opieką”¹⁷¹. Znalazło się tu 17 prac omawiających zagadnienia medycyny wojennej, wśród nich Adama Salamanowicza „Służba zdrowia Wojska Polskiego podczas operacji bojowych w wojnie z Niemcami”. Autor szczegółowo omówił organizację I Armii na terenie Związku Radzieckiego w okresie od kwietnia 1944 do 9 maja 1945 roku, także materiałowe zasoby służby zdrowia oraz podstawowe

¹⁷¹ W. Barcikowski, *Wstęp*, „Lekarz Wojskowy” 1945/46, nr 5/6 i nr 1/2, s. 5–11.

Tabela 7. Zestawienie liczbowe artykułów z lat 1945–1949 na podstawie „Spisu treści”, zgodnie z podziałem przyjętym przez redakcję w 1949 roku

		1945/48	1949*	Razem lata 45–49
I.	Organizacja służby zdrowia	7	4	11
II.	Taktyka służby zdrowia	14	–	14
III.	Zagadnienia szkoleniowe	8	–	8
IV.	Ewakuacja i transport rannych	2	1	3
V.	Chirurgia wojenna	24	3	27
VI.	Chirurgia	27	19	46
VII.	Interna	27	4	31
VIII.	Mikrobiologia i Epidemiologia	13	–	13
IX.	Diagnostyka i Terapia	14	2	16
X.	Okulistyka	5	–	5
XI.	Laryngologia	1	3	4
XII.	Neurologia, Psychiatria, Psychotechnika	8	1	9
XIII.	Stomatologia	2	–	2
XIV.	Immunologia i Serologia	6	–	6
XV.	Wenerologia i Dermatologia	7	1	8
XVI.	Higiena	4	–	4
XVII.	Patologia i Anatomia Patologiczna	4	–	4
XVIII.	Lecznictwo. Orzecznictwo wojskowo-lekarskie	3	–	3
XIX.	Medycyna lotnicza	8	–	8
XX.	Medycyna sportowa	5	1	6
XXI.	Rentgenologia	2	–	2
XXII.	Historia medycyny	2	–	2
XXIII.	Różne	16	2	18
		209	41	250

* W spisie za 1949 rok pominięto tłumaczenia i streszczenia.

zasady pracy. We wnioskach podkreślił ogromny wkład personelu w organizację służby zdrowia i zaangażowanie w leczenie rannych: „Nie mam najmniejszej wątpliwości, że nabyte doświadczenie wojenne pracownicy wojskowej służby zdrowia wyzyskają w całości dla umocnienia potęgi wojennej odrodzonej, wolnej, niezależnej i demokratycznej Polski”¹⁷².

Podsumowania dokonał również Naczelny Chirurg WP gen. bryg. prof. dr med. Aleksander Szacki. W artykule dotyczącym pracy chirurgów w Wojsku Polskim za okres wojny 1944/45 autor omówił przypadki urazów bojowych na wszystkich etapach ewakuacji. Zgromadzone dane zobrazował w tabelach, jedna z nich pokazała dane procentowe dotyczące umiejscowienia zranień w stosunku do poszczególnych części ciała, śmiertelności ogólnej i pooperacyjnej¹⁷³.

Roczniki z lat 1945–1949 zawierały 250 publikacji, przy czym redakcja do spisu treści, który posłużył do przedstawienia zawartości treści za lata 1945–1948, włączyła również streszczenia z czasopism zagranicznych. Pierwsze roczniki powojenne zdominowały treści wchodzące w zakres chirurgii oraz zabezpieczenia logistycznego sił

¹⁷² A. Salamanowicz, *Służba zdrowia Wojska Polskiego podczas operacji bojowych w wojnie z Niemcami*, „Lekarz Wojskowy” 1945/46, nr 5/6 i 1/2, s. 48.

¹⁷³ A. Szacki, *Wyniki pracy chirurgicznej w Wojsku Polskim za okres wojny 1944/45*, „Lekarz Wojskowy” 1945, nr 5/6 i 1/2, s. 62–63.

zbrojnych i ich organizacji. Często autorzy prac odnosili się do doświadczeń zdobytych podczas II wojny światowej. Kolejne obszernie działły to „Interna”, „Diagnostyka i Terapia” oraz „Mikrobiologia i Epidemiologia”. Swoją reprezentację miały również medycyna lotnicza oraz medycyna sportowa.

Autorami prac z lat 1945–1949 byli przede wszystkim oficerowie WP. Duża liczba prac, szczególnie poruszających problematykę organizacji i taktyki służby zdrowia, pochodziła od żołnierzy pełniących wówczas służbę w Departamencie Służby Zdrowia MON, m.in. Bolesława Szareckiego – Szefa Departamentu, Michała Moguczego – Szefa Służby Zdrowia WP, Abrahama Handelzalc, Antoniego Margiewicza, Adama Salamonowicza. Artykuły kliniczne zostały przygotowane przez pracowników Szpitala Klinicznego CWSan., wśród nich Władysława Steina – Ordynatora Oddziału Chorób Nerwowych, Artura Hausmana – Ordynatora Szpitala MON, Ludwika Rzucidło, Edmunda Mikulaszka z Centralnego Laboratorium Sanitarno-Epidemicznego WP, Stefana Łukasika z Centrum Medycyny Sportowej przy Polskiej YMCA¹⁷⁴, Stanisława Marczewskiego z Centralnego Laboratorium Medycyny Lotniczej.

¹⁷⁴ Young Men's Christian Association – organizacja o zasięgu międzynarodowym, działająca w ponad 150 krajach, zrzeszająca ponad 30 milionów ludzi ze wszystkich kontynentów.

O charakterze „Lekarza Wojskowego” jako czasopisma wiodącego dla lekarzy wojskowej służby zdrowia świadczyły publikacje naczelników lekarzy WP: Aleksandra Szackiego – Naczelnego Chirurga WP w latach 1944–styczeń 1946 i jego następcy Władysława Ostrowskiego (1946–1947), Witolda Nowodworskiego – Naczelnego Internisty WP, Leopolda Kenera – Naczelnego Stomatologa WP czy też lekarza Jerzego Sawickiego pełniącego funkcję Prokuratora Najwyższego Trybunału Narodowego.

Do analizy treści podanych w rocznikach obejmujących lata 1945–1949 zastosowano podział prac według działów przyjętych do analizy treści roczników przedwojennych:

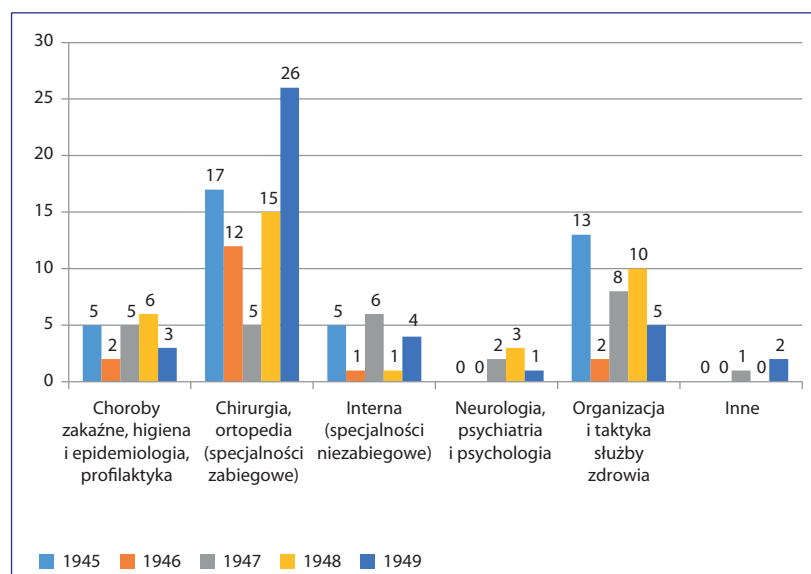
- Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka.
- Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe).
- Interna (specjalności niezabiegowe).
- Neurologia, psychiatria i psychologia.
- Organizacja i taktyka służby zdrowia.
- Inne.

Nie włączono działów: racjonalizacja, streszczenia, zdobycze ZSRR, sprawozdania, recenzje książek.

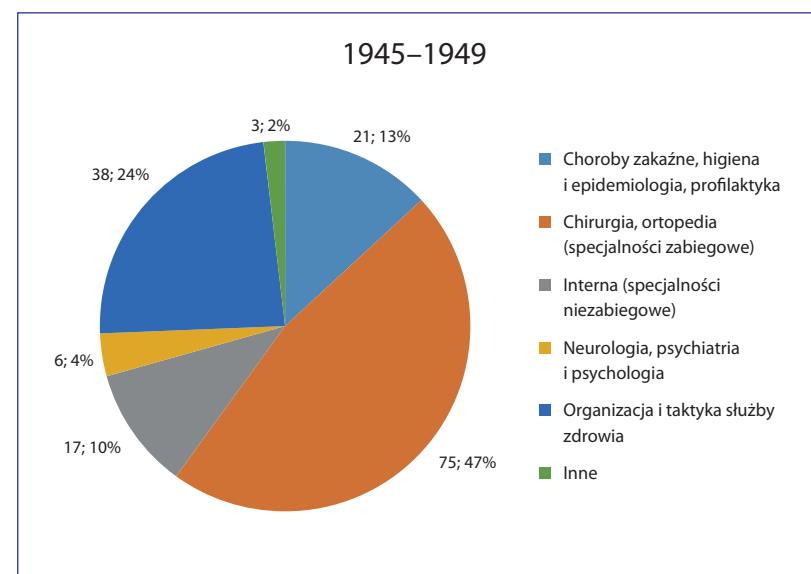
W rocznikach 1945–1949 opublikowano ogółem 160 artykułów. Zdecydowana większość prac dotyczyła zagadnień chirurgii,

Tabela 8. Zestawienie liczbowe artykułów z lat 1945–1949 według działów

	Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka	Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe)	Interna (specjalności niezabiegowe)	Neurologia, psychiatria i psychologia	Organizacja i taktyka służby zdrowia	Inne	Ogółem
1945 nr 1–1/2 z 1946	5	17	5	0	13	0	40
1946	2	12	1	0	2	0	17
1947	5	5	6	2	8	1	27
1948	6	15	1	3	10	0	35
1949	3	26	4	1	5	2	41
Podsumowanie	21	75	17	6	38	3	160

Wykres 7. Udział liczbowy publikacji z lat 1945–1949 zestawiony według działów

Wykres 8. Udział procentowy publikacji z lat 1945–1949 zestawiony według działów

w tym chirurgii polowej, co wiązało się bezpośrednio z zakończeniem wojny. Także referaty pokonferencyjne z II Konferencji Lekarzy WP, która odbyła się 26–28 listopada 1945 roku, zostały opublikowane na kartach czasopisma. Kolejny blok tematyczny, wyróżniający się pod względem liczbowym, to zagadnienia organizacji i taktyki służby zdrowia, wiążące się również bezpośrednio z działaniami wojennymi.

W pierwszych latach powojennych dominowała tematyka obejmująca specjalności zabiegowe, w tym głównie chirurgii polowej. Udział prac z tego zakresu wyniósł 47%. Również licznie publikowano artykuły omawiające zagadnienia organizacji i taktyki służby zdrowia (24%), co bezpośrednio wiązało się z okresem powojennym i kształtowaniem się nowych struktur armii, w tym służby sanitarnej. Powstało stosunkowo niewiele prac z zakresu epidemiologii chorób zakaźnych czy higieny, bo około 13% wszystkich publikacji. Dla porównania w latach 1920–1924 opublikowano 107 artykułów, co stanowiło 27,1%, natomiast w okresie wojennym – 19,1%. Kolejne specjalności to interna, w tym interna polowa, oraz neurologia, psychiatria i psychologia. Ukazały się tylko 2 prace historyczne oraz artykuł biograficzny poświęcony gen. prof. Bolesławowi Szareckiemu. Dodatkiem do rocznika 25 z 1949 roku był numer specjalny poświęcony medycynie lotniczej.

W kolejnych rocznikach medycyna wojskowa zaczęła współdzielić łamy z publikacjami adresowanymi do lekarzy różnych specjalności, pracujących również w ośrodkach cywilnych. Znamienne było, że przeważająca liczba artykułów z tamtych lat wyszła spod piór lekarzy pełniących służbę w WP.

Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka

Zagadnienia higieny i epidemiologii wojskowej w pierwszych latach powojennych stanowiły bardzo istotny element pracy lekarza wojskowego. Wojny stwarzały ogromne zagrożenia epidemiologiczne, armie borykały się z wieloma chorobami, takimi jak dur brzuszny, gruźlica, zapalenie przewodu pokarmowego, choroby skórne i weneryczne. Wśród artykułów zamieszczonych w pierwszym numerze powojennym ukazała się praca o etiologii tyfusu plamistego. Problematyka chorób zakaźnych w kontekście występowania, leczenia i profilaktyki była obecna w każdym roczniku czasopisma. Teodor Krotkow, omawiając warunki higieniczne podczas wojny, zwrócił uwagę, że: „Dopiero w czasie II Wojny Światowej została higiena w zupełności uznana i otrzymała swoje stałe miejsce w systemie organizacji wojskowej służby zdrowia. (...) W żadnej armii świata nie było i nie ma dotychczas podobnie zorganizowanej służby higienicznej,

jaką miała Czerwona Armia w czasie II Wojny Światowej”¹⁷⁵. Autor za priorytetowe uznał wyżywienie wojsk, co miało bezpośredni wpływ na zapobieganie awitaminozom czy skorbutowi, dbałość o wodę pitną, odpowiednią odzież chroniącą m.in. przed odmrożeniami, higienę osobistą i czynności asenizacyjne. O zapobieganiu chorobom i roli lekarza wojskowego pisał również Bolesław Szarecki, pełniący wówczas funkcję Szefa Departamentu MON: „(...) zadaniem jest nie tylko leczenie, lecz głównie i przede wszystkim zapobieganie chorobom. Zagadnienie profilaktyki powinno i musi wybić się na czoło wszystkich problemów służby zdrowia”¹⁷⁶.

Bardzo ważny problem społeczny pierwszych lat powojennych stanowiły choroby weneryczne, których przyczyną, podobnie jak po I wojnie światowej, były zniszczenia wojenne, masowe migracje, nędza ludności, rozluźnienie norm kierujących życiem społecznym. Czynnikiem sprzyjającym rozprzestrzenianiu się zachorowań były głównie braki lekarzy specjalistów, przychodni, szpitali przeciw-wenerycznych czy leków. Podjęcie leczenia chorych wenerycznie było ważnym zadaniem powojennej służby zdrowia. 16 kwietnia 1946 roku ukazał się Dekret o zwalczaniu chorób wenerycznych,

w którym, zgodnie z Art. 22.: „Wykonanie niniejszego dekretu porucza się Ministrowi Zdrowia w porozumieniu z Ministrami: Obrony Narodowej, Administracji Publicznej, Bezpieczeństwa Publicznego oraz Skarbu Skarbu”¹⁷⁷ jako Rozporządzeniem Ministra Zdrowia 25 lipca 1950 roku nakazano prowadzenie rejestru i przesyłanie do właściwych instytucji, wymienionych w zarządzeniu, doniesień dotyczących chorób wenerycznych.

Problematyka ta przedstawiana była również na łamach „Lekarza Wojskowego”. Pierwszy artykuł omawiający ten temat ukazał się dopiero w nr. 2 z 1947 roku i dotyczył leczenia rzeżączki w wojsku. W latach 1947–1949 wydano 6 artykułów na temat leczenia i zapobiegania chorobom wenerycznym, wśród nich była praca ppłk. dr. med. Kazimierza Płońskiego „Zagadnienie związane ze zwalczaniem chorób wenerycznych w wojsku polskim i w armii oraz marynarce Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej”¹⁷⁸. Artykuł powstał na podstawie referatu pułkownika armii amerykańskiej Lade James delegata U.N.R.R.A. na Polskę do walki z chorobami wenerycznymi, wygłoszonego w Szpitalu MON w Warszawie. Autor zajął się elementami walki z chorobami wenerycznymi w armii i marynarce

¹⁷⁵ T. Korotkow, *Zagadnienia higieny wojskowej w II wojnie światowej*, „Lekarz Wojskowy” 1945, nr 3–4, s. 90–97.

¹⁷⁶ B. Szarecki, *O nowe oblicze wojskowej służby zdrowia*, „Lekarz Wojskowy” 1949, T. 25, nr 1, s. 9.

¹⁷⁷ Dz. U. R.P. z 1946 r. Nr 18, poz. 119 i z 1947 r. Nr 20, poz. 80.

¹⁷⁸ K. Płoński, *Zagadnienie związane ze zwalczaniem chorób wenerycznych w wojsku polskim i w armii oraz marynarce Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Lekarz Wojskowy” 1947, nr 1, s. 66–77.

Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz zasadami stosowanymi w Wojsku Polskim. W następnym zeszycie wspomniany autor zamieścił kolejny artykuł dotyczący tego zagadnienia: „Projekt zwalczania chorób wenerycznych w skali państwowej”.

Po dwóch latach od zakończenia wojny „Lekarz Wojskowy” zaczął publikować prace z zakresu mikrobiologii w kontekście wykorzystania drobnoustrojów chorobotwórczych dla celów wojny. Porucznik Witold Rudowski, autor artykułu „Możliwości wojny bakteriologicznej”, powołał się na prace opublikowane w czasopismach zagranicznych, w których mówiło się o możliwości wybuchu kolejnej wojny, tym razem z wykorzystaniem bomby atomowej i broni biologicznej. Przytoczył przykłady w dziejach ludzkości: „Epidemie zabiły na równinach Tessalii 2/5 800-tysięcznej armii Kserksesa. Dżuma zniszczyła zastępy krzyżowców pod bramami Antiochii i Jerozolimy. Dur plamisty – a nie Ferdynand i Izabela – uwolnił Grenadę od Maurów. Dur plamisty i czerwotka zdziesiątkowały armię Napoleona pod Moskwą (...)”¹⁷⁹. Rudowski dokonał analizy możliwości wojny bakteriologicznej, odniósł się do korzyści i strat wynikających z użycia takiego rodzaju broni, nad którą trudno zapanować. Artykuły w prasie zachodniej uznał za działania mające na celu eskalację wrogości

¹⁷⁹ W. Rudowski, *Możliwości wojny bakteriologicznej*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 3, s. 282.

państw „imperialistycznych” przeciwko „obozowi demokratycznemu”. W nr. 4 ukazała się praca mjr. dr. med. Teodora Wasserstroma „Wojna bakteryjna” według artykułu T. Rosebury’ego i E. Kabata [„Journal of Immunology” 1947, s. 7–96]. Autor, korzystając z bogatego piśmiennictwa zagranicznego, omówił możliwości użycia do celów bojowych różnych szczepów bakteryjnych i ich jądów, a także sposoby obrony przed nimi.

Chirurgia i ortopedia

Tematyka frontowa obejmowała przede wszystkim zagadnienia chirurgii. Armie podczas II wojny światowej korzystały z artylerii, sił powietrznych, pojazdów opancerzonych oraz broni szybkostrzelnej i automatycznej niosącej ogromne straty wśród ludzi. Rozległość frontu powodowała, że działania wojenne nie ograniczały się wyłącznie do linii frontu, a użycie artylerii czy bombardowania skierowane były przeciwko ludności cywilnej. Najczęstszymi urazami były rany postrzałowe, oparzenia, zranienia tzw. pociskami wtórnymi, tj. kawałkami i odpryskami różnych przedmiotów pochodzących z budynków zniszczonych wybuchami. W omawianym okresie czasopismo zamieściło 29 prac dotyczących zagadnień chirurgii i ortopedii, w tym głównie zranień

Reklama Drwalew. „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 3, s. 364.

postrzałowych, postępowania przy złamaniach kończyn, leczenia oparzeń. Władysław Ostrowski, Naczelnny Chirurg WP, tak pisał o tej specjalności: „Pojęcia chirurgii wojskowej nie wolno utożsamiać z pojęciem przywracania zdrowia żołnierzom w warunkach pracy pokojowej. Chirurgia wojskowa jest czymś więcej niż chirurgia dla wojskowych. Metody postępowania chirurgicznego, uprawiane w chirurgii cywilnej, nie są dla niej wystarczające i nie zawsze mogą służyć za wzór”¹⁸⁰. Autor twierdził, że chirurgia wojskowa powinna iść własną drogą, różną od kierunków obranych przez chirurgię cywilną: „(...) Przy tym kierunku trudno będzie wnieść do naszej nauki nowe wartości. Natomiast

Reklama Barium. „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 3, s. 364.

badania i własne osiągnięcia w dziedzinie metod leczniczych, przedstawiających wartość w chirurgii wojennej, doprowadziłyby do tego, że obok autorytetu klinicznego i ściśle naukowego chirurgii cywilnej wyrósłby poważny autorytet chirurgii wojskowej”¹⁸¹.

O różnicach między medycyną czasu wojny a medycyną pokojową pisał również ppłk lek. Witold Waligórski: „W czasie wojny mamy

przeważnie do czynienia nie z chorobami oczu, lecz i ich uszkodzeniami o mniej lub więcej trwałym charakterze”¹⁸². Praca powstała na podstawie danych ze Szpitala Ujazdowskiego oraz Szpitala Okręgowego nr 3 z roku 1939 i 1945. Autor zwrócił uwagę na dużą różnicę w rodzajach zranień oczu w roku rozpoczęcia i zakończenia wojny. Miało to ścisły związek z prowadzonymi działaniami wojennymi: w 1939 roku były to zranienia oczu odłamkami szkła w czasie nalotów bombowych, natomiast w 1945 roku przeważały zranienia powstałe na skutek wybuchów min i pocisków przeciwpancernych.

Opisania postępów chirurgii 25 lat, z uwzględnieniem rozwoju chirurgii wojskowej, podjął się dr med. Jerzy Jasieński. Dokonał przeglądu zdobyczy chirurgii nie tylko na polu technik operacyjnych, lecz także tych specjalności, które miały na nią decydujący wpływ, przy czym zwrócił szczególną uwagę na chemioterapię oraz anestezjologię¹⁸³.

W kolejnych latach coraz częściej publikowano prace, które zawierały zagadnienia chirurgii i ortopedii, np. artykuł Bolesława Szareckiego „Przyczynek do zagadnienia przepuklin pachwinowych” czy dr. med.

¹⁸⁰ W. Ostrowski, *Wytyczne pracy chirurgicznej w szpitalach wojskowych*, „Lekarz Wojskowy” 1947, T. 23, nr 1, s. 25.

¹⁸¹ Ibidem, s. 28.

¹⁸² W. Waligórski, *Uszkodzenia wojenne oczu*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 2, s. 153.

¹⁸³ J. Jasieński, *Postępy chirurgii w ostatnim ćwierćwieczu (z uwzględnieniem rozwoju chirurgii wojennej)*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 3, s. 295–306.

Józefa Dryjskiego ze Szpitala św. Ducha w Warszawie „Wycięcie żołądka w przedziurawionych wrzodach żołądka i dwunastnicy”.

Interna

Doświadczenia II wojny światowej wykazały, że obok leczenia ran i urazów było wielu chorych wymagających leczenia procesów chorobowych, dla których podłożem były wewnętrzne i zewnętrzne warunki bytu, charakterystyczne dla okresu działań wojennych.

Konieczne było stworzenie jednolitego systemu leczenia etapowego związanego z utworzeniem podstaw dla interny polowej. W omawianym okresie powojennym niewiele było prac z tego zakresu. W pierwszym roczniku zamieszczono 3 artykuły: mjr. lek. Jakuba Borszcza z Polowego Ruchomego Szpitala Wewnętrznego „Charakterystyka schorzeń nerkowych w związku z etapowym leczeniem (wg materiałów za okres od maja do października 1944)” oraz z tego samego szpitala por. lek. Natalii Korotkowej „Kilka uwag o chorobie wrzodowej” i gen. prof. Witolda Nowodworskiego „Zachorowalność w Wojsku Polskim w okresie wojny 1944/45 r.”. Nowodworski stwierdził, że i tym razem prawdą okazało się, że „we wszystkich ubiegłych wojnach straty w armiach walczących były większe z powodu chorób niż od ognia przeciwnika, uważa się jednak zawsze, że wojna daje szerokie pole dla działalności chirurgicznej. (...) wykazała

ciężar gatunkowy pracy internistów w czasie działań bojowych; równocześnie dała możliwość gen. broni Smirnowowi¹⁸⁴ stwierdzić, że wygraliśmy wojnę dzięki rannym i chorym, a właściwie dzięki chorym i rannym... Fakty więc ustaliły znaczenie pracy internistów w czasie działań bojowych (...)”¹⁸⁵. W kolejnych latach tematyka interny polowej ustąpiła miejsca internie cywilnej.

Psychiatria i psychologia wojskowa

„Strach i panika towarzyszyły żołnierzom na polu walki od czasów najdawniejszych. Także po bitwach nierzadko obserwowano niepokojące objawy, prowadzące do załamania się morale i dyscypliny oraz częstych w takich sytuacjach dezercji”¹⁸⁶. Zdanie to rozpoczyna pracę Ryszarda W. Gryglewskiego „Krótki rys historii psychiatrii wojennej”. II wojna światowa była „koszmarem zmagani zbrojnych” dla jej uczestników.

Tematyka traumy związanej z wojną nie znalazła miejsca w pierwszych tomach „Lekarza Wojskowego”. W roku 1947 w materiałach

¹⁸⁴ Dmitrij Iwanowicz Smirnow (1901–1975) – radziecki generał porucznik.

¹⁸⁵ W. Nowodworski, *Zachorowalność w Wojsku Polskim w okresie wojny 1944/45 r.*, „Lekarz Wojskowy” 1945/46, nr 5/6 i 1/2, s. 75.

¹⁸⁶ R.W. Gryglewski, *Krótki rys historii psychiatrii wojennej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Historyczne” 2014, nr 141(4), s. 895–909.

z XI Kongresu Medycyny i Farmacji Wojskowej, który odbył się w Bazylei 2–7 czerwca 1947 roku, ukazało się krótkie doniesienie Ottona Riggenbacha ze Szwajcarii, w którym omówiono doświadczenia z II wojny światowej i obserwacje poczynione w armii szwajcarskiej: „(...) Właściwa psychiatria wojskowa rozwinęła się na początku tego stulecia. Wojna 1914–1918 jasno wykazała, że liczba właściwych psychoz nie zwiększa się; natomiast duże epidemie psychiczne „nerwie wojennych” typu psychogennych, histerycznie utrwalonych odczynów, stanowią dla dowództwa wojskowego bardzo poważny problem. (...) 50 do 60 procent przyjętych pacjentów do wojskowych stacji psychiatrycznych składa się z osobników psychopatycznych, z odczynów psychogennych i zaburzeń psychogennych”¹⁸⁷. Warto zacytować również pracę Władysława Steina, dotyczącą roli lekarza wojskowego, omówioną w artykule „Psychonerwice w wojsku – Wykład kliniczny”. W podsumowaniu autor podał: „(...) dochodzimy do wniosku, że podobnie jak z czasem utorowała sobie drogę «higiena wojskowa», tak samo powinna wywalczyć sobie stanowisko psychologia i psychopatologia wojskowa, a jej zdobycze – podobnie jak zdobycze higieny psychicznej – powinny być znane każdemu lekarzowi wojskowemu i jego dowódcy”¹⁸⁸.

¹⁸⁷ O. Riggenbach, *Problemy psychiatryczne i higieny psychicznej w armii*, „Lekarz Wojskowy” 1947, T. 23, nr 3–4, s. 262.

¹⁸⁸ W. Stein, *Psychonerwice w wojsku – wykład kliniczny*, „Lekarz Wojskowy” 1949, T. 25, nr 1, s. 46.

Praca poza wykładem o psychonerwicach porusza także kwestie orzecznictwa i postępowania z neurotykami.

Władysław Stein był również autorem opublikowanej w poprzednim roczniku pracy „Psychonerwica jeńców („Choroba drutów koleczystych”) jej objawy i mechanizm” dedykowanej Woldenborczykom¹⁸⁹. Autor przedstawił warunki życia obozowego i ich wpływ na osobowość, stan emocjonalny, skupił się na objawach somatycznych towarzyszących psychonerwicy jeńców.

Organizacja i taktyka służby zdrowia

Do artykułów omawiających problematykę organizacji i taktyki wojskowej służby zdrowia, dla prowadzonej analizy treściowej, włączono zagadnienia szkoleniowe oraz ewakuacji i transportu rannych. Ogółem w latach 1945–1949 opublikowano 36 prac z tego zakresu. Autorami byli przede wszystkim działacze i organizatorzy służby zdrowia, naczelnicy lekarze WP. Tytuły artykułów wyraźnie wskazują zakres

¹⁸⁹ Od końca maja 1940 do 25 stycznia 1945 roku, w obecnym Dobiegniewie istniał największy obóz jeniecki dla polskich oficerów – Oflag II C Woldenberg. Przetrzymano w nim oficerów, chorążych, podchorążych, podoficerów i szeregowców Wojska Polskiego z wojny obronnej 1939 roku, nielicznych oficerów polskich wziętych do niewoli w czasie walk we Francji w 1940 roku i około 100 starszych oficerów Armii Krajowej, którzy dostali się do niewoli po upadku powstania warszawskiego. Zdecydowaną większość jeńców stanowili oficerowie.

tematyczny i odbiorcę: „Dowodzenie i rozkazodawstwo w formacjach służby zdrowia w czasie działań bojowych” – autor ppłk Franciszek Goertz z Wydziału Służby Zdrowia D.O.W.5. O zagadnieniach szkolenia w wojskowej służbie zdrowia pisał Leon Gecow, Szef IV Wydziału Departamentu Służby Zdrowia MON, który był również autorem pracy o nowoczesnych środkach ewakuacji rannych i chorych.

W 1947 roku Leon Gecow w artykule „Z zagadnienia szkolenia w wojskowej służbie zdrowia” określił nowe zadania stojące przed wojskową służbą zdrowia. Według niego służba zdrowia i całe wojsko: „(...) podporządkowuje swoje czynności zasadzie: walczyć podczas wojny – uczyć się podczas pokoju. (...) Obok profilaktyki i leczenia pojawiać się będą coraz poważniejsze zadania twórczej pracy naukowej i szkoleniowej”¹⁹⁰. To spojrzenie w przyszłość dotyczyło również omawianego czasopisma: „Odzwierciedleniem pracy naukowej staną się nasze wydawnictwa. «Lekarz Wojskowy» będzie odzwierciedlał życie naukowe polskiego sanitariatu i znajdzie miejsce zarówno dla oryginalnych publikacji, dyskusyj naukowych jak i dla części sprawozdawczej. Koniecznością jest, zwłaszcza wobec braku literatury, zaznajamianie lekarzy, chociażby w streszczeniach, z publikacjami najbardziej godnymi uwagi. Literatura fachowa

¹⁹⁰ L. Gecow, *Z zagadnienia szkolenia w wojskowej służbie zdrowia*, „Lekarz Wojskowy” 1947, T. 23, nr 1, s. 3.

Transport rannych. A. Pelchner, *Nowoczesne sposoby i metody ewakuacji rannych*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 3, s. 266, 267.

Transport rannych. A. Pelchner, *Nowoczesne sposoby i metody ewakuacji rannych*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 3, s. 269.

Transport rannych zimą. A. Pelchner, *Nowoczesne sposoby i metody ewakuacji rannych*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 3, s. 278.

radziecka została już częściowo udostępniona lekarzom wojskowym, natomiast publikacje z zachodu nie docierają w dostatecznej ilości egzemplarzy. «Lekarz Wojskowy» w miarę możliwości dążyć będzie do rozpowszechniania najciekawszych prac. Jest ambicją sanitariatu wojskowego, aby «Lekarz Wojskowy» stał się nie tylko uznanym organem wojskowej służby zdrowia, ale by zajął należne miejsce w polskim piśmiennictwie lekarskim, aby wzbudził zainteresowanie wszystkich lekarzy polskich¹⁹¹.

W roku 1949, poza regularnymi numerami, ukazał się zeszyt specjalny poświęcony medycynie lotniczej, którego pierwszą część wypełniły treści propagandowe: portret Józefa Stalina, przemówienie Stalina w Pałacu Kremłowskim oraz praca „O trzech właściwościach

Armii Czerwonej”. Część tę zakończył artykuł o Konstantym Rokossowskim. Zasadniczy trzon numeru oddano lekarzom. Zeszyt specjalny był zapowiedzią radykalnych zmian, jakie dotknęły czasopismo od 1950 roku.

„Lekarz Wojskowy”, realizując swoje zadania szkoleniowe, publikował również prace, które miały poszerzać ogólną wiedzę lekarzy wojskowych.

W nr. 3 z 1948 roku redakcja zamieściła ankietę rozpisaną przez Międzynarodowy Komitet Medycyny i Farmacji Wojskowej wśród swoich członków na temat wyroku, jaki zapadł w procesie niemieckich lekarzy w Norymberdze. O wyjaśnienie kwestii prawnych zwróciła się do dwóch prokuratorów Najwyższego Trybunału Narodowego. Jerzy Sawicki w artykule „Obowiązki lekarza w świetle międzynarodowego prawa karnego” opisał proces lekarzy hitlerowskich, którzy jako zbrodniarze wojenni i zbrodniarze przeciw ludzkości byli sądzeni przez Amerykański Trybunał Wojskowy w Norymberdze. Opierając się na motywacji wyroku, który stanowił precedens w dziedzinie prawa międzynarodowego, autor informował czytelnika o obowiązkach lekarza, jakie z tego prawa wypływają¹⁹². Natomiast Tadeusz Cyprian zajął się

¹⁹¹ Ibidem, s. 6.

¹⁹² J. Sawicki, *Obowiązki lekarza w świetle międzynarodowego prawa karnego*, „Lekarz Wojskowy”, 1948, T. 24, nr 3, s. 226.

zagadnieniem: „Granice uprawnień lekarza”. Prawnik omawiał każdy z 7 punktów zawartych w ankiecie, m.in.:

„(...) 4. a. Czy sumienie zawodowe dyktuje lekarzowi inne postępowanie w czasie pokoju i w czasie wojny, a stan wojenny czy może zmniejszyć obowiązki sumienia zawodowego lekarza?

(...) 6. Czy lekarz może być wezwany do współpracy, bezpośrednio lub pośrednio, w zadaniach destrukcyjnych, czy też powinien on trzymać się ściśle swej misji niesienia pomocy? (...)”¹⁹³.

Wypowiedzi do poszczególnych pytań autor skomentował następująco: „Zagadnienia poruszane w ankiecie, ogłoszonej przez «Lekarza Wojskowego», są tak obszerne, że można je było omówić tylko szkicowo i niesystematycznie, gdyż każde z nich nadawałoby się do osobnej rozprawy. Jeśli zaś poruszał je prawnik i czynił to w sposób niezbyt zadawalający z punktu widzenia wiedzy lekarskiej, to niechaj mu będzie wybaczone, bo lekarz zawsze potrafi wyłowić z jego uwag to, co jest bardziej prawnicze niż lekarskie i na tej kanwie wysnuć własne wnioski, dla których prawo może szkicować tylko tło”¹⁹⁴.

¹⁹³ T. Cyprian, *Granice uprawnień lekarza*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 3, s. 216.

¹⁹⁴ Ibidem, s. 233.

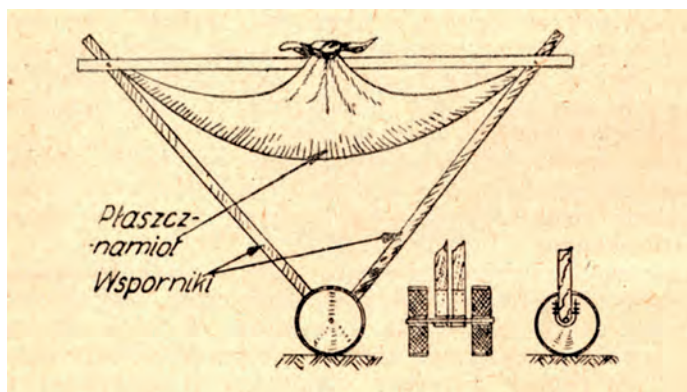
Redakcja czasopisma często podejmowała również inicjatywy, które w sposób praktyczny ułatwiałyby czytelnikom dotarcie do różnego rodzaju informacji. Jedną z nich było pojawienie się od nr. 1, T. 24 z 1948 roku, nowego działu „Skrzynka pocztowa”, którego zadaniem była pomoc lekarzom, głównie z odległych garnizonów. W notce redakcja zawiadamiała, że w dziale tym „(...) będą odpowiedzi na pytania listowne, dotyczące zagadnienia medycyny wojskowej i ogólnej, taktyki oraz organizacji służby zdrowia i wszelkich problemów związanych ze służbą lekarza wojskowego”¹⁹⁵. Przykładowe odpowiedzi redakcji: „Por. lek. K. W. – «Lekarz Wojskowy» przyjmuje również artykuły kliniczne, najchętniej te, które zostały opracowane na podstawie obserwacji chorych w szpitalach wojskowych (...); Por. lek. K. G. Warszawa – Materiały do pracy naukowej znajdziecie: 1) w Bibliotece Lekarskiej w Warszawie przy ul. Chocimskiej; 2) w bibliotece C.W.San. i częściowo 3) w redakcji «Lekarza Wojskowego» (...)”¹⁹⁶.

W roku 1950 czasopismo dotknęły zmiany. Nie uniknięto wpływów politycznych, ochrona zdrowia przyjęła charakter działalności państwowej, ściśle wzorując się na modelu radzieckim (model Siemaszki). Czasopismo zostało włączone w nurt działań

¹⁹⁵ *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 1, s. 104.

¹⁹⁶ *Skrzynka pocztowa*, „Lekarz Wojskowy” 1948, T. 24, nr 4, s. 522–523.

propagandowych, artykuły wstępne pełne były socrealistycznej nowomowy, odstąpiono od popularyzacji wiedzy ogólnej, zamieszczania doniesień z prasy zachodniej. Głównym punktem odniesienia była nauka radziecka i jej zdobycze oraz biogramy uczonych radzieckich. „Gdyby nasza służba zdrowia, czepiając się kurczowo wzorów «zachodnich», odwracała się od postępowej nauki radzieckiej, to nie tylko sama by się nie rozwijała, ale hamowałaby rozwój całego kraju”¹⁹⁷. Zgodnie z takim założeniem nakład numeru coraz częściej wypełniały przedruki z czasopism radzieckich, więcej

Urządzenie kołowe do przewożenia rannych w okopach i rowach łączących. W.T. Ziemitan, *Urządzenie kołowe do przewożenia rannych w okopach i rowach łączących*, „Lekarz Wojskowy” 1954, T. 30, nr 12, s. nlb. [1206].

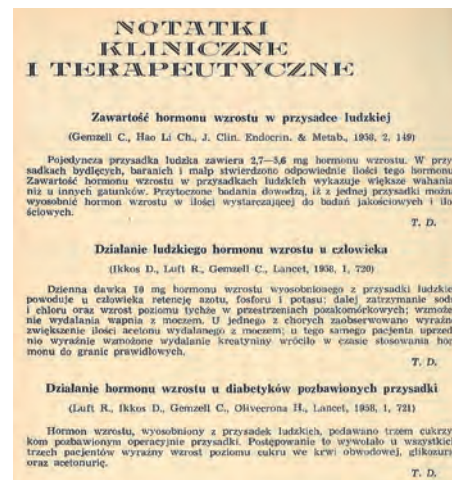
miejsca przeznaczono na artykuły propagandowe, przemówienia przywódców bratniego kraju, dowódców Armii Czerwonej, rocznice ważnych wydarzeń w dziejach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, np. „W 6. Rocznice Manifestu Lipcowego”, „7.11.1917–7.11.1950 Niech żyje 33 rocznica Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej”. Ponadto w czasopiśmie udostępniano biografie naukowców zza wschodniej granicy. Streszczenia artykułów i spisy treści były tłumaczone jedynie na język rosyjski. W roku 1951 wprowadzono „Dział Szkoleniowy”, w którym zamieszczano prace dotyczące zagadnień wojskowo-lekarskich, jak zabezpieczenie medyczne poszczególnych działań bojowych, organizacja i zakres pracy różnych instytucji wojskowej służby zdrowia, organizacja i prowadzenie szkolenia dla kadr wojskowej służby zdrowia, wyodrębniono również dział „Zdobycze medycyny i służby zdrowia ZSRR”. Kanonem tych lat były stale odnotowywane rocznice wydarzeń, bitew, urodzin czy śmierci osób zasłużonych dla szerzenia ideologii komunistycznej. Nadal dominowały artykuły dotyczące organizacji i taktyki sanitarnej oraz chirurgii, w tym chirurgii polowej. Okresowo zamieszczano materiały naukowe i okolicznościowe poświęcone zagadnieniom tematycznym, np. medycynie lotniczej, marynarce wojennej, zjazdom, rocznicom, jubileuszom, które przestały się ukazywać przed rokiem 1964 z powodu drastycznego braku papieru.

¹⁹⁷ Od redakcji, „Lekarz Wojskowy” 1950, T. 26, nr 1, s. 7.

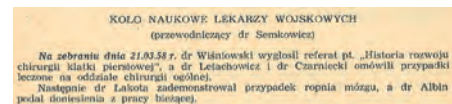
Po roku 1953 czytelnik zaczął otrzymywać coraz mniej materiałów gloryfikujących zdobycze nauki radzieckiej, przyszedł czas na zamieszczanie artykułów fachowych, klinicznych, będących wsparciem dla lekarzy służących w różnych formacjach wojskowych. W roku 1954 zamieszczono 64 prace sklasyfikowane pod hasłem „Patologia i terapia” (dla porównania w 1951 roku było ich tylko 25).

Kolejne roczniki drukowały artykuły przede wszystkim kliniczne, zrezygnowano z prac tłumaczonych z języka rosyjskiego, zmniejszono również liczbę prac związanych z ideologią komunistyczną. Już w roku 1956 załączano ponownie streszczenia z czasopism zachodnich, pojawiły się tłumaczenia tytułów artykułów na język francuski, wprowadzono dział „Racjonalizacja”, prace o tematyce historycznej umieszczano na początku numeru.

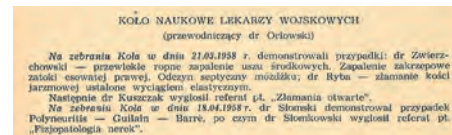
Powstanie Wojskowej Akademii Medycznej, w struktury której włączono Centralny Szpital MON w Warszawie mieszczący się przy ul. Koszykowej 78, spowodowało, że do zadań „Lekarza Wojskowego” włączono również wypełnianie roli dydaktycznej i wychowawczej. Miał on wносить wkład w rozwój naukowy lekarzy pracujących w placówce warszawskiej. Zadania te realizowano poprzez zamieszczanie artykułów klinicznych, publikacji z zakresu historii, historii medycyny oraz prac biograficznych poświęconych wybitnym postaciom zasłużonym dla kraju lub medycyny.

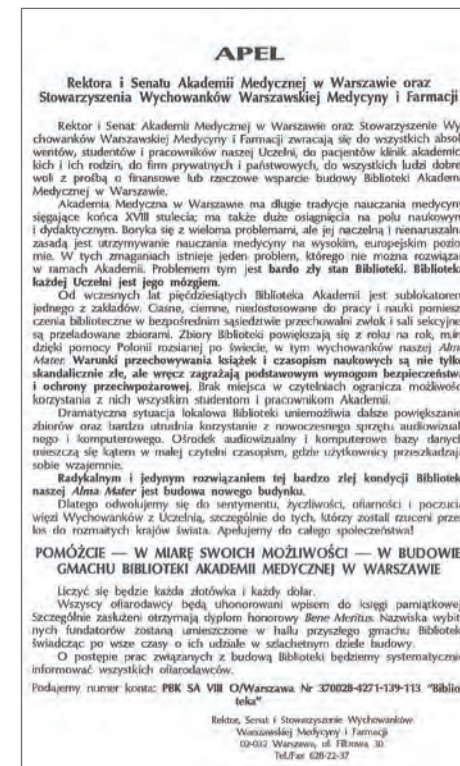
Notatki terapeutyczne. „Lekarz Wojskowy” 1958, T. 34, nr 7, s. 680.

Koło naukowe lekarzy wojskowych, przewodniczący dr Semkowicz. „Lekarz Wojskowy” 1957, T. 33, nr 7.

Koło naukowe lekarzy wojskowych, przewodniczący dr Orłowski. „Lekarz Wojskowy” 1957, T. 33 nr 7.

Apel Rektora i Senatu AM w Warszawie. „Lekarz Wojskowy” 1995, T. 71, nr 1–2, s. nlb. [12].

Decyzja o wprowadzeniu podziału treści według klasyfikacji na prace oryginalne, przeglądowe i kliniczne (kazuistyczne), podjęta przez redakcję w 1959 roku, była kolejnym krokiem w kierunku podniesienia jakości artykułów publikowanych w czasopiśmie i nadania mu naukowego charakteru. Układ taki pozostał niezmieniony do dzisiaj. W kolejnych latach czasopismo właściwie nie różniło się treściowo od innych czasopism fachowych adresowanych do lekarzy. To, co je wyróżniało, to artykuły poświęcone historii wojskowej służby zdrowia oraz pojedyncze prace z zakresu organizacji i taktyki sanitarnej. Analizując tamten okres, widać wyraźnie, że „Lekarz Wojskowy” był ukierunkowany na lekarzy wojskowych służących w jednostkach, którzy mieli ograniczony dostęp do literatury fachowej. Bardzo często lekarze ci wykonywali swoją pracę w miejscowościach odległych od ośrodków akademickich, bibliotek naukowych i rola dydaktyczna czasopisma jak najbardziej się sprawdzała. „Lekarz Wojskowy” dbał o własny rozwój, utrzymanie standardów, które pozwalały mu zaliczać się do grona czasopism naukowych. O specyfice czasopisma przypominały, zamieszczane na początku numeru, artykuły o charakterze czysto wojskowym. Ponadto na łamach czasopisma drukowano obszerne streszczenia prac habilitacyjnych.

W roku 1961 od nr. 9 redakcja zaczęła systematycznie zamieszczać przeglądy piśmiennictwa z zakresu różnych specjalności

chorób wewnętrznych. Materiały przygotowywane były przez pracowników Katedry i Kliniki Chorób Wewnętrznych 2 Centralnego Szpitala Klinicznego WAM, którego kierownikiem był płk prof. Stanisław Bober. Przeglądy zyskały dużą popularność wśród czytelników, również spoza kręgu bezpośrednich odbiorców czasopisma, szczególnie chętnie sięgali po nie studenci przed egzaminami.

Zagadnienia związane ze sprawami organizacji i zabezpieczenia medycznego wojsk publikowane były w numerach tajnych, których ukazywanie się zapowiedział gen. Wiktor Ziemiński, Główny Kwatermistrz WP w 1964 roku, podczas obchodów rocznicowych „Lekarza Wojskowego”. Rocznie wydawano ich nie więcej niż 2 zeszyty. Podjęcie tej decyzji wychodziło naprzeciw oczekiwaniom lekarzy, którzy zwracali uwagę na nieobecność na łamach czasopisma tematyki czysto wojskowej, przez co „Lekarz Wojskowy” zatracił swoją charakterystyczną cechę wśród innych czasopism medycznych. Ziemiński tak tłumaczył politykę Szefostwa, które uznało, że czasopismo nie może zamykać się na odbiorcę niezwiązanego z wojskiem: „Byłoby niesłusznym twierdzenie, że powinien on być przeznaczony głównie dla lekarzy jednostek lub przeważnie dla lekarzy zatrudnionych w szpitalach. Myśl naukowa wojskowej służby zdrowia wykazała dynamiczny rozwój w ostatnich latach. Posiadamy Wojskową Akademię Medyczną z dwoma

dużymi szpitalami klinicznymi, prowadzącymi szkolenie studentów i podyplomowe szkolenie lekarzy, posiadamy Wojskowy Instytut Higieny i Epidemiologii, Wojskowy Instytut Medycyny Lotniczej, posiadamy Katedrę Medycyny Morskiej z odpowiednim zapleczem laboratoryjnym. Prawie wszystkie wymienione zakłady, wyposażone niekiedy bardzo bogato, dysponując fachowymi kadrami naukowymi, wykazują dużą prężność w pracy naukowej, której naturalnym ujęciem, a niekiedy uhonorowaniem ma być ogłoszenie dorobku drukiem”¹⁹⁸.

W „Lekarzu Wojskowym” kierowanym przez płk. prof. Stanisława Bobera w latach 1958–1970 zauważa się zwiększenie liczby publikacji autorstwa pracowników 2 CSK WAM. Baza Bibliografii Publikacji Pracowników WIM zarejestrowała 210 artykułów z tego okresu¹⁹⁹. Wśród prac dominowała tematyka obejmująca choroby wewnętrzne, w tym przede wszystkim z zakresu kardiologii, gastroenterologii, pulmonologii, reumatologii. Nie sposób wymienić wszystkich autorów publikujących na łamach czasopisma, zdecydowana większość kadry naukowej upowszechniała wyniki badań właśnie poprzez „Lekarza Wojskowego”. Wśród internistów

odnajdujemy nazwiska profesorów: gen. Dymitra Aleksandrowa, Wandy Wyszackiej-Aleksandrow, płk. Sylwestra Czaplickiego, Andrzeja Dąbrowskiego, płk. Andrzeja Dyduzyńskiego, Anny Frank-Piskorskiej, płk. Jana Gietki, płk. Zbigniewa Wąska. Tutaj opublikowano pierwsze prace z zakresu dializy otrzewnej autorstwa prof. Zofii Wańkiewicz we współpracy z płk. dr. med. Januszem Ziemką i dr. med. Krzysztofem Hoszowskim, również prace doświadczalne z medycyny nuklearnej i leczenia z użyciem izotopów, których autorami byli płk prof. Zbigniew Toth, płk dr hab. Zdzisław Dobrzański, płk prof. Janusz Przedlacki, płk prof. Juliusz Derecki. Zagadnienia chirurgii popularyzowali głównie: płk prof. Franciszek Smolarek, płk prof. Tadeusz Orłowski, płk prof. Józef Kraszewski. „Lekarz Wojskowy” był jednym z pism, w których publikowali swoje pierwsze prace m.in. prof. Tadeusz Mika, płk prof. Kazimierz Sulek, płk dr hab. Zdzisław Tyszkiewicz.

Czasopismo nadal współpracowało z wieloma ośrodkami krajowymi: akademiami medycznymi, instytutami naukowo-badawczymi czy szpitalami cywilnymi oraz wojskowymi. W rocznikach widniały afiliacje prac, m.in.: Wojskowa Akademia Medyczna w Łodzi, Akademia Medyczna w Warszawie, Wojskowy Instytut Medycyny Lotniczej, Wojskowy Instytut Higieny i Epidemiologii, Instytut Gruźlicy, szpitale wojskowe w Toruniu, Grudziądzu, Gdańsku, Wrocławiu, Krakowie.

¹⁹⁸ S. B[ober]. *Nasze czterdziestolecie...*, op. cit., s. 876.

¹⁹⁹ Dane pozyskane z Bibliografii Publikacji Pracowników WIM, <http://www.bn.wim.mil.pl/bib/index.php> [dostęp 20.09.2019].

Duży wpływ na rozwój „Lekarza Wojskowego” wywarły zmiany organizacyjne w systemie kształcenia wojskowych kadr medycznych. W roku 1967, w miejsce 2 CSK WAM, powołano Instytut Kształcenia Poddyplomowego WAM (IKP WAM) z 2 CSK WAM, który przejął obowiązki szkolenia poddyplomowego kadr wojskowej służby zdrowia, dotychczas pozostające w strukturze WAM w Łodzi. Ponadto do obowiązków IKP WAM włączono prowadzenie działalności naukowej w zakresie nauk medycznych, związanej przede wszystkim z obronnością kraju.

Od 1971 do 1990 roku przewodniczącym komitetu redakcyjnego czasopisma był płk prof. Sylwester Czaplicki. W wywiadzie udzielonym Stanisławowi Ilnickiemu wspominał pracę w redakcji „Lekarza Wojskowego”: „Każdy zeszyt zawierał przeważnie, ale nie zawsze, artykuł redakcyjny poświęcony okolicznościowym wydarzeniom. Następnie były prace oryginalne. Potem kazuistyczne szkice kliniczne, przedstawiające opisy rzadkich, trudnych diagnostycznie przypadków. Poza tym prace pogładowe. Niekiedy streszczenia wybranych artykułów z prasy medycznej obcej, przeważnie (ale nie tylko) z «Wojenno-Medicynskiego Żurnалу». Następnie cały dział historyczny, do którego przywiązywałem dużą wagę ze względów wychowawczych, który z powodzeniem wypełniał płk doc. Witold Lisowski. Artykuły były recenzowane przez osoby wybrane spośród komitetu redakcyjnego lub

kierowane do członków Rady Konsultantów. (...) Streszczenia w języku francuskim opracowywał płk dr Tadeusz Roźniatowski, w języku angielskim ppłk dr med. Przemysław Słomski, a w języku rosyjskim, zawsze płk dr med. Jerzy Łangowoj, który znał również niemiecki i angielski”²⁰⁰.

Redakcja czasopisma wykazywała się dbałością o jakość publikowanych materiałów.

W nr. 6 z 1975 roku zamieszczono artykuł redaktora płk. dr. Jerzego Łangowoja „W sprawie pisania i redagowania prac naukowych”. Praca dotyczyła Kodeksu Dobrych Obyczajów zredagowanego w 1962 roku przez Komitet Porozumiewawczy The International Federation for Information and Documentation, The International Federation of Library Associations and Institutions oraz The International Organization for Standardization, powołany w celu zbadania sposobów rozwinięcia skutecznej międzynarodowej działalności, której zadaniem jest poprawienie istniejącej sytuacji w zakresie informacji naukowej. Kodeks był wydrukowany w „Lekarzu Wojskowym” z 1974 roku, natomiast cytowany artykuł przedstawiał

²⁰⁰ S. Ilnicki, *Jubileusz 90-lecia urodzin płk. prof. dr. hab. med. Sylwestra Czaplickiego, przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego „Lekarza Wojskowego” w latach 1970–1990*, „Lekarz Wojskowy” 2016, T. 94, nr 1, s. 112.

zasady rekomendowane do stosowania przez redakcję czasopisma. Autor odniósł się do objętości i formatowania nadsyłanych tekstów, przedstawił uwagi odnośnie do formułowania tytułu, redagowania streszczenia. Wyjaśnione zostało, co należy uwzględnić, opracowując publikację pod względem rodzaju pracy, jakie wymogi musi spełnić praca oryginalna, co wyróżnia pracę pogładową oraz opis publikacji klinicznej rozumianej jako praca kazuistyczna. Nie pominięto zasad dotyczących cytowań, układu wykorzystywanego piśmiennictwa. Zwraca uwagę również zapis o zakazie wysyłania tej samej pracy do więcej niż jednego wydawnictwa. Z góry narzucono autorom liczbę stron, co wiązało się z ograniczonym przydziałem papieru na druk. Jerzy Łangowoj w imieniu redakcji informował: „Redakcja (...) będzie ściśle przestrzegać dopuszczalnych objętości oraz zasad pisania prac wg Kodeksu Dobrych Obyczajów UNESCO. Prace opracowane niezgodnie z wymogami Kodeksu Dobrych Obyczajów będą zwracane autorom do przeredagowania i ponownego nadesłania we właściwej formie”²⁰¹.

Zawartość merytoryczna publikacji nie uległa zmianom, nadal dominowały zagadnienia chorób wewnętrznych, rozwijała się intensywna terapia internistyczna. Wprowadzano nowe metody

²⁰¹ J. Łangowoj, *W sprawie pisania i redagowania prac naukowych*, „Lekarz Wojskowy” 1974, T. 51, nr 6, s. 364.

chirurgiczne, diagnostyczne. Większość publikacji pochodziła z ośrodków krajowych, w latach 1973–1980 na 1200 wszystkich prac 413 pochodziło z CKP WAM, obecnego Wojskowego Instytutu Medycznego, który w wojskowej służbie zdrowia odgrywał rolę wiodącego ośrodka naukowego. Baza Głównej Biblioteki Lekarskiej za lata 1979–1990 zarejestrowała 115 prac doświadczalnych, wśród nich m.in.: Arkadiusza Biernackiego, Zdzisława Gałęckiego „Proces sterylizacji płynów infuzyjnych w autoklawie polowym”²⁰², Tadeusza Przystasza, Leszka Gburzyńskiego „Kliniczna ocena przebiegu gojenia się u królika rany skórno-mięśniowej skażonej wybranymi BST z grupy środków drażniących”²⁰³, Wandy Aleksandrow, Piotra Borkowskiego, Bożeny Ostrowskiej „Dożylnie podawanie nitrogliceryny we wczesnej fazie zawału serca”²⁰⁴.

Obowiązki wynikające z przejęcia zadań szkolenia podyplomowego lekarzy dla wojskowej służby zdrowia miały również wpływ na liczbę i rodzaj prac publikowanych przez kadrę IKP WAM w „Lekarzu

²⁰² A. Biernacki, Z. Gałęcki, *Proces sterylizacji płynów infuzyjnych w autoklawie polowym*, „Lekarz Wojskowy” 1985, T. 61, nr 1–2, s. 54–58.

²⁰³ T. Przystasz, L. Gburzyński, *Kliniczna ocena przebiegu gojenia się u królika rany skórno-mięśniowej skażonej wybranymi BST z grupy środków drażniących*, „Lekarz Wojskowy” 1985, T. 61, nr 5–6, s. 298–305.

²⁰⁴ W. Aleksandrow, P. Borkowski, B. Ostrowska, *Dożylnie podawanie nitrogliceryny we wczesnej fazie zawału serca*, „Lekarz Wojskowy” 1985, T. 61, nr 11–12, s. 691–693.

Wojskowym”. Czasopismo było rozpoznawalne wśród kadry wojskowej i cywilnej, dostępne we wszystkich bibliotekach i jednostkach wojskowych, co redakcja postrzegała jako jego ogromny atut. Również grono autorów zostało poszerzone przez nowe pokolenie przyszłych naukowców, kierowników klinik, a także szpitali i ośrodków naukowych w kraju.

Ostatnie pół wieku działalności czasopisma to czas udziału Polski w operacjach wojskowych poza granicami państwa oraz obecności żołnierzy w Polskich Kontyngentach Wojskowych (PKW). Żołnierze oraz pracownicy cywilni wojskowej służby zdrowia, w tym również zatrudnieni w Wojskowym Instytucie Medycznym, wielokrotnie służyli w misjach pokojowych ONZ oraz w NATO-wskich misjach stabilizacyjnych. Doświadczenia i obserwacje, a także wyniki badań naukowych prowadzonych w rejonach operacji wojskowych były publikowane również w „Lekarzu Wojskowym”. Na stronach rocznika z 1996 roku znalazły się dwa artykuły opisujące szpital UNIFIL w Libanie, jego zadania i strukturę organizacyjną. Autorami prac byli: Bogdan Sleboda, Wiesław Piechota, Marcei Sternak, Leszek Karaś. Liczne prace omawiające organizację wojskowej służby zdrowia, zagrożenia zdrowotne w rejonach stacjonowania wojsk oraz analizę epidemiologiczną problemów zdrowotnych żołnierzy pełniących służbę w Libanie, Iraku, Afganistanie, Czadzie, Kosowie i w innych operacjach wojskowych wyszły spod pióra Krzysztofa

Korzeniewskiego. Analizę doświadczeń Polskiego Szpitala Polowego w Afganistanie oraz przygotowanie SOR na wypadek masowego napływu poszkodowanych przygotował w 2013 roku zespół autorów w składzie: Przemysław Guła, Robert Brzozowski, Tomasz Wiśniewski. Pracę chirurgów w Polskim Szpitalu Polowym w Ghazni (Afganistan) opisali: Paweł Peryga, Robert Brzozowski, Robert Gregulski, natomiast Piotr Ziajka w nr. 4 z 2017 roku zamieścił pracę „Polski Kontyngent Wojskowy w Afganistanie – działania medyczne w ramach V i VI zmiany, doświadczenia własne służby w FOB Warrior”. Działania dotyczyły Wojska Polskiego i ludności afgańskiej – zarówno cywili, jak i służb (policja, wojsko). W FOB Warrior udzielano pomocy średnio 10–20 osobom dziennie. Wśród urazów wojennych występowały głównie obrażenia wybuchowe, odłamkowe i postrzałowe. We wszystkie działania PKW zaangażowane były siły medyczne, które służyły ciągłym wsparciem w systemie dyżurowym, udzielając pomocy medycznej 361 polskim żołnierzom.

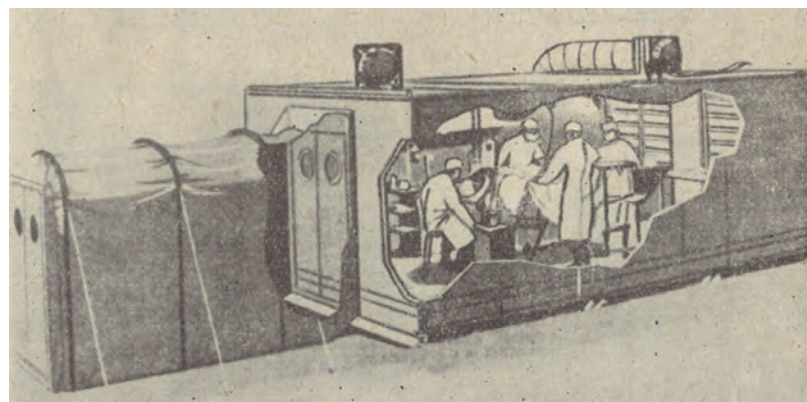
Dużo miejsca w rocznikach z lat 2009–2019 poświęcono weteranom Polskich Kontyngentów Wojskowych z zespołem stresu pourazowego. Tematyką tą zajął się zespół Kliniki Psychiatrii i Stresu Pourazowego, pod kierownictwem dr. Radosława Tworusa. Przykładowe tytuły artykułów opublikowane przez psychiatrów i psychologów Kliniki to: „Kompleksowa terapia PTSD u żołnierza PKW z zastosowaniem rzeczywistości wirtualnej oraz treningu behawioralnego

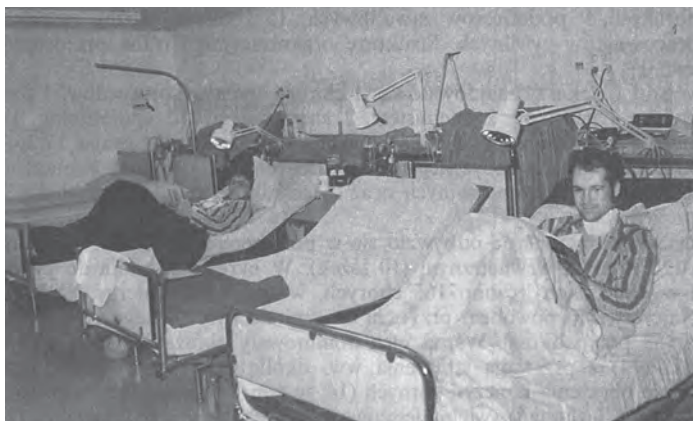
Polska Jednostka Specjalna – List pochwalny dla żołnierza CKP WAM, 1978.

Szpital polowy MUST. J. Bolewski, „*MUST*” – *Nowoczesny Kontenerowy Szpital Polowy*, „Lekarz Wojskowy” 1978, T. 54, nr 7–8, s. 417.

Kontenerowy pojemnik rozkładany. J. Bolewski, „*MUST*” – *Nowoczesny Kontenerowy Szpital Polowy*, „Lekarz Wojskowy” 1978, T. 54, nr 7–8, 419.

Sala chorych, szpital w Libanie. A. Łęcki, *Działalność pierwszej zmiany Polskiej Jednostki Medycznej w Libanie (maj–październik 1992)*, „Lekarz Wojskowy” 1996, T. 72, nr 7–8, s. 464.

Sala zabiegowa izby przyjęć w Libanie. A. Łęcki, *Działalność pierwszej zmiany Polskiej Jednostki Medycznej w Libanie (maj–październik 1992)*, „Lekarz Wojskowy” 1996, T. 72, nr 7–8, s. 464.

Śmigłowiec Bolkow. B. Owczarek, *Możliwości wykorzystania śmigłowców w nagłej pomocy medycznej rannym w katastrofach drogowych na terytorium Polski*, „Lekarz Wojskowy”, supl., 1993, T. 69, s. 159.

Akcja reanimacyjna na pokładzie śmigłowca. B. Owczarek, *Możliwości wykorzystania śmigłowców w nagłej pomocy medycznej rannym w katastrofach drogowych na terytorium Polski*, „Lekarz Wojskowy”, supl., 1993, T. 69, s. 159.

Punkt medyczny US-Army w Camp Spearhead, Kuwejt. L. Kolarz, K. Słota, *Użyteczność INDEX-u WBGT w ocenie komfortu termicznego żołnierzy na przykładzie doświadczeń pierwszej zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Iraku 2003/4*, „Lekarz Wojskowy” 2006, T. 81, nr 3, s. 194.

in vivo”, „O czym śnią weterani – analiza treści snów żołnierzy uczestniczących w operacjach Polskich Kontyngentów Wojskowych”, „Przypadek długoterminowego wsparcia psychologicznego udzielanego żołnierzowi PKW ISAF z ekstremalnymi pourazowymi obrażeniami wielonarządowymi” czy „Poziom lęku u żołnierzy ISAF uczestniczących w treningu uodparniania na stres z kontrolowaną ekspozycją na wirtualne stresory wojenne”.

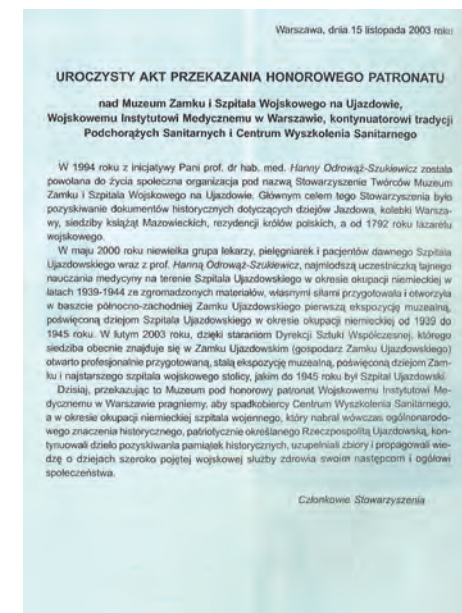
Przejęcie „Lekarza Wojskowego” przez Wojskowy Instytut Medyczny dało szansę czasopismu na nowe życie. Po wielu latach „Lekarz Wojskowy” powrócił na Szaserów i przez kilka kolejnych

lat zajmował swoje poprzednie lokum na III piętrze w budynku głównym Szpitala. Obecnie redakcja mieści się na IV piętrze w budynku nr 32.

„Lekarz Wojskowy” w ostatnich latach zamieszcza prace oryginalne (doświadczenia i kliniczne), prace poglądowe, doniesienia dotyczące

Czwarta strona okładki „Lekarza Wojskowego” z 1999 roku.

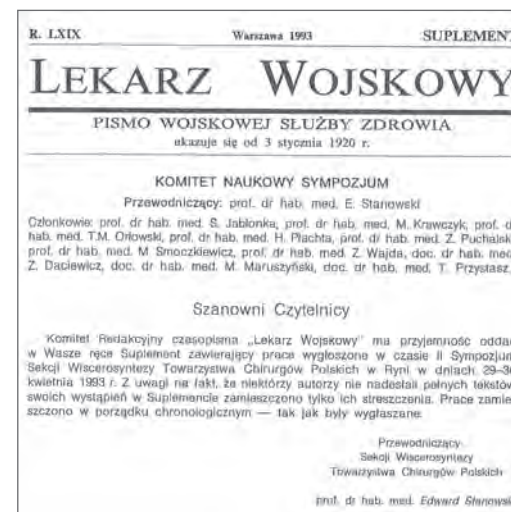
Akt Przekazania Honorowego Patronatu nad Muzeum Zamku na Ujazdowie. „Lekarz Wojskowy” 2005, T. 81, nr 4, s. 274.

Posiedzenie zespołu redakcyjnego, 2010 rok. Od lewej: Jerzy Kruszewski, Grzegorz Gielerak, Andrzej Chciałowski.

zagadnień wojskowych, opracowania deontologiczne, opracowania ciekawych przypadków klinicznych, artykuły z historii medycyny, opisy wyników racjonalizatorskich, wspomnienia pośmiertne, listy do redakcji, oceny książek, streszczenia (przeglądy) artykułów z czasopism zagranicznych dotyczących szczególnie wojskowej służby zdrowia, sprawozdania ze zjazdów i konferencji naukowych, komunikaty o zjazdach.

Punktem wyjścia do analizy tego okresu stały się publikacje ogłoszone w latach 2009–2018 pogrupowane według podziału merytorycznego.

II Sympozjum Sekcji Wiscerosyntezy TChP. „Lekarz Wojskowy”, supl., 1993, T. 69, s. 3.

Poszczególne roczniki zamieszczały średnio około 56 artykułów. Wyjątkiem był rok 2016, w którym upowszechniono materiały po V Konferencji Naukowej im. gen. bryg. Wojciecha Lubińskiego. W ogólnej liczbie prac przeważały publikacje przeglądowe, co jest związane z polityką przyjętą przez dyrekcję Wojskowego Instytutu Medycznego i redakcję, które łamy „Lekarza Wojskowego” udostępniły również początkującym autorom – osobom rozpoczynającym pracę naukową, którzy często na jego stronicach mogli przeczytać swoją pierwszą publikację naukową.

Tabela 9. Podział merytoryczny artykułów* z lat 2009–2018

Rok	Prace oryginalne	Prace kazuistyczne	Prace pogładowe	Liczba artykułów
2009	19	10	21	50
2010	13	19	34	66
2011	19	11	26	56
2012	26	16	21	63
2013	21	13	20	54
2014	17	10	30	57
2015	18	6	15	39
2016	16	16	43	75
2017	20	15	19	54
2018	21	16	18	55
Podsumowanie	190	132	247	569

* W tabeli nie uwzględniono prac związanych ze zjazdem, prac historycznych i biograficznych.

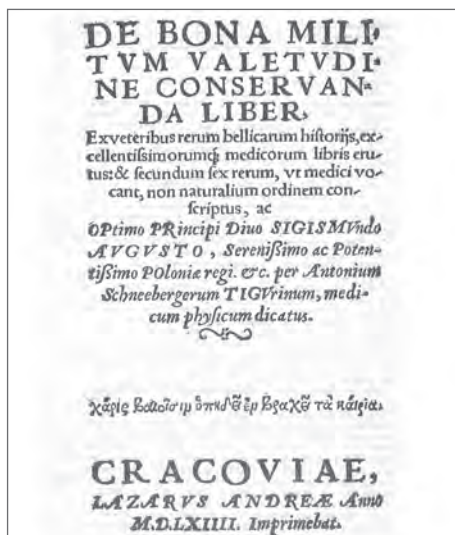
Analizę treści zamieszczonych w 5 rocznikach wydanych w latach 2014–2018, według podziału stosowanego przy omawianiu wcześniejszych okresów czasowych, autorzy oparli na danych zgromadzonych w bazie Polska Bibliografia Lekarska opracowywanej przez Główną Bibliotekę Lekarską. Liczba artykułów opublikowanych w „Lekarzu Wojskowym” za lata 2014–2018, które zostały zarejestrowane w bazie, wynosi 335²⁰⁵.

Najwięcej artykułów z tego okresu omawiało problematykę chorób wewnętrznych. W poszczególnych tomach z tego okresu

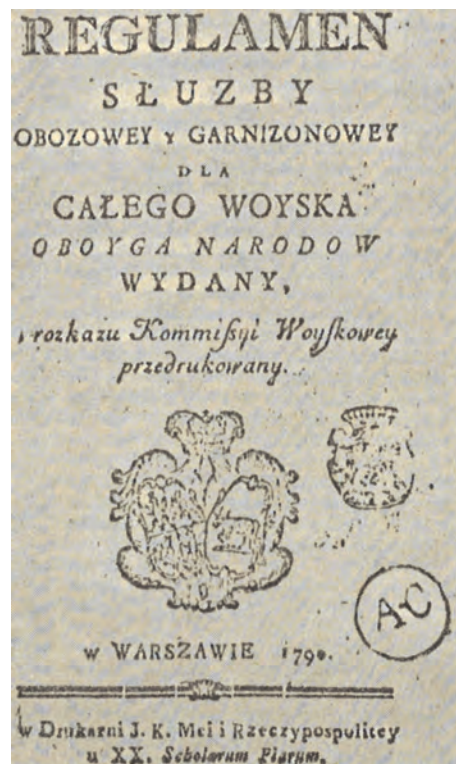
²⁰⁵ Dane pozyskane z Bibliografii Publikacji Pracowników WIM, <http://www.bn.wim.pl/bib/index.php> [dostęp w dniu 1.10.2019].

Tabela 10. Zestawienie liczbowe artykułów z lat 2014–2018 według działów

	Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka	Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe)	Interna (specjalności niezabiegowe)	Neurologia, psychiatria i psychologia	Organizacja i taktyka służby zdrowia	Inne	Ogółem
2014 T. 92	2	10	25	11	17	11	76
2015 T. 93	1	13	14	3	9	15	55
2016 T. 94	3	12	29	9	3	19	75
2017 T. 95	5	15	31	3	6	8	68
2018 T. 96	1	13	26	8	4	9	61
Podsumowanie	12	63	125	34	39	62	335

Strona tytułowa dzieła Antoniego Schneebergera „De bona militum valetudine conservanda liber”. S. Inicki, R.A. Sucharski, *Zalecenia Doktora Antoniego Schneebergera dotyczące snu i czuwania żołnierzy*, „Lekarz Wojskowy” 1993, T. 69, nr 7–8, s. 415.

Regulamen Służby obozowej y garnizonowej. K. Baranowski, *Wybrane zagadnienia organizacyjne służby zdrowia w okresie reform wojskowych w II połowie XVIII w.*, „Lekarz Wojskowy” 1988, T. 64, nr 3–4, s. 260.

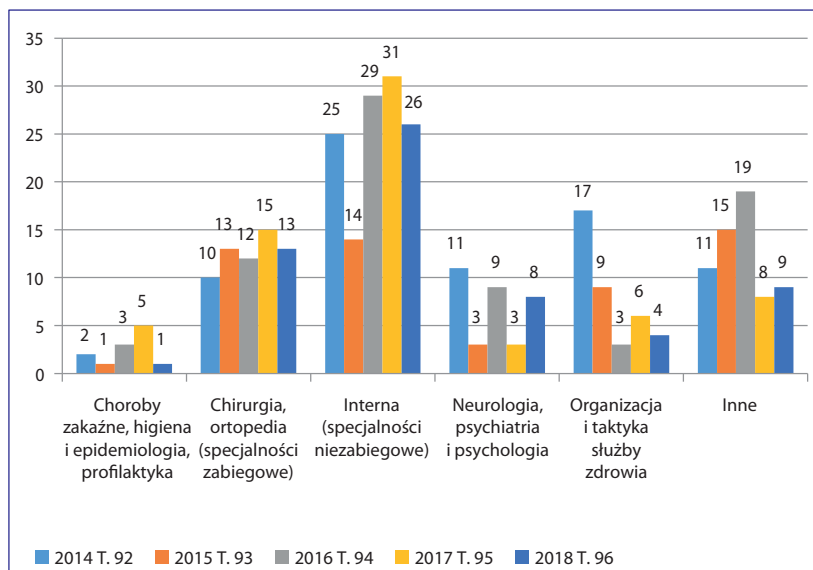
opublikowano dużą część artykułów, które powstały na podstawie wykładów przedstawionych podczas konferencji, m.in. cyklicznej

konferencji im. gen. bryg. dr. hab. n. med. Wojciecha Lubińskiego „Wpływ zanieczyszczeń powietrza na zdrowie”. Również w dziale obejmującym specjalności zabiegowe ujęto prace pokonferencyjne. W roku 2014 ukazało się 11 wystąpień z 1 Ogólnopolskiego Kongresu Ratowników Medycznych, który odbył się w Krakowie 11–12 października 2013 roku oraz 7 prac z Konferencji Damage Control Surgery – od pola do centrum urazowego, która miała miejsce 21–22 listopada 2014 roku w Rawie Mazowieckiej.

Znaczną część łamów roczników oddano zagadnieniom historycznym, które w zestawieniu zostały sklasyfikowane jako „Inne”, m.in. pracy o Polskim Czerwonym Krzyżu²⁰⁶ utworzonym w 1919 roku, jego godle i prawach do jego wykorzystywaniu. Autor wspomniał również o działającej w Polsce od 1995 roku Komisji ds. Ochrony Znak Czerwonego Krzyża, której celem działania jest dbałość o ochronę znaku. W tym samym zeszycie czytelnik miał możliwość zapoznać się z opisem obrony Lwowa prowadzonej w dniach 1–22 listopada 1918 roku oraz działaniem Szpitala nr 2 i jego komendanta Henryka Jana Glasera²⁰⁷. Ciąg dalszy historii obrony Lwowa ukazał się

²⁰⁶ G. Lewandowski, M. Chabora, *Znak czerwonego krzyża*, „Lekarz Wojskowy” 2018, T. 96, nr 1, s. 59–63.

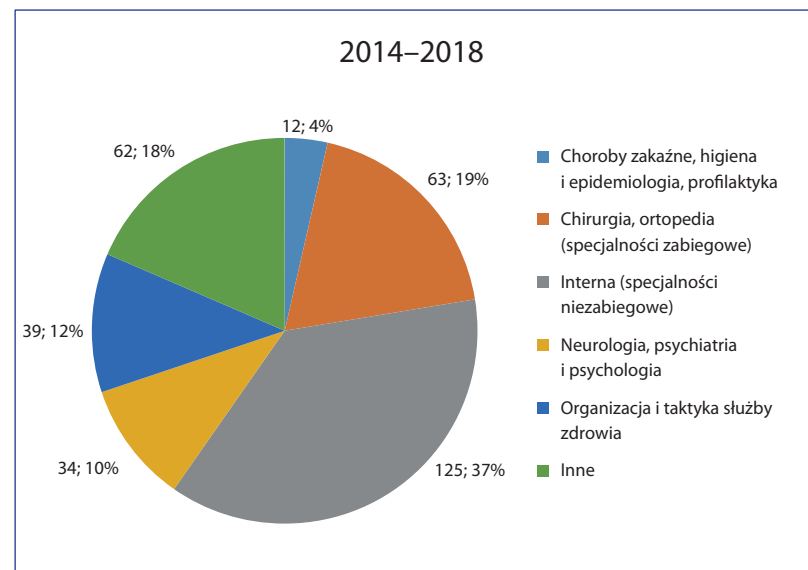
²⁰⁷ Z. Kopociński, K. Kopociński, C. Jeśman, *Szpital nr 2 i jego naczelny chirurg podczas Obrony Lwowa 1–22 listopada 1918 roku*, „Lekarz Wojskowy” 2018, T. 96, nr 1, s. 87–94.

Wykres 9. Udział liczbowy publikacji z lat 2014–2018 zestawiony według działów.

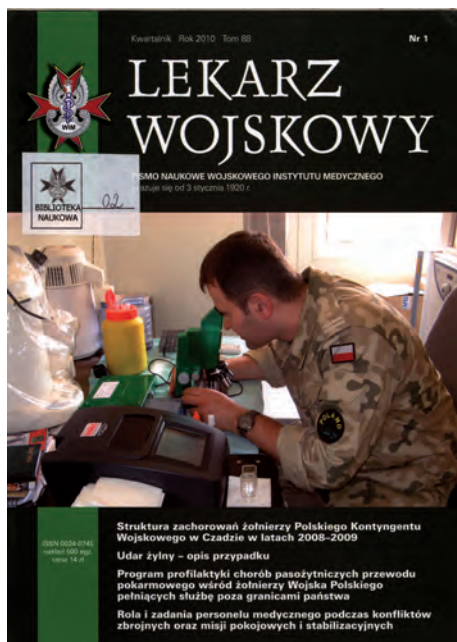
w nr. 4 i dotyczył Szpitala nr 1 „Technika”. Losy lekarzy oficerów Kedywu AK w Powstaniu Warszawskim przybliżyli Maciej Kledzik, emerytowany profesor historii XIX- i XX-wiecznej wojskowości, i Stanisław Niemczyk, profesor lekarz, kierownik Kliniki Chorób Wewnętrznych, Nefrologii i Dializoterapii WIM²⁰⁸.

²⁰⁸ M. Kledzik, S. Niemczyk, *Lekarze-oficerowie i medycyna Kedywu Armii Krajowej w Powstaniu Warszawskim*, „Lekarz Wojskowy” 2018, T. 96, nr 4, s. 381–383.

Wykres 10. Udział procentowy publikacji z lat 2014–2018 zestawiony według działów.

„Lekarz Wojskowy” w każdym okresie swego istnienia odnosił się do dorobku swoich poprzedników i przypominał wydarzenia związane z historią i rozwojem medycyny. Pamiętając o młodym pokoleniu, wielokrotnie udostępniałamy dla przedstawienia sylwetek wybitnych naukowców, osób zasłużonych dla medycyny i społeczeństwa, w tym dla rozwoju medycyny wojskowej. W tomie 95 znalazło się wspomnienie o profesorze Bronisławie Stawarzu, urologu, który zmarł w 2017 roku, ponadto 5 innych prac biograficznych, jedna z nich

Okladka „Lekarza Wojskowego” z 2010 roku.

kolejną dużą grupą tematyczną były prace pozostające w grupie „Inne” – 18%. Nadal publikowano artykuły związane z organizacją i taktyką służby zdrowia, a ich udział wyniósł 12%. Najmniej prac, jedynie 4%, zajęła problematyka chorób zakaźnych i higieny. Epidemiologia współcześnie zajmuje się przede wszystkim chorobami niezakaźnymi, jak np. choroba wieńcowa, nadciśnienie tętnicze, otyłość, cukrzyca, choroby nowotworowe, zatrucia, wypadki itd. Rozwój cywilizacji to

to wspomnienie o majorze lekarzu Kazimierzu Fritzu (1896–1979), obrońcy Lwowa, powstańcu warszawskim, człowieku wielkiego serca i ducha. W roku 2018 redaktor prof. Jerzy Kruszewski przybliżył współczesnym czytelnikom postać prof. Zdzisława Dmochowskiego, pierwszego prezesa Wojskowej Rady Sanitarnej i inicjatora powstania „Lekarza Wojskowego”. Artykuł ten stanowi swego rodzaju kłamrę spinającą 100-lecie istnienia czasopisma.

W omawianym okresie największy udział procentowy w ogólnej liczbie 335 publikacji miały prace z zakresu interny. Prace te stanowiły 37%, prace z chirurgii 19%,

także rozwój chorób związanych z zanieczyszczeniem czy też zachwianiem prawidłowych proporcji w środowisku naturalnym.

Choroby zakaźne, higiena i epidemiologia, profilaktyka

W ciągu kilkudziesięciu lat nastąpił duży postęp cywilizacyjny, który wyeliminował lub ograniczył w pewnym stopniu przede wszystkim skutki tych chorób. Coraz częściej słyszymy o chorobach zawleczonych, występujących endemicznie, które mogą być importowane do Polski z krajów o odmiennych warunkach klimatycznych oraz niskich standardach sanitarnych. Tematyce tej „Lekarz Wojskowy” poświęca sporo miejsca, publikując wyniki badań uzyskane w ramach projektów naukowo-badawczych prowadzonych wśród ludności miejscowej w rejonach stacjonowania polskich żołnierzy. W omawianym okresie ukazały się prace traktujące o możliwości zawleczenia chorób inwazyjnych i infekcyjnych, autorstwa m.in. płk. prof. Krzysztofa Korzeniewskiego „Nadzór epidemiologiczny Wojskowego Instytutu Medycznego nad występowaniem zarażeń pasożytami jelitowymi oraz ich zawlekaniem do kraju przez żołnierzy PKW”²⁰⁹.

²⁰⁹ K. Korzeniewski, *Nadzór epidemiologiczny Wojskowego Instytutu Medycznego nad występowaniem zarażeń pasożytami jelitowymi oraz ich zawlekaniem do kraju przez żołnierzy PKW*, „Lekarz Wojskowy” 2017, T. 95, nr 3, s. 302–305.

Chirurgia, ortopedia (specjalności zabiegowe)

Publikacje z zakresu specjalności zabiegowych opublikowane w latach 2014–2018 dotyczyły w dużej części problematyki okulistycznej. Choroby oczu i wady wzroku dotyczą dużej części społeczeństw, przy czym podatność na choroby wzrasta wraz z długością życia. Według Światowej Organizacji Zdrowia, nawet 25% mieszkańców całego globu ma niezoperowaną zaćmę, 4% cierpi na zwyrodnienie plamki żółtej, a 2% na jaskrę. Prace opublikowane dotyczyły m.in. zapobiegania jaskrze, wpływu zabiegu FemtoLASIK na parametry filmu łzowego i stan powierzchni oka u pacjentów z krótkowzrocznością, analizy czynności bioelektrycznej siatkówki w obszarze plamki u chorych na wysiękową postać zwyrodnienia plamki związanego z wiekiem poddanych operacji zaćmy. Z zakresu chirurgii częstym tematem pojawiającym się na łamach czasopisma były zabiegi bariatryczne i ocena ich skuteczności, zabiegi operacyjne w chirurgii nowotworów. Inne zagadnienia, które zostały uwzględnione w tym dziale, to artykuły m.in. z neurochirurgii, otolaryngologii, ginekologii.

Interna (specjalności niezabiegowe)

Choroby wewnętrzne stanowią najszerszy dział medycyny i obejmuje cały zakres schorzeń od chorób płuc przez choroby układu sercowo-naczyniowego, choroby układu pokarmowego, choroby alergiczne,

choroby tkanki łącznej, choroby endokrynologiczne, choroby nerek i zaburzenia metaboliczne po choroby wieku starczego. Artykuły omawiające zagadnienia internistyczne są najliczniej reprezentowane także w „Lekarzu Wojskowym” ostatnich lat. Najczęstsze tematy dotyczyły chorób kardiologicznych, nefrologicznych, gastrologicznych oraz chorób współistniejących. Przykładowe tytuły publikacji: „Ambulatoryjna opieka kardiologiczna w ocenie chorych z zaostrzeniem niewydolności serca”, „Increased vagal tone in soldiers with above average physical fitness serving in military special forces”, „Insulinooporność i jej laboratoryjne korelaty u mężczyzn z zespołem metabolicznym”, „Wpływ profilaktyki przeciwbakteryjnej na częstość występowania i przebieg powikłań infekcyjnych u chorych leczonych przeszczepieniem komórek krwiotwórczych – ocena porównawcza rifaksyminy i cyprofloksacyny”.

Neurologia, psychiatria i psychologia

Publikacje sklasyfikowane w tym dziale omawiają problematykę jakości życia w chorobach przewlekłych oraz zespół stresu pourazowego. Autorzy pracy „Poczucie sensu własnego życia pacjentów przewlekle chorych”²¹⁰ przyjęli jako punkt wyjścia wymiar duchowy, który ich

²¹⁰ W. Skrzyński, P. Rzepecki, T. Chojnacki, D. Lazar-Sito, E. Jędrzejczak, *Poczucie sensu własnego życia pacjentów przewlekle chorych*, „Lekarz Wojskowy” 2018, T. 96, nr 2, s. 138–142.

zdanem stanowi czwarty wymiar ludzkiego istnienia, uzupełniający trzy pozostałe: fizyczny, psychiczny i społeczny. Przydano mu cechy, które mogą oddziaływać na chorego w sposób pozytywny poprzez nieustanne odkrywanie sensu życia, cierpienia i umierania, ale także negatywny, tj. przyjęcie postawy bezczynnego oczekiwania na to, co i tak stać się musi, a więc oddanie się Istocie Najwyższej. Podjęto się zbadania, czy i w jakim stopniu osoby zdrowe różnią się w nasileniu poczucia sensu własnego życia od osób przewlekle chorych oraz czy poszczególne grupy osób przewlekle chorych różnią się oczekiwaniami wobec przyszłości i pod względem oceny swoich relacji z bliskimi²¹¹.

Praca „Optymizm i poczucie skuteczności jako podstawowe zasoby osobiste w chorobach przewlekłych”²¹² prezentowała badania mające za zadanie określenie istotnych predyktorów współdecydujących o sposobie radzenia sobie w chorobie przewlekłej. Badania przeprowadzone na pięciu grupach osób z chorobami przewlekłymi wskazują jednoznacznie, że optymizm i poczucie własnej skuteczności stanowią czynniki bardzo silnie różnicujące badanych, przy czym optymiści lepiej oceniają jakość swojego życia, a poczucie skuteczności osób badanych zdecydowanie się zwiększa wraz z poprawą oceny jakości życia.

²¹¹ Adnotację opracowano na podstawie streszczenia zamieszczonego w Polskiej Bibliografii Lekarskiej 1991–2019.

²¹² W. Skrzyński, D. Lazar-Sito, E. Jędrzejczak, *Optymizm i poczucie skuteczności jako podstawowe zasoby osobiste w chorobach przewlekłych*, „Lekarz Wojskowy” 2017, T. 95, nr 4, s. 335–339.

W artykule „Gniew weterana jako następstwo traumy wojennej – opis przypadku” autorzy opisali historię leczenia oraz przebieg psychoterapii 38-letniego weterana Polskich Kontyngentów Wojskowych, uczestnika misji w Libanie i Afganistanie (VII zmiana), u którego kilka dni po postrzale w głowę wystąpiły agresywne zachowania i przemoc²¹³.

Kolejną pracą, pozostającą w kręgu zainteresowań neurologów, psychiatrów i psychologów, był artykuł „Neuropsychologiczne następstwa łagodnego urazowego uszkodzenia mózgu oraz zespołu stresu pourazowego w wyniku działań wojennych – przegląd badań”. Urazowe uszkodzenie mózgu to jedno z najbardziej powszechnych obrażeń, do których dochodzi u żołnierzy podczas wojny w Iraku i Afganistanie. W artykule szeroko omówiono współwystępowanie zespołu stresu pourazowego i urazowych uszkodzeń mózgu oraz zależność między nimi, choroby omawiane są również w aspekcie badań neuroobrazowych²¹⁴.

²¹³ S. Szymańska, P. Ilnicki, R. Tworus, *Gniew weterana jako następstwo traumy wojennej – opis przypadku*, „Lekarz Wojskowy” 2018, T. 96, nr 1, s. 38–41. Adnotację opracowano na podstawie streszczenia zamieszczonego w Polskiej Bibliografii Lekarskiej 1991–2019.

²¹⁴ Adnotację opracowano na podstawie streszczenia zamieszczonego w Polskiej Bibliografii Lekarskiej 1991–2019.

Organizacja i taktyka służby zdrowia

Obecnie tematyka prezentowana w ramach tego działu nie odnosi się do budowania nowych struktur, zarządzeń, zadań. Wojskowa służba zdrowia uzyskała trwałe miejsce w armii, kadra medyczna wojskowa ma równorzędne z innymi formacjami prawa do awansu, możliwość kształcenia i rozwoju naukowego. Treści artykułów zamieszczonych w tym dziale dotyczyły m.in. zabezpieczenia medycznego Wojsk

Kompleks szpitalny. Z. Budek, *Zabezpieczenie medyczne II poziomu armii Stanów Zjednoczonych oraz Polski w czasie II zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Republice Iraku*, „Lekarz Wojskowy” 2005, T. 81, nr 3, s. 222.

Sala operacyjna, Z. Budek, *Zabezpieczenie medyczne II poziomu armii Stanów Zjednoczonych oraz Polski w czasie II zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Republice Iraku*, „Lekarz Wojskowy” 2005, T. 81, nr 3, s. 223.

Obrony Terytorialnej, stanowiących część sił zbrojnych przeznaczonych do prowadzenia działań taktycznych na obszarze kraju. Z uwagi na specyficzny zakres działań WOT konieczne jest zastosowanie odrębnych procedur zabezpieczenia medycznego²¹⁵.

²¹⁵ M. Skalski, A. Wegner, M. Dójczyński, M. Soszyński, *Koncepcja i wnioski dotyczące zabezpieczenia medycznego Wojsk Obrony Terytorialnej*, „Lekarz Wojskowy” 2018, T. 96, nr 4, s. 320–324.

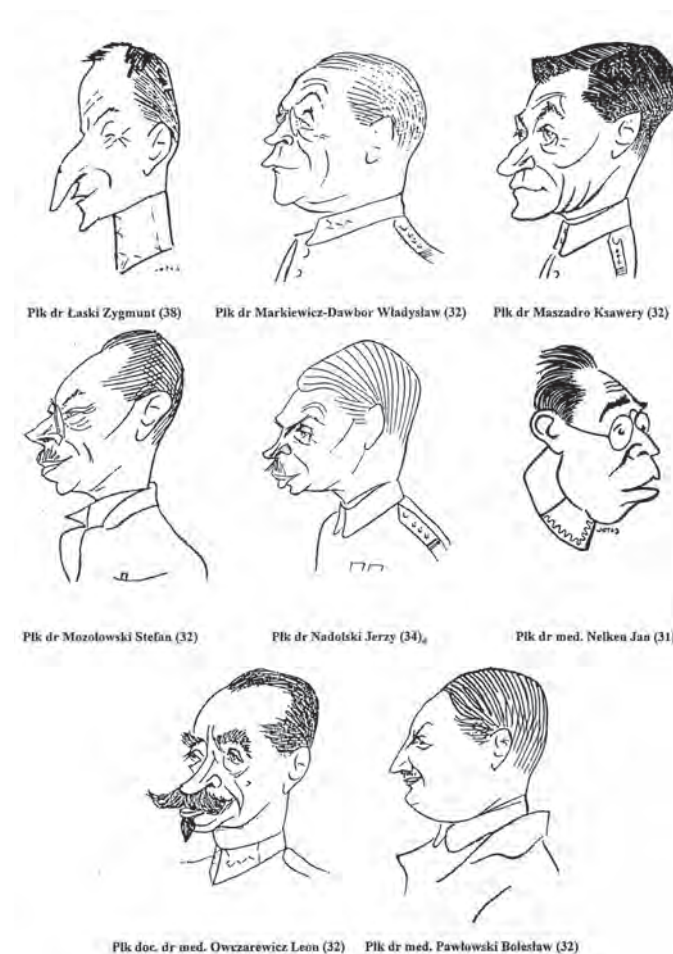
Praca „Służba zdrowia Sił Zbrojnych RP – potrzeba zmian organizacyjnych” została oparta na analizie uwarunkowań geopolitycznych ostatnich lat i wskazała na niestabilność struktur międzynarodowych. Autorzy skupili się na zagadnieniach warunkujących odbudowę i efektywne zreorganizowanie wojskowej służby zdrowia (WSZ)²¹⁶.

Zabezpieczenie medyczne leczenia chorób jamy ustnej u żołnierzy Wojska Polskiego było tematem artykułu opublikowanego w nr. 3 z 2018 roku. Autorzy dokonali przeglądu piśmiennictwa omawiającego to zagadnienie w odniesieniu do innych armii. Celem pracy było pokazanie struktur i organizacji zabezpieczenia medycznego w armiach obcych państw świata, co może w przyszłości pomóc poprawić system. Dostrzeżono również niuanse w sposobie orzekania o przydatności do służby zarówno w kraju, jak i poza nim oraz w sposobie pozyskiwania wysokospecjalistycznej kadry, mogącej pełnić służbę w strukturach stomatologii wojskowej²¹⁷.

Duży udział w tworzeniu „Lekarza Wojskowego” w ostatnich latach mieli pracownicy Wojskowego Instytutu Medycznego,

²¹⁶ M. Skalski, A. Wegner, M. Dójczyński, *Służba zdrowia Sił Zbrojnych RP – potrzeba zmian organizacyjnych*, „Lekarz Wojskowy” 2017, T. 95, nr 1, s. 95–98.

²¹⁷ A. Tuczyńska, T. Matthews-Brzozowska, *Stan zdrowia jamy ustnej z uwzględnieniem wad zgryzu u młodych mężczyzn – przegląd*, „Lekarz Wojskowy” 2018, T. 96, nr 3, s. 261–264.

Oficerowie korpusu sanitarnego WP – pułkownicy. S. Ilnicki, P. Ilnicki, *Oficerowie korpusu sanitarnego WP w karykaturach Jerzego Sz wajc era (Jotesa) z lat 1920–1939 – pułkownicy*, „Lekarz Wojskowy” 1997, T. 73, nr 9–10, s. 550.

Pplk dr Ankudowicz Stanisław (36)

Pplk apt. Bartoszyński Kazimierz (36)

Pplk dr Buczyński Marian (47)

Pplk dr Decowski Bronisław (46)

Pplk dr Dobrowolski Włodzimierz (36)

Pplk dr med. Gepner Tadeusz (35)

Pplk dr Gergovich Władysław (36)

Pplk dr Kou Mieczysław (42)

Pplk dr med. Konopka Stanisław (36)

Plk dr Babecki Jerzy (32)

Plk dr Baranowski Kazimierz (32)

Plk dr med. Borczowski Karol (35)

Plk dr med. Brzasko Róża (32)

Plk dr Garbowski Jan (35)

Plk dr Gąsiorowski Marian (36)

Plk dr Gorczycki Władysław (35)

Plk mgr farm. Jabłonowski Bolesław (35)

Plk mgr farm. Krupński Stefan (35)

Oficerowie korpusu sanitarnego WP – podpułkownicy. S. Ilnicki, P. Ilnicki, *Oficerowie korpusu sanitarnego WP w karykaturach Jerzego Szwajcera (Jotesa) z lat 1920–1939 – podpułkownicy*, „Lekarz Wojskowy” 1997, T. 73, nr 11/12, s. 660.

Oficerowie korpusu sanitarnego WP – pułkownicy. S. Ilnicki, P. Ilnicki, *Oficerowie korpusu sanitarnego WP w karykaturach Jerzego Szwajcera (Jotesa) z lat 1920–1939 – pułkownicy*, „Lekarz Wojskowy” 1997, T. 73, nr 9–10, s. 547.

gen. dyw. dr Rogalski Wojciech (6)

gen. bryg. w st. spocz. dr Hubicki Stefan (8)

gen. bryg. dr Kollataj-Szednicki Jan (2)

gen. bryg. dr Religioni Antoni (7)

gen. bryg. dr Rouppert Stanisław (6)

gen. ppor. dr med. Zwierchowski Franciszek (5)

Oficerowie Korpusu Sanitarnego WP – generałowie, S. Ilnicki, P. Ilnicki, *Oficerowie Korpusu Sanitarnego WP w karykaturach Jerzego Sz wajcera (Jotesa) z lat 1920–1939 – generałowie*, „Lekarz Wojskowy” 1997, T. 73, nr 7/8, s. 445.

w tym szczególnie młodzi naukowcy, doktoranci rozpoczynający działalność naukową. Ponadto wśród autorów byli pracownicy m. in. z Uniwersyteckiego Szpitala Klinicznego im. WAM – Centralnego Szpitala Weteranów, Akademii Wychowania Fizycznego im. J. Piłsudskiego w Warszawie, Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu, 4 WSK z P SP ZOZ we Wrocławiu, Wojskowego Instytutu Higieny i Epidemiologii im. gen. Karola Kaczkowskiego.

Duża część publikacji zamieszczonych w „Lekarzu Wojskowym” powstała w ramach współpracy naukowo-badawczej pracowników WIM z innymi ośrodkami akademickimi lub naukowymi.

W numerach bieżących Redakcja informuje czytelnika:

„Lekarz Wojskowy” jest czasopismem ukazującym się nieprzerwanie od 1920 roku, obecnie jako kwartalnik wydawany przez Wojskowy Instytut Medyczny w Warszawie.

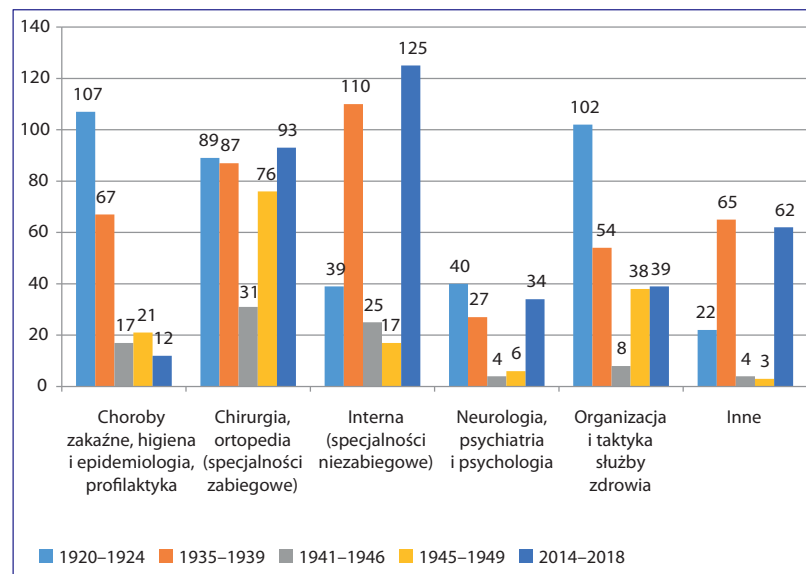
1. «Lekarz Wojskowy» zamieszcza prace oryginalne (doświadczenia i kliniczne), prace pogładowe, doniesienia dotyczące zagadnień wojskowych, opracowania deontologiczne, opracowania ciekawych przypadków klinicznych, artykuły z historii medycyny, opisy wyników racjonalizatorskich, wspomnienia pośmiertne, listy do Redakcji, oceny książek, streszczenia

(przeglądy) artykułów z czasopism zagranicznych dotyczących szczególnie wojskowej służby zdrowia, sprawozdania ze zjazdów i konferencji naukowych, komunikaty o zjazdach. (...)

5. Przesyłając pracę kliniczną, należy zadbać o jej zgodność z wymogami Deklaracji Helsińskiej²¹⁸, w szczególności o podanie w rozdziale «Materiał i metody» informacji o zgodzie Komisji Bioetycznej, jak również o świadomej zgodzie chorych na udział w badaniu. W przypadku wykorzystania wyników badań z innych ośrodków należy to zaznaczyć w tekście lub podziękowaniu. (...)
9. Redakcja zwraca się z prośbą do wszystkich Autorów pragnących zamieścić swe prace na łamach «Lekarza Wojskowego» o dokładne zapoznanie się z niniejszymi zasadami i ściśle ich przestrzeganie. Niestosowanie się do wymagań Redakcji utrudnia redagowanie, zwiększa koszty i opóźnia ukazywanie się prac. Prace napisane niezgodnie z niniejszymi zasadami nie będą publikowane, a przygotowane niewłaściwie będą zwracane Autorom w celu ich ponownego opracowania. (...)»²¹⁹.

²¹⁸ Deklaracja helsińska – zbiór zasad dotyczących prowadzenia badań klinicznych na człowieku, opracowanych przez Światowe Towarzystwo Medyczne.

²¹⁹ *Zasady przyjmowania i ogłaszania prac*, „Lekarz Wojskowy”, <http://www.lekarzwojskowy.pl/zasady.php> [dostęp 29.08.2019].

Wykres 11. Udział procentowy publikacji z lat 1920–1924, 1935–1939, 1941–1946, 1945–1949, 2014–2018 zestawiony według działów.

Jako ciekawostkę warto dodać, że redakcja „Lekarza Wojskowego” z okresu międzywojennego również porządkowała zasady ogłaszania prac. Poniżej tekst z 1924 roku:

„1. Prace do druku należy nadsyłać pod adresem: Redakcja „Lekarza Wojskowego” – Wojskowy Instytut Sanitarny, ul. Piękna No1.

2. Prace powinny być napisane czytelnie, o ile możność na maszynie, na jednej stronie arkusza (recto), z pozostawieniem marginesu, oraz miejsca wolnego ponad tytułem, dla uwag redakcji.
3. Dla uniknięcia znacznych zmian w korekcie pracy powinny być starannie wykonane pod względem stylu i pisowni. Znaczniejsze zmiany w korekcie mogą być czynione jedynie na koszt autora.
4. Klisze do prac mogą być tylko w wyjątkowych przypadkach wykonywane na koszt wydawnictwa, z reguły zaś koszt wykonania klisz opłaca autor.
5. Na żądanie mogą być wykonane odbitki na koszt autora.
6. Honorarium autorskie za prace oryginalne i za streszczenia wynosi 5 gr. Za wiersz druku garmontem.
7. Autorzy proszeni są o nadsyłanie krótkich streszczeń ze swojej pracy w języku francuskim, angielskim, lub niemieckim, celem umieszczenia w prasie zagranicznej. Jeśli autor nie włada żadnym z tych języków, to Redakcja prosi o nadsyłanie krótkiego streszczenia w języku polskim²²⁰.

²²⁰ *Regulamin*, „Lekarz Wojskowy” 1924, T. 5, nr 8, s. 774.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy artykułów opublikowanych w „Lekarzu Wojskowym” w okresach pięcioletnich obejmujących pierwsze i ostatnie lata ukazywania się oraz okres wojny wynika, że tematykę poszczególnych roczników determinowały okresy czasowe, w których były wydawane. Analiza treści merytorycznych na podstawie wybranych 24 roczników „Lekarza Wojskowego” pozwoliła wyciągnąć następujące wnioski:

1. We wczesnych latach powojennych, zarówno po I wojnie światowej, jak i po II wojnie światowej najważniejszym zagadnieniem było rozliczenie się z wojną, przygotowanie podstaw do odbudowy kraju oraz niwelowanie skutków wojny. W pierwszym okresie ukazywania się czasopisma najczęściej prac poświęcono tematyce chorób zakaźnych, epidemiologii, następnie organizacji i taktyce służby zdrowia oraz chirurgii. Rok 1918 i kolejne lata były czasem tworzenia państwowości od podstaw, w tym armii i jej struktur, w których ważną rolę przypisano służbie sanitarnej. Ten nurt pracy u podstaw był obecny na łamach „Lekarza Wojskowego”, który zgodnie z zamiarem jego twórców miał tworzyć i łączyć społeczność sanitariatu wojskowego. II wojna światowa przyniosła bardziej dotkliwe straty. W odbudowę struktur wojskowej służby zdrowia władza ludowa włączyła „Lekarza Wojskowego” jeszcze przed zakończeniem działań wojennych.

2. Okres ukazywania się czasopisma w Edynburgu w zdecydowanej większości przypadków na czas trwania wojny, co z góry przesądzało o jego zakresie tematycznym. Również w latach 1945–1947 przeważały publikacje omawiające zagadnienia chirurgii oraz organizacji i taktyki służby zdrowia. Również w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch wojny, w latach 1934–1939, analiza tematyczna wykazała, że specjalnościami wiodącymi w specjalnościach zabiegowych były wówczas okulistyka i otolaryngologia, co wiązało się z rozwojem medycyny lotniczej i medycyny morskiej oraz techniki wojskowej. Problematyka chorób zakaźnych, epidemiologii tak wyraźnie obecna w dwudziestoleciu międzywojennym, w latach 40. XX wieku ustąpiła przed wojskowością.
3. Poza czasami naznaczonymi wojną zestawienie liczbowe publikacji pokazuje wagę, jaką przypisywano zagadnieniom wchodzącym w zakres neurologii, psychiatrii i psychologii. Tematyka ta była najliczniej omawiana na łamach „Lekarza Wojskowego” okresu dwudziestolecia międzywojennego, następnym okresem były lata nam współczesne. Czasopismo z lat wojennych i pierwszych lat po zakończeniu wojny opublikowało jedynie pojedyncze prace z tego zakresu.
4. Etapy budowania dla pokoju, wsparcia struktur zmierzających do umocnienia i jego utrwalenia zaznaczały się wzrostem liczby publikacji wchodzących w zakres interny, z której wywodzą się praktycznie wszystkie specjalności niezabiegowe. W okresach obejmujących roczniki lat 1934–1939 oraz 2014–2018 wyraźnie przeważają publikacje dotyczące problematyki chorób wewnętrznych.
5. „Lekarz Wojskowy”, mimo publikowania prac przede wszystkim internistycznych, pozostał czasopismem wojskowym. To, co wyróżnia je spośród innych czasopism o tematyce ogólnomedycznej, to upowszechnianie zagadnień związanych z uczestnictwem w Polskich Kontyngentach Wojskowych, relacje lekarzy z pracy w szpitalach polowych NATO. Kolejnym obszarem są zagadnienia związane bezpośrednio z działaniami na polu walki w kontekście niesienia pomocy żołnierzom, u których wystąpiły zaburzenia psychiczne będące następstwem zdarzeń związanych ze stresem traumatycznym. Wyzwaniem dla współczesnej medycyny stały się również choroby inwazyjne i infekcyjne. Czasopismo i tym razem włączyło się w akcję profilaktyki poprzez upowszechnianie prac omawiających ryzyko zawleczenia chorób do kraju.

Zakończenie

Regulamin wewnętrzny Wojskowej Rady Sanitarnej, w ślad rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 988 (Dz. Rozk. Wojsk. Nr 30), w rozdziale dotyczącym zadań Oddziału wydawnictw lekarskich w punkcie 70 określał: „Wydawnictwa W.R.S. będą podzielone na: a) pismo periodyczne (tygodnik) poświęcone małym pracom naukowym, obszernym sprawozdaniom, ocenom, krytykom, sprawom urzędowym dotyczącym medycyny wojskowej i sprawom zawodowo lekarskim; b) wydawnictwo nieperiodyczne (pamiętnik) wychodzić będzie w formie książek (...); c) Wydawnictwo dzieł oryginalnych tłumaczeń.(...)”²²¹. Pismu periodycznemu nadano tytuł „Lekarz Wojskowy”. W założeniu Rady niewiele miejsca na łamach czasopisma miały zajmować zagadnienia naukowe, niemniej Prezes WRS, Zdzisław Dmochowski uważał, że czasopismo powinno mieć wpływ również na rozwój naukowy i utrzymanie wysokiego morale lekarzy

wojskowych i „łączyć ich w jeden żywy organizm”. Znamienne słowa zawarto w przytaczanym już apelu „Do ogółu kolegów!”, w którym jako wiodący motyw działania przyjęto potrzebę: „(...) wybrania dla naszej armii wszystkiego, co najlepsze (...) „współpracy możliwie szerokich kół lekarskich” i to „zarówno wojskowych jak i cywilnych”, zapewniając, że „każdy objaw zainteresowania się pracą naszą tylko wdzięczność wywoływać będzie”²²².

Czasopismo adresowane było głównie do lekarzy wojskowych, a w okresie dwudziestolecia międzywojennego odbiorcami byli przede wszystkim lekarze pracujący w szpitalach na prowincji, gdzie dostęp do literatury fachowej był często niemożliwy. Przygotowując treści do druku, redakcja liczyła się również z różnym poziomem wiedzy, którą posiadali czytelnicy. Ważnym zadaniem było upowszechnianie

²²¹ *Regulamin wewnętrzny Wojskowej Rady Sanitarnej*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 3, s. 29.

²²² *Od Redakcji*, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 8, s. 2.

nowych sposobów leczenia, informacji o lekach, możliwościach diagnostycznych. Dlatego obok artykułów klinicznych drukowane były recenzje i streszczenia publikacji zagranicznych, przede wszystkim z Francji i Niemiec, sprawozdania ze zjazdów. Dużą część zeszytów zajmowały sprawozdania z posiedzeń kół naukowych zlokalizowanych przy szpitalach wojskowych, stanowiące ważny materiał dla klinicystów. Forma tych doniesień miała służyć głównie celom szkoleniowym.

Kolejne lata ukazywania się czasopisma potwierdziły, że przyjęto właściwe założenia, które miały pozytywne skutki dla rozwoju zarówno kadr korpusu sanitarnego, jak i „Lekarza Wojskowego”. Udostępnienie łamów czasopisma dla całego korpusu sanitarnego, współpraca z placówkami naukowymi oraz z jednostkami cywilnej służby zdrowia rozszerzyły zakres tematyczny publikowanych prac.

„Na łamach pisma naszego lekarz i aptekarz wojskowy znajdowali zawsze strawę duchową, (...) Szczególne poparcie znajdowała tu każda myśl nowa (...)”²²³ – tak o roli czasopisma pisała redakcja w 1929 roku. Po trzydziestu latach płk dr Czesław Półtorak w wystąpieniu z okazji 40. rocznicy „Lekarza Wojskowego” podkreślił, „(...) że

«Lekarz Wojskowy» był czasopismem, które przez cały czas swego istnienia nie zatraciło celu określonego już w pierwszym numerze. Służyło ono rozwojowi myśli organizacyjnej wojskowej służby zdrowia, profilaktyce i lecznictwu w zakresie medycyny wojskowej i ogólnej i wytwarzało umiłowanie służby wojskowej przez pracowników służby zdrowia. Będąc trybuną lekarzy, lekarzy dentystów, farmaceutów pracujących w jednostkach wojskowych i zakładach leczniczych «Lekarz Wojskowy» daje stałą możliwość publicznego zabierania głosu na tematy interesujące środowisko wojskowej służby zdrowia”²²⁴. Po kolejnych 45 latach te słowa nie utraciły niczego ze swej aktualności.

Jednym z priorytetowych zadań dla wszystkich komitetów redakcyjnych była troska o wychowanie i ukształtowanie świadomości narodowej młodego pokolenia oraz szacunku do wykonywanego zawodu. Służyły temu liczne publikacje z zakresu historii, w tym przede wszystkim Polski, oraz historii odkryć naukowych służących głównie rozwojowi medycyny. Przypominano sylwetki osób mających zasłużone miejsce w historii dziejów, historii medycyny, w tym rozwoju metod leczniczych, diagnostycznych i profilaktyce chorób. Jednocześnie nie zapomniano o żołnierzach służby sanitarnej,

²²³ Od Redakcji, „Lekarz Wojskowy” 1929, T. 13, nr 1, s. [nlb.] 1.

²²⁴ C. Półtorak, *W 40 rocznicę...*, op. cit., s. 719–720.

którzy zginęli od ran lub zmarli podczas niesienia pomocy zarażonym. Przyczynkiem do publikowania tego typu prac często były rocznice różnych wydarzeń i dat państwowych, co szczególnie miało miejsce w rocznikach powojennych. Trzonem zawartości czasopisma od początku była i nadal jest tematyka ogólnomedyczna.

Utrzymanie ciągłości wydawnictwa jest ogromną zasługą zespołów redakcyjnych, które dbały o rozwój czasopisma, a ich członkowie często również brali na siebie rolę autorów publikacji. Do grona twórców przyjęło zaproszenie wielu wybitnych przedstawicieli zarówno medycyny, jak i nauk pokrewnych.

„Lekarz Wojskowy” spełnił warunki, które zapewniły mu jego stuletnie trwanie: umiejętnie dobierano tematykę, stawiano na wysokie kwalifikacje autorów oraz dbano o czytelnika, dając mu możliwość doskonalenia i permanentnego poszerzania wiedzy. Od dnia utworzenia czasopismo wykazywało się troską o przyszłe kadry medyczne, służąc studentom medycyny, przede wszystkim podchorążym Centrum Wyszkożenia Sanitarnego oraz Wojskowej Akademii Medycznej, a wielu spośród nich pierwsze prace opublikowało na łamach „Lekarza Wojskowego”. Obecnie czasopismo wciąż

stanowi forum prac naukowych młodych naukowców i doktorantów Wojskowego Instytutu Medycznego.

„Żadnego szczegółowego programu pisma tego nie ogłaszamy, nie obiecujemy nic, gdyż zbyt wielkie są dziś trudności redakcyjne i wydawnicze, zaznaczamy tylko jeszcze raz w jakim celu pracę tę podejmujemy. Pragniemy dać lekarzowi naszemu całokształt najnowszych postępów wiedzy lekarskiej, pragniemy dać mu możliwość wypowiedziania się, pragniemy związać wszystkich lekarzy wojskowych w jedną żywą całość, pragniemy zainteresować go poziomem organizacji sanitarnej naszej armji, pragniemy rozwinąć w nim samopoczucie organizacji i miłość dla niej, pragniemy dojść do tego, by lekarz wojskowy uważał sobie za zaszczyt, że w armji naszej pracuje”²²⁵.

Po stuletniej służbie dla Ojczyzny śmiało można zameldować: „Panie Generale, «Lekarz Wojskowy» rozkaz wykonał”.

²²⁵ Z. Dmochowski, „Lekarz Wojskowy” 1920, T. 1, nr 1, s. 3.

Kalendarium

Redaktorzy naczelní „Lekarza Wojskowego”

plk dr Jan Edward Koelichen

Redaktor w latach: 1920–1922

Urodzony 14 października 1871 roku w Warszawie.

Wykształcenie

W 1899 roku ukończył studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. Po otrzymaniu dyplomu przez dwa lata pracował na oddziale chorób wewnętrznych dr. Jakowskiego. Zainteresowany kierunkiem przyszłej pracy lekarskiej w dziedzinie chorób nerwowych rozpoczął studia naukowe w prywatnej pracowni Edwarda Flatau w Warszawie. W roku 1901 wyjechał za granicę do Berlina, gdzie pracował w poliklinice Oppenheima i Mendla przez dwa lata. Studiował u Kraepelina w klinice umysłowo chorych w Heidelbergu i w klinice Erba prowadzonej przez Hoffmanna. Studia skończył w Paryżu w Salpêtrière,

gdzie kliniką neurologiczną kierował profesor neurologii Joseph Jules Déjerine.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

W Warszawie od 1903 do 1906 roku pracował na oddziale neurologicznym Edwarda Flatau w szpitalu starozakonnym na Czystem. W latach 1906–1914 prowadził przychodnię dla nerwowo chorych w Szpitalu Ewangelickim im. Karola i Marii. W czasie wojny od 1914 roku pracował w Lazarecie Miejskim dla rannych. W kolejnych 3 latach prowadził badania laboratoryjne nad drogami chłonnymi w układzie nerwowym w pracowni neurologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, kierowanej przez Flatau. 13 grudnia 1918 roku został przyjęty do Wojska Polskiego. W latach 1918–1928 był ordynatorem Oddziału Chorób Nerwowych w Szpitalu Ujazdowskim w Warszawie, a następnie w Szpitalu Okręgowym Nr 1. Dnia 3 maja 1922 został zweryfikowany w stopniu pułkownika ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 roku. Pełniąc służbę w szpitalu, pozostawał

na ewidencji Kompanii Zapasowej Sanitarnej Nr I, a od 1921 roku – 1 Batalionu Sanitarnego. W latach 30. XX wieku był ordynatorem w Szpitalu Ewangelickim Zboru Ewangelicko-Augsburskiego w Warszawie przy ulicy Karmelickiej 10. Pełnił funkcję członka Wojskowej Rady Sanitarnej, był wiceprzewodniczącym Sekcji Sanitarnej Towarzystwa Wiedzy Wojskowej, zastępcą w Sądzie Honorowym Wojskowym, zastępcą prezesa Sądu Rady Izby Lekarskiej, a także Prezesem Warszawskiego Towarzystwa Neurologicznego.

Działalność naukowa; publikacje

Autor licznych publikacji naukowych z neuropatologii, opisujących schorzenia i uszkodzenia ośrodków nerwowych, część prac powstało we współpracy z dr. Edwardem Flatauem i prof. Stefanem K. Pieńkowskim. Był stałym członkiem komitetu redakcyjnego „Neurologii Polskiej”.

Zmarł 26 października 1952 roku w Warszawie, pochowany na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim przy ulicy Młynarskiej.

Bibliografia:

Pieńkowski S.K., *Jan Koelichen*, „Lekarz Wojskowy” 1929, T. 14, nr 1–4, s. 3–12.

plk dr med. Władysław Osmolski

Redaktor w latach: 1922–1927

Urodzony 28 czerwca 1883 roku w Warszawie.

Wykształcenie

Studiował w latach 1901–1905 na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. W 1905 roku został relegowany za udział w strajku szkolnym, studia kontynuował w Krakowie na UJ, a po otrzymaniu absolutorium wyjechał do Dorpatu, gdzie w grudniu 1907 roku uzyskał dyplom lekarza.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Pracował początkowo w szpitalach warszawskich bezpłatnie jako asystent, później w powiecie uszyckim jako lekarz ziemski, a następnie w Instytucie Bakteriologicznym w Odessie prowadził, pod kierunkiem doc. Czesława Chęcińskiego, badania bakteriologiczne. W latach 1909–1911 był delegatem rządu rosyjskiego, a potem Międzynarodowej Komisji do Walki z Dżumą w kwarantannie przeciwdżumowej w Arabii. Pracował przez rok na oddziale chirurgicznym Franciszka Kijewskiego, specjalizował się w okulistyce w Instytucie Oftalmicznym pod kierunkiem Walentego Kamockiego, jako asystent (1912–1914) i lekarz ambulatorium (1915–1920). Jednocześnie związał się z ruchem higienicznym, pełniąc m.in. funkcję lekarza ogrodów dziecięcych Raua. Po wybuchu I wojny światowej został przydzielony

do II Szpitala Chirurgicznego w Warszawie, następnie do oddziału polowego 24 dyw. piechoty. W lipcu 1915 roku przedostał się do Warszawy. Od 4 sierpnia 1915 do lutego 1916 roku był komisarzem Straży Obywatelskiej XIII Okręgu, a po jej rozwiązaniu w marcu 1916 roku otrzymał stanowisko naczelnego lekarza Okręgu Warszawskiego, z ramienia Polskiej Organizacji Wojskowej, z którą wcześniej już współpracował. Dnia 15 stycznia 1918 roku został mianowany naczelnikiem referatu higieny szkół i wychowania fizycznego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Od chwili odzyskania przez Polskę niepodległości związał się z Wojskiem Polskim. Współorganizował I Polski Komitet Olimpijski, w 1922 roku odbył 2-miesięczny staż w szkole gimnastyki i szermierki w Joinville-de-Pont pod Paryżem. Był szefem wydziału wychowania fizycznego w Oddziale III Sztabu Generalnego. W 1924 roku został dowódcą Batalionu Szkolnego w Szkole Podchorążych Sanitarnych, a następnie wykładowcą. W 1926 roku objął komendanturę Centralnej Wojskowej Szkoły Gimnastyki i Sportu w Poznaniu. Był projektodawcą Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego, który powstał w 1929 roku na Bielanach w Warszawie, i jego pierwszym dyrektorem. W 1930 roku awansował na pułkownika, w kolejnym roku został komendantem Szkoły Podchorążych Sanitarnych CWSan. na Ujazdowie, a po 2 latach szefem sanitarnym przy Dowództwie Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu. Prowadził liczne wykłady z teorii wychowania fizycznego.

Był współzałożycielem Lekarskiego Towarzystwa Wydawniczego, członkiem Rady Naukowej Wychowania Fizycznego (1927–1935), prezesem

komitetu organizacyjnego I Kongresu Sportowego (Warszawa, 1923 rok), prezesem Polskiego Związku Narciarskiego, kierownikiem drużyny polskiej na zimowe Igrzyska Olimpijskie w Chamonix (1924 rok), pierwszym prezesem Związku Dziennikarzy Sportowych.

Działalność naukowa; publikacje

Autor ponad 110 publikacji ogłoszonych m.in. w „Lekarzu Polskim”, „Nowinach Lecznictwa Farmaceutycznego i Fizykalnego”, „Przeglądzie Fizjologii Ruchu”, „Przeglądzie Sportowo-Lekarskim” i „Lekarzu Wojskowym”. Współtwórca medycyny sportowej, propagator kultury fizycznej, sportu jako czynnika rozwojowego. W 1918 roku rozpoczął wydawanie czasopisma „Sport Polski”. Założył dwutygodnik „Wychowanie Sportowe i Wojskowe” (1923 rok), wchodził do komitetów redakcyjnych czasopism lekarskich i sportowych, m.in. „Medycyna”, „Wychowanie Fizyczne”.

Zmarł 7 kwietnia 1935 roku w Świebodzinie (wówczas Schwiebus w Niemczech), pochowany został w Warszawie na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Bibliografia:

Ostrowska T., *Władysław Leon Osmolski*, Internetowy Polski Słownik Biograficzny, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/wladyslaw-leon-osmolski> [dostęp 15.10.2019].

mjr dr med. Gustaw Adolf Szule

Redaktor w latach: 1927–1934

Urodzony 15 lipca 1884 roku w Burakowie pod Warszawą.

Wykształcenie

Studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego i już wówczas był uczniem prof. dr. med. Odon (Ottona) Bujwida, jednego z najbardziej znanych w historii medycyny polskich bakteriologów, członka Wojskowej Rady Sanitarnej. Dyplom wszech nauk lekarskich otrzymał 27 czerwca 1911 roku. Dnia 5 marca 1926 roku habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim i otrzymał stanowisko docenta. Wykładał higienę dla studentów medycyny i farmacji. Tytuł profesora Uniwersytetu Warszawskiego uzyskał w 1938 roku. Był specjalistą w dziedzinie medycyny wojskowej i sportowej.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Od 1912 roku pracował jako lekarz ogólny w Wyróżbach koło Kielec, w kolejnych latach w Górze Kalwarii pod Warszawą oraz w Warszawie. W 1918 roku został asystentem przy katedrze higieny i bakteriologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jako zawodowy oficer piastował liczne funkcje służbowe. Z Wojskowym Instytutem Sanitarnym związał się w 1923 roku, został kierownikiem Pracowni Higieny; awansował na majora, a w roku 1928 na podpułkownika. Od 1929 roku wykładał higienę w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego na Bielanych. W latach 1931–1941 był

naczelnym dyrektorem Państwowego Zakładu Higieny. Do 1935 roku był delegatem Polski w Komitecie Higieny Ligi Narodów w Genewie, twórcą i pierwszym prezesem Stowarzyszenia Lekarzy Sportowych (1937–1939). Działal także w organizacjach i stowarzyszeniach, był m.in. sekretarzem Polskiego Towarzystwa Eugenicznego (1916–1928), członkiem zarządu Polskiego Związku Przeciwwenerycznego (od roku 1928), członkiem założycielem Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego (1937 rok). W czasie II wojny światowej kierował Państwowym Zakładem Higieny do przejścia go przez Niemców w maju 1940 roku.

Działalność naukowa; publikacje

Był współautorem pionierskich prac z zakresu higieny i fizjologii pracy, zmęczenia fizycznego, fizjologii wychowania fizycznego, racjonalizacji treningu. Autor pierwszego polskiego podręcznika z tej dziedziny: „Higiena żywienia”. Ogółem opublikował około 90 prac i artykułów z zakresu higieny wojskowej, żywienia i sportu.

Zmarł 8 kwietnia 1941 roku w Warszawie, pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

Bibliografia:

Polski słownik biograficzny, T. 49, z. 2(201), s. 231–232. Warszawa–Kraków 2013.

Okna pamięci – biogramy nieżyjących pracowników NIZP-PZH, Suplement do Roczników PZH 2008, T. 69 z okazji 90-lecia PZH, s. 70.

mjr dr med. Stanisław Konopka

Redaktor w latach: 1934–1939

Urodzony 4 maja 1896 roku w Pilźnie koło Tarnowa na Podkarpaciu.

Wykształcenie

Studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1915, 1921–1925). Absolutorium uzyskał w 1925 roku. Otrzymał doktorat wszech nauk lekarskich – dyplom (31 grudnia 1930 roku) na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, a habilitowany został na docenta historii i filozofii medycyny (12.01.1946 roku) na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1954 roku, a profesora w 1961 roku.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

W 1914 roku wstąpił do I Brygady Legionów Polskich. W grudniu 1915 roku został zmobilizowany do 17. Pułku Strzelców armii austriackiej w Krakowie, w 1916 roku został mianowany chorążym sanitarnym, a w 1917 roku awansowany na podporucznika sanitarnego. W armii austriackiej pozostał do października 1918 roku, w listopadzie wstąpił do Legii Oficerskiej 5. Pułku Legionów Polskich. Od 1 lutego 1919 roku służył w dywizji gen. Władysława Sikorskiego. Był adiutantem szefów sanitarnych: gen. Zygmunta Zielińskiego, gen. Franciszka Aleksandrowicza,

następnie w 4. dywizji piechoty i w armii gen. Wacława Iwaszkiewicza. W okresie międzywojennym zatrudniony w instytucjach wojskowych. Był oficerem Wojska Polskiego, pracował w Naczelnym Dowództwie, Wydziale Organizacyjnym Szefostwa Sanitarnego, następnie w Wojskowym Instytucie Sanitarnym w Warszawie. W latach 1925–1939 roku był kierownikiem biblioteki i Muzeum Historycznego w Referacie Biblioteki i Wydawnictw. Pracował również w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego, kierując w latach 1932–1935 Oddziałem Historii Służby Zdrowia. W czasie II wojny światowej, jako zawodowy oficer Centrum Wyszkożenia Sanitarnego, był komendantem szpitali polowych – nr 14, 602, 603 w grupie operacyjnej „Południowa” Armii „Karpaty” i Szpitala Wojskowego w Jarosławiu dla jeńców polskich. Podczas okupacji hitlerowskiej walczył w szeregach Związku Walki Zbrojnej, później Armii Krajowej. W 1943 roku aresztowany przez gestapo, więziony na Pawiaku, następnie w obozach koncentracyjnych na Majdanku, w Gross-Rosen i w Litomierzycach do maja 1945 roku. W 1945 roku wrócił do Warszawy i podjął pracę w Ministerstwie Zdrowia jako naczelnik Wydziału Naukowo-Wydawniczego. Zajmował się historią medycyny. Pełnił funkcję Krajowego Konsultanta Ministerstwa Zdrowia ds. bibliotekarstwa lekarskiego, był kierownikiem Zakładu Historii Medycyny AM w Warszawie (1 stycznia 1954–31 grudnia 1966). Był inicjatorem powstania Głównej Biblioteki Lekarskiej w Warszawie, pełnił funkcję jej dyrektora do 31 grudnia 1970 roku.

W 1957 roku został prezesem ZG PTHM, kierował też Oddziałem PTHM, m.in. organizując zjazdy naukowe na skalę ogólnopolską i międzynarodową.

W 1958 roku został członkiem Rady Naukowej przy MZ. W 1963 roku był gościem II Międzynarodowego Kongresu Bibliotek Medycznych w Waszyngtonie, gdzie został uhonorowany najwyższym odznaczeniem Towarzystwa Bibliotekarzy Medycznych USA.

Działalność naukowa; publikacje

W pracy naukowej podejmował problematykę badawczą z zakresu bibliografii, historii medycyny, bibliotekarstwa, biografistyki, leksykografii lekarskiej, czasopiśmiennictwa, organizacji badań naukowych. Ogłosił drukiem ponad 420 publikacji.

Największym jego dziełem jest 56-tomowa polska bibliografia lekarska XIX i XX wieku (do 1965 roku).

Bibliografia:

Dusińska H., *Stanisław Konopka*, Forum Bibliotek Medycznych 2011, R. 4, nr 2 (8).

płk dr Zygmunt Stanisław Żółdziowski

Redaktor w latach: 1941–1945 (Edynburg)

Urodzony 7 listopada 1891 roku w Będzinie.

Wykształcenie

Studiował medycynę na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, dyplom lekarski uzyskał w 1917 roku.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Pracę zawodową rozpoczął w Klinice Okulistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. W latach 1915–1918 był w armii austriackiej pomocnikiem lekarskim w Szpitalu Fortecznym w Krakowie. Powołany do Wojska Polskiego w roku 1918 otrzymał przydział do Szpitala Ujazdowskiego. Pełnił funkcję ordynatora Oddziału Okulistycznego Szpitala Okręgowego nr 4 w Łodzi oraz Szpitala Wojskowego w Grudziądzu. Po powrocie do Warszawy pracował jako młodszy ordynator w filii Szpitala Mokotowskiego przy ul. Zakroczymskiej. W roku 1925 został przeniesiony do Oficerskiej Szkoły Sanitarnej wraz z oddziałem okulistycznym. Uzyskał tytuł młodszego ordynatora i pracował z płk. dr. Karolem Karnickim, członkiem Wojskowej Rady Sanitarnej. Po jego odejściu na emeryturę został ordynatorem i kierownikiem naukowym Oddziału Ocznego Szpitala Szkolnego Szkoły Podchorążych Sanitarnych na Ujądzie. Studiował trzy miesiące w Paryżu. W kampanii wrześniowej był Komendantem Szpitala Ewakuacyjnego nr 6, następnie został internowany na Węgrzech. Ewakuowany do Anglii był w latach 1940–1946 m.in. konsultantem oddziałów okulistycznych w polskich szpitalach. Po powrocie do kraju w 1947 roku był pełnomocnikiem PCK, docentem Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1948–1950 i konsultantem okulistyki.

Działalność naukowa; publikacje

Autor publikacji naukowych w zakresie okulistyki. Publikował m.in. w „Lekarzu Wojskowym” okresu międzywojennego.

Zmarł w 1957 roku w Warszawie, pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

Bibliografia:

Pol W., *Zarys dziejów oddziału ocznego Szpitala Ujazdowskiego*, „Archiwum Historii Medycyny” 1970, 33, s. 451–461.

Ilnicki S., Ilnicki P., *Oficerowie Korpusu Sanitarnego WP w karykaturach Jerzego Sz wajcera (Jotesa) z lat 1920–1939*, „Lekarz Wojskowy” 1997, T. 73, nr 11–12, s. 669.

plk dr med. Henryk Kompf

Redaktor w latach: 1945–1946 (Edynburg)

Urodzony 11 lipca 1905 roku w Trzemesznie.

Wykształcenie

W latach 1924–1930 studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego i jako doktor wszech nauk medycznych podjął w 1931 roku pracę w Lecznicy Spółki Brackiej w Katowicach, gdzie zdobył specjalizację w zakresie otolaryngologii.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

W 1936 roku objął stanowisko ordynatora Oddziału Otolaryngologicznego Szpitala Miejskiego w Chorzowie, którym kierował do sierpnia 1939 roku. Po wybuchu II wojny światowej podjął służbę w V Szpitalu Okręgowym w Krakowie i Szpitalu Wojskowym 504 w Tarnopolu, skąd 18 września 1939 roku ewakuował się do Rumunii i dalej przez Włochy do Francji, gdzie w 1940 roku ukończył Szkołę Podchorążych Sanitarnych w Combours, gdzie w 1940 roku otrzymał przydział do I Dywizji WP w stopniu kaprała podchorążego. 20 czerwca 1940 roku ewakuowany z Francji wraz z innymi Polakami do Anglii, początkowo pełnił służbę w 10. Pociągu Pancernym „Warszawa” patrolującym wybrzeże brytyjskie. Następnie przydzielony do Szpitala Wojennego nr 1 w Teymouth Castle w Szkocji znalazł się w gronie osób współtworzących Polski Wydział Lekarski na Uniwersytecie w Edynburgu. W latach 1942–1947 był pracownikiem dydaktycznym w tamtejszej Katedrze Otolaryngologicznej na stanowisku starszego asystenta. Dnia 23 lipca 1947 roku przybył do Szczecina, gdzie podjął się utworzenia oddziału laryngologii w Szpitalu PCK (obecnie Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny Nr 1 im. prof. Tadeusza Sokołowskiego PUM), w 1948 roku przekształconego w Klinikę Otolaryngologii Pomorskiej Akademii Medycznej. W 1949 roku zajął się organizacją oddziału laryngologicznego w Szpitalu Zakaźnym w Szczecinie, następnie w latach 1950–1952 pracował w Szpitalu Wojewódzkim MSW. W latach 1952–1954 był kierownikiem Poradni Otolaryngologicznej Wojewódzkiej Przychodni Ochrony Macierzyństwa i Zdrowia

Dziecka oraz konsultantem Szpitala Dziecięcego im. Janusza Korczaka. W 1954 roku objął stanowisko ordynatora Oddziału Otolaryngologicznego Szpitala Kolejowego w Szczecinie. Od 1968 do końca pracy zawodowej w 1973 był dyrektorem tej placówki. Jako jeden z pierwszych w Polsce stosował terapię z użyciem penicyliny, wówczas niedostępnej w kraju.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Otolaryngologicznego, Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, Towarzystwa Naukowego Lekarzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Działalność naukowa; publikacje

Autor publikacji naukowych z zakresu laryngologii, które ogłaszał m.in. w „Polskim Przeglądzie Oto-Laryngologicznym”, „Lekarzu Wojskowym”. Główna tematyka jego prac dotyczyła badań nad stosowaniem leczenia penicyliną.

Zmarł 20 marca 1979 roku w Szczecinie.

Bibliografia:

Encyklopedia Pomorza Zachodniego, http://encyklopedia.szczecin.pl/wiki/Henryk_Kompf [dostęp 15.10.2019].

gen. bryg. Michał Moguczy

Redaktor w latach: 1945–1946

Urodzony 8 grudnia 1906 roku w Petersburgu.

Wykształcenie

Ukończył studia w Wojskowej Akademii Medycznej im. Kirowa w 1932 roku, był chirurgiem. W styczniu 1944 roku uzyskał stopień kandydata nauk medycznych w Wojskowej Akademii Medycznej w Leningradzie. Dnia 10 stycznia 1945 roku uzyskał stopień doktora nauk medycznych Uniwersytetu Lubelskiego.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Po ukończeniu studiów był do lipca 1933 roku szefem służby zdrowia w szkole oficerskiej w Kijowie, a następnie pełnił służbę w jednostce liniowej jako starszy lekarz batalionu czołgów. Po uzyskaniu specjalności chirurga w 1937 roku podjął pracę w klinice chirurgicznej Wojskowej Akademii Medycznej w Leningradzie. Od listopada 1939 roku pełnił służbę wojskową, początkowo na froncie fińskim, następnie był szefem oddziału chirurgicznego 55. Armii Frontu Leningradzkiego. Od 21 marca do 22 listopada 1944 roku w stopniu pułkownika pełnił służbę w LWP jako szef służby zdrowia 1. Armii WP, od grudnia 1944 roku jako generał był szefem służby zdrowia WP, następnie szefem Departamentu Służby Zdrowia MON do stycznia 1946 roku.

Zmarł w 1970 roku w Leningradzie.

Bibliografia:

http://encyklopedia.eduteka.pl/wiki/Michał_Moguczy
[dostęp 15.10.2019].

gen. dyw. prof. dr med. Bolesław Szarecki

Redaktor w latach 1946–1951

Urodzony 17 marca 1874 roku w Mińsku Litewskim.

Wykształcenie

Ukończył Wydział Lekarski Cesarskiego Uniwersytetu Charkowskiego w 1904 roku. W tym samym roku został powołany do armii carskiej i skierowany na front rosyjsko-japoński, pełnił tam obowiązki chirurga w pociągu sanitarnym. Doktoryzował się i habilitował na Uniwersytecie Charkowskim.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

W czasie I wojny światowej został ponownie zmobilizowany i pełnił obowiązki chirurga-konsultanta Czerwonego Krzyża. W 1919 roku powrócił do Polski i został powołany do Wojska Polskiego. Objął stanowisko ordynatora oddziału chirurgicznego w 1. Szpitalu Okręgowym w Warszawie, a następnie w Głównym Szpitalu Wojskowym. W czasie wojny polsko-bolszewickiej w 1920 roku współorganizował zabezpieczenie medyczne działań bojowych. Przez dwanaście lat kierował Oddziałem Chirurgicznym Szpitala Ujazdowskiego w Warszawie, będąc jednocześnie aktywnym członkiem

Rady Naukowej Departamentu Służby Zdrowia Ministerstwa Spraw Wojskowych. W 1933 roku przeszedł w stan spoczynku w stopniu pułkownika. W sierpniu 1939 roku, na własną prośbę, został zmobilizowany i w czasie kampanii wrześniowej pełnił obowiązki chirurga w 104. Szpitalu Wojennym. Został internowany przez Armię Czerwoną i do 1941 roku przebywał w sowieckich obozach. W 1941 roku wstąpił do organizowanej na terenach ZSRR przez generała Władysława Andersa Armii Polskiej w ZSRR i został mianowany generałem brygady oraz szefem Służby Zdrowia Armii. Wraz z armią przetransportowany został na Bliski Wschód, a następnie do Włoch, gdzie po przeformowaniu Armii na II Korpus Polski został jego Naczelnym Chirurgiem i Inspektorem Szpitalnictwa.

Jako chirurg (miał wtedy 70 lat) przez dwie doby operował i kierował pracą Głównego Punktu Opatrunkowego podczas najbardziej krwawych walk bitwy o Monte Cassino w 1944 roku; jego postać została uwieczniona w wielu wspomnieniach z tamtego okresu, m.in. przez Melchiora Wańkowicza, kpt. dr. Adama Majewskiego oraz jego adiutanta kpt. dr. Bolesława Rutkowskiego. W końcu 1945 roku jako pierwszy generał Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie powrócił do Polski. W latach 1945–1949 pełnił funkcję zastępcy, a następnie szefa Departamentu Służby Zdrowia Ministerstwa Obrony Narodowej. W latach 1949–1957 piastował stanowisko Naczelnego Chirurga WP.

Działalność naukowa; publikacje

Gen. dyw. prof. dr med. Bolesław Szarecki był jednym z pionierów polskiej chirurgii wojennej i organizatorem wojskowej służby zdrowia

w powojennym Wojsku Polskim, autorem kilku podręczników z zakresu chirurgii wojennej oraz wielu prac z tej dziedziny.

W uznaniu jego zasług w 1975 roku nadano jego imię Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi.

Zmarł 23 lutego 1960 roku w Warszawie.

Bibliografia:

Augustynowicz D., *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów 1964–2014*, Warszawa 2014, s. 29.

Lisowski W., *General profesor Bolesław Szarecki (1874–1960) – chirurg wojenny*, „Skalpel” 2018, T. 27, nr 7–8, s. 28–32 [dostęp 15.10.2019]. <http://dlibra.karta.org.pl/dlibra/doccontent?id=40280>.

plk prof. dr hab. Stanisław Bober

Redaktor w latach: 1959–1970

Urodzony 7 stycznia 1911 roku w Miechowie.

Wykształcenie

W 1929 roku został przyjęty do Szkoły Podchorążych Sanitarnych w Warszawie na Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie w 1935 roku otrzymał dyplom lekarza. Jednocześnie ukończył Szkołę Podchorążych Sanitarnych. W 1952 roku uzyskał w Akademii Medycznej w Poznaniu stopień doktora medycyny, w 1957 roku otrzymał tytuł naukowy

docenta, w 1960 roku profesora nadzwyczajnego, a w 1968 roku profesora zwyczajnego.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Po dwóch latach praktyki szpitalnej w Warszawie w stopniu porucznika objął stanowisko lekarza w 1. pułku lotniczym. Był uczestnikiem kampanii wrześniowej, walki konspiracyjnej z okupantem i Powstania Warszawskiego. Organizował pomoc lekarską dla chorych i rannych, założył kilka powstańczych ośrodków szpitalnych w Warszawie, w tym Szpital Polskiego Czerwonego Krzyża, który prowadził do wyzwolenia. W 1945 roku wstąpił do służby w Wojsku Polskim. We wrześniu 1945 roku został kierownikiem Laboratorium Fizjologii i Higieny Lotniczej, a w czerwcu 1946 roku szefem Oddziału Higieny w Centralnym Laboratorium Medycyny Lotniczej ze Szpitalem. W latach 1949–1952 pracował na stanowisku ordynatora oddziałów wewnętrznych Szpitala Okręgowego w Warszawie. Po zwolnieniu z wojska, w latach 1952–1960 pracował w I Klinice Chorób Wewnętrznych Akademii Medycznej. W 1958 roku został ponownie powołany do służby wojskowej na stanowisko Naczelnego Internisty Wojska Polskiego (do 1965 roku) i kierownika naukowego oddziałów wewnętrznych 2. Centralnego Szpitala Klinicznego WAM. Kierownikiem pozostał do 1964 roku, kiedy to objął katedrę i I Klinikę Chorób Wewnętrznych Instytutu Kształcenia Podypłomowego WAM, którą kierował do śmierci. W 1965 roku został Naczelnym Specjalistą WP w dziedzinie medycyny ogólnej.

Działalność naukowa; publikacje

Dorobek naukowy liczy ponad 200 prac opublikowanych w czasopismach medycznych oraz 27 pozycji książkowych, m.in. „Elektrokardiografia praktyczna” jego autorstwa doczekała się 4 wydań. Opracował również dużą część haseł medycznych do „Wielkiej Encyklopedii Powszechnej” PWN, był też współautorem „Słownika lekarsko-lacińskiego” wydanego już po jego śmierci. Był promotorem 28 przewodów doktorskich i 4 przewodów habilitacyjnych.

Był członkiem komitetów redakcyjnych: kwartalnika „Materia Medica Polona”, od 1958 roku „Reumatologii Polskiej”, od 1968 roku kwartalnika „Wychowanie Fizyczne i Sport – Studia i Materiały”, w latach 1954–1960 sekretarzem redakcji „Polskiego Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, członkiem komitetu redakcyjnego, wieloletnim redaktorem naukowym i współuczestnikiem wydawnictwa „Vademecum Polfa”, pierwszym przewodniczącym komitetu redakcyjnego „Biuletynu Informacyjnego” Cefarm – Polfa.

Był uznanym specjalistą, o czym świadczą liczne zaproszenia do krajowych zespołów naukowych, jednym z nielicznych w kraju specjalistów zajmujących się oceną leków.

Zmarł 7 czerwca 1970 roku w Warszawie.

Bibliografia:

Augustynowicz D., *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów 1964–2014*, Wojskowy Instytut Medyczny, Warszawa 2014, s. 111 i 250.

Cieciura M., *Żołnierze Armii Krajowej – pracownicy Wojskowego Instytutu Medycyny Lotniczej*, Warszawa 2016, s. 10–11.

plk prof. dr hab. med. Sylwester Czaplicki

Redaktor w latach: 1970–1990

Urodzony 4 stycznia 1925 roku w Bartołdach.

Wykształcenie

Studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie (Katedra Medycyny Wojskowej Kadry Oficerów Studentów przy Szpitalu Okręgowym w Lublinie) i Uniwersytetu w Warszawie (słuchacz Kompanii Akademickiej nr 1), gdzie na Wydziale Lekarskim otrzymał w 1950 roku dyplom lekarza. Specjalizował się w zakresie chorób wewnętrznych oraz kardiologii. Stopień doktora medycyny uzyskał w 1961 roku, w 1968 doktora habilitowanego, w 1974 roku tytuł profesora nadzwyczajnego, w 1980 roku profesora.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Związany ze Szpitalem na Szaserów od roku 1951, w latach 1958–1964 był adiunktem Kliniki Chorób Wewnętrznych 2. CSK WAM, od 1958 roku ordynatorem III Kliniki Medycyny Wewnętrznych, a później kierownikiem Kliniki Chorób Wewnętrznych IMW. Od 1972 do 1983 roku pełnił funkcję

Komendanta Instytutu, od 1974 roku był również Przewodniczącym Rady Naukowej CKP WAM. W 1984 roku został powołany na stanowisko Naczelnego Internisty WP.

Był honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, również sekretarzem, a później członkiem Towarzystwa Internistów Polskich, członkiem Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego, Komisji Patofizjologii Klinicznej PAN.

Działalność naukowa; publikacje

Autor licznych publikacji naukowych (ponad 150 prac i 8 książek), m.in. „Diagnostyka elektrokardiograficzna” we współpracy z Wandą Wyszacką-Aleksandrow i Dymitrem Aleksandrowem oraz „Graficzne badanie układu krążenia” we współpracy z Barbarą i Andrzejem Dąbrowskimi. Miał duży wkład do diagnostyki chorób układu krążenia, głównie choroby wieńcowej, poprzez badania graficzne i radioizotopowe.

Od 1970 roku przewodniczący komitetu redakcyjnego „Lekarza Wojskowego”. W latach 1975–1979 był redaktorem naczelnym „Wiadomości Lekarskie”, także „Polskiego Tygodnika Lekarskiego”.

Zmarł 20 maja 2016 roku w Warszawie, pochowany został na Cmentarzu Bródnowskim.

Bibliografia:

Augustynowicz D., *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów 1964–2014*, Warszawa 2014, s. 59.

plk prof. dr hab. med. Edward Stanowski

Redaktor w latach: 1990–1997

Urodzony 22 marca 1937 roku w Cieszacinie Wielkim.

Wykształcenie

Absolwent Wydziału Lekarskiego Wojskowej Akademii Medycznej, którą ukończył w 1960 roku. Specjalizował się w chirurgii ogólnej (st. I w 1966, st. II w 1973 roku). Stopień doktora medycyny uzyskał w 1972 roku, doktora habilitowanego w 1983 roku, tytuł profesora w 1992 roku.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Zawodowo po studiach związał się ze Szpitalem na Szaserów, w 1978 roku został adiunktem I Kliniki Chirurgicznej, a od 8 grudnia 1983 roku docentem. W latach 1987–2007 roku pełnił funkcję Kierownika Kliniki Chirurgii Ogólnej, Onkologicznej i Klatki Piersiowej. W okresie grudzień 1975–czerwiec 1976 był ordynatorem Polskiego Szpitala DSZ ONZ w Ismaili. Pełnił funkcję Naczelnego Chirurga WP w latach 1995–1997.

Był członkiem honorowym Towarzystwa Chirurgów Czeskich, także Towarzystwa Chirurgów Polskich. Uczestniczył również w działalności wielu innych towarzystw naukowych, m.in. był członkiem Europejskiego Towarzystwa Chirurgii Doświadczalnej (od 1978 roku), Sekcji Chirurgii Doświadczalnej Polskiego Towarzystwa Endokrynologicznego – członkiem, założycielem, prezesem Sekcji Videochirurgii Towarzystwa Chirurgów

Polskich (TChP) (1991–2005), członkiem Zarządu Głównego w Sekcji Chirurgii Endoskopowej TChP, Zarządu European Association Endoscopic Surgery od roku 1992 oraz New York Academy of Sciences, Komisji ds. Transfuzjologii i Hematologii PAN, Prezesem Sekcji Chirurgii Bariatrycznej TChP od 2004 roku, wiceprzewodniczącym Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Terapii Fotodynamicznej i Fototerapii Laserowej.

Działalność naukowa; publikacje

Autor 500 publikacji, w tym ponad 175 artykułów, 23 rozdziałów i 3 monografii naukowych. Twórca 3 filmów o chirurgii małoinwazyjnej. Pionier polskiej chirurgii laparoskopowej.

Był przewodniczącym Rady Naukowej „Wideochirurgia i inne techniki małoinwazyjne”.

Bibliografia:

Augustynowicz D., *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów 1964–2014*, Warszawa 2014, s. 261.

plk prof. dr hab. med. Marian Cholewa

Redaktor w latach: 1997–1999

Urodzony 17 lipca 1943 roku w Wólce Siemieńskiej koło Radzyna Lubelskiego.

Wykształcenie

Studia na Wydziale Lekarskim Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi ukończył w 1967 roku. Specjalizował się w zakresie chorób wewnętrznych (st. II 1974 r.) oraz kardiologii (1993 r.). Stopień doktora medycyny otrzymał w 1973 roku, habilitował się w 1979 roku. Tytuł profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1986 roku, profesora zwyczajnego – w 1996 roku.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Od 1969 do 1990 roku pracował w Wojskowej Akademii Medycznej w Klinice Chorób Wewnętrznych. Od 1990 do 2001 roku był Kierownikiem Instytutu Medycyny Wewnętrznej CSK WAM w Warszawie i Kierownikiem Kliniki Chorób Wewnętrznych i Kardiologii. W latach 1990–2003 pełnił funkcję Głównego Specjalisty Wojskowej Służby Zdrowia w Zakresie Chorób Wewnętrznych, od 2000 roku Krajowego Konsultanta ds. Obronności w Zakresie Chorób Wewnętrznych.

Działalność naukowa; publikacje

Autor lub współautor ponad 300 prac naukowych, w tym 250 oryginalnych oraz 2 monografii. W pracy naukowej zajmował się nefrologią i toksykologią, wpływem wysiłku fizycznego na układ krążenia i metabolizm ustroju, niewydolność krążenia, rozpoznawaniem i leczeniem samoistnego nadciśnienia tętniczego.

Był członkiem rad programowych czasopism polskich, pełnił funkcję m.in. sekretarza Zarządu Głównego Towarzystwa Internistów Polskich. Był opiekunem 4 habilitacji oraz promotorem prawie 30 doktoratów. Zmarł 29 października 2008 roku w Warszawie.

Bibliografia:

Sulek K., *Wspomnienia – prof. dr. hab. med. Marian Cholewa*, „Skalpel” 2009, T. 18, nr 1, s. 30.
<http://www.oil.org.pl/xml/oil/oil72/gazeta/numery/n2009/n200901/n20090117> [18.10.2019].
Augustynowicz D., *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów 1964–2014*, Warszawa 2014, s. 251.

plk prof. dr hab. med. Tadeusz Plusa

Redaktor w latach: 2000–2008

Urodzony 15 lipca 1948 roku w Ostródzie.

Wykształcenie

Studia medyczne ukończył na Wydziale Lekarskim Wojskowej AM w Łodzi w 1972 roku. Jest specjalistą z chorób wewnętrznych, alergologii i chorób płuc. Stopień doktora nauk medycznych uzyskał w 1976 roku, doktora habilitowanego nauk medycznych w 1986 roku, tytuł naukowy profesora nauk medycznych 27 grudnia 1993 roku.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Ze Szpitalem na Szaserów związany był od 1973 roku, od 1990 do 30 września 2015 roku był kierownikiem II Kliniki Chorób Wewnętrznych (Klinika Chorób Wewnętrznych i Pneumonologii i Alergologii). W latach 2003–2007 przewodniczył Radzie Naukowej Wojskowego Instytutu Medycznego. Członek licznych towarzystw naukowych m.in. Polskiego Towarzystwa Alergologicznego (od 1992 roku Przewodniczący Zarządu Głównego kadencji 1994–2000), członek Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów, Sekcja IV – Nauk Medycznych, Polskiego Towarzystwa Medycyny Ubezpieczeniowej (od 2001 roku), Komitetu Patofizjologii Oddychania PAN, Komisji Alergologii i Immunologii Klinicznej Komitetu Immunologii PAN, Komisji Chorób Układu Oddechowego Komitetu Patofizjologii Klinicznej Wydziału Medycznego PAN (od 2007 roku).

Działalność naukowa; publikacje

Autor ponad 356 artykułów naukowych, 9 monografii, 110 rozdziałów oraz ponad 145 streszczeń zjazdowych.

Zainteresowania naukowe: problemy bronchologiczne oraz zjawiska immunologiczne w przebiegu chorób układu oddechowego, w szczególności u chorych na astmę oskrzelową, w przebiegu stanów zapalnych i procesów nowotworowych. Redaktor naczelny „Lekarza Wojskowego” w latach 1999–2009. Od roku 1996 redaktor naczelny „International Review of Allergology and Clinical Immunology”, następnie „Polskiego Merkuriusza Lekarskiego” (1997 rok).

Bibliografia:

Augustynowicz D., *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów 1964–2014*, Warszawa 2014, s. 260.

plk prof. dr med. Jerzy Andrzej Kruszewski

Redaktor od 2009 roku

Urodzony 30 listopada 1949 roku w Warszawie.

Wykształcenie

Absolwent Wydziału Lekarskiego Wojskowej Akademii Medycznej, którą ukończył w 1974 roku. Specjalizował się w zakresie chorób wewnętrznych (st. I w 1978 roku, st. II w 1983 roku) oraz alergologii (st. II w 1992 roku). Stopień doktora medycyny uzyskał w 1979 roku, doktora habilitowanego w 1990 roku; tytuł profesora w 1995 roku.

Działalność zawodowa i społeczna; członkostwo w organizacjach i stowarzyszeniach

Ze Szpitalem na Szaserów jest związany od 1975 roku; pracę rozpoczął w II Klinice Chorób Wewnętrznych jako asystent (1975–1984), starszy asystent (1984–1988), w 1988 roku objął stanowisko docenta, a od 1991 roku kierownika Kliniki Chorób Zakaźnych (obecnie Kliniki Chorób Infekcyjnych i Alergologii). W latach 1996–1999 był konsultantem regionalnym ds. alergologii, w latach 1999–2002 konsultantem wojskowej służby

zdrowia ds. medycyny rodzinnej, konsultantem krajowym w dziedzinie alergologii, konsultantem krajowym ds. obronności w dziedzinie alergologii, członkiem wielu rad i zespołów eksperckich powoływanych przez Ministra Zdrowia m.in. ds. opracowania nowego systemu specjalizacji, ds. opracowania koszyków świadczeń, ds. reformy kształcenia lekarzy.

Członek organizacji i stowarzyszeń, m.in.: Polskiego Towarzystwa Alergologicznego (PTA) – członek Zarządu Głównego od 1991, przewodniczący Oddziału Warszawskiego od 1991, członek honorowy PTA – 2018; Komisji Transfuzjologii i Transplantologii Komitetu Patofizjologii Klinicznej PAN – członek od 1994; Komisji Alergologii Komitetu Immunologii i Etiologii Zakażeń Człowieka VI Wydziału Nauk Medycznych PAN.

Działalność naukowa; publikacje

Autor ponad 400 artykułów, 64 rozdziałów i 4 monografii z zakresu chorób wewnętrznych z uwarunkowaniem immunologicznym i alergicznym.

Członek zespołów redakcyjnych, rad naukowych i programowych czasopism medycznych, m.in.: „Pneumonologia i Alergologia Polska”, „International Review Allergy and Clinical Immunology”, „Alergia Astma Immunologia Kliniczna”, „Wiadomości Lekarskie”, „Alergoprofil”. Wypromował 8 doktorów.

Bibliografia:

Augustynowicz D., *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów 1964–2014*, Warszawa 2014, s. 256.

Wydarzenia

1920 Lekarz Wojskowy. Tygodnik poświęcony medycynie wojskowej i ogólnej Wydawca: Wojskowa Rada Sanitarna	
3.01	Redaktor: Jan Koelichen Ukazał się pierwszy numer Redakcja i administracja: Warszawa, Szpital Ujazdowski
1921	
Nr 19	Numer rocznicowy poświęcony 100 rocznicy śmierci Napoleona
1922 Lekarz Wojskowy. Miesięcznik Wydawca: Wojskowy Instytut Sanitarny	
Nr 3	Redaktor: Władysław Osmolski Redakcja: ul. Ossolińskich 8 m. 2, Warszawa
Nr 7	Redakcja: ul. Batorego 23, Warszawa
1923	
Nr 9	Numer poświęcony II zjazdowi medycyny i farmacji wojskowej Rzym 28 marca–2 czerwca 1923
1925 Lekarz Wojskowy. Organ Oficerów Korpusu Sanitarnego Służby Czynnej i Rezerwy	
Nr 4	Redakcja: ul. Piękna 1
Nr 5	Załącznik: komunikat bibliograficzny
Nr 9	Kronika sanitarno-lotnicza
Nr 10	Redakcja: Oficerska Szkoła Sanitarna ul. Górnośląska 47a, Warszawa
1926	
	Rocznik podzielony na dwa półroczniki po 6 numerów
1927	
	Vacat na stanowisku redaktora (10 miesięcy) Redaktor: Gustaw Szule

1928 Lekarz Wojskowy. Miesięcznik poświęcony medycynie, higienie oraz wojskowej służbie zdrowia: organ oficerów Korpusu Sanitarnego Służby Czynnej i Rezerwy	
1929 Lekarz Wojskowy. Dwutygodnik poświęcony medycynie, higienie oraz wojskowej służbie zdrowia: organ oficerów Korpusu Sanitarnego Służby Czynnej i Rezerwy Wydawca: Departament Zdrowia MSW	
1930	
Rocznik XI T.16 Nr 2	Redakcja i Administracja: Centrum Wyszkozenia Sanitarnego, ul. Górnośląska 45, Warszawa
1932	
T. 20 Nr 10	„Numer poświęcony Centrum Wyszkozenia Sanitarnego z okazji X-lecia”
1933 Lekarz Wojskowy. Dwutygodnik poświęcony wojskowej służbie zdrowia, medycynie i higienie.	
T. 22 Nr 2	Redakcja i Administracja: Warszawa, ul. Górnośląska 45
1934	
T. 24 Nr 1	Redaktor: Stanisław Konopka
1935	
T. 25 Nr 1	Na okładce i stronie tytułowej pomyłkowo wydrukowany T. XXVII
1941–1946	
W Wielkiej Brytanii wychodzi „Lekarz Wojskowy” numeracją nawiązujący do przedwojennego wyd. krajowego. Edycja edynburska	
1941	
Nr 1	Rozpoczęcie edycji „Lekarza Wojskowego” będącego organem Towarzystwa Naukowego Lekarzy Wojska Polskiego w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii Redaktor: Zygmunt Żołędziowski (edycja edynburska)
Nr 3 T. 34,	Zjazd Lekarzy Polsko-Czechosłowackich w Edynburgu w dniach 11–12 września 1941

1945 edycja edynburska	
Nr 2–3	Redaktor: Henryk Kompf
1946 edycja edynburska	
Nr 2–3 T. 37	Ostatni numer zamykający edycję
1945 Lekarz Wojskowy. Dwumiesięcznik. Wydawca: Szefostwo Sanitarne WP Lublin	
Styczeń 1945	Redaktor: Michał Moguczy Ukazał się pierwszy powojenny numer Pierwszy zeszyt (luty 1945) z tomu 36 poświęcono lotnictwu wojskowemu
Nr 3–4	Wydawca: Departament Służby Zdrowia MON Adres Redakcji i Administracji: Lublin Gmach Uniwersytetu Katolickiego Katedra Medycyny Wojskowej
Nr 5–6	Redakcja: Departament Służby Zdrowia MON Warszawa, ul. Koszykowa
Nr 5–6 i 1–2/1946	Poczwórny numer: dokładne sprawozdanie z II Konferencji Lekarzy WP, Otwock, 26–28 listopada 1945 (podsumowanie okresu wojennego pracy służby zdrowia)
1947	
Nr 1	Redaktor: Bolesław Szarecki Lekarz Wojskowy. Kwartalnik Pierwsze streszczenia z czasopism zagranicznych
Nr 2	Powrócono do podawania informacji o numerze tomu, licząc od T. 1 z 1920 roku Pominięto wydanie edynburskie
Nr 3–4	XI Międzynarodowy Kongres Medycyny i Farmacji Wojskowej (2–7 czerwca 1947, Bazylea)
1948	
Nr 3	Początki wprowadzania klasyfikacji (tematycznej) publikowanych prac, streszczenia w jęz. polskim, rosyjskim, francuskim i angielskim sprawozdania kół naukowych Pierwsze ogłoszenia płatne

1949	
Nr 4	Referaty z I Zjazdu Chirurgów Wojskowych (28–29 kwietnia 1949, Warszawa)
Zeszyt specjalny	Zeszyt specjalny poświęcony medycynie lotniczej
1950 Lekarz Wojskowy. Miesięcznik	
Nr 6	Wydawca: Departament Służby Zdrowia Głównego Kwatermistrzostwa WP
1951	
Nr 1	Jako suplement wydano dodatek naukowy do Nr 1/1951
Nr 11–12	Dodatek naukowy nr 2/1951
1953	
Nr 9	Wydawca: Departament Służby Zdrowia Głównego Zarządu Tylów WP
1954	
Nr 3	80-lecie urodzin i 50-lecie pracy naukowej gen. dyw. prof. dr. med. Bolesława Szareckiego
1955	
Nr 11	Zeszyt poświęcony 10-leciu Centralnego Szpitala MON
1957	
Nr 1	Wydawca: Departament Służby Zdrowia Głównego Kwatermistrzostwa WP
Nr 8	Wydawca: Departament Służby Zdrowia WP
1959	
Nr 1	Zmiana nazwy funkcji redaktora na przewodniczącego komitetu redakcyjnego Przewodniczący komitetu redakcyjnego: Stanisław Bober
Nr 2	Wprowadzenie klasyfikacji prac według Kodeksu Dobrych Obyczajów (zalecane przez UNESCO) 3 rodzaje prac: oryginalne, pogładowe i kliniczne

Nr 5	Wydany dla uczczenia 15-lecia pracy odrodzonej służby zdrowia WP na ziemiach polskich i 40-lecia 1. Wojskowego Szpitala Okręgowego
1960	
Nr 4	Artykuły z okazji 15-lecia Centralnego Laboratorium Sanitarno-Higienicznego
Nr 6	Prace oficerów służby zdrowia: Marynarki Wojennej
Nr 9	Artykuły z okazji 15-lecia 2. Centralnego Szpitala Klinicznego WAM
Nr 11	Prace z okazji 15-lecia ze Szpitala Wojskowego w Szczecinie
1961	
Nr 7	Prace oficerów służby zdrowia Marynarki Wojennej Prace oficerów służby zdrowia z okazji 15-lecia Szpitala Wojskowego w Toruniu
1962	
Nr 1	„Zapomniana rocznica” (17 lat od wznowienia „Lekarza Wojskowego”)
1963	
Nr 3	II Konferencja Naukowa Lekarzy Internistów Pomorskiego Okręgu Wojskowego, 22–23 listopada 1962
Nr 10	Artykuły okolicznościowe XX-lecie Ludowego Wojska Polskiego (okładka okolicznościowa)
1964	
Nr 7	Numer Jubileuszowy – 20 lat PRL (okładka specjalna i artykuł okolicznościowy)
Nr 10	Numer Jubileuszowy – 40 lat „Lekarza Wojskowego” (okładka specjalna, sprawozdanie z uroczystości jubileuszowych)
Nr 12	Artykuł na otwarcie nowej siedziby szpitala 2. Centralnego Szpitala Klinicznego Wojskowej Akademii Medycznej w Warszawie przy ulicy Szaserów 128
1965	
Nr 3	Suplement wydany z okazji 20-lecia Szpitala Wojskowego w Krakowie

Nr 9	Artykuły z okazji 20-lecia Szpitala Wojskowego w Lublinie
1966	
Nr 1	Sesja naukowa z okazji 20-lecia 2. Centralnego Szpitala Klinicznego Wojskowej Akademii Medycznej
1968	
Nr 10	Artykuł wstępny z okazji 25 lat Ludowego Wojska Polskiego (okładka okolicznościowa)
1969	
Nr 7	Artykuł okolicznościowy z okazji 25-lecie PRL (okładka specjalna) Suplement: 25 lat IV Wojskowego Szpitala Okręgowego (prace autorów z IV WSO)
1970	
Nr 11	Numer poświęcony pamięci płk. prof. dr. med. Stanisława Bobera, wieloletniego przewodniczącego komitetu redakcyjnego „Lekarza Wojskowego”
Nr 12	Przewodniczący komitetu redakcyjnego: Sylwester Czaplicki
1971	
Nr 6	Indeks międzynarodowy „Lekarza Wojskowego”
Nr 7	Zeszyt poświęcony służbie zdrowia Marynarki Wojennej
Nr 11–12	Numer podwójny poświęcony Konferencji pt. „Postępy w zakresie intensywnej terapii internistycznej”
1973	
Nr 9	Okładka specjalna: 30-lecie Ludowego Wojska Polskiego
1974	
Nr 1	Zmiana graficzna okładki „Lekarza Wojskowego”
Nr 6	Okładka jubileuszowa: 50-lecie „Lekarza Wojskowego”
1975	
Nr 8	10-lecie II Kliniki Chorób Wewnętrznych Wojskowej Akademii Medycznej

1977	
Nr 5	Lekarz Wojskowy. Miesięcznik Wojskowej Służby Zdrowia Numer poświęcony oficerom-lekarzom, którzy przyczynili się do utworzenia Centrum Kształcenia Poddyplomowego Wojskowej Akademii Medycznej
Nr 7	Artykuły z okazji 30-lecia Szpitala Marynarki Wojennej Gdańsk-Oliwa
Nr 10	Artykuły z okazji 25-lecia studiów wojskowych akademii medycznych
1979	
Nr 7–8	Materiały z uroczystego posiedzenia Oddziału Warszawskiego PTOiT, poświęconego 20. rocznicy powstania pierwszej w wojskowej służbie zdrowia Kliniki Chirurgii Urazowej i Ortopedii
Nr 9–10	Jubileuszowa okładka: 35-lecie LWP i 20-lecie Wojskowej Akademii Medycznej
1982	
Nr 1–2	Artykuły z okazji 30-lecia Wojskowego Instytutu Higieny i Epidemiologii
1983	
Nr 5–6	Artykuły z okazji 25-lecia Wojskowej Akademii Medycznej (okolicznościowa okładka) oraz z 15-lecia Centrum Kształcenia Poddyplomowego Wojskowej Akademii Medycznej
Nr 9–10	Artykuł okolicznościowy nt. 40 lat w służbie narodu i socjalizmu
Nr 11–12	Artykuły nt. Międzynarodowego Czerwonego Krzyża oraz Konwencji Genewskich
1984	
Nr 5–6	Numer Jubileuszowy: „Lekarz Wojskowy” 60 lat służby (okładka specjalna, ważne daty i wydarzenia z 60-letniej historii czasopisma)
Nr 9–10	Artykuły z okazji 20-lecia Kliniki Dermatologicznej Wojskowej Akademii Medycznej im. gen. dyw. B. Szareckiego w Warszawie

1985	
Nr 11–12	Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Kardiologów, Warszawa, 5–6 grudnia 1985 Artykuły z okazji 40-lecia Szpitala Marynarki Wojennej w Gdańsku–Oliwie, Szpitala Wojskowego w Szczecinie i Wojskowego Szpitala Uzdrawiskowego w Ciechocinku
1987	
Nr 9–10	Materiały z Konferencji Naukowo-Szkoleniowej Internistów i Pneumonologów Wojskowych, Warszawa, 3–4 grudnia 1987
1988	
Nr 7–8	Numer poświęcony jubileuszowi 30-lecia Wojskowej Akademii Medycznej zawiera prace wyłącznie z Ośrodka Łódzkiego Jubileuszowa okładka z logo WAM
Nr 9–10	Numer poświęcony jubileuszowi 30-lecia Wojskowej Akademii Medycznej zawiera prace wyłącznie z Ośrodka Warszawskiego
1989	
Nr 7–8	70 lat Polskiego Czerwonego Krzyża 60 lat Wojskowego Instytutu Medycyny Lotniczej Jubileuszowa okładka
Nr 9–10	Działalność Wojskowej Służby Zdrowia w wojnie obronnej 1939 roku Artykuły z okazji 25-lecia Kliniki Dermatologicznej Wojskowej Akademii Medycznej im. gen. dyw. B. Szareckiego w Warszawie
1991	
Nr 1–2	Przewodniczący komitetu redakcyjnego: Edward Stanowski
Nr 3–4	Lekarz Wojskowy. Miesięcznik Wojskowej Służby Zdrowia. Ukazuje się od 3 stycznia 1920 roku
1992	
Nr 3–4	Artykuły z okazji 70-lecia Wyższego Wojskowego Szkolnictwa Medycznego (jubileuszowa okładka z logo WAM)
Nr 5–6	Uchwała Rady Lekarskiej WIL z 15 maja 1992: „Skalpel” ukazuje się jako wkładka do „Lekarza Wojskowego”. 1992: R. II, Nr 1

1993	
Nr 1–2	Adres redakcji: Al. Niepodległości 243A, Warszawa
Suplement	II Sympozjum Sekcji Viscero-Syntezy Towarzystwa Chirurgów Polskich, Warszawa–Rynia, 29–30 kwietnia 1993
1994	
Suplement II	Materiały z X Jubileuszowej Konferencji Naukowo-Szkoleniowej Ortopedów WP, Zegrze, 15–17 września 1993
Suplement III	II Zjazd Sekcji Chirurgii Wojskowej Towarzystwa Chirurgów Polskich, Dęblin 11–13 października 1993
Suplement IV	VIII Sympozjum Naukowo-Szkoleniowe Pediatrów Wojska Polskiego, Kraków 14–15 czerwca 1994
1995	
Nr 11–12	50 lat Centralnego Szpitala Klinicznego Wojskowej Akademii Medycznej im. gen. dyw. Bolesława Szareckiego (jubileuszowa okładka z logo CSK WAM)
Suplement I	III Sympozjum Sekcji Viscero-Syntezy Towarzystwa Chirurgów Polskich, Kielce, 21–23 kwietnia 1994
Suplement II	III Zjazd Sekcji Chirurgii Wojskowej Towarzystwa Chirurgów Polskich, Zakopane-Kościelisko, 17–19 listopada 1994
Suplement III	Artykuły z okazji 50-lecia Centralnego Szpitala Klinicznego Wojskowej Akademii Medycznej im. gen. dyw. Bolesława Szareckiego
Suplement IV	Konferencja Naukowa pt. Służba Zdrowia Wojska Polskiego 1918–1993, Warszawa, grudzień 1993
Suplement V	III Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Wojska Polskiego, Elk 25–27 maja 1995
1996	
Nr 5–6	50-lecie Szpitala Wojskowego w Olsztynie (1944–1994)
Nr 7–8	Działalność pierwszej zmiany polskiej wojskowej jednostki medycznej w Libanie (maj–październik 1992)
Suplement I	IV Sympozjum Sekcji Viscero-Syntezy Towarzystwa Chirurgów Polskich, Kazimierz Dolny, 4–6 maja 1995

Suplement II	IV Zjazd Sekcji Chirurgii Wojskowej Towarzystwa Chirurgów Polskich, Bydgoszcz/Pieczyska 5–7 października 1995
Suplement III	Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Urologów WP, Zakopane-Kościelisko, 14–15 czerwca 1996
1997	
Nr 1–2	Adres redakcji: ul. Szaserów 128, Warszawa
Nr 3–4	Przewodniczący komitetu redakcyjnego: Marian Cholewa
Nr 5–6	75-lecie szpitalnictwa wojskowego i 50-lecie Szpitala Wojskowego w Poznaniu
Suplement I	X Jubileuszowe Dni Kliniczne Pediatrów WP: „Postępy w diagnostyce i leczeniu chorób układu oddechowego u dzieci”, Kraków, 24–25 kwietnia 1997
Suplement II	XII Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Ortopedów Wojska Polskiego, Bydgoszcz, 1995
Suplement III	XI Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Pediatrów Wojskowej Służby Zdrowia, Kościelisko k. Zakopanego, 12–13 czerwca 1997
Suplement IV	V Zjazd Chirurgii Wojskowej Towarzystwa Chirurgów Polskich, Wrocław, 17–19 października 1996
1998 Lekarz Wojskowy. Pismo naukowe Wojskowej Służby Zdrowia	
Nr 1–2	Zmiana nazwy funkcji przewodniczącego komitetu redakcyjnego na redaktora naczelnego Redaktor naczelny: Marian Cholewa
Suplement I	IV Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Psychiatrów, Neurologów i Psychologów Klinicznych Wojska Polskiego, Solina, 29–31 maja 1997
Suplement II	XII Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Pediatrów Wojska Polskiego nt. Postępy w kardiologii i gastroenterologii dziecięcej, Bydgoszcz, 21–22 maj 1998
Suplement III	Konferencja Naukowo-Szkoleniowa XI Dni Kliniczne Pediatrów Wojskowej Służby Zdrowia, Kościelisko k. Zakopanego, 10–11 września 1998

1999	
Nr 5–6	75-lecie Lekarza Wojskowego Zmiana szaty graficznej i wydawcy: Blackhorse
Nr 9–12	Lekarz Wojskowy. Oficjalny Organ Sekcji Lekarzy Wojskowych Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, Pismo naukowe Służby Zdrowia Wojska Polskiego Redaktor naczelny: Tadeusz Plusa Zmiana szaty graficznej i wydawcy: MEDPRESS
Suplement I	III Konferencja Naukowo- Szkoleniowa Gastroenterologii Zabiegowej Wojska Polskiego i XVI Konferencja Naukowo- Szkoleniowa Lekarzy Chorób Zakaźnych Wojska Polskiego „Choroby wątroby i dróg żółciowych”, Rynia, 15–16 kwietnia 1999
Suplement II	XIII Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Pediatrów Wojskowej Służby Zdrowia nt. Zakażenia w pediatrii, Kościelisko k. Zakopanego, 16–17 września 1999 oraz II Konferencja Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Termograficznej w Medycynie, 18–19 września 1999
2000 Lekarz Wojskowy. Pismo naukowe służby zdrowia Wojska Polskiego	
Nr 1	Zmiana formatu i częstotliwości: kwartalnik
2001	
Nr 1	Oficjalny Organ Sekcji Lekarzy Wojskowych Polskiego Towarzystwa Lekarskiego
2005 Lekarz Wojskowy. Oficjalny organ Sekcji Lekarzy Wojskowych Polskiego Towarzystwa Lekarskiego. Pismo naukowe Wojskowego Instytutu Medycznego	

2006	
Nr 2	Konferencja Naukowa Internistów Wojskowej Służby Zdrowia „Stany zagrożenia życia z przyczyn nagłych” Warszawa, 2–3 czerwca 2006
2007	
Nr 2	Wydawca: Wojskowy Instytut Medyczny Okładka: zdjęcie WIM
2008	
Nr 2, 3, 4	Numer łączony
2009	
Nr 1	Redaktor naczelny: Jerzy Kruszewski Adres redakcji: Wojskowy Instytut Medyczny ul. Szaserów 128, Warszawa Wydawca: Medycyna Praktyczna, ul. Krakowska 41, Kraków
2011	
Nr 1	1920–2010 Jubileusz Lekarza Wojskowego (jubileuszowa okładka) Symposium 90 lat Lekarza Wojskowego. Warszawa, 29 września 2010
2015	
Nr 1	Jubileuszowa okładka 50 lat 1964–2014 W służbie choremu: 50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów
2016	
Nr 1	Jubileusz 90-lecia urodzin płk. prof. dr. hab. med. Sylwestra Czaplickiego, przewodniczącego komitetu redakcyjnego „Lekarza Wojskowego” w latach 1970–1990

Bibliografia podmiotowa

1. Abramowicz M., Gawrysiak M. D., Kruszewski J., „*Lekarz Wojskowy*” – jako czasopismo wojskowo-medyczne, „*Lekarz Wojskowy*” 2011, T. 81, nr 1, s. 18–19.
2. Augustynowicz D., 90 lat „*Lekarza Wojskowego*” – jak zaczynaliśmy?, „*Lekarz Wojskowy*” 2011, T. 89, nr 1, s. 20–25.
3. Augustynowicz D., *Losy wojenne „Lekarza Wojskowego”*, „*Lekarz Wojskowy*” 2014, T. 92, nr 1, s. 112–117.
4. Augustynowicz D., *Rola „Lekarza Wojskowego” w kształtowaniu struktur organizacyjnych wojskowej służby zdrowia w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości*. W: *Medycy polskiego pogranicza II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Wydawnictwo IHN PAN, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2018, s. 415–435.
5. Augustynowicz D., Karolak A., Grodzka H., Kosater A., *Oni tworzyli „Lekarza Wojskowego” w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wykładowcy Uniwersytetu Warszawskiego w pierwszym dziesięcioleciu działalności czasopisma*. Cz. 2, „*Lekarz Wojskowy*” 2016, T. 94, nr 1, s. 101–110.
6. Augustynowicz D., Karolak A., Grodzka H., Kosater A., *Oni tworzyli „Lekarza Wojskowego” w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wykładowcy Uniwersytetu Warszawskiego w pierwszym dziesięcioleciu działalności czasopisma – nauki teoretyczne*. Cz. 3, „*Lekarz Wojskowy*” 2016, T. 94, nr 2, s. 192–201.
7. Augustynowicz D., Karolak A., Grodzka H., Rudnicka H., *Oni tworzyli „Lekarza Wojskowego” w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wykładowcy polskich uniwersytetów w pierwszym dziesięcioleciu działalności czasopisma – nauki teoretyczne*. Cz. 4, „*Lekarz Wojskowy*” 2016, T. 94, nr 3, s. 317–325.
8. Augustynowicz D., Karolak A., Rudnicka H., Kosater A., *Oni tworzyli „Lekarza Wojskowego” w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Prekursorzy medycyny polskiej na łamach „Lekarza Wojskowego” w pierwszym dziesięcioleciu jego istnienia*. Cz. 1, „*Lekarz Wojskowy*” 2015, T. 93, nr 4, s. 342–358.
9. Augustynowicz D., Rudnicka H., Grodzka H., Karolak A., *Oni tworzyli „Lekarza Wojskowego” w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wykładowcy polskich uniwersytetów na łamach „Lekarza Wojskowego” w pierwszym dziesięcioleciu działalności czasopisma*. Cz. 5, *Wilno i Poznań*, „*Lekarz Wojskowy*” 2017, T. 95, nr 1, s. 113–119.
10. B[ober], *Nasze czterdziestolecie*, „*Lekarz Wojskowy*” 1964, T. 40, nr 12, s. 876.
11. Bober S., *Historia naszego czasopisma*, „*Lekarz Wojskowy*” 1964, T. 40, nr 10, s. 726–727.
12. Brzeziński W., *Polish medical journals published in exile during the second world war*, „*Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*” 1994, T. 57, nr 3, s. 387–388.
13. Ferr, *Pierwszy wydawca „Lekarza Wojskowego”*, „*Lekarz Wojskowy*” 1964, T. 40, nr 10, s. 731–733.
14. Gawrysiak M., Abramowicz M., *Różne oblicza „Lekarza Wojskowego”*, „*Lekarz Wojskowy*” 2011, T. 89, nr 1, s. 14–17.

15. Ilnicki S., *Niepublikowany list płk. dr. med. Stefana Hubickiego do redakcji „Lekarza Wojskowego”*, „Lekarz Wojskowy” 2010, T. 88, nr 1, s. 83–86.
16. Kruszewski J., *90 lat „Lekarza Wojskowego”*, „Lekarz Wojskowy” 2011, T. 89, nr 1, s. 11–13.
17. Łangowoj J., *„Lekarz Wojskowy” – 60 lat służby*, „Lekarz Wojskowy” 1984, T. 60, nr 5–6, s. 249–259.
18. Łangowoj J., *„Lekarz Wojskowy” w 30-lecie Ludowego Wojska Polskiego*, „Lekarz Wojskowy” 1973, T. 49, nr 9, s. 772–774.
19. Łangowoj J., *Lekarz Wojskowy. Ważniejsze daty i wydarzenia w 60-letniej historii pisma*, „Lekarz Wojskowy” 1984, T. 60, nr 5–6, s. 253–259.
20. Łangowoj J., *Złoty Jubileusz „Lekarza Wojskowego”*, „Lekarz Wojskowy” 1974, T. 50, nr 6, s. 456.
21. Łangowoj J., Markowski W., Szewko S., *„Lekarz Wojskowy” w latach 1936–1937 w świetle materiałów archiwalnych*, „Lekarz Wojskowy” 1981, T. 57, nr 3–4, s. 198–204.
22. Paliga R.E., *Wpływ czasopisma „Lekarz Wojskowy” na rozwój krwiolecznictwa i dawstwa krwi w Polsce w latach 1920–1939. Cz. 1*, „Lekarz Wojskowy” 2019, T. 97, nr 2, s. 175–181.
23. Paliga R.E., *Wpływ czasopisma „Lekarz Wojskowy” na rozwój krwiolecznictwa i dawstwa krwi w Polsce w latach 1920–1939. Cz. 2*, „Lekarz Wojskowy” 2019, T. 97, nr 3, s. 270–275.
24. Płoński K., *Zapomniana rocznica*, „Lekarz Wojskowy” 1962, T. 38, nr 1, s. 1–2.
25. Półtorak C., *W 40 rocznicę „Lekarza Wojskowego”*, „Lekarz Wojskowy” 1964, T. 40, nr 10, s. 719–720.
26. Stolarski R.E., *„Gdzieś w Szkocji...”*, czyli *„Lekarz Wojskowy” na wychodźstwie*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej” 2016, T. 49, nr 367, s. 219–232.

Indeks nazwisk

- Abramowicz Michał 22, 77, 190, 191
Aleksandrow Wanda zob. Wyszacka-Aleksandrow Wanda
Alkiewicz Tadeusz 95
Arkin Wiktor 83
Babecki Jerzy 52, 53, 54, 107, 114, 125
Barcikowski Wacław 129
Barcikowski Władysław 57, 58
Bętkowski Tadeusz 93, 95
Białokur Franciszek 52, 108
Biernacki Arkadiusz 147
Biernacki Edmund 101
Bober Stanisław 6, 18, 19, 20, 45, 53, 57, 58, 71, 116, 144, 145, 178, 185, 186, 191
Bogusławski Stanisław 57
Bończak Jerzy 58
Borkowski Piotr 147
Borkowski Wilhelm 54
Borszcz Jakub 137
Brzozowski Robert 148
Bujwid Odo 25, 52, 53, 83, 88, 89, 92, 103, 172
Cebertowicz Kazimierz 119
Chciałowski Andrzej 152
Chmielewski Henryk 60
Chojnacki Jan 60, 157
Cholewa Marian 59, 60, 181, 182, 188,
Chomiczewski Krzysztof 60
Chwat Leonard 54
Cybulski Aleksander 114
Cyprian Tadeusz 53, 140, 141
Czaplicki Sylwester 48, 57, 58, 59, 145, 146, 179, 186, 189
Czerwiński Andrzej 57
Dąbrowski Andrzej 145, 180
Dekański Jerzy 123
Derecki Juliusz 60, 145
Distler 103
Długosz Henryk 123
Dmochowski Zdzisław 23, 25, 27, 51, 52, 156, 166, 168
Dobrzański Zdzisław 145
Dolatkowski Augustyn 58, 117
Domżał Teofan 96
Drapiewski Jerzy 48, 58
Dryjski Józef 137
Dumański Zbigniew 59
Dyduszyński Andrzej 145
Dzierżyński Władysław 104
Dziuk Eugeniusz 60
Eiger Marian Meir Abraham 52,
Ejmont Jerzy 44, 48, 57, 58

Faff Jerzy 60
 Fegler Jerzy 96
 Fejgin Mieczysław 56
 Fiumel Antoni 54, 107, 121, 123
 Flatau Edward 51, 83, 97, 169, 170
 Frank 103
 Frank-Piskorska Anna 145
 Fritz Kazimierz 155
 Gałęcki Zdzisław 147
 Garbowski Jan 34, 53, 106
 Gawrysiak Maria D. 22, 77, 190, 191
 Gburzyński Leszek 147
 Gecow Leon 41, 56, 139
 Gergovich Władysław 118
 Gielerak Grzegorz 6, 49, 50, 61, 152
 Gietka Jan 145
 Ginalski Edmund 54
 Gluziński Antoni Władysław 79, 83
 Głowiński Cyprian 53
 Godłowski Zbigniew 54
 Goertz Franciszek 56, 118, 139
 Golba Jan 123
 Goldflam Samuel 45, 83, 97
 Goldman Mieczysław M. 119
 Gołyński Bolesław 119
 Grass Henryk 58
 Gregulski Robert 148
 Grejbus Jerzy 60
 Gruca Adam 83, 94
 Gryglewski Ryszard W. 137
 Grzywo-Dąbrowski Wiktor 45, 83, 87, 95
 Guła Przemysław 148
 Haduch Stanisław 58
 Handełzalc Abraham 131

Hausman Artur 131
 Herman Eufemiusz 83, 97
 Hirszfeld Ludwik 39, 55, 56
 Hordyński Zdzisław 23
 Horodyński Witold 102
 Hoszowski Krzysztof 145
 Hubicki Stefan Bolesław Józef 30, 31, 99, 106, 191
 Huszcza Adam 34, 56, 90, 91, 106
 Ilnicki Stanisław 106, 146, 154, 158, 160, 161, 162, 175, 191
 Iwaszkiewicz Jarosław 55, 123
 Iwaszkiewicz Waław 81, 173
 Jahnz-Różyk Karina 60
 Jakesch Bronisław J. W. 26
 Jankowski Mieczysław 103
 Janowski Aleksander 107
 Jasieński Jerzy 136
 Jasiński B. 126, 127
 Jesionowski Mieczysław 48, 58, 59
 Jędrzejczak Ewa 61, 157, 158
 Jurasz Antoni Tomasz 37, 54, 103, 121, 123, 125
 Kaczanowski Gotfryd 123
 Kaczurba Adam 55
 Kaliwoszka Andrzej 60
 Kantor Ireneusz 61
 Karaś Leszek 148
 Kardaszewicz Kazimierz 108
 Karwacki Leon 25, 51, 87
 Kawiński Jan 53
 Kerner Leopold 131
 Kiersnowski Teodor 29, 114
 Kisieliński Tadeusz 57, 58
 Klajman Stanisław 60
 Kledzik Maciej 155
 Klinger 102

Klonowicz Stefan 58
 Klukowski Krzysztof 60
 Klukowski Zygmunt 108
 Kłos Mirosław 60
 Knappe Wilhelm 88
 Kobylecki Piotr 59
 Koelichen Jan 25, 51, 52, 97, 169, 170, 184
 Kołtataj-Srzednicki Jan 33, 52
 Kompf Henryk 55, 175, 176, 185
 Konopka Stanisław 17, 20, 53, 56, 79, 106–110, 113, 173, 174, 184
 Kończacki Andrzej 97
 Korczakowski Jan 114, 115
 Korczyński Leon 96
 Korotkowa Natalia 137
 Korzeniewski Krzysztof 8, 61, 148, 156
 Korzon Tadeusz 96
 Kozłowska Natalia 103
 Kraszewski Józef 145
 Krotkow Teodor 133
 Kruszewski Jerzy 22, 50, 60, 61, 77, 152, 155, 183, 189, 190, 191
 Kryński Leon 25, 83, 103
 Krzemicki Leon 91
 Krzymański Grzegorz 60
 Krzysztoforski 103
 Kucera Paweł 38
 Kwarecki Krzysztof 60
 Kwoczyński Jan 122
 Lakner Leon 121
 Latkowski Michał 104
 Laundau Anastazy 121
 Libow Leon 55
 Lipiński 103
 Lisowski Witold 122, 146, 178
 Łangowoj Jerzy 46, 47, 48, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 71, 72, 146, 147, 191

Łańcucki Jan 48, 58
 Łempicki Eugeniusz 119
 Łubieniecki Henryk 119
 Łukasik Stefan 131
 Maciąg Adam 96
 Malewski Bronisław 23
 Malinowski Adolf 117
 Marczewski Stanisław 131
 Marczyński Wojciech 60
 Margiewicz Antoni 131
 Markowski Bolesław 118, 119
 Maruszyński Marek 59, 60, 61
 Maszadro Ksawery 54
 Matwijewicz Mikołaj 44
 Melanowski Władysław Henryk 93
 Mester Józef 55
 Mienicki Marian 118
 Mika Tadeusz 145
 Miklaszewska Janina 88
 Mikulaszek Edmund 45, 131
 Mikulewicz Kornel 39, 55
 Miłkowski Ludwik 81
 Mintowt-Czyż Jan 54
 Missiuro Włodzimierz 114, 121
 Moguczy Michał 39, 40, 41, 55, 129, 176, 177, 185
 Mozołowski Włodzimierz 117
 Nelken Jan Władysław 52, 83, 97, 107
 Niemczyk Stanisław 155
 Nowakowski Bruno 121
 Nowodworski Witold 39, 55, 131, 137
 Obara Tadeusz 48, 57, 58
 Obiedziński Mieczysław 48
 Onisk Zbigniew 60
 Opoczyński R. 52

Orłowski Tadeusz 48, 58, 145
 Orłowski Witold 117
 Osmolski Władysław Leon 33, 34, 52, 53, 92, 105, 107, 170, 171, 184
 Ostrowska Bożena 147, 171
 Ostrowska Teresa 13, 14, 15, 16, 18, 19, 171
 Ostrowski Władysław 56, 131, 136
 Owczarewicz Leon 54, 87, 121, 122
 Paciorek Magdalena 100
 Pawłowski Bolesław 116, 118
 Pączkowski Mieczysław 54
 Peryga Paweł 148
 Piechota Wiesław 148
 Pilecki-Leliwa Oktawian 98
 Płoński Kazimierz 39, 41, 42, 57, 134, 191
 Plusa Tadeusz 60, 61, 182, 189
 Półtorak Czesław 21, 44, 45, 46, 58, 167, 191
 Przedlacki Janusz 145
 Przeorski Bohdan 88
 Przychodzki Stanisław 54
 Przysztasz Tadeusz 147
 Przysuski L. 56
 Pytel Jan 16, 35
 Radecki Wacław 97
 Radliński Zygmunt 51, 83, 94
 Rapiejko Piotr 61
 Raźniewski Zygmunt 51, 52
 Reicher Eleonora 117
 Reiss Henryk 121
 Religioni Antoni L. 26
 Riggenbach Otto 138
 Rogalski Tadeusz 54
 Rolewicz Stanisław 54
 Rosnowski Michał 54, 122
 Rostowski Jakub 54

Rouppert Stanisław 52, 103, 112, 113
 Rożniatowski Tadeusz 6, 53, 56, 57, 58, 146
 Różycki Stefan Franciszek 51, 52
 Rudolf Aleksander 25, 83, 87
 Rudowski Witold 135
 Rudzki Stefan 25, 52, 104, 113
 Rump Sławomir 60
 Rutkowski Jerzy 83, 177
 Rużyło Edward 54
 Rybicki Zbigniew 60
 Ryłko Stanisław 57, 58
 Rzelski J. 58
 Rzucidło Ludwik 131
 Sadowska Jolanta 89
 Salamonowicz Adam 39, 55, 56, 131
 Salomonowicz Adam patrz Salamonowicz Adam
 Samet Leo 39, 55, 56
 Sawicki Bronisław 79, 83
 Sawicki Jerzy 131, 140
 Składala Josef 123
 Składkowski Sławoj Felicjan 31, 32, 52, 98, 100, 101, 107
 Skórczewski Witold 93
 Sleboda Bogdan 148
 Słomski Piotr 59, 60
 Słomski Przemysław 146
 Smolarek Franciszek 145
 Sobański Roman 52
 Sokołowski Alfred Marcin 79, 83, 90
 Sokołowski Tadeusz 54, 105, 113, 115, 121, 122, 175
 Sowiński Zdzisław 25, 52
 Stankiewicz Remigiusz 51, 52
 Stanowski Edward 58, 59, 60, 180, 187
 Stańczyk Arkadiusz 56
 Stawarz Bronisław 60, 155

Stein Władysław 131, 138
Sterling-Okuniewski Stefan 87, 88, 93, 103, 107
Sternak Marcelli 148
Strehla Leon 56
Streit Leon 112, 113
Strumieński Stefan 54
Stryjeński Władysław 84
Strzygieł Aleksander 119
Sulek Kazimierz 145, 182
Szacki Aleksander 39, 55, 130, 131
Szarecki Bolesław 42, 45, 52, 55, 56, 83, 84, 107, 121, 123, 131, 133, 134, 136, 177, 178, 185, 187, 188
Szczechura Roman 113
Szczeklik Andrzej 50
Szejnis Jakub 55
Szober Stanisław 102
Sztuka-Polińska Urszula 86, 116
Szule Gustaw 34, 53, 88, 89, 104, 106, 114, 119, 172, 184
Szuman Krystyna 48, 58, 59, 60
Szyfman Leon 87
Szymanowicz Józef 93
Szymanowski Zygmunt 25, 51, 52
Szymański Jan 119
Ślęk 103
Świątnicki 103
Święciecki Heliodor 101, 102
Tiełkow Dymitr 39, 55
Tokarski Stanisław 103
Tolczyński Borys 119
Tomaszewski Wiktor 55, 121
Toth Zbigniew 145
Trybusz Andrzej 60
Trzeciak Stanisław 102
Tworus Radosław 148, 158
Tylman Donat 60, 97

Tyszkiewicz Zdzisław 145
Waga Franciszek 54
Wajs Edward 87
Waligórski Witold 136
Walkowski Stefan 98
Wańkiewicz Zofia 145
Wasserstrom Teodor 135
Weigl Rudolf Stefan Jan 25, 44, 83, 86, 87, 103
Węgierko Jakub 39, 55
Węglowski Romuald 83, 93, 94, 103
Wiśniewski Tomasz 148
Wojciechowski A. 60
Wojtkowiak Stefan 26, 111
Wszelaki Stanisław 104
Wysznacka-Aleksandrow Wanda 145, 180
Zaborowski Piotr 59
Zagórski P. 57
Zagórski Władysław 48, 57, 58
Zajączkowski Wacław 56
Zakliński Bohdan 98
Zakrzewski Jan 53, 54
Zakrzewski Tadeusz 35
Zawadowski Witold 107
Zembrzusi Ludwik 11, 52, 93, 104, 108
Ziajka Piotr 148
Zieliński Ignacy 97
Zieliński Leon 96
Zieliński Ludwik 81
Ziemiec Anna 55
Ziemiński Wiktor 44, 144
Ziemka Janusz 145
Żebrowski Edward 25, 52
Żołędziowski Zygmunt 54, 174, 184
Żółtowski Zbigniew 58

